

Number #6
2019

VOICE OF PEOPLE

Working Papers & Notes

Σημειώσεις
Το Κεφάλαιο του Μαρξ: Τόμος II

Γιώργος Λαμπρινίδης

Voice Of People

www.voiceofpeople.eu

Email: info@voiceofpeople.eu

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	5
Βιβλιογραφία.....	7
Συντομεύσεις.....	8
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥΣ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	9
1. ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ. Χ – Ε.....	9
2. ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	13
3. ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΔΙΟ. Ε' – Χ'.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	17
Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	17
1. ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ.....	17
2. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΕ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΚΛΙΜΑΚΑ.....	23
3. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΧΡΗΜΑΤΟΣ.....	24
4. ΤΟ ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΟ.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΑ ΤΡΙΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΤΣΕΣ ΚΥΚΛΗΣΗΣ.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΤΑ ΕΞΟΔΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ.....	43
1. ΚΑΘΑΡΑ ΕΞΟΔΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ.....	43
2. ΕΞΟΔΑ ΦΥΛΑΞΗΣ.....	46
3. ΕΞΟΔΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ.....	49
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΧΡΟΝΟΣ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΩΝ.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ: ΠΑΓΙΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	53
1. ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΟΡΦΗΣ.....	53
2. ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΜΕΡΗ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΣΗ, ΕΠΙΣΚΕΥΗ, ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΠΑΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΡΟΚΑΤΑΒΛΗΜΕΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ. ΚΥΚΛΟΙ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗΣ.....	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΓΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΟΙ ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΕΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΑΜ ΣΜΙΘ.	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ: ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΓΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Ο ΡΙΚΑΡΝΤΟ.....	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ: Ο ΧΡΟΝΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗΣ ΣΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΚΑΤΑΒΟΛΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	86
1. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΙΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
2. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ 90	
3. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΜΙΚΡΟΤΕΡΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ.	91
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	93
5. ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ.....	95
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ: Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	99
I. ΤΟ ΧΡΟΝΙΑΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ.....	99
II. Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟΥ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	102
III. Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΨΗ	103
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ	107
I. ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ	108
II. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ	116
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	120
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΟΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	120
I. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	120
II. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ Χ.....	121

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ: ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ.....	124
I. ΟΙ ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΕΣ.....	124
II. Ο ΑΝΤΑΜ ΣΜΙΘ.....	125
III. ΟΙ ΚΑΤΟΠΙΝΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΙ.....	134
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ: ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ.....	135
I. ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ.....	135
II. ΟΙ ΔΥΟ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ.....	137
III. Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ: $I(\mu+\nu)$ ΜΕ $II\sigma$	139
IV. Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΗΣ II, ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΜΕΣΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ.....	141
V. Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΩΝ ΜΕ ΤΗ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ.....	146
VI. ΤΟ ΣΤΑΘΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΗΣ I.....	149
VIII. ΤΟ ΣΤΑΘΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ.....	150
IX. ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟΥΣ Α.ΣΜΙΘ, ΣΤΟΡΧ ΚΑΙ ΡΑΜΣΑΙΗ.....	150
X. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑ: ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΜΙΣΘΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	150
XI. ΑΝΑΠΛΗΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	151
XII. Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ.....	152
XIII. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΝΤΕΣΤΥΤ ΝΤΕ ΤΡΑΣΥ.....	155
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ: ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ.....	156
I. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΥΠΟΔ. I (ΠΑΡΑΓΩΓΗ $M\pi$).....	156
II. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΥΠΟΔ. II.....	158

Πρόλογος

Το παρόν περιέχει Σημειώσεις από την μελέτη του δεύτερου τόμου του Κεφαλαίου του Μαρξ, [Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας](#) (1979, Σύγχρονη Εποχή, μτφ. Π. Μαυρομαμάτης). Οι Σημειώσεις κρατήθηκαν για προσωπική χρήση αλλά, όπως και [αυτές για τον πρώτο τόμο](#), ήταν τόσο εκτεταμένες και αναλυτικές που θεωρώ ότι μπορεί να είναι χρήσιμες για τον αναγνώστη - μελετητή του Κεφαλαίου, ακόμα και σε αυτήν τη, μη επιμελημένη, μορφή.

Οι Σημειώσεις σε καμιά περίπτωση δεν μπορούν να υποκαταστήσουν το πρωτότυπο κείμενο. Οι Σημειώσεις για τον πρώτο τόμο ήταν προϊόν μελέτης που έγινε χωρίς συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα και συνεπώς δεν πάσχουν από το πολύ σοβαρό πρόβλημα της επιλεκτικής ανάγνωσης. Σε μεγάλο μέρος αυτό ισχύει και γι' αυτές τις Σημειώσεις, αλλά εδώ υπάρχουν δύο επιπλέον αδυναμίες. Πρώτον, είναι προϊόν πολλαπλών αναγνώσεων που έγιναν σε διαφορετικές φάσεις και με διαφορετικά κίνητρα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα κυρίως να δοθεί έμφαση (υπογραμμίσεις) σε διάφορα σημεία χωρίς προφανή για τον γενικό αναγνώστη λόγο. Δεύτερον, υπάρχουν κενά κατανόησης σε ορισμένα σημεία, αν και σίγουρα αυτά είναι δευτερεύοντα. Το πλεονέκτημα είναι ότι αυτές οι Σημειώσεις αντανακλούν μια μεγαλύτερη ωριμότητα, δεδομένου ότι είχε προηγηθεί η μελέτη του πρώτου τόμου.

Μια ολοκληρωμένη δουλειά θα περιλάμβανε τη μελέτη κλασικών εγχειριδίων του Κεφαλαίου (Fine & Harris, 1986; Fine & Saad-Filho, 2016; Foley, 1986; Harvey, 2010, 2013) και η συμβολή στα διάφορα ανοιχτά θεωρητικά ζητήματα. Οι παρούσες Σημειώσεις απέχουν πολύ από αυτό το επίπεδο.

Ο δεύτερος τόμος του Κεφαλαίου είναι εξαιρετικά χρήσιμος. Ανάμεσα σε πολλά άλλα, είναι βασικό υλικό στη θεωρία χρήματος και απαραίτητο συμπλήρωμα του πρώτου τόμου σε αυτό το πεδίο. Η διάκριση χρήματος και Χρηματικού Κεφαλαίου και η βασική αντίφαση μεταξύ τους, η γέννηση του πιστωτικού συστήματος, οι μορφές του χρήματος αλλά και η εξέλιξη των λειτουργιών του χρήματος στον καπιταλισμό αναπτύσσονται και ολοκληρώνονται εδώ. Υπάρχουν επιχειρήματα και αναλύσεις που δεν υπάρχουν πουθενά αλλού στο έργο του Μαρξ, εξ όσων γνωρίζω. Αν έπρεπε να σταθώ σε ένα, αυτό θα ήταν η εξήγηση της οριζόντιας υπόθεσης για μεταλλική κυκλοφορία και το συμπαράλιασμα του επιχειρήματος ότι χωρίς την μεταλλική κυκλοφορία, το θεωρητικό οικοδόμημα του Μαρξ καταρρέει. Εδώ γίνεται σαφές ότι ο Μαρξ αποδεικνύει τις αντιφάσεις του καπιταλισμού, ακόμα και με μεταλλική κυκλοφορία. Χωρίς την τελευταία, αυτές οι αντιφάσεις γίνονται ακόμα πιο σύνθετες και δυσεπίλυτες για τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής.

Επιπλέον, ο δεύτερος τόμος είναι βασικό σύγγραμμα για την ανάπτυξη του νόμου της ανισόμετρης ανάπτυξης. Αυτή η επισήμανση είναι σημαντική γιατί ο όρος *ανισόμετρη ανάπτυξη* δεν υπάρχει ως τέτοιος και η αναφορά είναι έμμεση. Επίσης, ο Λένιν δεν κάνει αναφορά στον τόμο αυτό όταν διατυπώνει τον νόμο, αν και προφανώς τον έχει υπόψη του. Τα σχήματα αναπαραγωγής του Μαρξ βρίθουν από εξηγήσεις

για την διαδικασία γέννησης της ανισομετρίας, ειδικά σε επίπεδο κλάδων, ακόμα και με ίδια Οργανική Σύνθεση Κεφαλαίου.

Οι δύο προαναφερθείσες περιοχές δεν εξαντλούν σε καμιά περίπτωση τη χρησιμότητα του δεύτερου τόμου, μάλιστα δεν συγκαταλέγονται συνήθως στις σημαντικότερες, και γι' αυτόν τον επιπλέον λόγο τονίζονται.

Λόγω των πολλαπλών αναγνώσεων, όπως αναφέρθηκε ήδη, οι υπογραμμίσεις και τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται σε αυτές τις Σημειώσεις δεν έχουν απολύτως σταθερά κριτήρια. Σε γενικές γραμμές, σε αγκύλες {} περιλαμβάνονται τμήματα που είναι επαναλήψεις, θα μπορούσαν και να παραληφθούν με την έννοια ότι υπάρχουν και αλλού, ενδεχομένως και στον πρώτο τόμο· ή ότι είναι απλώς εξαιρετικές διατυπώσεις και αφηγήσεις. Σε αγκύλες [] περιλαμβάνονται γενικά αριθμοί σελίδων ή δικές μου σκέψεις και παρατηρήσεις [ΣτΑ = Σημειώσεις του Αναγνώστη]. Διάφορες λέξεις που επαναλαμβάνονται συνέχεια είναι συντεταγμένες ή παρουσιάζονται με κάποια γράμματα. Παρατίθεται λίστα συντομεύσεων.

Και αυτές οι Σημειώσεις δεν θα δημιουργούνταν ποτέ, τουλάχιστον σε αυτή τη μορφή, χωρίς την καθοδήγηση και βοήθεια του σ. Γιώργου Μαγγανά, ο οποίος ήταν ο δάσκαλός μου στην επίπονη διαδικασία μελέτης του Κεφαλαίου και μου έκανε δώρο το δεύτερο τόμο με αφιέρωση – παρότρυνση να τον αξιοποιήσω. Με κάθε ευκαιρία θα εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου σε ένα εξαιρετικό οικονομολόγο που με τιμάει και με τη φιλία του.

Οι σημειώσεις αυτές δοκιμάστηκαν, χρησιμοποιήθηκαν και εμπλουτίστηκαν από την συναναστροφή με την Ανδριάννα Βλάχου, Καθηγήτρια στην ΑΣΟΕΕ, την οποία και ευχαριστώ. Τέλος, για τις ατελείωτες μέρες και κυρίως για τα βράδια που πέρασα μελετώντας, θέλω να ευχαριστήσω και πάλι τη σύντροφό μου Φωτεινή Παυλή για την συμπαράσταση και ανοχή της. Ελπίζω να άξιζε τον κόπο.

Φυσικά, και αυτή η δουλειά, όπως και όλες όσες έχω κάνει μέχρι τώρα, αφιερώνεται στην εργατική τάξη, τους αγώνες και τις αγωνίες της.

Αθήνα

18/11/2019

Βιβλιογραφία

Fine, B., & Harris, L. (1986). *Ξαναδιαβάζοντας το Κεφάλαιο*. Athens: Gutenberg.

Fine, B., & Saad-Filho, A. (2016). *Marx 's Capital* (6th ed.). London: Pluto Press.

Foley, D. K. (1986). *Understanding Capital: Marx's Economic Theory*. Cambridge: Harvard University Press.

Harvey, D. (2010). *A companion to Marx's Capital*. London: Verso.

Harvey, D. (2013). *A companion to Marx's Capital, Vol. 2*. London: Verso.

Συντομεύσεις

E = Εμπορευματικό Κεφάλαιο

EΔ = Εργατική Δύναμη

εη = εργάσιμη ημέρα

ET = Εργατική Τάξη

K = Κεφάλαιο

Λιρ. = λίρες

μ = μεταβλητό Κεφάλαιο

Mπ = Μέσα παραγωγής

ΟΣΚ = Οργανική Σύνθεση Κεφαλαίου

Π = Παραγωγικό Κεφάλαιο

σ = σταθερό Κεφάλαιο

Σκ = Συνολικό Προτσές Κυκλοφορίας

στ. = στερλίνες

ΣτΑ = Σημειώσεις του Αναγνώστη

υ = υπεραξία

X (κεφαλαίο) = Χρηματικό Κεφάλαιο

χ (πεζό) = χρήμα

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Επανάληψη: (σελ. 23) Το προτσές κύκλισης (κυκλικής κίνησης) του κεφαλαίου συντελείται σε τρία στάδια που σχηματίζουν την ακόλουθη σειρά:

Πρώτο στάδιο: το χρήμα του κεφαλαιοκράτη μετατρέπεται σε εμπόρευμα στις αγορές εμπορευμάτων και εργασίας – εκτελείται η κυκλοφοριακή πράξη $X - E$.

Δεύτερο στάδιο: παραγωγική κατανάλωση των αγορασμένων εμπορευμάτων από τον κεφαλαιοκράτη. Το κεφάλαιό του πραγματοποιεί το προτσές παραγωγής. Το αποτέλεσμα είναι ένα εμπόρευμα μεγαλύτερης αξίας από την αξία των στοιχείων της παραγωγής του.

Τρίτο στάδιο: ο κεφαλαιοκράτης επιστρέφει στην αγορά σαν πωλητής. Το εμπόρευμα του μετατρέπεται σε χρήμα ή εκτελεί την κυκλοφοριακή πράξη $E - X$.

Επομένως, ο τύπος κύκλισης του χρηματικού κεφαλαίου είναι $X - E \dots \Pi \dots E' - X'$, όπου οι τελείες σημαίνουν ότι έχει διακοπεί το προτσές κυκλοφορίας, ενώ το E' και το X' εκφράζουν ένα E και ένα X αυξημένα με υπεραξία.

Οι διάφορες μορφές που περιβάλλεται το κεφάλαιο στα διάφορα στάδιά του και που στην επαναλαμβανόμενη κύκλιση πότε τις περιβάλλεται και πότε τις αποβάλλει είναι το άμεσο αντικείμενο της έρευνάς μας εδώ.

Για να συλλάβουμε καθαρά αυτές τις μορφές, πρέπει να κάνουμε αφαίρεση απ' όλα τα περιστατικά που δεν έχουν καμιά σχέση με την αλλαγή της μορφής και με το σχηματισμό της σαν τέτοια. Εδώ λοιπόν *προϋποθέτουμε:* ότι τα εμπορεύματα πωλούνται στις αξίες τους και ότι αυτό γίνεται με αμετάβλητους τους άλλους όρους. Συνεπώς, παραβλέπουμε και τις αξιακές αλλαγές που μπορεί να σημειωθούν κατά τη διάρκεια του προτσές κύκλισης.

1. ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ. $X - E$

{Αυτό που την πράξη αυτή της γενικής εμπορευματικής κυκλοφορίας την κάνει ταυτόχρονα ένα λειτουργικά καθορισμένο τμήμα στην αυτοτελή κύκλιση ενός ατομικού κεφαλαίου είναι το υλικό της περιεχόμενο, ο ειδικός χαρακτήρας χρήσης των – συγκεκριμένων – εμπορευμάτων που αλλάζουν τη θέση τους με το χρήμα και όχι η μορφή της πράξης. Από τη μια μεριά είναι μέσα παραγωγής ($M\pi$), κι από την άλλη $E\Delta$.} $E = E\Delta + M\pi$

Ο τύπος $X - E (=E\Delta + M\pi)$ παρασταίνει λοιπόν τον ποιοτικό χωρισμό της ποσότητας των εμπορευμάτων. Παρασταίνει όμως ακόμα, μια εξαιρετικά χαρακτηριστική ποσοτική σχέση.

Η αξία ή η τιμή της ΕΔ πληρώνεται με τη μορφή μισθού *εργασίας* στον κάτοχό της, δηλ. πληρώνεται σαν τιμή μιας ορισμένης ποσότητας εργασίας που περιέχει υπερεργασία. {Η αξία της ΕΔ, έστω 5 ώρες, φιγουράρει στο συμβόλαιο σαν μισθός 10ωρης εη.}

Τα Μπ – ποσότητα και διαστάσεις – πρέπει να είναι αρκετά για τη χρησιμοποίηση αυτής της μάζας εργασίας. {Η μάζα των Μπ πρέπει να είναι αρκετή για ν' απορροφήσει όλη τη μάζα εργασίας, για να μπορεί να μετατραπεί με την εργασία σε προϊόν.}

Η ποσοτική σχέση ΕΔ και Μπ είναι καθορισμένη *εξαρχής* από την ποσότητα της περίσσιας υπερεργασίας που πρέπει να ξοδέψει ένας καθορισμένος αριθμός εργατών.

Ακολουθεί πχ (50 εργάτες, 100% υ, $X = 422$ λίρες στ., εβδομαδιαίος μισθός = 1 λίρα) σελ25

Η αξία που προκαταβάλλει ο αγοραστής με τη μορφή χρήματος βρίσκεται τώρα (μετά την εκτέλεση της πράξης $X - E$) σε τέτοια φυσική μορφή, με την οποία μπορεί να δράσει σαν αξία που γεννοβολάει υπεραξία (με τη μορφή εμπορευμάτων). Βρίσκεται στην κατάσταση ή στη μορφή *παραγωγικού κεφαλαίου* {που είναι σε θέση να λειτουργεί σαν κεφάλαιο που δημιουργεί αξία και υπεραξία}. Το κεφάλαιο μ' αυτή τη μορφή το ονομάζουμε Π.

Το X είναι η ίδια κεφαλαιακή αξία όπως και το Π, μόνο που υπάρχει με *άλλη* μορφή, είναι *χρηματικό κεφάλαιο*.

Γι' αυτό και η πράξη $X - E$ ($=EΔ+Μπ$) ή $X - E$ στη γενική της μορφή είναι μετατροπή χρηματικού κεφαλαίου σε παραγωγικό κεφάλαιο. Στη μορφή λοιπόν της κύκλισης που εξετάζουμε εδώ πρώτα, το χρήμα εμφανίζεται σαν ο πρώτος φορέας της κεφαλαιακής αξίας {το χρηματικό κεφάλαιο σαν η μορφή με την οποία προκαταβάλλεται το κεφάλαιο}.

Σαν χρηματικό κεφάλαιο μπορεί να εκπληρώνει χρηματικές λειτουργίες (γενικό μέσο αγοράς και γενικό μέσο πληρωμής. Η δεύτερη αυτή λειτουργία εκπληρώνεται επειδή η ΕΔ, αν και αγοράζεται πρώτα, πληρώνεται όμως μόνο αφού έχει δράσει). {Η ικανότητα αυτή δεν πηγάζει από το γεγονός ότι το X είναι κεφάλαιο, αλλά από το γεγονός ότι είναι χρήμα.}

Από την άλλη μεριά, το χρηματικό κεφάλαιο μπορεί να εκπληρώνει μόνο χρηματικές λειτουργίες και τίποτε άλλο. Αυτό που κάνει αυτές τις λειτουργίες, λειτουργίες κεφαλαίου είναι ο *καθορισμένος τους ρόλος στην κίνηση του κεφαλαίου* {άρα και η συνάρτηση του σταδίου στο οποίο εμφανίζονται με τα άλλα στάδια της κύκλισής του}.

{Ένα μέρος του X περνάει με την πραγματοποίηση αυτής της ίδιας κυκλοφορίας $X - E$ ($=EΔ+Μπ$) σε μια λειτουργία όπου ο κεφαλαιακός του χαρακτήρας εξαφανίζεται και μένει ο χρηματικός του χαρακτήρας.}

Εξετάζουμε την πράξη $X - EΔ$ αυτή καθαυτή.

Από τη μεριά του εργάτη, η πράξη είναι $EΔ - X$ (πώληση). Το X που δαπανάται για την αγορά ΕΔ ή αποκτάται από την πώληση ΕΔ, καταλήγει να δαπανάται για είδη κατανάλωσης σύμφωνα με τον τύπο της

συνολικής κυκλοφορίας του εμπορεύματος ΕΔ: $EΔ - X - E$. Εδώ το χρήμα φιγουράρει σαν απλό φευγαλέο μέσο κυκλοφορίας {σαν απλός μεσάζων στην ανταλλαγή εμπορεύματος με εμπόρευμα}.

Η πράξη $X - EΔ$ είναι το χαρακτηριστικό στοιχείο της μετατροπής του X σε $Π$. Η πράξη $X - Μπ$ χρειάζεται απλώς για να υλοποιηθεί η μάζα εργασίας που έχει αγοραστεί με την πράξη $X - EΔ$.

Η πράξη $X - EΔ$ θεωρείται γενικά χαρακτηριστική για τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Όχι επειδή η αγορά $EΔ$ είναι ένα συμβόλαιο αγοράς όπου μπαίνει σαν όρος η παροχή υπερεργασίας {αυτού του βασικού όρου για την παραγωγή υπεραξίας}. Αλλά, αντίθετα, **επειδή με τη μορφή του μισθού εργασίας αγοράζεται εργασία με χρήμα**, και αυτό αποτελεί γνώρισμα της χρηματικής οικονομίας.

Εδώ πάλι δεν είναι το άλογο της μορφής που θεωρείται χαρακτηριστικό. Το άλογο συνίσταται στο ότι η εργασία δεν μπορεί να έχει αξία η ίδια, σαν αξιοδημιουργό στοιχείο. Απεναντίας, το άλογο αυτό παραβλέπεται. {Ξέρουμε πως ο μισθός της εργασίας είναι απλώς μια μεταμφιεσμένη μορφή έτσι ώστε η αξία που παράγεται απ' αυτή την $EΔ$ πχ σε 6 ώρες να παρουσιάζεται σαν έκφραση της αξίας της 12ωρης εργασίας της.}

Η πράξη $X - EΔ$ θεωρείται το χαρακτηριστικό, το γνώρισμα της λεγόμενης χρηματικής οικονομίας, επειδή **η εργασία εμφανίζεται εδώ σαν εμπόρευμα** του κατόχου της, άρα και το χρήμα σαν αγοραστής. Δηλ. λόγω της χρηματικής σχέσης (αγοράς και πώλησης ανθρώπινης δραστηριότητας).

Εφόσον η $EΔ$ βρεθεί στην αγορά σαν εμπόρευμα του κατόχου της, η αγοραπωλησία της δεν παρουσιάζει τίποτα το πιο παράξενο από την αγοραπωλησία κάθε άλλου εμπορεύματος. **Το χαρακτηριστικό δεν είναι ότι το εμπόρευμα $EΔ$ πουλιέται κι αγοράζεται, αλλά ότι η $EΔ$ εμφανίζεται σαν εμπόρευμα.**

Αν το X μετατρέπεται για πρώτη φορά σε $Π$ τότε πρέπει ο κάτοχός του πρώτα ν' αγοράσει τα $Μπ$ πριν αγοράσει την $EΔ$.

Έτσι παρουσιάζεται το ζήτημα από την πλευρά του κεφαλαιοκράτη.

Κι από την πλευρά του εργάτη:

Η παραγωγική δράση της $EΔ$ του γίνεται μόνο από τη στιγμή που την ενώνουν με τα $Μπ$ σαν συνέπεια της πώλησής της. Επομένως, *η $EΔ$, πριν από την πώλησή της, υπάρχει χωρισμένη από τα $Μπ$, από τους υλικούς όρους της δράσης της.* {Σ' αυτήν την κατάσταση του χωρισμού δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ούτε άμεσα για την παραγωγή $ΑΧ$ για τον κάτοχό της, ούτε για την παραγωγή εμπορευμάτων που από την πώλησή τους θα μπορούσε να ζήσει.}

Γι' αυτό, παρά το γεγονός ότι στην πράξη $X - EΔ$ ο κάτοχος του χρήματος και ο κάτοχος της $EΔ$ σχετίζονται μεταξύ τους μόνο σαν αγοραστής και πωλητής – ωστόσο **ο αγοραστής εμφανίζεται εξαρχής και σαν κάτοχος των $Μπ$. Τα $Μπ$ αντικρίζουν σαν ξένη ιδιοκτησία τον κάτοχο της $EΔ$.** Από την άλλη, ο πωλητής της εργασίας (εργάτης) αντικρίζει τον αγοραστή της σαν ξένη $EΔ$, που πρέπει να περάσει κάτω

από την εξουσία του αγοραστή, να ενσωματωθεί στο κεφάλαιό του, για να μπορεί το κεφάλαιο αυτό να δράσει πραγματικά σαν Π.

Επομένως, η ταξική σχέση κεφαλαιοκράτη και μισθωτού εργάτη υπάρχει κιόλας, προϋποτίθεται τη στιγμή που και οι δύο αντικρίζονται στην πράξη $X - E\Delta$ ($E\Delta - X$ από την πλευρά του εργάτη). Πρόκειται για αγορά και πώληση, για χρηματική σχέση όπου όμως προϋποτίθενται ο αγοραστής σαν κεφαλαιοκράτης και ο πωλητής σαν μισθωτός εργάτης. Η σχέση αυτή υπάρχει χάρη στο γεγονός ότι οι όροι για την πραγματοποίηση της $E\Delta$ (μέσα συντήρησης και $M\pi$) είναι χωρισμένα από τον κάτοχο της $E\Delta$, σαν ξένη ιδιοκτησία.

Το γεγονός ότι η πράξη $X - E\Delta$ εμφανίζεται σαν μια λειτουργία του X δεν οφείλεται στη λειτουργία του χρήματος σαν μέσου πληρωμής. Το χρήμα μπορεί και ξοδεύεται μ' αυτή τη μορφή μόνο επειδή η $E\Delta$ βρίσκεται σε κατάσταση χωρισμού από τα $M\pi$ και επειδή ο χωρισμός αυτός μπορεί να αρθεί μόνο αν η $E\Delta$ πωληθεί στον ιδιοκτήτη των $M\pi$.

Η κεφαλαιοκρατική σχέση στη διάρκεια του προτσές παραγωγής εκδηλώνεται μόνο επειδή καθαυτή υπάρχει κιόλας στην κυκλοφοριακή πράξη, στους διαφορετικούς βασικούς οικονομικούς όρους κάτω από τους οποίους αντικρίζονται ο πωλητής και ο αγοραστής, στην ταξική τους σχέση. Η σχέση αυτή δεν προέρχεται από τη φύση του χρήματος. Αντίθετα, η ύπαρξη αυτής της σχέσης είναι που μπορεί και μετατρέπει μια απλή χρηματική λειτουργία σε λειτουργία κεφαλαίου.

Δύο λάθη στην προσέγγιση του X : α) οι λειτουργίες που εκπληρώνει η κεφαλαιακή αξία σαν X συνάγονται λαθεμένα από τον κεφαλαιακό της χαρακτήρα, ενώ οφείλονται μόνο στη χρηματική κατάσταση της κεφαλαιακής αξίας. β) αντίστροφα, το ειδικό περιεχόμενο της χρηματικής λειτουργίας που τη μετατρέπει σε κεφαλαιακή λειτουργία το συνάγουν από τη φύση του χρήματος, ενώ το ζήτημα είναι κοινωνικό-ιστορικό.

Π.χ., δουλοκτησία. Χωρίς την ύπαρξη της δουλείας, δεν είναι δυνατή η αγοραπωλησία σκλάβων. Αντίστροφα, δεν αρκεί η ύπαρξη χρήματος για να υπάρξει δουλεία.

Για να φτάσουμε στο σημείο η πώληση της $E\Delta$ από τον ίδιο τον κάτοχό της να είναι γενικευμένος και αποφασιστικός όρος για την παραγωγή εμπορευμάτων έπρεπε να προηγηθούν ορισμένα ιστορικά προτσές που διέλυσαν την αρχική ένωση των $M\pi$ με την $E\Delta$. Η υπόθεση δεν αλλάζει καθόλου αν η ένωση αυτή – πριν τη διάλυσή της – είχε τέτοια μορφή ώστε ο ίδιος ο εργάτης σαν $M\pi$ ανήκε κι αυτός στα άλλα $M\pi$ (δούλος) ή αν ήταν ιδιοκτήτης τους (ελεύθερος παραγωγός).

Η πραγματικότητα λοιπόν που υπάρχει εδώ στη βάση της πράξης $X - E$ ($=E\Delta+M\pi$) είναι η διανομή των στοιχείων της παραγωγής. Τα $M\pi$ (υλικοί συντελεστές) βρίσκονται συγκεντρωμένα στη μια πλευρά, ενώ η $E\Delta$ στην άλλη.

Επομένως, τα Μπ πρέπει να αντιπαρατίθενται στον εργάτη σαν κεφάλαιο, για να μπορεί η πράξη $X - EΔ$ να γίνει γενική κοινωνική πράξη.

{Επανάληψη: Όταν εγκαθιδρυθεί πια η κεφαλαιοκρατική παραγωγή, στην εξέλιξή της δεν αναπαράγει μόνο αυτό το χωρισμό, αλλά και τον ευρύνει σε διαρκώς μεγαλύτερη κλίμακα, ως που γίνεται η γενικά κυρίαρχη κοινωνική κατάσταση. Για να μπορεί να σχηματιστεί το κεφάλαιο και να γίνει κύριος της παραγωγής, προϋποτίθεται ένας κάποιος βαθμός ανάπτυξης του εμπορίου, άρα και της εμπορευματικής κυκλοφορίας και παραγωγής. Αλλά, η εμπορευματική παραγωγή εμφανίζεται σαν φυσικός, κυρίαρχος χαρακτήρας της παραγωγής μόνο πάνω στη βάση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. }

Π.χ., για τους Ρώσους γαιοκτήμονες – τα παράπονά τους. Σελ. 31

Ο τύπος για την κύκλιση του χρηματικού κεφαλαίου: $X - E...Π...E' - X'$ αποτελεί τον αυτονόητο τύπο της κύκλισης του κεφαλαίου μόνο πάνω στη βάση μιας αναπτυγμένης πια κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, γιατί προϋποθέτει την ύπαρξη της τάξης των μισθωτών εργατών σε κοινωνική κλίμακα. Όπως είδαμε, η κεφαλαιοκρατική παραγωγή δεν παράγει μόνο εμπόρευμα και υπεραξία. Αναπαράγει, και μάλιστα σε διαρκώς ευρυνόμενη κλίμακα, την τάξη των μισθωτών εργατών και μετατρέπει την τεράστια πλειοψηφία των άμεσων παραγωγών σε μισθωτούς εργάτες. Γι' αυτό οι πράξεις $X - E...Π...E' - X'$ προϋποθέτουν κιάλας το κεφάλαιο με τη μορφή του Π, επομένως και τη μορφή της κύκλισης του Π, εφόσον η πρώτη προϋπόθεσή τους είναι η διαρκής ύπαρξη της τάξης των μισθωτών εργατών.

2. ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Το αποτέλεσμα του πρώτου σταδίου είναι η είσοδος στο δεύτερο, στο παραγωγικό στάδιο του κεφαλαίου $X - E...Π$. {Επεξήγηση: Αν και η πρώτη πράξη $X - E (=EΔ+Μπ)$ πρέπει να συμπληρωθεί με πώληση $E - X$, το άμεσο αποτέλεσμά της είναι η διακοπή της κυκλοφορίας της Κεφαλαιακής Αξίας (ΚΑ). Η ΚΑ δεν μπορεί να κυκλοφορήσει λόγω της φυσικής μορφής που έχει πάρει (Μπ και ΕΔ). Ο εργάτης δεν μπορεί να πουληθεί γιατί: α)δεν είναι εμπόρευμα ο ίδιος (αλλά η ΕΔ του), δεν είναι δούλος και β)ο κεφαλαιοκράτης νοίκιασε την ΕΔ για συγκεκριμένο διάστημα. Από την άλλη, η ΕΔ μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο σαν δημιουργός εμπορευμάτων μέσω της παραγωγικής κατανάλωσης των Μπ. }

$X - E...Π$. Οι τελείες σημαίνουν ότι η συνεχίζεται το προτσές της κύκλισης του κεφαλαίου (παρά τη διακοπή της κυκλοφορίας του). Το πρώτο στάδιο εμφανίζεται μόνο σαν εισαγωγική φάση στο δεύτερο στάδιο.

$X - EΔ$. Όταν γενικευθεί η παραγωγή που γίνεται με μισθωτή εργασία, πρέπει η εμπορευματική παραγωγή να αποτελεί τη γενική μορφή της παραγωγής. {Επεξήγηση: από τη μια, ο κεφαλαιοκράτης πρέπει ν' αντικρύζει τον εργάτη διαρκώς σαν κεφαλαιοκράτη του χρήματος, επειδή πρέπει να τον πληρώνει σε τακτικά διαστήματα, ώστε ο εργάτης ν' αναπληρώνει την ΕΔ του. Από την άλλη, τα αναγκαία Μέσα συντήρησης (Μσ) πρέπει να είναι εμπορεύματα για να επιτελεί ο εργάτης την πράξη $EΔ - X - E$. Αυτό απαιτεί υψηλό βαθμό ανάπτυξης της κυκλοφορίας των προϊόντων σαν εμπορεύματα. }

Και η γενικευμένη εμπορευματική παραγωγή απαιτεί με τη σειρά της ένα διαρκώς αυξανόμενο καταμερισμό της κοινωνικής εργασίας. {Επεξήγηση: μια διαρκώς μεγαλύτερη ειδικευση του προϊόντος που παράγεται σαν εμπόρευμα από έναν ορισμένο κεφαλαιοκράτη, διάσπαση αλληλοσυμπληρωνόμενων προτσές παραγωγής σε αυτοτελή προτσές.}

Γι' αυτό, στο βαθμό που αναπτύσσεται το $X - E\Delta$, αναπτύσσεται και το $X - M\pi$. Η παραγωγή των $M\pi$ χωρίζεται βαθμιαία από την παραγωγή του εμπορεύματος εκείνου, που αυτά τα ίδια αποτελούν τα $M\pi$ του. [σελ34] Στο βαθμό που συντελείται αυτός ο χωρισμός, ο κεφαλαιοκράτης πρέπει να εμφανίζεται σαν κεφαλαιοκράτης του χρήματος, πλαταίνει η κλίμακα που το κεφάλαιό του πρέπει να λειτουργεί σαν X .

Η κεφαλαιοκρατική εμπορευματική παραγωγή πρώτα γενικεύει την εμπορευματική παραγωγή και έπειτα μετατρέπει βαθμηδόν όλη την εμπορευματική παραγωγή σε κεφαλαιοκρατική. {...επενεργεί αποσυνθετικά και διαλυτικά πάνω σε κάθε παλαιότερη μορφή της παραγωγής. Μετατρέπει την πώληση του προϊόντος σε κύριο ενδιαφέρον, αρχικά χωρίς φαινομενικά να θίγει τον ίδιο τον τρόπο παραγωγής. Εκεί όμως που ριζώνει καταστρέφει όλες τις μορφές της εμπορευματικής παραγωγής (ιδιοπαραγωγή - ιδιοκατανάλωση ή πώληση μόνο του πλεονάζοντος προϊόντος σαν εμπόρευμα)}.

{Αν η $E\Delta$ είναι εμπόρευμα μόνο στα χέρια του πωλητή της, του μισθωτού εργάτη, αντίθετα γίνεται κεφάλαιο μόνο στα χέρια του αγοραστή της, του κεφαλαιοκράτη. Τα $M\pi$ γίνονται Π μόνο από τη στιγμή που η $E\Delta$ έχει γίνει κατάλληλη να ενσωματωθεί σ' αυτά.} *Η $E\Delta$ και τα $M\pi$ αποκτούν τον ειδικό κοινωνικό χαρακτήρα – του κεφαλαίου – μόνο κάτω από ιστορικά καθορισμένους και ανεπτυγμένους όρους.* [35]

Όταν το Π λειτουργεί, το αποτέλεσμα είναι ένα εμπόρευμα γονιμοποιημένο με υπεραξία. {Να σημειωθεί ότι, το πλεόνασμα της αξίας του προϊόντος αποτελεί καρπό του Π , επειδή η $E\Delta$ δρα μόνο σαν ένα από τα όργανά του.}

Συμπληρώνεται το προηγούμενο πχ με την υπεραξία [36]

3. ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΔΙΟ. $E' - X'$

Το εμπόρευμα γίνεται *εμπορευματικό κεφάλαιο* σαν λειτουργική μορφή ύπαρξης της αξιοποιημένης πια KA , μορφή που έχει ξεπηδήσει άμεσα από το ίδιο το προτσές παραγωγής.

Τα είδη που αποτελούν το εμπορευματικό κεφάλαιο, πρέπει να πουληθούν, να μετατραπούν σε χρήμα, να διαγράψουν την κίνηση $E - X$.

Τι είναι αυτό που αυτή την απλή πράξη κάθε εμπορευματικής κυκλοφορίας την κάνει ταυτόχρονα και κεφαλαιακή λειτουργία;

Το εμπόρευμα μπορεί να λειτουργεί σαν κεφάλαιο μόνο αφού αυτόν τον χαρακτήρα τον φέρνει κιόλας μαζί του από το προτσές παραγωγής, πριν αρχίσει η κυκλοφορία του. Επαναλαμβάνεται το πχ. Εδώ οι 10.000 λίβρες νήματος, το E , είναι $E' = E + \Delta E$, περιέχει υπεραξία [37]. Αυτό που μετατρέπει τις 10.000 λίβρες νήμα

σε εμπορευματικό κεφάλαιο είναι μια εσωτερική σχέση – η σχέση της αξίας του εμπορευματικού προϊόντος προς την αξία του κεφαλαίου που έχει ξοδευτεί για την παραγωγή του.

{Αν λοιπόν οι 10.000 λίβρες νήμα πουληθούν στην αξία τους (εδώ 500 λιρ. στ.) τότε η κυκλοφοριακή αυτή πράξη, αν την εξετάσουμε αυτή καθαυτή ($E - X$) είναι απλή μετατροπή μιας αμετάβλητης αξίας από την εμπορευματική σε χρηματική μορφή. Σαν ιδιαίτερο όμως στάδιο στην κύκλιση ενός ατομικού κεφαλαίου, η ίδια πράξη αποτελεί πραγματοποίηση της ΚΑ των 422 λιρ. στ. που περιέχεται στο εμπόρευμα + την υπεραξία των 78 λιρ. στ., μετατροπή του εμπορευματικού κεφαλαίου από την εμπορευματική του μορφή σε χρηματική.}

Η ταχύτητα μετατροπής του εμπορευματικού προϊόντος σε χρήμα: διαστολή και συστολή του κεφαλαίου. {Το προτσές της κυκλοφορίας βάζει σε κίνηση καινούριες δυνάμεις της δράσης του κεφαλαίου, ανεξάρτητες από το αξιακό του μέγεθος.}

Η μάζα εμπορευμάτων E' πρέπει να πραγματοποιήσει τη μεταμόρφωση $E' - X'$ σ' όλο της τον όγκο. {Αν πουληθούν μόνο 7440 λίβρες νήμα = 372 λίρες στ. αναπληρώνεται απλώς η αξία του σταθερού κεφαλαίου, με 8440 λίβρες αναπληρώνεται όλο το προκαταβλημένο κεφάλαιο. Από κει και πέρα αρχίζει ο κεφαλαιοκράτης να πραγματοποιεί υπεραξία.}

Με σύμβολα, αν εκφράσουμε το ϵ σε χρήμα με χ , έχουμε:

$E' - X' = (E + \epsilon) - (X + \chi)$ και η κύκλιση:

$$X - E (= E\Delta + M\pi) \dots \Pi \dots (E + \epsilon) - (X + \chi)$$

{Ο κεφαλαιοκράτης δίνει στην αγορά μεγαλύτερη αξία από αυτή που της πήρε στο πρώτο στάδιο επειδή στο προτσές παραγωγής έχει παραγάγει υπεραξία με την εκμετάλλευση της ΕΔ.} Η μάζα των εμπορευμάτων είναι εμπορευματικό κεφάλαιο μόνο σαν προϊόν αυτού του προτσές παραγωγής.

Η ίδια κυκλοφοριακή πράξη $E' - X'$, με την οποία πραγματοποιείται ταυτόχρονα τόσο η προκαταβλημένη ΚΑ όσο και η υπεραξία, (με μια σειρά πωλήσεις ή με τη μονομιάς πώληση), είναι διαφορετική για την ΚΑ και για την υπεραξία.

Το ϵ εμφανίζεται για πρώτη φορά στην αγορά των εμπορευμάτων, και μάλιστα με εμπορευματική μορφή. Γι' αυτό η πράξη $\epsilon - \chi$ απομένει να συμπληρωθεί από την αντίστροφη της $\chi - \epsilon$.

Από την άλλη, $E = \Pi = X$. Με την πράξη $E - X$ έχει διανύσει και τις δύο αντίθετες φάσεις της κυκλοφορίας ($X - E$ και $E - X$) και ξαναβρίσκεται με τη μορφή, με την οποία μπορεί να ξαναρχίσει το ίδιο προτσές κύκλισης.

Το προτσές της παραγωγής εμφανίζεται μόνο σαν διακοπή του προτσές κυκλοφορίας της ΚΑ. Η ΚΑ διανύει τη δεύτερη και τελική φάση $E - X$, μόνο αφού το E έχει αλλάξει από υλική ($E\Delta + M\pi \rightarrow$ νήμα) και αξιακή άποψη (422 λίρες \rightarrow 500 λίρες). Αν εξετάσουμε την ΚΑ μόνο – χωρίς την υπεραξία της – έχουμε: $X - E - X$ (όπου το δεύτερο E είναι μια μεταβλημένη μορφή χρήσης, που έχει όμως την ίδια αξία όπως το

πρώτο E στις δύο φάσεις του προτσές κυκλοφορίας). Έχουμε δηλ. ξαναμετατροπή σε χρήμα της προκαταβλημένης σε χρήμα KA (με διπλή αλλαγή θέσης του εμπορεύματος σε αντίθετη κατεύθυνση).

Για την υπεραξία, πρέπει να σημειώσουμε δύο πράγματα. Πρώτο: η τελική ξαναμετατροπή της KA στην αρχική χρηματική της μορφή είναι λειτουργία του εμπορευματικού κεφαλαίου. Δεύτερο: η λειτουργία αυτή περικλείνει την πρώτη αλλαγή μορφής της υπεραξίας από την αρχική εμπορευματική της μορφή σε χρηματική μορφή. Η χρηματική μορφή παίζει λοιπόν εδώ διπλό ρόλο {από τη μια, παλινδρομική μορφή μιας αξίας, της KA, αρχικά προκαταβλημένης σε χρήμα, από την άλλη, η πρώτη αλλαγμένη μορφή μιας αξίας, της υπεραξίας, που αρχικά μπαίνει στην κυκλοφορία με εμπορευματική μορφή}.

Η KA μπορεί λοιπόν, σαν X, να ξανά-εγκαινιάσει το προτσές και να το διατρέξει από την αρχή. **Ονομάζουμε αυτή τη μορφή του προτσές κυκλοφορίας κύκλιση του χρηματικού κεφαλαίου X, ακριβώς επειδή η αφετηριακή και η τελική μορφή του προτσές είναι η μορφή του X.** αυτό που έχει αλλάξει στο τέλος δεν είναι η μορφή, αλλά μόνο το μέγεθος της προκαταβλημένης αξίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η κύκλιση του παραγωγικού κεφαλαίου έχει το γενικό τύπο: $\Pi \dots E' - X' - E \dots \Pi$.

Η κύκλιση αυτή δείχνει:

- Την περιοδικά ανανεούμενη λειτουργία του Π
- Το προτσές παραγωγής του Π σαν προτσές αναπαραγωγής σε σχέση με την αξιοποίηση
- Όχι μόνο την παραγωγή, αλλά την περιοδική αναπαραγωγή υπεραξίας

Στο προτσές παραγωγής μπαίνουν αξίες που δεν μπαίνουν στο προτσές κυκλοφορίας {Μέρος του E' που ξαναμπαίνει άμεσα σαν $M\pi$ στο ίδιο προτσές εργασίας από το οποίο βγήκε σαν εμπόρευμα – σε ορισμένες περιπτώσεις. Επίσης το μέρος του E' που καταναλώνεται σε είδος από τον κεφαλαιοκράτη – γενικά ασήμαντο.}

Δύο παρατηρήσεις σχετικά με αυτή τη μορφή:

Πρώτον. Ενώ στην κύκλιση του X ($X \dots X'$) η λειτουργία του Π διακόπτει την κυκλοφορία του X , εδώ η καθαυτή κυκλοφορία εμφανίζεται μόνο σαν μεσολαβητής στην περιοδικά ανανεούμενη και, συνεπώς, συνεχή αναπαραγωγή.

Δεύτερο. Η όλη κυκλοφορία παρουσιάζεται με την αντίθετη μορφή από τη μορφή που έχει στην κύκλιση του X . Ήταν $X - E - X$ ενώ εδώ, είναι $E - X - E$, δηλ. η μορφή της απλής εμπορευματικής κυκλοφορίας (αν παραβλέψουμε το μέγεθος της αξίας).

1. ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Εξετάζουμε πρώτα το προτσές $E' - X' - E$ που συντελείται στη σφαίρα της κυκλοφορίας ανάμεσα στα δύο άκρα $\Pi \dots \Pi$.

Η αφετηρία αυτής της κυκλοφορίας είναι το εμπορευματικό κεφάλαιο: $E' = E + \varepsilon = \Pi + \varepsilon$. Είμαστε υποχρεωμένοι τώρα να δούμε αν το X και το χ (που περιέχονται στο X') ακολουθούν διαφορετικούς δρόμους ή έχουν κοινή πορεία. {Πρώτα η κύκλιση κατέληγε σε X' , τώρα το X' εμφανίζεται σ' αυτήν την κύκλιση σαν πρώτη φάση της κυκλοφορίας, που πρέπει να συμπληρωθεί με το $X - E$.}

Εξετάζουμε λοιπόν εδώ την απλή αναπαραγωγή: όλη η υπεραξία μπαίνει στην ατομική κατανάλωση του κεφαλαιοκράτη. Το χ μπαίνει στη γενική εμπορευματική κυκλοφορία.

Στο $\pi\chi$ μας: $E'=10.000$ λίβρες νήμα αξίας 500 λίρες. Το $X = 422 \lambda = \Pi$, συνεχίζουν την κεφαλαιακή κυκλοφορία, ενώ η υπεραξία των 78 λ (η χρηματική μορφή 1560 λιβρών νήματος) βγαίνει απ' αυτή την κεφαλαιακή κυκλοφορία.

$$E' \begin{pmatrix} E \\ + \\ \varepsilon \end{pmatrix} \begin{matrix} - - \\ - - \\ - - \end{matrix} \begin{pmatrix} X \\ + \\ \chi \end{pmatrix} - E (=E\Delta + M\pi) - \varepsilon$$

$\chi - \varepsilon$: Το χρήμα δεν προκαταβάλλεται, αλλά ξοδεύεται. {Μια σειρά αγορές, είτε καθαυτό εμπορεύματα, είτε υπηρεσίες. Το χρήμα υπάρχει για ένα χρονικό διάστημα σαν θησαυρός. Η λειτουργία του σαν μέσο κυκλοφορίας δεν μπαίνει στην κυκλοφορία του κεφαλαίου.}

Αν το εμπορευματικό προϊόν δεν ήταν διαιρετό (νήμα), αλλά αντίθετα ήταν μια μηχανή με την ίδια αξιακή σύνθεση, τα δύο συστατικά της αξίας μπορούν να παρασταθούν μόνο ιδεατά. Εδώ πρέπει να πουληθεί όλο το E' ώστε ν' αρχίσει το χ τη δική του κυκλοφορία. Όταν οι 10.000 λίβρες νήμα πουλιούνται βαθμιαία, ο κεφαλαιοκράτης μπορεί να καταναλώνει βαθμιαία τα στοιχεία της υπεραξίας. Κι αυτή όμως η διαδικασία προϋποθέτει τελικά την ολοκληρωτική πώληση των 10.000 λιβρών νήματος. {βλ. Κεφάλαιο, Βιβλίο I, κεφ. 7^ο, 2}

Και στις δύο περιπτώσεις τόσο το X όσο και το χ είναι πραγματικά μεταβλημένη μορφή της αξίας {που αρχικά εκφράζεται στο E' μόνο σαν τιμή του εμπορεύματος, ιδεατά}.

$\varepsilon - \chi - \varepsilon$: απλή εμπορευματική κυκλοφορία.

Απ' όλ' αυτά προκύπτει:

Πρώτον. Όταν πραγματοποιηθεί το E ($E' - X' = X + \chi$), μπορεί να χωριστεί η κίνηση της KA και της υπεραξίας, γιατί και οι δύο αξίες σαν χρηματικά ποσά, έχουν τώρα αυτοτελείς μορφές.

Δεύτερον. Η πράξη $E' - X' = X + \chi$ μπορεί να παρασταθεί με τις δύο διαφορετικές κυκλοφορίες: $E - X - E$ και $\varepsilon - \chi - \varepsilon$. Και οι δύο μπορούν, σε γενική μορφή, να παρασταθούν σαν δύο σειρές που ανήκουν στη συνηθισμένη εμπορευματική κυκλοφορία.

Στα μη διαιρετά εμπορεύματα, τα αξιακά συστατικά μέρη χωρίζονται ιδεατά το ένα από το άλλο. Ακολουθεί το $\pi\chi$ του οικοδομικού κλάδου (προκαταβολή για ένα στάδιο της οικοδομής).

Τρίτο. Αν η υπεραξία διαχωριστεί μόνο μερικά ή δεν διαχωριστεί καθόλου από την KA , τότε αλλάζει η KA (αυξάνεται) πριν ακόμα ολοκληρωθεί η κύκλός της. Μπορεί η αλλαγή αυτή να συνδέεται με μια αλλαγή στην αξιακή της σύνθεση.

Το προτσές αξιοποίησης του κεφαλαίου, καθώς και η πραγματοποίηση του εμπορευματικού προϊόντος, τελειώνει με το $E' - X'$ {πρώτο στάδιο της εμπορευματικής κυκλοφορίας}.

{Χυδαία οικονομολογία: θεωρεί το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής σαν απλή παραγωγή εμπορευμάτων, AX [...] επειδή τόσο η $E - X - E$ όσο και η $\varepsilon - \chi - \varepsilon$, ως προς τη γενική μορφή ανήκουν στην εμπορευματική κυκλοφορία.

Απάντηση: το Ε' εμφανίζεται εξαρχής σαν εμπορευματικό κεφάλαιο, και ο σκοπός του όλου προτσές, ο πλουτισμός (η αξιοποίηση) όχι μόνο δεν αποκλείει, αλλά περιλαμβάνει την αύξηση της κατανάλωσης του κεφαλαιοκράτη, που αυξάνει μαζί με την αύξηση της υπεραξίας, άρα και του κεφαλαίου. Το ε, εξάλλου, είναι μια εμπορευματική αξία που δε στοίχισε τίποτα στον κεφαλαιοκράτη. Αν σταματήσει ή διαταραχτεί η κύκλιση της ΚΑ, περιορίζεται ή σταματά εντελώς η κατανάλωση του ε, και μαζί του η πώληση των εμπορευμάτων που αντικαθιστούν το ε.}

{Επανάληψη: Το $\varepsilon - \chi - \varepsilon$ δεν μπαίνει στην κίνηση του κεφαλαίου που έχει προκαταβάλει ο κεφαλαιοκράτης, ενώ απορρέει από αυτήν.} Σχετίζεται μαζί της αφού για να υπάρχει κεφάλαιο πρέπει να υπάρχει κεφαλαιοκράτης, και για να υπάρχει κεφαλαιοκράτης πρέπει αυτός να καταναλώνει υπεραξία.

- Αυτοτελής κύκλιση κεφαλαίου και γενική κυκλοφορία

Η μεταμόρφωση της μάζας των εμπορευμάτων που συντελείται στην κυκλοφορία του κεφαλαίου, δεν σημαίνει ταυτόχρονα και την οριστική τους μεταμόρφωση στη σφαίρα της γενικής κυκλοφορίας (τελικό πέρασμα στην κατανάλωση). Η πρώτη συντελείται όταν το Ε' (πχ νήμα) φεύγει από το κλωστήριο για να πάει στον έμπορα (φεύγει από το προτσές κύκλισης του κεφαλαίου εκείνου, του οποίου είναι προϊόν). Οι δύο μεταμορφώσεις μπορεί να είναι χωρικά και χρονικά τελείως χωρισμένες.

Αυτό συμβαίνει και όταν το εμπόρευμα ξαναμπαίνει στην κύκλιση ενός άλλου βιομηχανικού κεφαλαίου. *Η γενική κυκλοφορία περιλαμβάνει εξίσου και τη σύμπλεξη των κυκλήσεων των διαφόρων αυτοτελών κλασμάτων του κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς και την κυκλοφορία των αξιών που μπαίνουν στην ατομική κατανάλωση.*

Κυκλοφορία του $X' = X + \chi$: Το X συνεχίζει την κύκλιση του κεφαλαίου. Το χ μπαίνει στη γενική κυκλοφορία, βγαίνει όμως έξω από την κύκλιση του κεφαλαίου. {Κρετινισμός της χυδαίας οικονομολογίας: παρουσιάζει σαν χαρακτηριστική κύκλιση του κεφαλαίου αυτήν την κυκλοφορία που δεν μπαίνει στην κύκλιση του κεφαλαίου, το $\chi - \varepsilon$.}

Το χρηματικό κεφάλαιο X στις δύο μορφές (I & II)

Στη δεύτερη φάση, $X - E$, η λειτουργία του X είναι ίδια (όπως και στο 1^ο στάδιο της κύκλισης του X, μορφή I, $X \dots X'$, Κεφάλαιο 1^ο): μετατροπή σε Μπ και ΕΔ.

Η συνολική κυκλοφορία της ΚΑ: $E - X - E (=E\Delta + M\pi)$.

Πρώτον. Στη μορφή I το X παρουσιάστηκε σαν η αρχική (και η τελική) μορφή της ΚΑ. Εδώ παρουσιάζεται εξαρχής σαν συντελεσμένη μετατροπή του Π σε χρηματική μορφή. Το X είναι μια μορφή που αποκτάται μόνο μέσα στο προτσές και που ξανά-αποβάλλεται έπειτα μέσα στο ξετύλιγμα του ίδιου προτσές. [...] Γι' αυτό, το $X - E\Delta$ (μέρος του $X - E$) είναι προκαταβολή με τη μορφή χρήματος των ίδιων 1000 λιβρών νήματος αξίας 50 λ που αποτελούν μέρος του Ε' που έχει δημιουργήσει η ΕΔ. {Και μόνο γι' αυτό η πράξη

$X - E$, εφόσον είναι $X - E\Delta$, δεν αποτελεί μόνο αντικατάσταση ενός εμπορεύματος σε χρηματική μορφή, με ένα άλλο σε μορφή AX . Βλέπε [επιχείρημα γ.ο.](#) }

Το συνολικό X' εμφανίζεται σαν χρηματική έκφραση παρωχημένης εργασίας. {Το E' είναι προϊόν παρωχημένων λειτουργιών του Π και το X' εμφανίζεται σαν μεταβλημένη μορφή του E' .} ...ο εργάτης παίρνει προκαταβολή την επόμενη εβδομάδα μόνο ένα μέρος του E' που έχει παραχθεί αυτή την εβδομάδα. Το $X - E$ διαφέρει χρονικά από το $E - X$. [...] Ο μισθός της εργασίας δεν είναι μόνο χρηματική μορφή της παρωχημένης των εργατών, αλλά ταυτόχρονα και ένταγμα για ταυτόχρονη ή μελλοντική εργασία. Ο εργάτης μπορεί μ' αυτό ν' αγοράσει ένα σακάκι που θα ραφτεί την επόμενη εβδομάδα. Έτσι, ο εργάτης, με το μισθό του, παίρνει τη μεταβλημένη μορφή της δικής του μελλοντικής¹ εργασίας ή της εργασίας άλλων εργατών. {Αλλιώς: → Με ένα μέρος της παρωχημένης εργασίας του, του δίνει ο κεφαλαιοκράτης μια επιταγή για δική του μελλοντική εργασία. → Η ίδια η δική του σύγχρονη ή μελλοντική εργασία αποτελεί το μη υπαρκτό ακόμα απόθεμα, από το οποίο του πληρώνεται η δική του παρωχημένη εργασία.}

Δεύτερο. Η ύπαρξη του κεφαλαίου σαν X , στην κίνηση αυτή (μορφή Π) αποτελεί μια παροδική στιγμή. Το X , όταν χρησιμεύει σαν μέσο αγοράς, εμφανίζεται μόνο σαν μέσο κυκλοφορίας. {Σαν καθαυτό μέσο πληρωμής εμφανίζεται όταν οι κεφαλαιοκράτες αγοράζουν αμοιβαία ο ένας από τον άλλο.}

Τρίτο. Η λειτουργία του X μεσολαβεί μόνο για την αντικατάσταση του E με την $E\Delta$ και τα $M\pi$. {Αλλιώς: για την ξαναμετατροπή → της KA από τη μορφή της σαν εμπόρευμα στα δημιουργά στοιχεία αυτού του εμπορεύματος, → του εμπορευματικού κεφαλαίου σε Π .}

Υποθέσεις για να συντελεστεί ομαλά η κύκλιση: πρέπει το E' να πουληθεί στην αξία του και να πουληθεί ολόκληρο. Πρέπει να διατηρούνται οι ίδιες αξιακές σχέσεις. {Στην πραγματικότητα, αυτό δεν ισχύει, ίσα-ίσα η κεφαλαιοκρατική παραγωγή έχει την τάση να μεταβάλλει τις αξιακές σχέσεις των συντελεστών παραγωγής.}

Το κεφάλαιο που βρίσκεται με τη μορφή E' ανυπομονεί εξίσου ν' αποκτήσει τη χρηματική μορφή, όπως όταν βρίσκεται με τη μορφή X' ανυπομονεί να ξαναμετατραπεί στη μορφή του Π . Το κεφάλαιο αδρανεί όταν εμμένει στη μορφή του χρήματος. Το X δρα εδώ σαν μέσο κυκλοφορίας του κεφαλαίου.

Η *επίφαση της αυτοτέλειας* που έχει η χρηματική μορφή της KA στην μορφή I εξαφανίζεται στην μορφή Π {που αποτελεί έτσι την κριτική της μορφής I και την περιορίζει σε μια ιδιαίτερη απλώς μορφή}.

Η ροή του προτσές αναπαραγωγής διακόπτεται είτε η $X - E$ σκοντάψει σε εμπόδια (δεν υπάρχουν $M\pi$ στην αγορά), είτε κολλήσει το κεφάλαιο στη μορφή του E' . Υπάρχει όμως μια διαφορά: το κεφάλαιο μπορεί να παραμείνει περισσότερο καιρό με τη χρηματική μορφή, παρά με την παροδική εμπορευματική μορφή. Πρώτον, επειδή παύει να είναι AX όταν παραμένει πάρα πολύ καιρό στη λειτουργία του σαν

¹ Ο μισθός προκαταβάλλεται, βάσει υπόθεσης. Αν πληρωνόταν στο τέλος της εργασίας, θα μιλάγαμε για «παρελθούσα» εργασία, αντί για «μελλοντική».

εμπορευματικό κεφάλαιο. Δεύτερο, επειδή σαν X μπορεί να πάρει μια άλλη μορφή του Π, ενώ σαν E' δεν μπορεί να κάνει ούτε βήμα.

Η πράξη $X - E (= E\Delta + M\pi)$ εμφανίζεται σαν προπαρασκευαστική φάση του προτσές παραγωγής και στις δύο μορφές (I & II). Εδώ όμως, εμφανίζεται σαν επιστροφή σ' αυτό, σαν πρόδρομος του προτσές αναπαραγωγής, άρα και της επανάληψης του προτσές αξιοποίησης.

Με την πράξη αυτή, το X έχει ξαναμετατραπεί σε Π και ξαναρχίζει η κύκλιση.

Επομένως, η ανεπτυγμένη μορφή της κύκλισης του Π είναι:

$$\text{Π...E}' \begin{pmatrix} E \\ + \\ \varepsilon \end{pmatrix} - \begin{pmatrix} X \\ + \\ \chi \end{pmatrix} - E \rightarrow (E\Delta + M\pi) \dots \text{Π}$$

Όρος της παραγωγικής κατανάλωσης $E\Delta + M\pi$ είναι η παραγωγή υπεραξίας. Στην απλή εμπορευματική παραγωγή, σκοπός είναι η ύπαρξη των παραγωγών. (Απάντηση στο επιχείρημα πως είναι αδύνατη η υπερπαραγωγή, 73/3)

Για τον εργάτη το $X - E\Delta$ είναι $E\Delta - X$, πρώτη φάση της κυκλοφορίας του ($E\Delta = E - X - E$). Η πράξη $X - E$ δεν μπαίνει στην κυκλοφορία του ατομικού κεφαλαίου – παρά το γεγονός ότι προκύπτει απ' αυτήν. Για την τάξη των κεφαλαιοκρατών όμως είναι αναγκαία η μόνιμη ύπαρξη της ET, επομένως είναι αναγκαία και η κατανάλωση του εργάτη ($X - E$).

Αν το E' εξακολουθεί να κυκλοφορεί μετά την πώλησή του (πχ στα χέρια του εμπόρου) αυτό δεν θίγει στην αρχή καθόλου τη συνέχιση της κύκλισης του ατομικού κεφαλαίου. Μαζί με το προτσές συνεχίζει και η ατομική κατανάλωση κεφαλαιοκράτη και εργάτη. **(κρίση)**

[...] Ο όγκος της μάζας των εμπορευμάτων που παράγονται από την κεφαλαιοκρατική παραγωγή καθορίζεται από την κλίμακα αυτής της παραγωγής και από την ανάγκη της αδιάκοπης επέκτασής της, και όχι από ένα προκαθορισμένο κύκλο ζήτησης και προσφοράς, όχι από ένα κύκλο αναγκών που πρέπει να ικανοποιηθούν.
[...]

Μέσα σε ορισμένα όρια το προτσές αναπαραγωγής μπορεί να συντελείται στην ίδια ή σε διευρυμένη κλίμακα, παρόλο που τα εμπορεύματα που βγαίνουν απ' αυτό δεν έχουν μπει πραγματικά στην ατομική ή παραγωγική κατανάλωση.

{Το παρακάτω παρατίθεται σχεδόν ολόκληρο λόγω της εξαιρετικής διατύπωσης.}

{74/1 Άμεσος αγοραστής μπορεί να είναι μόνο ο μεγαλέμπορος. Η κατανάλωση των εμπορευμάτων δεν συμπεριλαμβάνεται στην κύκλιση του κεφαλαίου. [...] Έτσι η παραγωγή υπεραξίας και μαζί της η ατομική κατανάλωση του κεφαλαιοκράτη μπορεί ν' αυξάνουν, ολόκληρο το προτσές αναπαραγωγής να είναι στην πιο ανθηρή κατάσταση, και ωστόσο μεγάλο μέρος των εμπορευμάτων να βρίσκονται απούλητα στην αγορά.}

Το ένα κύμα εμπορευμάτων όμως ακολουθεί το άλλο, ως που στο τέλος αποκαλύπτεται πως το προηγούμενο κύμα μόνο φαινομενικά είχε απορροφηθεί από την κατανάλωση. Τα εμπορευματικά κεφάλαια συναγωνίζονται μεταξύ τους για τη θέση τους στην αγορά. Όσοι φτάνουν αργοπορημένοι, για να πουλήσουν, πουλούν κάτω από την τιμή. Τα προηγούμενα κύματα δεν έχουν ρευστοποιηθεί, όταν λήγει η προθεσμία πληρωμής γι' αυτά. Οι κάτοχοί τους πτωχεύουν, ή πουλούν σε οποιαδήποτε τιμή, για να πληρώσουν.

Η πώληση αυτή δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την πραγματική κατάσταση της ζήτησης. Έχει σχέση μόνο με τη ζήτηση πληρωμής², με την απόλυτη ανάγκη να μετατραπεί το εμπόρευμα σε χρήμα. Τότε ξεσπάει η κρίση. Η κρίση δεν εκδηλώνεται με την άμεση μείωση της καταναλωτικής ζήτησης, αλλά με τη μείωση της ανταλλαγής κεφαλαίου με κεφάλαιο, με τη μείωση του προτσές αναπαραγωγής του κεφαλαίου.

Αν τα εμπορεύματα ΕΔ και Μπ αγοράζονται ή πληρώνονται σε διαφορετικές προθεσμίες, τότε ένα μέρος του Χ αποταμιεύεται προσωρινά, για να εκπληρώσει τη λειτουργία του (X – E) στην καθορισμένη στιγμή. Η αποταμίευση αυτή καθορίζεται από την κυκλοφορία και για την κυκλοφορία. Σαν χρηματικό απόθεμα αγοράς και πληρωμής [...] ασκεί μια από τις λειτουργίες του σαν χρηματικό κεφάλαιο. Από την άλλη, κάθε χρήμα που έχει αποσυρθεί από την κυκλοφορία βρίσκεται με τη μορφή θησαυρού. Άρα, η μορφή θησαυρού του χρήματος γίνεται εδώ λειτουργία του Χ. [...]

{Επανάληψη: Ταυτόχρονα όμως επιβεβαιώνεται πως το Χ, μέσα στα πλαίσια της κύκλισης του βιομηχανικού κεφαλαίου εκπληρώνει μόνο λειτουργίες χρηματικές, κι αυτές οι χρηματικές λειτουργίες μόνο χάρη στη συνάρτησή τους με τα άλλα στάδια αυτής της κύκλισης έχουν ταυτόχρονα τη σημασία κεφαλαιακών λειτουργιών.}

Αν σκοντάψει η συνέχιση του προτσές κυκλοφορίας σε εμπόδια (εξωτερικές συνθήκες, πχ κατάσταση αγοράς → αναστολή X – E) έχουμε τότε αθέλητο σχηματισμό θησαυρού. Τότε το χρήμα έχει τη μορφή αδρανούς, λανθάνοντος χρηματικού κεφαλαίου Χ.

Και στις δύο περιπτώσεις, η εμμονή του Χ στη χρηματική του κατάσταση εμφανίζεται σαν αποτέλεσμα διακοπής της κίνησης, αδιάφορο αν η διακοπή έγινε σκόπιμα ή άσκοπα, εκούσια ή ακούσια, αν ήταν σύμφωνη με τη λειτουργία ή αν ήταν αντίθετη προς αυτήν.

² Υπογράμμιση του συγγραφέα

2. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΕ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

Οι αναλογίες (ΕΔ και Μπ) στις οποίες μπορεί να διευρυνθεί το προτσές παραγωγής υπαγορεύονται από τους τεχνικούς όρους. Έτσι συχνά, η πραγματοποιούμενη υπεραξία πρέπει να συσσωρεύεται κατά τη διάρκεια πολλών κυκλήσεων ώστε να φτάσει το ελάχιστο μέγεθος και να λειτουργήσει σαν πρόσθετο κεφάλαιο ή να μπει στην κύκλιση της ΚΑ που βρίσκεται σε κίνηση. Η υπεραξία μετατρέπεται σε θησαυρό και με τη μορφή αυτή αποτελεί *λανθάνον χρηματικό κεφάλαιο*. Λανθάνον³ επειδή δεν μπορεί να λειτουργεί σαν κεφάλαιο, όσο καιρό μένει με τη μορφή του χρήματος.

* {Ο σχηματισμός θησαυρού εμφανίζεται εδώ σαν ένα στοιχείο που περιλαμβάνεται μέσα στα πλαίσια του κεφαλαιοκρατικού προτσές συσώρευσης, μα που ταυτόχρονα διαφέρει ουσιαστικά απ' αυτό. Με το σχηματισμό λανθάνοντος χρηματικού κεφαλαίου *δε διευρύνεται* το ίδιο το προτσές αναπαραγωγής. Αντίθετα, ο κεφαλαιοκράτης *δεν μπορεί να διευρύνει* άμεσα την κλίμακα της παραγωγής του και γι' αυτό σχηματίζεται το λανθάνον χρηματικό κεφάλαιο. [...]}

Το υπερπροϊόν που προορίζεται για κεφαλαιοποίηση δεν μετατρέπεται σε χρήμα αλλά σε χρεωστικές απαιτήσεις (τίτλοι ιδιοκτησίας πάνω σε ένα ισοδύναμο, «καλυμμένο» ή «ακάλυπτο»).

{Επανάληψη: όλος ο χαρακτήρας της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής καθορίζεται από την αξιοποίηση της πρακαταβλημένης ΚΑ, δηλ. από την *παραγωγή όσο γίνεται περισσότερης υπεραξίας* και δεύτερο, από την *παραγωγή κεφαλαίου*, δηλ. από τη μετατροπή υπεραξίας σε κεφάλαιο.}

Στην πράξη, υπό ομαλές συνθήκες, ένα μέρος της υπεραξίας ξοδεύεται σαν εισόδημα κι ένα άλλο μέρος κεφαλαιοποιείται. {Αδιάφορο αν η υπεραξία που παράγεται στη διάρκεια ορισμένων περιόδων πότε καταναλώνεται ολόκληρη και πότε κεφαλαιοποιείται ολόκληρη. Στη μέση κίνηση γίνονται και τα δύο.}

Για λόγους απλούστευσης, έστω ότι συσσωρεύεται ολόκληρη η υπεραξία. Ο τύπος της διευρυμένης αναπαραγωγής:

$$\Pi \dots E' - X' - E' \rightarrow (E\Delta + M\pi) \dots \Pi'$$

Η δεύτερη κύκλιση του Π – ή αλλιώς, η επανάληψη της πρώτης – αρχίζει με Π , που είναι μεγαλύτερο από το αρχικό Π . Όμως, όπως και στη μορφή I, εξαφανίζεται καθετί που θυμίζει την αύξηση του κεφαλαίου από κεφαλαιοποίηση υπεραξίας και κάθε καινούρια κύκλιση ξεκινά με X ή Π αντίστοιχα.

$$X \dots X' \text{ και } \Pi \dots \Pi. \text{ Μορφές I \& II}$$

Η πράξη $E' - X'$, στη μορφή I είναι τελευταίο στάδιο και δεύτερο στάδιο της κύκλισης, ενώ στη μορφή II είναι πρώτο στάδιο της κυκλοφορίας.

³ Υπ 6^α, σελ 76: στο τρίτο μέρος ο Μαρξ χρησιμοποιεί για το ίδιο πράγμα την έκφραση: «δυναμικό» ή την έκφραση «δυνάμει κεφάλαιο», σε αντιστοιχία πάντα με τις σύγχρονες αντιλήψεις της φυσικής.

*

Στο $\Pi \dots \Pi'$ το Π' δεν εκφράζει ότι έχει παραχθεί υπεραξία, αλλά ότι η παραγμένη υπεραξία έχει κεφαλαιοποιηθεί {αλλιώς: ότι έχει συσσωρευτεί κεφάλαιο, ότι το Π' είναι αρχική $KA +$ αξία ενός κεφαλαίου που έχει συσσωρευτεί με την κίνησή της}.

Η χρηματική λειτουργία και η εμπορευματική λειτουργία είναι εδώ ταυτόχρονα και λειτουργίες χρηματικού κεφαλαίου και εμπορευματικού κεφαλαίου αντίστοιχα, μόνο χάρη στη συνάρτησή τους σαν μορφές λειτουργίας που έχει να εκπληρώσει το βιομηχανικό κεφάλαιο στα διάφορα στάδια του προτσές της κύκλυσής του.

{Παρακάτω ακολουθούν εκτενή κομμάτια της 79/1-80/0 που στηρίζουν και ολοκληρώνουν την παραπάνω θέση.}

{Θα 'ταν λοιπόν λάθος να συνάγουμε τις ειδικές ιδιότητες και λειτουργίες που χαρακτηρίζουν το χρήμα σαν χρήμα και το εμπόρευμα σαν εμπόρευμα, από το χαρακτήρα του χρήματος και του εμπορεύματος σαν κεφάλαιο. Αντίστροφα, δεν πρέπει να συνάγουμε τις ιδιότητες του Π από τον τρόπο ύπαρξής του με τη μορφή $M\pi$. [...] Ούτε με τη μορφή E' ούτε με τη μορφή X' η ίδια η συντελεσμένη αξιοποίηση δεν είναι λειτουργία ούτε του χρηματικού, ούτε του εμπορευματικού κεφαλαίου. Το χρηματικό και το εμπορευματικό κεφάλαιο σαν ιδιαίτερες, διαφορετικές μορφές / τρόποι ύπαρξης του βιομηχανικού κεφαλαίου, μπορούν το πρώτο να εκπληρώνει μόνο χρηματικές, και το δεύτερο μόνο εμπορευματικές λειτουργίες και αφορούν στη σφαίρα της κυκλοφορίας. Η διαφορά ανάμεσά τους είναι απλώς η διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο χρήμα και στο εμπόρευμα. Κατά τον ίδιο τρόπο το βιομηχανικό κεφάλαιο σαν Π μπορεί ν' αποτελείται μόνο από $E\Delta$ και $M\pi$, με συγκεκριμένη σύνθεση, που ανταποκρίνεται στο προτσές παραγωγής γενικά –άρα και στο μη κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής. [...]}

Και στις δύο περιπτώσεις (X' & E') η ιδιότητα που χαρακτηρίζει το κεφάλαιο (αξία που γεννά αξία) εκφράζεται μόνο σαν αποτέλεσμα. {Το E' είναι πάντα το προϊόν του Π , και το X' είναι πάντα η μορφή του E' .} Γι' αυτό, από τη στιγμή που το πραγματοποιημένο χρηματικό κεφάλαιο ξαναρχίζει την κύκλωση, παύει να εκφράζει την κεφαλαιακή σχέση που περιέχεται στο X' – ξαναρχίζει την κύκλωση σαν X . [πχ] Το ίδιο και στην κύκλωση του Π .

Στο στάδιο $X' - E' \rightarrow (E\Delta + M\pi)$, το αυξημένο μέγεθος δεν δηλώνεται με $E\Delta'$ & $M\pi'$. Η έκφραση αυτή θα ήταν λάθος γιατί ξέρουμε πως με την αύξηση του κεφαλαίου συνδέεται μια αλλαγή της αξιακής του σύνθεσης (αυξάνει η αξία του $M\pi$, ενώ της $E\Delta$ ελαττώνεται πάντα σχετικά, συχνά δε και απόλυτα).

3. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Για να μπει το χ , η υπεραξία αμέσως στο προτσές της κύκλωσης δεν αρκεί η απλή ύπαρξη του χ . Αν το χ πρόκειται να χρησιμεύσει σαν X σε μια δεύτερη αυτοτελή επιχείρηση πρέπει να 'χει ένα ελάχιστο μέγεθος. Αν πρόκειται να χρησιμοποιηθεί στη διεύρυνση της αρχικής επιχείρησης πάλι υπαγορεύεται ένα ελάχιστο

μέγεθος από τα ΕΔ & Μπ και την αξιακή τους σχέση. [ΣτΑ: Leontief] [πχ] Συνεπώς το χ συσσωρεύεται, σαν αποτέλεσμα επανειλημμένων Π...Π. Υπάρχει μόνο με τη μορφή θησαυρού που βρίσκεται στο προτσές του σχηματισμού του. Έτσι, η συσσώρευση χρήματος (=σχηματισμός θησαυρού) συνοδεύει (δεν λειτουργεί σαν κεφάλαιο) *προσωρινά* την πραγματική συσσώρευση.

Η μορφή του θησαυρού είναι απλώς η μορφή του χρήματος που έχει διακοπεί η κυκλοφορία του. {Το ίδιο το προτσές του θησαυρισμού είναι κοινό *σε κάθε* εμπορευματική παραγωγή και μόνο στους μη ανεπτυγμένους προκεφαλαιοκρατικούς σχηματισμούς παίζει κάποιο ρόλο σαν αυτοσκοπός.} Ο θησαυρισμός είναι ένα λειτουργικό στάδιο προετοιμασίας – που συντελείται έξω από την κύκλιση του κεφαλαίου – για τη μετατροπή της υπεραξίας σε πραγματικά λειτουργούν κεφάλαιο. Πρόκειται για λανθάνον χρηματικό κεφάλαιο λόγω αυτού του προορισμού του. Όσο καιρό μένει στην κατάσταση θησαυρού είναι Χ που δεν είναι ακόμα ικανό να λειτουργήσει.

Η συσσώρευση χρήματος μπορεί να υπάρχει, πέρα από τη μορφή του πραγματικού χρηματικού θησαυρού, με τη μορφή απλών πιστωτικών εγγράφων ή χρεωστικών απαιτήσεων. {Άλλες μορφές όπου το λανθάνον Χ υπάρχει με τη μορφή χρήματος που γεννάει χρήμα, πχ τοκοφόρες καταθέσεις κλπ., δεν θα εξεταστούν εδώ.}

4. ΤΟ ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΟ

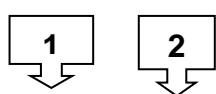
Το συσσωρευτικό απόθεμα (θησαυρός), που εξετάσαμε προηγουμένως, μπορεί να εκπληρώνει ιδιαίτερες δευτερεύουσες υπηρεσίες χωρίς να διευρύνεται η κεφαλαιοκρατική παραγωγή. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να πάρει τη θέση του Χ ή ενός μέρους του (περίπτωση διαταραχών της κυκλοφορίας). Τότε χρησιμεύει σαν *αποθεματικό*.

Το αποθεματικό διαφέρει από το απόθεμα μέσω αγοράς και πληρωμής. Το πρώτο είναι *συστατικό της υπεραξίας* που δεν έχει ακόμα μετατραπεί σε ενεργό κεφάλαιο. Το δεύτερο είναι συστατικό του λειτουργούντος κεφαλαίου, και πιο συγκεκριμένα του Χ {μορφή ύπαρξης ενός μέρους της ΚΑ}.

Σε ώρα ανάγκης φυσικά – όταν οι άλλοι όροι δεν μένουν σταθεροί, ο κεφαλαιοκράτης χρησιμοποιεί αυτό που έχει, για να διατηρεί το προτσές κύκλισης του κεφαλαίου του. [πχ]

Το χρηματικό συσσωρευτικό απόθεμα αποτελεί ύπαρξη του λανθάνοντος Χ {αλλιώς: μετατροπή χρήματος σε Χ}.

Ο γενικός τύπος της κύκλισης του Π είναι:

$$\Pi \dots E' - X' \quad X - E \rightarrow (E\Delta + M\pi) \dots \Pi (\Pi')$$

Αν το $\Pi = \Pi$ τότε στο 2) το $X = X' - \chi$.

Αν το $\Pi = \Pi'$, τότε στο 2) το $X > X' - \chi$.

Η κύκλιση του παραγωγικού κεφαλαίου Π είναι η μορφή με την οποία η κλασική Π.Ο. εξετάζει το προτσές κύκλισης του βιομηχανικού κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΚΥΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ο γενικός τύπος για την κύκλιση του εμπορευματικού κεφαλαίου είναι:

$$E' - X' - E \dots \Pi \dots E'$$

Το E' εμφανίζεται όχι μόνο σαν προϊόν, αλλά και σαν προϋπόθεση των δύο προηγούμενων κυκλήσεων, επειδή αυτό που είναι $X - E$ για το ένα κεφάλαιο περικλείνει κιόλας το $E' - X'$ για το άλλο {τουλάχιστον ένα μέρος των $M\pi$ είναι το εμπορευματικό προϊόν άλλων ατομικών κεφαλαίων}.

Αν έχουμε αναπαραγωγή σε διευρυμένη κλίμακα, τότε το τελικό $E' >$ αρχικό E' , και θα το δηλώσουμε εδώ με E'' .

Διαφορά της τρίτης μορφής (από τις δύο πρώτες)

Πρώτον. Η συνολική κυκλοφορία αρχίζει την κύκλιση με τις δύο αντίθετες φάσεις της. Μορφή I: $X - E - X'$. Αντίστροφα στη Μορφή II: $E - X - E$. Ομοίως και στην μορφή III.

Δεύτερον. Η αφετηρία E πρέπει να ονομαστεί E' , ακόμα και όταν η κύκλιση επαναλαμβάνεται στην ίδια κλίμακα. {Στις μορφές I & II τα X' & Π' αρχίζουν το νέο προτσές σαν X & Π αντίστοιχα. Το X εμφανίζεται πάντα σαν προκαταβολή KA , ανεξάρτητα από το μέγεθός του. Επίσης, το Π' λειτουργεί και ανανεώνει την κύκλιση σαν Π που *πρόκειται να παραγάγει υπεραξία.*} Σε όλες τις περιπτώσεις (απλή ή διευρυμένη αναπαραγωγή) το E' αρχίζει πάντα την κύκλιση σαν ένα εμπορευματικό κεφάλαιο που είναι ίσο με $KA +$ υπεραξία.

Το E' εμφανίζεται σαν E [...] σαν μορφή ενός άλλου βιομηχανικού κεφαλαίου, εφόσον τα $M\pi$ είναι προϊόν του. Η πράξη $X - E$ ($=M\pi$) του πρώτου κεφαλαίου είναι γι' αυτό το δεύτερο κεφάλαιο $E' - X'$.

Στην πράξη $X - E$ ($=E\Delta + M\pi$), η $E\Delta$ και τα $M\pi$ παίζουν τον ίδιο ρόλο σαν εμπορεύματα. Διαφέρουν εδώ μόνο αφού τα $M\pi$ μπορεί ν' αποτελεί κεφάλαιο στα χέρια του πωλητή του (E'), ενώ για τον εργάτη η $E\Delta$ γίνεται κεφάλαιο μόνο στα χέρια του αγοραστή της (κεφαλαιοκράτη), σαν μέρος του Π .

Γι' αυτό το λόγο, το E' δεν μπορεί ποτέ ν' αρχίσει μια κύκλιση σαν απλό E . Σαν εμπορευματικό κεφάλαιο (E') έχει πάντα διπλό χαρακτήρα: προϊόν του $\Pi \rightarrow AX$ και [KA (Π) + υπεραξία] \rightarrow Αξία.

Κατά τη διάρκεια όμως της κύκλισης, το E' μπορεί και πρέπει να χωριστεί σε $E + \varepsilon^4$. Σε διαιρετά εμπορεύματα, η KA μπορεί να χωριστεί από το E' (που περιλαμβάνει και την υπεραξία) πριν πραγματοποιηθεί το E' σαν σύνολο. Έτσι, ο κεφαλαιοκράτης μπορεί να πραγματοποιήσει το $E - X - E$ ($=E\Delta + M\pi$), πριν από την κυκλοφορία του υπερπροϊόντος $\varepsilon - \chi - \varepsilon^5$. Προχωρώντας αυτήν την σκέψη,

⁴ Αν δεν μπορεί να γίνει ο χωρισμός του E' (πχ. μηχανή), μπορεί να γίνει μετά την πράξη $E' - X'$.

⁵ Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για το επόμενο κεφάλαιο όπου αναλύεται η ενότητα των τριών κυκλήσεων, η διαδοχή τους στο χρόνο και η παράλληλη λειτουργία τους στο χώρο.

φτάνουμε στο σημείο όπου κάθε μονάδα του εμπορεύματος που πωλείται, πχ μία λίβρα νήμα (= 1 σελίνι⁶) αναλύεται στις υποδιαίρεσεις του E' ($= \sigma + \mu + \nu$). [αριθμ. πχ 88-89]

[89/τέλος-90/0]

Στη μορφή I, $X \dots \Pi \dots X'$, το ξαναρχίνισμα του προτσές δίνεται μόνο *σαν δυνατότητα* (το χρήμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για όλους τους σκοπούς / μπορεί να πρόκειται για την τελευταία ή την πρώτη κύκλιση ενός ατομικού κεφαλαίου). Η γενική κίνηση είναι εδώ $X \dots X'$, από χρήμα προς περισσότερο χρήμα.

Στη μορφή II, η γενική μορφή της κίνησης $\Pi \dots \Pi$, είναι η μορφή της αναπαραγωγής και δε δείχνει (όπως η I) την αξιοποίηση σαν σκοπό του προτσές. Το τελικό Π δεν είναι το προτσές παραγωγής, είναι απλώς επιστροφή του βιομηχανικού κεφαλαίου με τη μορφή του σαν Π .

{Γι' αυτό την χρησιμοποιεί η κλασική ΠΟ, αγνοώντας την καθορισμένη κεφαλαιοκρατική μορφή του προτσές παραγωγής. Για την κλ. ΠΟ, σκοπός του προτσές είναι να παράγει όσο το δυνατόν περισσότερα και φτηνότερα και ν' ανταλλάσσει το προϊόν με όσο το δυνατόν πιο ποικίλα άλλα προϊόντα, «κεφαλαιουχικά» ($X - E$) ή «καταναλωτικά» ($\chi - \varepsilon$). Βλ. σχετικά το «κύριο οικονομικό πρόβλημα», Λιανός κ.ά. Παραβλέπονται οι ιδιομορφίες τόσο του χρήματος, όσο και του X , επειδή το X και το χ εμφανίζονται εδώ σαν παροδικό μέσο κυκλοφορίας. Κατά την εξέταση του E' ξεχνούν και το κέρδος. Στην κύκλιση της παραγωγής σαν σύνολο, το εμπορικό κεφάλαιο φιγουράρει σαν *εμπόρευμα*, ενώ όταν γίνεται λόγος για τα αξιακά του συστατικά φιγουράρει σαν *εμπορευματικό κεφάλαιο*. Την συσσώρευση την παρουσιάζουν φυσικά με τον ίδιο τρόπο που παρουσιάζουν και την παραγωγή.}

Στη μορφή III, η συνολική κύκλιση $E' - E'$ δεν είναι ολοκληρωμένη, επειδή δεν κλείνει με X' , *πρέπει να συνεχιστεί* και γι' αυτό συμπεριλαμβάνει την αναπαραγωγή (όπως και η II).

Αυτό που ξεχωρίζει την μορφή III από τις δύο πρώτες

Σαν αφετηρία της αξιοποίησης εμφανίζεται η *αξιοποιημένη* ΚΑ και όχι η αρχική ΚΑ που μέλλει πρώτα ν' αξιοποιηθεί. Το E' (αφετηρία) σαν *κεφαλαιακή σχέση* επενεργεί καθοριστικά σ' όλη την κύκλιση επειδή, στην πρώτη της κιάλας φάση ($E' - X'$) περιλαμβάνει τόσο την κύκλιση της ΚΑ, όσο και την κύκλιση της υπεραξίας, και επειδή η υπεραξία πρέπει να ξοδεύεται εν μέρει σαν εισόδημα, και εν μέρει να λειτουργεί σαν στοιχείο της συσσώρευσης του κεφαλαίου⁷.

Εδώ, η κατανάλωση όλου του E' είναι προϋπόθεση για τη φυσιολογική πορεία της κύκλισης του ίδιου του κεφαλαίου. Συνολική κατανάλωση = ατομική + παραγωγική κατανάλωση. Ατομική κατανάλωση = ατομική κατανάλωση του εργάτη και ατομική κατανάλωση του μη συσσωρευμένου μέρους του

⁶ (1 λίρα = 20 σελίνια) 10000 λίβρες νήμα = 500 λίρες στ. → 1 λίβρα = 0,05 λίρες στ. = 1 σελίνι

⁷ Αν όχι σε κάθε ξεχωριστή κύκλιση, πάντως κατά μέσο όρο.

υπερπροϊόντος από τον κεφαλαιοκράτη. Παραγωγική κατανάλωση⁸ = απευθείας από κάθε ατομικό κεφάλαιο. {Σημ.: η ατομική κατανάλωση υποτίθεται εδώ μόνο σαν κοινωνική πράξη [...].}

Εδώ, η κίνηση του E' διακλαδώνεται σε κίνηση του κεφαλαίου (ΚΑ) και σε κίνηση του εισοδήματος (υπεραξία) μόνο ύστερα από την πράξη $E' - X'$. Έτσι, η διανομή του συνολικού κοινωνικού προϊόντος συμπεριλαμβάνεται στην κύκλιση του κεφαλαίου {η διανομή από τη μια σε ατομικό απόθεμα κατανάλωσης, και από την άλλη σε απόθεμα αναπαραγωγής}.

Στο $X...X'$ περιλαμβάνεται η δυνατότητα διεύρυνσης της κύκλισης.

Στο $\Pi... \Pi$ μπορεί το Π ν' αρχίσει την καινούρια κύκλιση με την ίδια, ή και μικρότερη αξία, και όμως να παρασταίνει διευρυμένη αναπαραγωγή (λόγω αυξημένης παραγωγικότητας της εργασίας, φτηναίνουν τα στοιχεία του εμπορεύματος). Και αντίστροφα. Το ίδιο ισχύει και για το $E'...E'$.

Στο $E...E'$, το δεύτερο E ($=M\pi + E\Delta$) πρέπει να 'χει αναπαραχθεί τις περισσότερες φορές σαν E' ενός άλλου βιομηχανικού κεφαλαίου. Στην κύκλιση αυτή υπάρχει το E' σαν αφετηρία, σημείο περάσματος και τέρμα της κίνησης και γι' αυτό υπάρχει πάντα. Αποτελεί μόνιμο όρο του προτσές αναπαραγωγής.

Και οι τρεις κυκλήσεις έχουν το κοινό ότι τερματίζονται με την ίδια μορφή που αρχίζουν (X, Π, E'). Η τελική μορφή είναι κάθε φορά η μεταβλημένη μορφή μιας λειτουργικής μορφής που προηγείται και που δεν είναι η αρχική μορφή⁹. Στη μορφή Π όμως, η μετατροπή αφορά, πρώτον, και το αξιακό μέγεθος του κεφαλαίου. Δεύτερον, δεν πρόκειται για μια τυπική αλλαγή θέσης που υπάγεται στο προτσές κυκλοφορίας, αλλά για την πραγματική μετατροπή – της AX και της αξίας του E μέσα στο προτσές παραγωγής.

Το X' σαν τέρμα του I , προϋποθέτει το X στα χέρια του αγοραστή σαν κάτι που υπάρχει έξω από την κύκλιση I . Στη μορφή Π το τελικό Π προϋποθέτει την $E\Delta$ και τα $M\pi$ σαν κάτι που υπάρχει έξω απ' αυτήν. Το E' , σαν τέρμα της Π , προϋποθέτει μόνο να μην υπαχθεί στην κυκλοφορία η μορφή Π του *ιδιου* κεφαλαίου, που προϊόν του είναι το E' .

Πέρα όμως από το τελευταίο άκρο, η κύκλιση του X δεν προϋποθέτει το X και η κύκλιση του Π δεν προϋποθέτει το Π ¹⁰. Στη μορφή Π όμως, το E προϋποτίθεται δύο φορές έξω από την κύκλιση.

⁸ Ουσιαστικά συμπεριλαμβάνεται και η ατομική κατανάλωση του εργάτη.

⁹ Μορφή I : Το $X' \leftarrow E'$. Μορφή Π : τελικό $\Pi \leftarrow X$. Μορφή Π : $E' \leftarrow \Pi$.

¹⁰ Τα X και Π μπορεί να είναι τα πρώτα που εμφανίζονται στη σκηνή της ιστορίας.

$$E' \left\{ \begin{array}{l} E - \\ - X' \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} X - E (=E\Delta + M\pi) \dots \Pi \dots E' \\ \chi - \varepsilon \end{array} \right\}$$

Τη μια φορά αφορά τα Μπ (: εμπόρευμα στα χέρια του πωλητή τους. Ακόμα και αν δεν είναι προϊόν κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής, εμφανίζονται σαν εμπορευματικό κεφάλαιο στα χέρια του εμπόρου).

Τη δεύτερη φορά, στο δεύτερο ε του $\varepsilon - \chi - \varepsilon$, που πρέπει να υπάρχει σαν εμπόρευμα για ν' αγοραστεί.

[94/0-2]

Το γεγονός ότι μόνο σ' αυτήν, την μορφή III, το E εμφανίζεται σαν προϋπόθεση του E, οφείλεται στο ότι αφετηρία της κύκλωσης είναι το κεφάλαιο με εμπορευματική μορφή. Η κύκλωση αρχίζει με μετατροπή του E' στα εμπορεύματα εκείνα που αποτελούν τα στοιχεία παραγωγής του. [...]

Ακριβώς όμως επειδή η E...E' προϋποθέτει ένα άλλο βιομηχανικό κεφάλαιο με τη μορφή E (=EΔ + Μπ) μας προκαλεί η ίδια να την βλέπουμε [...] σαν μορφή κίνησης του συνολικού κεφαλαίου της τάξης των κεφαλαιοκρατών¹¹. [...]E...E': μορφή κίνησης του κοινωνικού κεφαλαίου και του υπερπροϊόντος που παράγεται απ' αυτό.

«Μίκρο» και «μάκρο» μεγέθη, σφάλμα σύνθεσης [95/1]

Κοινωνικό κεφάλαιο = άθροισμα ατομικών κεφαλαίων + μετοχικών κεφαλαίων ή του κρατικού κεφαλαίου. Συνολική κίνηση του κοινωνικού κεφαλαίου = αλγεβρικό άθροισμα των κινήσεων των ατομικών κεφαλαίων. Ωστόσο, μπορεί η κίνηση αυτή, σαν κίνηση του μεμονωμένου ατομικού κεφαλαίου να παρουσιάζει άλλα φαινόμενα απ' αυτά που παρουσιάζει η ίδια κίνηση παρμένη σαν μέρος της συνολικής κίνησης του κοινωνικού κεφαλαίου [ΣτΑ: εν ολίγοις, τα ατομικά κεφάλαια ακολουθούν την γενική κίνηση με αποκλίσεις που γενικά αλληλοεξουδετερώνονται]. Επίσης, η συνολική κίνηση λύνει προβλήματα που κατά την εξέταση της κύκλωσης ενός μεμονωμένου κεφαλαίου η λύση τους πρέπει να προϋποτίθεται, αντί να προκύπτει απ' αυτήν.

¹¹ Μια κίνηση που μέσα της η κίνηση κάθε ατομικού κεφαλαίου εμφανίζεται σαν μια μερικότερη κίνηση που πλέκεται με τις κινήσεις των άλλων κεφαλαίων και καθορίζεται από αυτές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΑ ΤΡΙΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΤΣΕΣ ΚΥΚΛΗΣΗΣ

Αν παραστήσουμε το συνολικό προτσές κυκλοφορίας με Σκ, τότε τα τρία σχήματα μπορούν να διατυπωθούν ως εξής:

I) $X - E \dots \Pi \dots E' - X'$

II) $\Pi \dots \Sigma \kappa \dots \Pi$

III) $\Sigma \kappa \dots \Pi (E')$

Συνοψίζοντας και τις 3 μορφές, τότε όλες οι προϋποθέσεις εμφανίζονται σαν αποτέλεσμά του, σαν προϋπόθεση που την έχει παραγάγει αυτό το ίδιο (και όλα τα' αποτελέσματά του εμφανίζονται σαν προϋποθέσεις του). Κάθε σημείο εμφανίζεται σαν σημείο αφετηρίας, σημείο περάσματος και σαν σημείο επιστροφής. Το συνολικό προτσές παρουσιάζεται σαν *ενότητα του προτσές παραγωγής και του προτσές κυκλοφορίας*: το ένα γίνεται μεσολαβητής του άλλου.

Κοινός σκοπός-κίνητρο: η αξιοποίηση της αξίας.

Η κυκλοφορία του κεφαλαίου παρασταίνει απλώς τη συνηθισμένη μεταμόρφωση των εμπορευμάτων και ισχύουν κι εδώ οι νόμοι για τη μάζα του κυκλοφορούντος χρήματος {βλ. Τόμος Α', κεφ.3^ο, 2} Όμως η συνάρτηση των κυκλήσεων των ατομικών κεφαλαίων δεν μπορεί να εξηγηθεί από την *απλή αλλαγή μορφής X & E*.

Αν διακόψουμε την περιστροφή, τότε κάθε σημείο αφετηρίας δεν είναι σημείο επιστροφής. [...] Όλη η διαφορά [ΣτΑ: μεταξύ των κυκλήσεων] παρουσιάζεται σαν καθαρά τυπική ή υποκειμενική διαφορά, που υπάρχει μόνο για τον παρατηρητή. Επίσης, υπάρχει πάντα μόνο σαν ατομική διαφορά¹².

Στην πραγματικότητα, κάθε ατομικό βιομηχανικό κεφάλαιο βρίσκεται *ταυτόχρονα* και στις τρεις κυκλήσεις [...] οι οποίες συντελούνται αδιάκοπα, η μία δίπλα στην άλλη. [...] **Η συνολική κύκλιση αποτελεί πραγματική ενότητα των τριών μορφών της.**

Στην μέχρι τώρα εξέταση των τριών κυκλήσεων, υποθέσαμε ότι, όταν η ΚΑ λειτουργεί με τη μια μορφή, διακόπτεται η λειτουργία της με τις άλλες δύο μορφές. Έτσι η παραγωγή δεν θα ήταν συνεχής, αλλά θα γίνεται κατά δόσεις και θα ανανεώνεται [...] ανάλογα με τη διάρκεια των δύο σταδίων του προτσές κυκλοφορίας.

Στην πραγματικότητα αυτό ισχύει για κάθε χωριστό μέρος του κεφαλαίου, και όλα τα μέρη του κεφαλαίου διαγράφουν διαδοχικά αυτήν την κίνηση. [πχ] Το προτσές κύκλισης του κεφαλαίου είναι μια *διαρκής διακοπή*, [...], εγκατάλειψη της μιας μορφής και ύπαρξη με μια άλλη μορφή. Το καθένα από αυτά τα στάδια δεν καθορίζει μόνο το άλλο, αλλά ταυτόχρονα και το αποκλείει.

¹² Αφού κάθε μια από τις κυκλήσεις εξετάζεται σαν ιδιαίτερη μορφή κίνησης διάφορων ατομικών βιομηχανικών κεφαλαίων.

Η συνέχεια όμως είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής και επιβάλλεται από την τεχνική της βάση, παρόλο που δεν μπορεί πάντα να πετυχαίνεται απόλυτα. [...] Όλα τα μέρη του κεφαλαίου διαγράφουν διαδοχικά το {κάθε} προτσές κύκλισης, βρίσκονται ταυτόχρονα σε διάφορα στάδιά του. [πχ]

Γι' αυτό η πραγματική κύκλιση του βιομηχανικού κεφαλαίου είναι ενότητα του προτσές κυκλοφορίας και του προτσές παραγωγής, αλλά είναι και ενότητα των τριών του κυκλήσεων. {Αυτό σημαίνει: κάθε διαφορετικό μέρος του κεφαλαίου διατρέχει διαδοχικά τις φάσεις της κύκλισης, περνά από τη μια μορφή λειτουργίας στην άλλη και το σύνολο αυτών των μερών βρίσκεται ταυτόχρονα στις διάφορες φάσεις και λειτουργίες.}

Η διαδοχή κάθε μέρους καθορίζεται εδώ από την παράλληλη ύπαρξη των μερών, δηλ. από το χωρισμό του κεφαλαίου. {Στο διαρθρωμένο εργοστασιακό σύστημα το προϊόν βρίσκεται διαρκώς στις διάφορες βαθμίδες του προτσές σχηματισμού του.} Η ίδια η παράλληλη ύπαρξη είναι μόνο αποτέλεσμα της διαδοχής. [...] Κάθε σταμάτημα της διαδοχής φέρνει διαταραχή στην παράλληλη ύπαρξη, προκαλεί ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο σταμάτημα στην όλη κύκλιση όχι μόνο του σταματημένου μέρους του κεφαλαίου, αλλά και όλου του ατομικού κεφαλαίου.

Μορφή διαδοχής φάσεων: όρος για να περάσει το κεφάλαιο σε μια νέα φάση είναι να εγκαταλείψει την άλλη. {Γι' αυτό επίσης, κάθε κύκλιση έχει σαν σημείο αφητηρίας και επιστροφής μία από τις λειτουργικές μορφές του κεφαλαίου.} [διαλεκτική! 102] Η διαρκής ύπαρξη και των τριών μορφών γίνεται δυνατή χάρη στην κύκλιση του *συνολικού* κεφαλαίου που περνά από αυτές ακριβώς τις τρεις φάσεις.

Τότε το κεφάλαιο *σαν σύνολο* βρίσκεται στις διάφορες φάσεις του ταυτόχρονα και παράλληλα στο χώρο. Οι μορφές είναι *ρευστές* μορφές που η σύγχρονη ύπαρξή τους γίνεται δυνατή χάρη στη διαδοχή τους. [...] οι ιδιαίτερες κυκλοφορίες αποτελούν μόνο ταυτόχρονες και διαδοχικές φάσεις της συνολικής πορείας¹³.

Η συνέχεια του συνολικού προτσές πραγματοποιείται στην ενότητα των τριών κυκλήσεων – και όχι στη διακοπή που περιγράφηκε πιο πάνω. Το συνολικό κοινωνικό κεφάλαιο έχει πάντα αυτή τη συνέχεια [...].

Για τα ατομικά όμως κεφάλαια, η συνέχεια της αναπαραγωγής μπορεί να διακόπτεται λίγο-πολύ. **Πρώτον:** στις διάφορες εποχές οι μάζες της αξίας είναι κατανεμημένες συχνά σε *άνισες μερίδες* στα διάφορα στάδια και στις διάφορες μορφές λειτουργίας. **Δεύτερον:** οι μερίδες αυτές μπορούν να κατανεμηθούν διαφορετικά ανάλογα με την *ιδιαίτερη σφαίρα παραγωγής*. **Τρίτον:** για εποχιακούς λόγους, είτε εξαιτίας των φυσικών όρων, είτε εξαιτίας συμβατικών συνθηκών (πχ. εποχικές εργασίες). Πιο κανονικά και πιο ομοιόμορφα

¹³ Ουσιαστικά πρόκειται για επαναδιατύπωση της ενότητας των τριών κυκλήσεων. Το ίδιο ζήτημα προσεγγίζεται πολλές φορές από – ελαφρώς (;) – διαφορετική γωνία. (Η μήπως από την ίδια ακριβώς γωνία, χρησιμοποιούνται διαφορετικοί τρόποι τοποθέτησης του ζητήματος;)

συντελείται το προτσές στο εργοστάσιο και στην εξορυκτική βιομηχανία. Η διαφορά όμως αυτή των κλάδων παραγωγής δεν επιφέρει καμιά διαφορά στις γενικές μορφές του προτσές κύκλισης.

[...] το κεφάλαιο είναι μια κίνηση (πέρα από ταξική σχέση). Μόνο σαν κίνηση μπορεί να νοηθεί και όχι σαν ένα πράγμα που ηρεμεί.

{Εδώ εξετάζουμε τη μορφή κίνησης, οπότε δεν παίρνουμε υπόψη τις επαναστάσεις που μπορεί να υποστεί η ΚΑ κατά την κύκλισή της¹⁴. Οι κινήσεις του κεφαλαίου εμφανίζονται σαν πράξεις του ατομικού κεφαλαιοκράτη. [...] Όσο πιο απότομες και πιο συχνές γίνονται οι αξιακές επαναστάσεις, τόσο περισσότερο η αυτόματη κίνηση της αυτοτελοποιημένης αξίας, που δρα με τη δύναμη στοιχειακού φυσικού προτσές, επιβάλλεται απέναντι στην πρόβλεψη και στους υπολογισμούς του ατομικού κεφαλαιοκράτη, τόσο περισσότερο η πορεία της ομαλής παραγωγής υποτάσσεται στην ανώμαλη κερδοσκοπία, τόσο μεγαλύτερος γίνεται ο κίνδυνος των ατομικών κεφαλαίων. Έτσι, αυτές οι περιοδικές αξιακές επαναστάσεις επιβεβαιώνουν αυτό ακριβώς που δήθεν πάνε να διαψεύσουν: την αυτοτελοποίηση που υφίσταται η αξία σαν κεφάλαιο και που τη διατηρεί και στην οξύνει με την κίνηση της.}

Η διαδοχή των μεταμορφώσεων του κεφαλαίου περιλαμβάνει την διαρκή σύγκριση με την αρχική αξία του κεφαλαίου.

[Μπαίηλυ 104/1: σχετικά με την παρανόσή του ότι $AA = αξία$] Σύγκριση εμπορευματικών αξιών διαφορετικών εποχών = σύγκριση της απαιτούμενης δαπάνης εργασίας στις διάφορες εποχές για την παραγωγή του ίδιου είδους εμπορεύματος. Η αξία λειτουργεί σαν ΚΑ μόνο εφόσον μένει ταυτόσημη με τον εαυτό της, και συγκρίνεται με τον εαυτό της, στις διάφορες φάσεις της κύκλισής της που δεν είναι καθόλου σύγχρονες {της ίδιας χρονικής εποχής}, αλλά διαδοχικές.

Για να διατηρήσουμε καθαρό τον τύπο της κύκλισης: Υπόθεση #1: τα εμπορεύματα πωλούνται στην αξία τους. Υπόθεση #2: οι άλλοι όροι μένουν σταθεροί. Όταν αυξάνεται η αξία των στοιχείων της ΚΑ που πρέπει ν' αναπληρωθεί, χρειάζεται συμπληρωματικό X, άρα δεσμεύεται X. Όταν οι τιμές αυτές πέφτουν, αποδεσμεύεται κεφάλαιο. Άρα η υπόθεση #2 ισχύει όταν μένουν σταθερές οι αξιακές σχέσεις, όσο ισοφαρίζονται οι διαταραχές στην επανάληψη της κύκλισης. {Ο κεφαλαιοκράτης πρέπει να κατέχει τόσο μεγαλύτερο X, [...] όσο μεγαλύτερες είναι οι διαταραχές. Και επειδή στην πορεία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής διευρύνεται η κλίμακα κάθε ατομικού προτσές παραγωγής, το γεγονός αυτό συμβάλλει στη μετατροπή της λειτουργίας του βιομήχανου κεφαλαιοκράτη σε *μονοπώλιο* μεγάλων κεφαλαιοκρατών του χρήματος, ατομικών ή συνεταιρισμών.}

Αν επέλθει μια αξιακή αλλαγή στα στοιχεία παραγωγής, παρουσιάζεται μια διαφορά ανάμεσα στη μορφή I από τη μία, και στις μορφές II & III από την άλλη.

¹⁴ Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή υπάρχει [...] όσο υπερνικείται και ισοφαρίζεται κατά κάποιο τρόπο η επανάσταση στις αξίες.

Στο $X...X'$ μια πτώση της αξίας των Μπ θα απαιτήσει λιγότερο X , επειδή οι διαστάσεις του προτσές παραγωγής εξαρτώνται¹⁵ από τη μάζα και τον όγκο των Μπ που μπορεί να κινήσει μια δοσμένη ποσότητα $E\Delta$ ¹⁶. Αντίθετα, μια αύξηση της αξίας των Μπ απαιτεί περισσότερο X . Και στις δύο περιπτώσεις, θίγεται μόνο το μέγεθος του X που πρόκειται να νέο-τοποθετηθεί.

Οι κυκλήσεις $\Pi...Π$ και $E'...E'$ παρουσιάζονται σαν $X...X'$ μόνο εφόσον η κίνηση του Π και του E' είναι ταυτόχρονα και συσσωρευση. Όταν σημειώνεται πτώση των αξιών είναι δυνατά τρία ενδεχόμενα: **είτε** το προτσές αναπαραγωγής συνεχίζεται στην *ίδια κλίμακα*. Ένα μέρος του προηγούμενου X απελευθερώνεται και γίνεται συγκέντρωση X , χωρίς να γίνεται πραγματική συσσωρευση ή προετοιμασία αυτής (συσσωρευτικό απόθεμα). **Είτε** το προτσές αναπαραγωγής διευρύνεται, αν το επιτρέπουν οι τεχνικές συνθήκες. **Είτε** συντελείται μεγαλύτερος σχηματισμός αποθεμάτων πρώτων υλών.

Το αντίθετο γίνεται όταν ανεβαίνει η αξία των Μπ. Εδώ, η αναπαραγωγή δε γίνεται πια στις κανονικές διαστάσεις, **ή** επεμβαίνει συμπληρωματικό κεφάλαιο **ή** το χρηματικό συσσωρευτικό απόθεμα, αν υπάρχει, χρησιμεύει για τη διατήρηση του προτσές στην παλιά κλίμακα. Κι αυτό επίσης αποτελεί δέσμευση X , μόνο που εδώ προέρχεται από τα μέσα του ίδιου του κεφαλαιοκράτη, και όχι από την αγορά χρήματος.

Μπορούν όμως να μεσολαβήσουν περιστατικά που τροποποιούν το $\Pi...Π$ και το $E'...E'$. 106/2-107/0

Η κυκλοφορία του βιομηχανικού κεφαλαίου – σαν X ή σαν E' – διασταυρώνεται με την κυκλοφορία εμπορευμάτων που έχουν παραχθεί από τους πιο διαφορετικούς κοινωνικούς τρόπους παραγωγής [107/1], που είναι ταυτόχρονα τρόποι εμπορευματικής παραγωγής. Στην αγορά λειτουργούν σαν εμπορεύματα και μπαίνουν και στους δύο κλάδους κυκλοφορίας του E' (κύκληση κεφαλαίου και κυκλοφορία υπεραξίας). Χαρακτηριστικό λοιπόν του προτσές κυκλοφορία του κεφαλαίου είναι η ύπαρξη της αγοράς σαν παγκόσμιας αγοράς. Το χρήμα επίσης λειτουργεί εδώ σαν παγκόσμιο χρήμα.

Δύο παρατηρήσεις:

Πρώτον. Όταν συντελεστεί η πράξη $X - Μπ$, τα Μπ γίνονται στοιχεία του Π και σβήνουν τα ίχνη προέλευσής τους. Όμως για την αναπλήρωσή τους, ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής θα εξαρτάται από τρόπους παραγωγής που είναι έξω από τη δική του βαθμίδα ανάπτυξης. Η τάση του όμως είναι να μετατρέπει όσο το δυνατόν κάθε παραγωγή σε εμπορευματική παραγωγή {γενικά}. Το κύριο μέσο είναι αυτό ακριβώς το τράβηγμα των τρόπων παραγωγής στο προτσές της κυκλοφορίας του. Η ανεπτυγμένη εμπορευματική παραγωγή είναι κεφαλαιοκρατική. Μαζί μ' αυτήν την μετατροπή, το κεφάλαιο μετατρέπει τους άμεσους παραγωγούς σε μισθωτούς εργάτες.

¹⁵ Με αμετάβλητη την παραγωγική δύναμη της εργασίας.

¹⁶ Και όχι από την αξία αυτών των Μπ, ούτε από την αξία της $E\Delta$.

Δεύτερον. Τα εμπορεύματα Μπ και μέσα συντήρησης, ανεξάρτητα από προέλευση, έχουν τη μορφή μεταπρατικού ή εμπορικού κεφαλαίου. Το κεφάλαιο αυτό όμως, από την ίδια του τη φύση περιλαμβάνει εμπορεύματα όλων των τρόπων παραγωγής.

Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής προϋποθέτει κατ' ανάγκη και μεγάλη κλίμακα πώλησης: πώληση στον έμπορο και όχι στον ατομικό καταναλωτή. {Φυσικά γίνεται πώληση άμεσα από ένα κεφαλαιοκράτη σε πολλούς άλλους όταν αυτοί είναι παραγωγικοί καταναλωτές. Έτσι αυτός λειτουργεί σαν έμπορος για τον εαυτό του.}

Το εμπόριο εμπορευμάτων σαν λειτουργία του εμπορικού κεφαλαίου προϋποτίθεται στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή, και αναπτύσσεται αναλόγως μ' αυτήν. Κατά τη γενική όμως ανάλυση του κεφαλαιοκρατικού προτσές κυκλοφορίας προϋποθέτουμε την άμεση πώληση, χωρίς τη μεσολάβηση του εμπόρου, γιατί η μεσολάβηση αυτή συγκαλύπτει διάφορες φάσεις της κίνησης.

[Σισμοντι 109/3-110/0] για το εμπορικό κεφάλαιο και το μοίρασμα του κέρδους ανάμεσα στον βιομήχανο κεφαλαιοκράτη, τον μεγαλέμπορο και το λιανέμπορο.

Υπόθεση: θεωρούμε ως χρήμα μόνο το μεταλλικό, αφήνοντας κατά μέρος το συμβολικό και το πιστωτικό. Πρώτον, αυτή είναι η ιστορική σειρά {στην πρώτη εποχή της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής το πιστωτικό χρήμα δεν παίζει κανένα ή μόνο ασήμαντο ρόλο}. Δεύτερον, υπάρχει θεωρητικά αποδεδειγμένη ανάγκη ν' ακολουθηθεί αυτή η σειρά. Το μεταλλικό χρήμα μπορεί να λειτουργήσει και σαν μέσο αγοράς και σαν μέσο πληρωμής. Σε όλο τον β' Τόμο θα το θεωρούμε μόνο σαν μέσο αγοράς, για λόγους απλούστευσης.

{Επανάληψη: [Α' Τόμος, 3^ο κεφ] Η ίδια μάζα χρήματος βάζει σε κυκλοφορία διαδοχικά τόσο περισσότερα βιομηχανικά κεφάλαια (X ή E'), όσο μεγαλύτερη είναι η ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος, επομένως όσο πιο γρήγορα κάθε ατομικό κεφάλαιο διατρέχει τη σειρά των εμπορευματικών και χρηματικών του μεταμορφώσεων.

Έτσι, η ίδια αξιακή μάζα κεφαλαίου απαιτεί για την κυκλοφορία της τόσο λιγότερο χρήμα, όσο περισσότερο το χρήμα λειτουργεί σαν μέσο πληρωμής (εξόφληση υπόλοιπων λογαριασμών, μικρές προθεσμίες πληρωμής, πχ των μισθών εργασίας). Από την άλλη, με δοσμένη την ταχύτητα κυκλοφορίας και *ceteris paribus*, η μάζα του χρήματος που πρέπει να κυκλοφορεί σαν X καθορίζεται από το άθροισμα των τιμών των εμπορευμάτων (γινόμενο τιμής επί τη μάζα τους) ή, όταν είναι δοσμένες η μάζα και η αξία των εμπορευμάτων, από την αξία του ίδιου του χρήματος.}

Όμως, οι νόμοι της γενικής εμπορευματικής κυκλοφορίας δεν ισχύουν όταν οι κυκλοφοριακές πράξεις αποτελούν *λειτουργικά καθορισμένα τμήματα της κύκλισης ατομικών βιομηχανικών κεφαλαίων*.

Για να το δούμε αυτό καλύτερα:

$$\text{II)} \quad \left. \begin{array}{l} \text{Π...E}' \\ \varepsilon - \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{E} - \\ - \text{X}' \\ \varepsilon - \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \text{X} - \text{E} (= \text{E}\Delta + \text{M}\pi) \dots \text{Π} (\text{Π}') \\ \chi - \varepsilon \end{array} \right.$$

$$\text{III)} \quad \left. \begin{array}{l} \text{E}' \\ \varepsilon - \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{E} - \\ - \text{X}' \\ \varepsilon - \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \text{X} - \text{E} (= \text{E}\Delta + \text{M}\pi) \dots \text{Π} \dots \text{E}' \\ \chi - \varepsilon \end{array} \right.$$

Το προτσές κυκλοφορίας (είτε σαν $E - X - E$, είτε σαν $X - E - X$), σαν σειρά κυκλοφοριακών πράξεων γενικά, παρασταίνει μόνο τις δύο αντιτιθέμενες σειρές εμπορευματικών μεταμορφώσεων. [...] Η σύμπλεξή τους δεν αποτελεί ταυτόχρονα και έκφραση της σύμπλεξης των μεταμορφώσεων του κεφαλαίου.

Πρώτον. Το $X - E$ ($M\pi$) μπορεί να παρασταίνει τη σύμπλεξη των μεταμορφώσεων διάφορων ατομικών κεφαλαίων. Όμως τα $M\pi$ δε χρειάζεται να είναι οπωσδήποτε εμπορευματικό κεφάλαιο (να έχουν παραχθεί από ένα κεφαλαιοκράτη). Είναι πάντα $X - E$, από τη μια μεριά και $E - X$, από την άλλη, όχι όμως πάντα σύμπλεξη μεταμορφώσεων κεφαλαίου. Έπειτα, το $X - E\Delta$ δεν αποτελεί ποτέ σύμπλεξη μεταμορφώσεων κεφαλαίου, επειδή η $E\Delta$ γίνεται κεφάλαιο μόνο στα χέρια του κεφαλαιοκράτη, αν και είναι εμπόρευμα του εργάτη. Από την άλλη, στο προτσές $E' - X'$ δε χρειάζεται το X' να είναι μεταμορφωμένο εμπορευματικό κεφάλαιο. Μπορεί να είναι μισθός εργασίας, ή προϊόν ενός αυτοτελή εργάτη, ενός δούλου, ενός δουλοπάροικου ή μιας κοινότητας, το οποίο έχει μετατραπεί σε χρήμα.

Δεύτερον. Έστω ότι όλη η παραγωγή της παγκόσμιας αγοράς γίνεται με κεφαλαιοκρατικό τρόπο. Δεν είναι καθόλου απαραίτητο για την εκπλήρωση του λειτουργικά καθορισμένου ρόλου κάθε μεταμόρφωσης, η μεταμόρφωση αυτή να παρασταίνει την αντίστοιχη αντίθετη μεταμόρφωση στην κύκλιση του άλλου κεφαλαίου. Πχ, στην κύκλιση $\text{Π} \dots \text{Π}$ το X' μπορεί να είναι για τον αγοραστή η υπεραξία του (σε χρήμα, εφόσον το E' αποτελείται από είδη κατανάλωσης). Στο $X' - E'$ ($=E\Delta + M\pi$) για τον πωλητή των $M\pi$ μπορεί το X' ν' αναπληρώνει την KA του ή να ξοδευτεί σαν εισόδημα.

Το ζήτημα λοιπόν, πώς αλληλοαναπληρώνονται μέσα στο προτσές κυκλοφορίας τα διάφορα συστατικά του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου δε λύνεται με την εξέταση των απλών συμπλέξεων¹⁷ των μεταμορφώσεων της εμπορευματικής κυκλοφορίας, αλλά απαιτεί άλλο τρόπο εξέτασης.

Ιδιομορφία του προτσές κυκλοφορίας του βιομηχανικού κεφαλαίου: από τη μία μεριά τα στοιχεία του Π πρέπει ν' ανανεώνονται διαρκώς από την αγορά εμπορευμάτων, απ' όπου προέρχονται. Από την άλλη, το

¹⁷ Οι οποίες είναι κοινές για κάθε εμπορευματική παραγωγή.

προϊόν του προτσές εργασίας προέρχεται απ' αυτήν σαν εμπόρευμα και πρέπει διαρκώς να πουλιέται σαν εμπόρευμα. [πχ]

Με βάση όλ' αυτά αντιπαρέθεσαν τη μια στην άλλη τη φυσική οικονομία, τη χρηματική οικονομία και την πιστωτική οικονομία σαν τις τρεις χαρακτηριστικές οικονομικές μορφές κίνησης της κοινωνικής παραγωγής.

Πρώτον. Οι τρεις αυτές μορφές δεν αποτελούν ισότιμες φάσεις εξέλιξης.

Η λεγόμενη πιστωτική οικονομία είναι μορφή της χρηματικής οικονομίας, εφόσον εκφράζουν λειτουργίες συναλλαγής ανάμεσα στους ίδιους τους παραγωγούς. Στην ανεπτυγμένη κεφαλαιοκρατική παραγωγή η χρηματική οικονομία εμφανίζεται πια μόνο σαν βάση της πιστωτικής οικονομίας. Αντιστοιχούν λοιπόν σε διαφορετικές βαθμίδες εξέλιξης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, δεν αποτελούν όμως διαφορετικές αυτοτελείς μορφές συναλλαγής σε σύγκριση με τη φυσική οικονομία.

Δεύτερον. Επειδή στις κατηγορίες: χρηματική οικονομία και πιστωτική οικονομία δεν τονίζεται η οικονομία, αλλά ο αντίστοιχος στην οικονομία τρόπος συναλλαγής, θα 'πρεπε να γίνει το ίδιο και κατά την εξέταση της πρώτης κατηγορίας. Αντί για φυσική, θα 'πρεπε να λέμε ανταλλακτική οικονομία. {Μια ολότελα κλειστή φυσική οικονομία, πχ το κράτος των Ίνκα, δεν θα υπαγόταν σε καμιά από αυτές τις κατηγορίες.}

Τρίτο. Η χρηματική οικονομία είναι κοινή σε κάθε εμπορευματική παραγωγή, και το προϊόν εμφανίζεται σαν εμπόρευμα στους πιο διαφορετικούς οργανισμούς της κοινωνικής παραγωγής. Αυτό που θα χαρακτήριζε την κεφαλαιοκρατική παραγωγή θα 'ταν μόνο η *έκταση* στην οποία το προϊόν παράγεται σαν εμπόρευμα, άρα και η *έκταση* που τα συστατικά του στοιχεία πρέπει να ξαναμπαίνουν σαν εμπορεύματα στην οικονομία.

{Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή είναι η εμπορευματική παραγωγή, σαν γενική μορφή της παραγωγής. Είναι τέτοια μόνο επειδή σ' αυτήν η εργασία εμφανίζεται σαν εμπόρευμα. [...] εμφανίζεται σ' όλη της την έκταση μόνο όταν ο άμεσος αγρότης παραγωγός γίνει μισθωτός εργάτης. [...] Στη βάση της η χρηματική σχέση στηρίζεται στον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής και όχι στον τρόπο συναλλαγής. Αντίθετα, ο τρόπος συναλλαγής πηγάζει από το χαρακτήρα της παραγωγής.}

Ζήτηση και Προσφορά εμπορευματικής αξίας από τον κεφαλαιοκράτη

Ο κεφαλαιοκράτης ρίχνει στην κυκλοφορία με τη μορφή χρήματος μικρότερη αξία από την αξία που τραβάει απ' αυτήν, επειδή ρίχνει σ' αυτήν με τη μορφή εμπορεύματος μεγαλύτερη αξία από την αξία που έχει τραβήξει απ' αυτήν. Η προσφορά του σε εμπορευματική αξία είναι πάντα μεγαλύτερη από τη ζήτησή του. Αν καλύπτονταν η προσφορά και η ζήτησή του θα σήμαινε πως το κεφάλαιο δεν αξιοποιείται. Πράγματι ο κεφαλαιοκράτης είναι υποχρεωμένος «να πουλήσει πιο ακριβά απ' ότι έχει αγοράσει». Πουλάει πιο ακριβά όχι επειδή πουλάει το εμπόρευμα πάνω από την αξία του, αλλά επειδή πουλάει ένα

εμπόρευμα που η αξία του είναι μεγαλύτερη από το άθροισμα της αξίας των στοιχείων που μπήκαν στην παραγωγή του.

Το ποσοστό αξιοποίησης του κεφαλαίου είναι τόσο μεγαλύτερο, όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτησή του. Σκοπός του κεφαλαιοκράτη δεν είναι να καλύπτονται αμοιβαία η Ζήτηση και η Προσφορά, αλλά όσο το δυνατόν να μην καλύπτονται.

Αυτό που ισχύει για τον ατομικό κεφαλαιοκράτη, ισχύει και για όλη την τάξη των κεφαλαιοκρατών.

Από άποψη αξίας: Ζήτηση (Μπ) < ΚΑ < Προσφορά (Ε')

$$\text{Ζήτηση (ΕΔ)} = \mu / K$$

Η Ζήτηση (ΕΔ) αυξάνει αναλογικά σε μικρότερη κλίμακα απ' ότι η Ζήτηση (Μπ). Σε διαρκώς αυξανόμενη κλίμακα ο κεφαλαιοκράτης γίνεται μεγαλύτερος αγοραστής Μπ παρά ΕΔ.

Ζήτηση (ΕΔ) = Ζήτηση (Μέσα συντήρησης) = μ

$$\text{Max Ζήτηση} = K = \sigma + \mu = 80\sigma + 20\mu$$

$$\text{Προσφορά} = \sigma + \mu + \nu = 80\sigma + 20\mu + 20\nu$$

Όσο πιο μεγάλο είναι το ποσοστό της μάζας ν , τόσο μικρότερη είναι η Ζήτηση σε σχέση με την Προσφορά.

Αν υποθέσουμε για κάποιον κεφαλαιοκράτη: $K = 1000$, $\sigma = 800 \rightarrow \text{Ζήτηση (Μπ)} = 800$. Οι παραγωγοί Μπ, με $K = 1000$ παράγουν $E' = 1200^{18} \rightarrow \text{Προσφορά (Μπ)} = 1200$. Η Ζήτηση του κεφαλαιοκράτη καλύπτει μόνο τα 2/3 της Προσφοράς (Μπ). Από άποψη αξίας, η συν Ζήτηση καλύπτει μόνο τα 4/5 της δικής του Προσφοράς.

Περιστροφή του κεφαλαίου. Έστω: συν Κ. = 5000 λίρες, πάγιο Κ. = 4000, κυκλοφοριακό Κ = 1000 = $80\sigma + 20\mu$. Για να περιστραφεί το συν Κ. μια φορά το χρόνο, πρέπει το κυκλοφοριακό Κ. να περιστραφεί 5 φορές μέσα στο χρόνο. Στην περίπτωση αυτή $E' = 6000 \rightarrow 5000 \text{ Κ.} / 1000 \nu. = 100_{(\sigma+\mu)} / 20\nu$. Δηλαδή αυτή η περιστροφή δεν αλλάζει κατά τίποτα τη σχέση της συν Ζήτηση προς τη συν Προσφορά, η πρώτη μένει κατά 1/5 μικρότερη από τη δεύτερη.

Έστω ότι το πάγιο Κεφάλαιο πρέπει ν' ανανεώνεται κάθε 10 χρόνια. Ο κεφαλαιοκράτης αποσβένει κάθε χρόνο το $1/10 = 400$ λίρες. Στο τέλος του χρόνου έχει ακόμα μια αξία 3600 σε πάγιο Κ. + 400 σε χρήμα. Οι δαπάνες για τις επισκευές είναι τοποθετήσεις κεφαλαίων εκ των υστέρων. Έστω ότι τα έξοδα επισκευών συμπεριλαμβάνονται στην απόσβεση του $1/10$. Πάντως, η χρονιάτικη Ζήτηση αυξάνει ως προς το κυκλοφοριακό μέρος του κεφαλαίου και μειώνεται συνεχώς ως προς το πάγιο μέρος του.

¹⁸ % $\nu. = 100\%$, σταθερό για όλες τις σφαίρες παραγωγής.

Αναπαραγωγή. Έστω απλή: Ζήτηση = Προσφορά (του ίδιου). Όμως σαν κεφαλαιοκράτης προβάλλει Ζήτηση μόνο για τα 4/5 της Προσφοράς του. Το υπόλοιπο 1/5 το καταναλώνει σαν μη κεφαλαιοκράτης, για τις ατομικές του ανάγκες ή διασκεδάσεις.

Μια τέτοια υπόθεση ισοδυναμεί με υπόθεση μη ύπαρξης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, άρα και μη ύπαρξης του ίδιου του κεφαλαιοκράτη. Γιατί, *όταν υποθέτουμε ότι η ατομική απόλαυση είναι αυτό που δρα σαν κίνητρο και όχι ο πλουτισμός αυτός καθαυτός, τότε καταργούμε την ίδια τη βάση του καπιταλισμού.*

Η προϋπόθεση αυτή όμως είναι και τεχνικά αδύνατη. Ο κεφαλαιοκράτης είναι υποχρεωμένος να σχηματίζει αποθεματικό κεφάλαιο (βλ. απόθεμα) αλλά και, επιπλέον, να συσσωρεύει κεφάλαιο (επέκταση παραγωγής, εισαγωγή τεχνικών προόδων).

Συσσώρευση: απόσυρση από την κυκλοφορία μέρους της υπεραξίας με τη μορφή χρήματος, δημιουργία θησαυρού και αύξησή του ως το σημείο που απαιτείται. Όσο διαρκεί ο σχηματισμός του θησαυρού δεν αυξάνει η Ζήτηση.

Εδώ δεν εξετάζουμε την πίστη (πχ κατάθεση σε μια τράπεζα επί ανοικτώ λογαριασμό του χρήματος, έναντι τόκου)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

Η διάρκεια της παραμονής του κεφαλαίου στη σφαίρα της παραγωγής αποτελεί το χρόνο παραγωγής του. Η διάρκεια της παραμονής του στη σφαίρα της κυκλοφορίας αποτελεί το χρόνο της κυκλοφορίας του. Ο συνολικός χρόνος κύκλωσης είναι το άθροισμα του χρόνου παραγωγής και του χρόνου κυκλοφορίας.

Ο χρόνος παραγωγής περικλείει φυσικά την περίοδο του προτσές εργασίας, όμως το προτσές εργασίας δεν περικλείει όλο το χρόνο παραγωγής. Πρώτον, τα μέσα εργασίας (μέρος του σ) [...]. Δεύτερον, το διαθέσιμο απόθεμα πρώτων και βοηθητικών υλών [...]. Ο χρόνος παραγωγής¹⁹ των Μπ γενικά περιλαμβάνει: α) το χρόνο που χρησιμεύουν στο προτσές παραγωγής, β) τα διαλείμματα και γ) το χρόνο που, αν και υπάρχουν διαθέσιμα σαν όροι του προτσές (αποτελούν ήδη Π), δεν έχουν μπει ακόμα στο προτσές παραγωγής.

Η διαφορά αυτή είναι πάντα διαφορά ανάμεσα στο χρόνο παραμονής του Π στη *σφαίρα* παραγωγής και στο χρόνο παραμονής του στο *προτσές* παραγωγής. Το ίδιο όμως το προτσές παραγωγής μπορεί να επιβάλλει διακοπές του προτσές εργασίας (το αντικείμενο εργασίας υποβάλλεται στην επενέργεια φυσικών προτσές). Το προτσές παραγωγής συνεχίζεται, [...] η λειτουργία των Μπ σαν μέσων εργασίας έχει διακοπεί. Εδώ ο χρόνος παραγωγής είναι μεγαλύτερος από το χρόνο εργασίας. Το περίσσειμα του πρώτου πάνω από τον δεύτερο οφείλεται πάντα στο γεγονός ότι στη σφαίρα παραγωγής υπάρχει Π σε *λανθάνουσα κατάσταση*²⁰.

Το μέρος του λανθάνοντος Π δε λειτουργεί ούτε σαν δημιουργός προϊόντος ούτε σαν δημιουργός αξίας. Είναι κεφάλαιο σε κατάσταση αδράνειας, αν και η κατάστασή του αυτή αποτελεί όρο για την αδιάκοπη ροή του προτσές παραγωγής. Τα δοχεία του παραγωγικού αποθέματος αυτού είναι όροι του προτσές παραγωγής και γι' αυτό αποτελούν συστατικά μέρη του προκαταβλημένου Π. Εφόσον στο στάδιο φύλαξης του παραγωγικού αποθέματος απαιτούνται προτσές εργασίας, τα προτσές αυτά ακριβαίνουν την πρώτη ύλη. Είναι παραγωγικές εργασίες και δημιουργούν υπεραξία. Οι κανονικές διακοπές δεν παράγουν ούτε αξία ούτε υπεραξία. {Από εδώ απορρέει η τάση να βάζουν τους εργάτες να εργάζονται και τη νύχτα.} Η αξία των συσκευών κλπ. μεταφέρεται στο προϊόν ανάλογα με το σύνολο του χρόνου που στη διάρκειά του λειτουργούν. Η αξία των μέσων εργασίας που διακόπτεται η λειτουργία τους²¹ από τα τακτικά διαλείμματα²², η οποία προστίθεται στο προϊόν καθορίζεται από τη μέση διάρκεια της ύπαρξής τους: χάνουν αξία επειδή χάνουν ΑΧ τόσο στη διάρκεια λειτουργίας, όσο και στη διάρκεια μη λειτουργίας τους.

Τέλος, η αξία του σ που εξακολουθεί να υπάρχει στο προτσές παραγωγής, αν κι έχει διακοπεί το προτσές εργασίας, ξαναεμφανίζεται στο αποτέλεσμα του προτσές παραγωγής. (Περίπτωση κατά την οποία η

¹⁹ Εδώ εννοείται ο χρόνος που τα Μπ συμμετέχουν στο προτσές παραγωγής ενός εμπορευματικού προϊόντος.

²⁰ Υπογράμμιση στο κείμενο

²¹ Λανθάνον κεφάλαιο όπως κτίρια μηχανές κλπ.

²² Οι μη κανονικές διακοπές (περιορισμός της παραγωγής, κρίσεις κλπ.) είναι καθαρές ζημιές.

εργασία δίνει απλά την αρχική ώθηση, βάζει τα Μπ κάτω από όρους όπου υφίστανται από μόνα τους την επιδιωκόμενη αλλαγή, εξαιτίας φυσικών προτσές).

Όποια κι αν είναι η αιτία που ο χρόνος παραγωγής είναι μεγαλύτερος από το χρόνο εργασίας, τα Μπ δε λειτουργούν σαν απορροφητές εργασίας στο χρονικό αυτό περίσσευμα. Οπότε δεν απορροφούν και υπερεργασία, δεν αξιοποιείται το Π. όσο περισσότερο συμπίπτουν οι δύο αυτοί χρόνοι, τόσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγικότητα και η αξιοποίηση δοσμένου Π σε δοσμένο χρονικό διάστημα. Βέβαια, το περίσσευμα είναι όρος του προτσές παραγωγής. Ώστε ο χρόνος παραγωγής είναι πάντα ο χρόνος όπου το κεφάλαιο παράγει ΑΧ και αξιοποιείται το ίδιο (λειτουργεί σαν Π) παρόλο που περιλαμβάνει και χρόνο, όπου το κεφάλαιο είτε υπάρχει σε λανθάνουσα κατάσταση, είτε ακόμα παράγει χωρίς ν' αξιοποιείται.

Στη σφαίρα της κυκλοφορίας το κεφάλαιο υπάρχει με τη μορφή Ε' και Χ. Τα δύο προτσές κυκλοφορίας: Ε' – Χ και Χ – Ε'. Σαν προτσές κυκλοφορίας είναι και προτσές των απλών μεταμορφώσεων του εμπορεύματος.

Ο χρόνος κυκλοφορίας και ο χρόνος παραγωγής αλληλοαποκλείονται. [...] όσο μεγαλύτερη είναι η διάρκεια της συνεχούς παραμονής των υποδιαίρεσεων της ΚΑ στη σφαίρα κυκλοφορίας, τόσο μικρότερο πρέπει να είναι το μέρος της που λειτουργεί συνεχώς στη σφαίρα παραγωγής. Όσο περισσότερο ο χρόνος κυκλοφορίας = 0 ή τείνει στο μηδέν²³, τόσο μεγαλύτερη η παραγωγικότητα και αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου.

Εκείνο που βλέπει όμως η Π.Ο. είναι αυτό που φαίνεται²⁴, και συγκεκριμένα η επίδραση που ασκεί ο χρόνος κυκλοφορίας στο προτσές αξιοποίησης του κεφαλαίου γενικά. [123/1]

Ο χρόνος κυκλοφορίας χωρίζεται σε δύο μέρη: στο χρόνο που χρειάζεται η Ε – Χ και στο χρόνο που χρειάζεται η Χ – Ε. {Επανάληψη: Η πράξη Ε – Χ (πώληση) είναι το δυσκολότερο μέρος και γι' αυτό αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου κυκλοφορίας [βλ. Α' Τόμος, κεφ. 3^ο]}. Όμως, και η φάση Χ – Ε μπορεί ν' αντιμετωπίσει προβλήματα και να απαιτήσει περισσότερο χρόνο: τα Μπ μπορεί να μην υπάρχουν ακόμα στην αγορά για διάφορους λόγους [...].

Όπως είναι χωρισμένες χρονικά, οι δύο φάσεις μπορεί να είναι χωρισμένες και χωρικά. Στην εμπορευματική παραγωγή η κυκλοφορία είναι τόσο αναγκαία, όσο και η ίδια η παραγωγή, επομένως οι πράκτορες της κυκλοφορίας είναι εξίσου αναγκαίοι με τους πράκτορες της παραγωγής. [...] Οι πρώτοι πρέπει να πληρώνονται από τους δεύτερους. [...] Σε πολλές επιχειρήσεις οι αγοραστές και οι πωλητές πληρώνονται με ποσοστά πάνω στα κέρδη. Οι καταναλωτές μπορούν να πληρώνουν μόνο εφόσον οι ίδιοι,

²³ Ένας κεφαλαιοκράτης εργάζεται επί παραγγελία, πληρώνεται κατά την παράδοση και η μορφή της πληρωμής είναι τα δικά του Μπ.

²⁴ Υπογράμμιση στο κείμενο

σαν πράκτορες της παραγωγής (εργάτες) παράγουν ένα ισοδύναμο σε εμπορεύματα ή εφόσον ιδιοποιούνται αυτό το ισοδύναμο από τους εργάτες (κεφαλαιοκράτες).

Τόσο το $E - X$ όσο και το $X - E$ αυτά καθαυτά είναι απλές μεταφορές μιας *δοσμένης* αξίας από τη μια μορφή στην άλλη. Το $E' - X'$ όμως είναι ταυτόχρονα και πραγματοποίηση υπεραξίας. Γι' αυτό η πώληση έχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα από την αγορά.

[...] Το όριο του χρόνου κυκλοφορίας του E' , όριο που καθορίζεται από τη φθορά του ίδιου του εμπορεύματος, είναι το απόλυτο όριο αυτού του χρόνου κυκλοφορίας που το εμπορευματικό κεφάλαιο μπορεί να τον διανύει σαν εμπορευματικό κεφάλαιο. Όσο πιο φθαρτό, εφήμερο είναι ένα εμπόρευμα, όσο λοιπόν πιο γρήγορα πρέπει να καταναλωθεί (άρα και να πουληθεί), τόσο πιο στενή είναι από άποψη τόπου η σφαίρα της κυκλοφορίας του, τόσο πιο τοπικής φύσης είναι η αγορά πώλησής του και τόσο λιγότερο κατάλληλο είναι για να χρησιμεύσει σαν αντικείμενο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Η συγκέντρωση όμως της παραγωγής ενός είδους σε λίγα χέρια και σε πυκνοκατοικημένο μέρος μπορεί να δημιουργήσει μια σχετικά μεγάλη αγορά ακόμα και γι' αυτά τα εμπορεύματα (πχ. μπίρα, γαλακτοκομικά κλπ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΤΑ ΕΞΟΔΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

1. ΚΑΘΑΡΑ ΕΞΟΔΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

A) ΧΡΟΝΟΣ ΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ ΠΩΛΗΣΗΣ

Ο χρόνος που στη διάρκεια του συντελούνται αυτές οι μεταμορφώσεις του κεφαλαίου, αγορά και πώληση, είναι υποκειμενικά²⁵ χρόνος αγοράς και χρόνος πώλησης. Όπως ο χρόνος κυκλοφορίας του κεφαλαίου αποτελεί αναγκαίο μέρος του χρόνου αναπαραγωγής του, έτσι και ο χρόνος αγοράς και πώλησης αποτελεί αναγκαίο μέρος του χρόνου που ο κεφαλαιοκράτης λειτουργεί σαν προσωποποιημένο κεφάλαιο.

Αν τα εμπορεύματα πουλιούνται στις αξίες τους, τότε μένει αμετάβλητο το αξιακό μέγεθος τόσο στα χέρια του αγοραστή, όσο και στα χέρια του πωλητή. Διαφορετικά, αμετάβλητο μένει το *άθροισμα* των αξιών που ανταλλάχθηκαν (αυτό που από τη μία είναι συν, από την άλλη είναι πλην).

<Η αλλαγή κατάστασης στοιχίζει χρόνο και ΕΔ, όχι όμως για την παραγωγή αξίας, αλλά για τη μετατροπή της αξίας από τη μια μορφή στην άλλη. {Σχετικά με την εργασία αυτή – αναγκαίο στοιχείο του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής – το ζήτημα έχει περίπου όπως και το ζήτημα σχετικά με την εργασία που γίνεται για την καύση μιας ύλης, για την παραγωγή θερμότητας. Αυτή η εργασία καύσης δεν παράγει θερμότητα, αν και είναι αναγκαίο στοιχείο του προτσές της καύσης. [...] } Αν οι κάτοχοι εμπορευμάτων δεν είναι κεφαλαιοκράτες, αλλά αυτοτελείς άμεσοι παραγωγοί, τότε ο χρόνος που χρησιμοποιούν για την αγορά και την πώληση αφαιρείται από το χρόνο τους εργασίας και γι' αυτό φρόντιζαν πάντα (και στην αρχαιότητα, και στο μεσαίωνα) τις πράξεις αυτές να τις μεταθέτουν σε μέρες γιορτής.

Το ότι η εργασία αυτή ανατίθεται σε τρίτους, λόγω και των διαστάσεων που αποκτά η ανταλλαγή εμπορευμάτων, δεν την κάνει εργασία που δημιουργεί αξία. Φυσικά, τα τρίτα αυτά πρόσωπα πληρώνονται.>²⁶

Η λειτουργία του εμπορικού κεφαλαίου δημιουργεί μια αυταπάτη. Όταν με τον καταμερισμό της εργασίας μια λειτουργία, που αυτή καθαυτή είναι *μη παραγωγική*, που αποτελεί όμως αναγκαίο στοιχείο της αναπαραγωγής, μετατρέπεται από δευτερεύουσα λειτουργία πολλών σε αποκλειστική λειτουργία λίγων, δεν αλλάζει ο χαρακτήρας της ίδιας της λειτουργίας. {Εξακολουθεί να είναι μη παραγωγική, άρα και ο χρόνος που δαπανάται σ' αυτήν δεν παράγει αξία, ούτε υπεραξία.} Ένας έμπορος μπορεί να συντομεύσει το χρόνο αγοράς και πώλησης για πολλούς παραγωγούς. Σαν μια μηχανή που μειώνει την ανώφελη δαπάνη δύναμης. {Y₁₁ για τον Κενάι}

²⁵ Από την άποψη του κεφαλαιοκράτη

²⁶ Το κομμάτι αυτό είναι παρμένο από μια σημείωση (Y10, 128)

Απλουστευτικά²⁷, θα υποθέσουμε πως ο πράκτορας αυτός είναι ένας άνθρωπος που πουλάει την εργασία του. Ξοδεύει ΕΔ και χρόνο εργασίας στις πράξεις Ε – Χ και Χ – Ε. Ο ίδιος ανήκει στα *faux frais*²⁸ της παραγωγής. Η ωφελιμότητά του δεν συνίσταται στο ότι μετατρέπει μια μη παραγωγική εργασία σε παραγωγική. Συνίσταται στο ότι *σ' αυτή τη μη παραγωγική λειτουργία δεσμεύεται μικρότερο μέρος της ΕΔ και του χρόνου εργασίας της κοινωνίας.*

Παραπέρα. Έστω ότι ο πράκτορας μας είναι μισθωτός εργάτης, εργάζεται 10 ώρες και πληρώνεται για 8. Πρώτον, από κοινωνική σκοπιά μια ΕΔ ξοδεύεται επί 10 ώρες σε μια κυκλοφοριακή λειτουργία και δεν είναι διαθέσιμη για παραγωγική εργασία. Δεύτερον, η κοινωνία δεν ωφελείται από τις 2 δωρεάν ώρες εργασίας του πράκτορα, όμως ο κεφαλαιοκράτης, με τη μη πληρωμή αυτών των δύο ωρών λιγότευει τα έξοδα κυκλοφορίας του κεφαλαίου του. Γι' αυτόν αποτελούν θετικό κέρδος, γιατί στενεύει το αρνητικό όριο της αξιοποίησης του κεφαλαίου του.

Ο κεφαλαιοκράτης εμπορευματοπαραγωγός ξεχωρίζει από τον άμεσο εμπορευματοπαραγωγό επειδή πουλάει και αγοράζει σε μεγαλύτερη κλίμακα. Αν η έκταση της επιχείρησης του κεφαλαιοκράτη τον αναγκάζει ή του δίνει τη δυνατότητα να μισθώσει ιδιαίτερους πράκτορες κυκλοφορίας, δεν αλλάζει η ουσία του φαινομένου. Αυτό το έξοδο εμφανίζεται τώρα σαν πρόσθετη δαπάνη κεφαλαίου. Αυτή η προκαταβολή κεφαλαίου περιορίζει κατά τόσο την έκταση στην οποία το προκαταβλημένο κεφάλαιο λειτουργεί παραγωγικά. [...] Αποτελεί απλά ένα μέρος των εξόδων κυκλοφορίας.

B) ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ

Σ' αυτήν τη λειτουργία ξοδεύονται από τη μια ΕΔ, και από την άλλη, μέσα εργασίας. Συμβαίνει εδώ ακριβώς το ίδιο που συμβαίνει και με το χρόνο αγοράς και πώλησης.

Η λογιστική που συμπεριλαμβάνει και τον καθορισμό των τιμών, καθορίζει και ελέγχει την κίνηση του κεφαλαίου. Η κίνηση της παραγωγής και ιδίως της αξιοποίησης παίρνει έτσι μια συμβολική απεικόνιση στη σκέψη. Πρόκειται για μια μη παραγωγική δαπάνη ΕΔ και μέσωσν εργασίας τα οποία αφαιρούνται από το χρόνο εργασίας και από τα μέσα εργασίας που μπορούν να καταναλωθούν παραγωγικά. Αυτό δεν αλλάζει αν η έκταση της λειτουργίας αυτής την αυτοτελοποιήσει ή την συγκεντρώσει στα χέρια ενός κεφαλαιοκράτη.

Έτσι λοιπόν, η λογιστική δεν παράγει αξία. Το μέρος του κεφαλαίου που προκαταβάλλεται γι' αυτήν την λειτουργία αφαιρείται από το προτσές παραγωγής και ανήκει στα έξοδα κυκλοφορίας, που αφαιρούνται από το συνολικό έσοδο.

²⁷ Ο έμπορος σαν κεφαλαιοκράτης και σαν εμπορικό κεφάλαιο θα εξεταστεί αργότερα.

²⁸ Μη παραγωγικά, αλλά αναγκαία έξοδα.

Υπάρχει όμως μια διαφορά ανάμεσα στη λογιστική και στα έξοδα αγοραπωλησίας. Ο χρόνος για αγοραπωλησία πηγάζει μόνο από το γεγονός ότι πρόκειται για προτσές παραγωγής εμπορευμάτων. Η λογιστική, σαν έλεγχος και ιδεατή σύνοψη του προτσές γίνεται τόσο πιο αναγκαία, όσο περισσότερο το προτσές συντελείται σε κοινωνική κλίμακα και χάνει τον καθαρά ατομικό χαρακτήρα. [...] η λογιστική είναι πιο αναγκαία στην κοινωνικοποιημένη παραγωγή, παρά στην κεφαλαιοκρατική. Τα έξοδα της λογιστικής όμως μειώνονται με τη συγκέντρωση της παραγωγής, όσο περισσότερο μετατρέπεται σε κοινωνική λογιστική.

[...] πόσο οι λειτουργίες αυτές μπορούν να θαμπώνουν το μάτι όταν εμφανίζονται σαν μαζικά έξοδα κυκλοφορίας, το βλέπουμε στην απλή είσπραξη και δαπάνη χρήματος, από τη στιγμή που οι πράξεις αυτές αυτοτελοποιούνται και συγκεντρώνονται σε μεγάλη κλίμακα σαν αποκλειστική λειτουργία των τραπεζών κλπ. ή του ταμιά σε ατομικές επιχειρήσεις.

Γ) ΧΡΗΜΑ

Το γεγονός ότι ορισμένα εμπορεύματα, όπως ο χρυσός και το ασήμι, λειτουργούν σαν χρήμα, και σαν τέτοια βρίσκονται αποκλειστικά μέσα στο προτσές κυκλοφορίας είναι καθαρό προϊόν της καθορισμένης κοινωνικής μορφής του προτσές παραγωγής. Στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή αυξάνει η ποσότητα χρυσού και ασημιού που λειτουργεί σαν μέσο κυκλοφορίας, μέσο πληρωμής, αποθεματικό κλπ. (επειδή αυξάνεται διαρκώς η μάζα των εμπορευμάτων). Τα εμπορεύματα αυτά που λειτουργούν σαν χρήμα δεν μπαίνουν ούτε στην ατομική ούτε στην παραγωγική κατανάλωση. Είναι κοινωνική εργασία παγιωμένη σε μια, μη παραγωγική, μορφή που χρησιμεύει απλώς σαν κυκλοφοριακή μηχανή. Επιπλέον, η φθορά του χρήματος απαιτεί τη διαρκή αντικατάστασή του. Στα έθνη, τα ανεπτυγμένα από κεφαλαιοκρατική άποψη, αυτά τα έξοδα αντικατάστασης είναι σημαντικά, επειδή μεγάλο μέρος του πλούτου του είναι δεσμευμένο με τη μορφή του χρήματος. Το χρηματικό εμπόρευμα είναι για την κοινωνία *faux frais* της εμπορευματικής παραγωγής γενικά, που αυξάνουν όσο αυξάνει η εμπορευματική παραγωγή και ιδίως η κεφαλαιοκρατική παραγωγή. Είναι μέρος του κοινωνικού πλούτου που πρέπει να θυσιάζεται στο προτσές κυκλοφορίας. [Υ13, 134]

Τα μέρη του κεφαλαίου που ξοδεύονται σαν έξοδα κυκλοφορίας γενικά αποτελούν απλές αφαιρέσεις από το παραγωγικά ξοδευόμενο κεφάλαιο, από την μεριά του κεφαλαιοκράτη και άμεση δαπάνη ΕΔ, από την μεριά της κοινωνίας.

2. ΕΞΟΔΑ ΦΥΛΑΞΗΣ

Αυτά τα έξοδα κυκλοφορίας είναι άλλης φύσης. Μπορούν να προέρχονται από προτσές παραγωγής που συνεχίζονται μόνο στην κυκλοφορία και που γι' αυτό ο παραγωγικός χαρακτήρας τους απλώς κρύβεται από τη μορφή κυκλοφορίας. Από κοινωνική άποψη, μπορούν ν' αποτελούν απλώς έξοδα, μη παραγωγική δαπάνη ζωντανής ή νεκρής εργασίας, όμως ακριβώς χάρη σ' αυτό μπορούν να δρουν για τον ατομικό κεφαλαιοκράτη σαν *δημιουργοί αξίας* άρα και *υπεραξίας*. Για τον κεφαλαιοκράτη είναι πηγή πλουτισμού. Από την άλλη, αυτά τα έξοδα κυκλοφορίας δεν χάνουν τον μη παραγωγικό χαρακτήρα τους. Πχ οι ασφαλιστικές εταιρίες κατανέμουν τις απώλειες ατομικών κεφαλαιοκρατών σε όλη την τάξη των κεφαλαιοκρατών. Από την άποψη του κοινωνικού κεφαλαίου, οι αποζημιωμένες αυτές απώλειες είναι απώλεια.

A) Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΑΠΟΘΕΜΑΤΩΝ ΓΕΝΙΚΑ

Το προϊόν αποτελεί εμπορευματικό απόθεμα στο διάστημα που υπάρχει σαν E' (στο ενδιάμεσο του προτσές παραγωγής και του προτσές κατανάλωσης). Το E' με τη μορφή αποθέματος εμφανίζεται δύο φορές σε κάθε κύκλωση (τη μία σαν προϊόν του Π , τη δεύτερη σαν προϋπόθεσή του). Η ροή του προτσές παραγωγής και αναπαραγωγής απαιτεί να βρίσκεται στην αγορά διαρκώς μια μάζα $M\pi$ (απόθεμα), αλλά και μέσω συντήρησης. Η κατάσταση στην οποία η KA σχηματίζει απόθεμα E' αποτελεί άσκοπη και υποχρεωτική παραμονή στην αγορά. Όσο γρηγορότερα πουλιέται, τόσο γρηγορότερα κυλάει το προτσές αναπαραγωγής. Απαιτείται λοιπόν δαπάνη σ και πληρωμή $E\Delta$ (μ) για τη συντήρηση και προστασία από τη φυσική φθορά του εμπορευματικού αποθέματος.

Η ύπαρξη λοιπόν του κεφαλαίου με τη μορφή του σαν εμπορευματικό κεφάλαιο δημιουργεί έξοδα που δεν ανήκουν στη σφαίρα της παραγωγής, αλλά στη σφαίρα της κυκλοφορίας. Το κεφάλαιο και η $E\Delta$ που χρησιμεύουν για τη συντήρηση και φύλαξη του εμπορευματικού αποθέματος από τη μια, αφαιρούνται από το άμεσο προτσές παραγωγής, ενώ από την άλλη πρέπει ν' αναπληρωθούν από το κοινωνικό προϊόν. Η δαπάνη τους δρα σαν μείωση της παραγωγικής δύναμης της εργασίας. Πρόκειται για μη παραγωγικά έξοδα εφόσον επιβάλλονται από το γεγονός ότι το προϊόν παράγεται σαν εμπόρευμα και γι' αυτό οφείλει να υποστεί και τη μετατροπή σε χρήμα.

Από την άλλη, εδώ η αξία των εμπορευμάτων διατηρείται ή αυξάνει, επειδή η AX μπαίνει κάτω από καθορισμένους υλικούς όρους που στοιχίζουν δαπάνη κεφαλαίου, και επειδή υποβάλλεται σε πράξεις που συνεπάγονται την επενέργεια πρόσθετης εργασίας πάνω στις AX . Τα έξοδα εδώ διαφέρουν λοιπόν από τα μη παραγωγικά έξοδα της 1^{ns} περίπτωσης στο ότι το αντικείμενό τους δεν είναι η μεταμόρφωση της αξίας, αλλά η διατήρηση της αξίας. Η AX εδώ ούτε ανεβαίνει, ούτε αυξάνει, αντίθετα μειώνεται. Η μείωσή της όμως περιορίζεται και η AX διατηρείται. Επίσης δεν αυξάνει εδώ η προκαταβλημένη αξία που υπάρχει μέσα στο εμπόρευμα. Προστίθεται όμως σ' αυτήν καινούρια εργασία, ζωντανή και νεκρή.

Πρέπει να εξετάσουμε κατά πόσο αυτά τα μη παραγωγικά έξοδα προκύπτουν από την κεφαλαιοκρατική παραγωγή ή χαρακτηρίζουν κάθε κοινωνική παραγωγή και απλά εδώ αποκτούν μια ιδιαίτερη μορφή εμφάνισης.

Α. Σμιθ: ο σχηματισμός αποθεμάτων προσιδιάζει στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή (μύθευμα). [Άλλες απόψεις: Λαλορ, Σισμοντι]

Στην πραγματικότητα το απόθεμα υπάρχει με τρεις μορφές: με τη μορφή του Π, με τη μορφή αποθέματος ατομικής κατανάλωσης και με τη μορφή Ε' (εμπορευματικού κεφαλαίου). Το απόθεμα με τη μια μορφή μειώνεται *σχετικά* όταν αυξάνει με την άλλη, αν και το *απόλυτο* μέγεθός του μπορεί ν' αυξάνει ταυτόχρονα και με τις τρεις μορφές.

Όταν η παραγωγή αποβλέπει άμεσα στην ικανοποίηση των αναγκών του παραγωγού, το εμπορευματικό απόθεμα είναι μικρό ή μηδαμινό μέρος του πλούτου. Το απόθεμα όμως για την κατανάλωση είναι σχετικά μεγάλο, ιδίως σε μέσα συντήρησης. [αγροτικό νοικοκυριό παλιότερων εποχών] Ο Σμιθ συγχέει τη μορφή του αποθέματος με το ίδιο το απόθεμα.

{Επανάληψη: Απόθεμα με τη μορφή Π υπάρχει με τη μορφή Μπ σε λανθάνουσα μορφή στο προτσές παραγωγής. [βλ. Α' Τόμος, κεφ. 23^ο,2]} Το απόθεμα αυτό αυξάνει απόλυτα [139/1], παρ' όλ' αυτά είναι δυνατό να μειώνεται σχετικά.

Αυτό εξαρτάται από διάφορους όρους, που ουσιαστικά όλου καταλήγουν στη μεγαλύτερη ταχύτητα, κανονικότητα και ασφάλεια με την οποία μπορεί να εισρέει ακατάπαυστα η απαραίτητη μάζα πρώτης ύλης, έτσι που να μη διακόπτεται ποτέ το προτσές παραγωγής. Οι όροι αυτοί είναι αντιστρόφως ανάλογοι προς το επίπεδο ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Το ίδιο ισχύει και για το απόθεμα με τη μορφή Π.

Πρώτον. Αυτό που εμφανίζεται σαν μείωση του αποθέματος σε Π, είναι ουσιαστικά αύξηση του αποθέματος Ε'. **Δεύτερον.** Η ταχύτητα με την οποία το προϊόν ενός προτσές μπορεί να περάσει σαν Μπ σ' ένα άλλο προτσές εξαρτάται από την *ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς κι επικοινωνίας*. Η φτήνια των μεταφορών παίζει εδώ μεγάλο ρόλο. Τα δύο αυτά περιστατικά απορρέουν από το προτσές παραγωγής. **Τρίτον.** Επιδρά και η ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος. **Τέταρτον.** Πολλές πρώτες ύλες κλπ. απαιτούν μεγάλο σχετικά χρονικό διάστημα για την παραγωγή τους (ιδίως γεωργικές πρώτες ύλες). Αν το απόθεμα που καθίσταται αναγκαίο μειώνεται στα χέρια του βιομήχανου κεφαλαιοκράτη, αυτό αποδεικνύει μόνο πως αυξάνεται στα χέρια του εμπόρου με τη μορφή Ε'. Από την άποψη του κοινωνικού κεφαλαίου, τότε εξακολουθεί να υπάρχει η ίδια μάζα προϊόντων με τη μορφή του αποθέματος.

Με την ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς μειώνεται για κάθε ξεχωριστή χώρα ο όγκος του αποθέματος που πρέπει να υπάρχει. Προς την ίδια κατεύθυνση επιδρά και η ανάπτυξη της παγκόσμιας αγοράς, άρα και ο πολλαπλασιασμός των πηγών προμήθειας του ίδιου είδους.

B) ΤΟ ΚΑΘΑΥΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΙΚΟ ΑΠΟΘΕΜΑ

{Επανάληψη: 141/1-142/0}

Με την ανάπτυξη της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής η κλίμακα της παραγωγής όλο και λιγότερο καθορίζεται από την άμεση Ζήτηση του προϊόντος, και όλο και περισσότερο από το μέγεθος του κεφαλαίου που διαθέτει ο ατομικός κεφαλαιοκράτης, από την τάση αξιοποίησης του κεφαλαίου του και από την ανάγκη της συνέχειας και επέκτασης του προτσές παραγωγής του. Έτσι όμως αυξάνει κατ' ανάγκην σε κάθε ιδιαίτερο κλάδο παραγωγής η μάζα των προϊόντων που βρίσκεται στην αγορά σαν εμπόρευμα ή που ζητάει να πουληθεί. Γι' αυτό αυξάνει το εμπορευματικό απόθεμα.

Τέλος, όσο κι αν ρέουν τα διάφορα στοιχεία του αποθέματος σε μέσα συντήρησης, ωστόσο ένα μέρος τους πρέπει ν' ακινητεί επί τόπου, για να μπορεί το απόθεμα να μένει πάντα σε κατάσταση ροής.

Οποιαδήποτε κι αν είναι η κοινωνική μορφή του αποθέματος προϊόντων, η φύλαξή του απαιτεί έξοδα: κτίρια, αγγεία κλπ. Απαιτεί επίσης Μπ και ΕΔ για την αποτροπή φθοράς. Όσο μεγαλύτερη είναι η κοινωνική συγκέντρωση των αποθεμάτων, τόσο μικρότερα είναι σχετικά τα έξοδα αυτά. Τα έξοδα αυτά αποτελούν ένα μέρος της κοινωνικής εργασίας που δεν συμμετέχει στην δημιουργία του ίδιου του προϊόντος και που επομένως αποτελεί αφαίρεση από το προϊόν. Είναι απαραίτητα, μη παραγωγικά έξοδα του κοινωνικού πλούτου. Είναι τα έξοδα συντήρησης του κοινωνικού προϊόντος.

Κατά πόσο τα έξοδα αυτά μπαίνουν στην αξία των εμπορευμάτων;

Τα έξοδα αυτά αποτελούν για τον κεφαλαιοκράτη θετική ζημιά. Αυτό όμως δεν ενδιαφέρει διόλου τον αγοραστή. Εφόσον λοιπόν ο σχηματισμός αποθεμάτων είναι συνέπεια σταματήματος της κυκλοφορίας, τα απαραίτητα έξοδα **δεν προσθέτουν καμιά αξία στο εμπόρευμα**. Από την άλλη, δεν υπάρχει απόθεμα χωρίς σταμάτημα στην κυκλοφορία²⁹. Επομένως δεν υπάρχει εμπορευματική κυκλοφορία χωρίς εμπορευματικό απόθεμα. [...]

Δεν διαφέρει η ανάλυση αν ο σχηματισμός αποθεμάτων είναι θεληματικός ή όχι. Ο αθέλητος σχηματισμός του αποθέματος προέρχεται από ένα σταμάτημα της κυκλοφορίας – ή είναι ταυτόσημος μ' αυτό – χωρίς να το ξέρει ο εμπορευματοπαραγωγός και του χαλά τα σχέδια. Στο θεληματικό σχηματισμό αποθέματος, ο κεφαλαιοκράτης προσπαθεί όπως και πριν να ξεπουλήσει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα το εμπόρευμά του. Αν το απέσυρε από την πώληση, τότε θ' αποτελούσε μόνο *δυνάμει* και όχι *ενεργεία* στοιχείο του εμπορευματικού αποθέματος.

Το εμπορευματικό απόθεμα πρέπει να 'χει ορισμένες διαστάσεις για να επαρκεί για μια δοσμένη περίοδο στις διαστάσεις της Ζήτησης (υπόψη: σταθερή επέκταση του κύκλου των αγοραστών). [...] Οι διαστάσεις του πρέπει να είναι επίσης μεγαλύτερες από τις διαστάσεις της μέσης Ζήτησης, για να καλύπτει τις

²⁹ Όπως δεν μπορεί να κυκλοφορεί χρήμα χωρίς σχηματισμό χρηματικής εφεδρείας.

απαιτήσεις πάνω από τη μέση Ζήτηση. Από την άλλη, το απόθεμα πρέπει διαρκώς ν' ανανεώνεται, γιατί διαρκώς φεύγει. Η ανανέωση εξαρτάται από τις περιόδους που χρειάζονται τα εμπορεύματα για την αναπαραγωγή τους. Στο διάστημα αυτό πρέπει το εμπορευματικό απόθεμα να επαρκεί. Δεν αλλάζει η ουσία του πράγματος αν το Ε' μένει στα χέρια του αρχικού παραγωγού ή αν περνάει από διάφορες αποθήκες (μεγαλέμπορας – λιανοπωλητής). Ο ίδιος ο παραγωγός προσπαθεί να 'χει μια παρακαταθήκη που ν' ανταποκρίνεται στη μέση Ζήτηση, για να μην εξαρτάται άμεσα από την παραγωγή και για να 'χει ένα σταθερό κύκλο πελατών. Ανάλογα διαμορφώνονται προθεσμίες αγοράς [...].

Για τον παραγωγό του Ε μπορεί να 'χει συντελεστεί πια η πράξη Ε' – Χ', παρ' όλο που το Ε εξακολουθεί να βρίσκεται ακόμα στην αγορά. {Για να κρατάει το εμπόρευσμά του στην αποθήκη, θα 'ταν υποχρεωμένος να βάλει σε κίνηση διπλάσιο κεφάλαιο, ένα σαν παραγωγός, το άλλο σαν έμπορος.} Για το ίδιο το εμπόρευμα δεν έχει σημασία ποιος βαρύνεται από τα έξοδα σχηματισμού αποθέματος.

Τα έξοδα αυτά είναι απλώς άλλη μορφή των εξόδων συντήρησης είτε του κοινωνικού παραγωγικού αποθέματος, είτε του κοινωνικού καταναλωτικού αποθέματος. Η αύξηση της αξίας του εμπορεύματος που προκαλούν μοιράζει απλώς τα έξοδα αυτά αναλογικά στα διάφορα εμπορεύματα, επειδή διαφέρουν ανάλογα με το είδος των εμπορευμάτων. Όπως πάντα, παραμένουν έξοδα που αφαιρούνται από τον κοινωνικό πλούτο, αν και αποτελούν όρο της ύπαρξής του.

Το εμπορευματικό απόθεμα είναι *φυσιολογικό* μόνο όταν αποτελεί όρο της εμπορευματικής κυκλοφορίας. Στην περίπτωση που το εμπορευματικό απόθεμα δεν είναι όρος της αδιάκοπης πώλησης, αλλά αποτέλεσμα της μη πώλησης των εμπορευμάτων, τότε τα έξοδα, αν και παραμένουν τα ίδια, δεν μπαίνουν στην αξία του εμπορεύματος, αλλά αποτελούν αφαιρέσεις. Μια που η φυσιολογική και η μη φυσιολογική μορφή του αποθέματος δε διαφέρουν στη μορφή και είναι και οι δύο σταματήματα της κυκλοφορίας, τα φαινόμενα μπορούν να μπερδευτούν, και να ξεγελάσουν πολύ πιο εύκολα τον ίδιο τον πράκτορα της παραγωγής. [...] η αύξηση των διαστάσεων του εμπορευματικού αποθέματος που οφείλεται σε σταμάτημα της κυκλοφορίας μπορεί κατά λάθος να παρθεί σαν σύμπτωμα της διεύρυνσης του προτσές αναπαραγωγής {ιδίως από τη στιγμή που η ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος μπορεί να παρουσιάζει με απατηλή όψη την πραγματική κίνηση}.

Τα έξοδα του σχηματισμού αποθέματος αποτελούνται: α) από μια ποσοτική μείωση της μάζας του προϊόντος (πχ. απόθεμα αλευριού), β) από χάλασμα της ποιότητας και γ) από την αντικειμενοποιημένη και ζωντανή εκείνη εργασία, που απαιτεί η συντήρηση του αποθέματος.

3. ΕΞΟΔΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ

Γενικός κανόνας: **όλα τα έξοδα κυκλοφορίας, που απορρέουν μόνο από τη μεταμόρφωση του εμπορεύματος, δεν προσθέτουν καμιά αξία στο εμπόρευμα.** [Επανάληψη:147/0]

Τα εμπορεύματα κυκλοφορούν και χωρίς τη φυσική τους κίνηση. {πχ αγοραπωλησία σπιτιού, κινητές εμπορευματικές αξίες}. Από την άλλη, στους Ίνκα υπήρχε ανεπτυγμένη βιομηχανία μεταφορών, αν και το

κοινωνικό προϊόν ούτε κυκλοφορούσε σαν εμπόρευμα, ούτε διανεμόταν μέσω του ανταλλακτικού εμπορίου.

Στη βάση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, η βιομηχανία εμφανίζεται σαν αιτία των εξόδων κυκλοφορίας, είναι όμως μια ιδιαίτερη μορφή εμφάνισης.

Οι μάζες των προϊόντων δεν αυξάνουν επειδή μεταφέρονται³⁰. Ωστόσο, η κατανάλωση των ΑΧ μπορεί να κάνει αναγκαία την μετατόπισή τους. Έτσι το Π της βιομηχανίας μεταφορών προσθέτει αξία στα μεταφερόμενα προϊόντα: μεταβιβάζει σ' αυτά αξία από τα μέσα μεταφοράς και προσθέτει αξία μέσω της εργασίας μεταφοράς (= αξία ΕΔ + υπεραξία).

Ύστερα από τη μεταφορά των προϊόντων από τον ένα τόπο παραγωγής στον άλλο, ακολουθεί η μεταφορά έτοιμων προϊόντων από τη σφαίρα παραγωγής στη σφαίρα κατανάλωσης. Το προϊόν είναι έτοιμο για την κατανάλωση μόνο όταν έχει ολοκληρώσει αυτή την κίνηση.

{Επανάληψη: η αξία που δημιουργεί η εργασία είναι αντιστρόφως ανάλογη προς την παραγωγικότητά της.} Όσο πιο μικρή είναι η ποσότητα της εργασίας που απαιτεί η μεταφορά του εμπορεύματος για μια δοσμένη απόσταση, τόσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγική δύναμη της εργασίας και αντίστροφα.

Το απόλυτο αξιακό μέγεθος που προσθέτει στα εμπορεύματα η μεταφορά είναι αντιστρόφως ανάλογο προς την παραγωγικότητα της βιομηχανίας μεταφορών και ευθέως ανάλογο προς τις αποστάσεις που πρέπει να διανυθούν.

Το σχετικό αξιακό μέρος που προσθέτουν τα έξοδα μεταφοράς στην τιμή του εμπορεύματος είναι ευθέως ανάλογο προς τον όγκο και το βάρος του (και αντιστρόφως ανάλογο προς την αξία του).

Πολύαριθμοι είναι οι παράγοντες που επιφέρουν τροποποιήσεις. {πχ. μέτρα προφύλαξης}

Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής μειώνει τα έξοδα μεταφοράς για τη μονάδα του εμπορεύματος, επειδή αναπτύσσει τα μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας και επειδή συγκεντρώνει τις μεταφορές και μεγαλώνει την κλίμακά τους. Αυξάνει συνολικά τα έξοδα γιατί μετατρέπει το μεγαλύτερο μέρος όλων των προϊόντων σε εμπορεύματα, και έπειτα επειδή αντικαθιστά τις τοπικές αγορές με μακρινές αγορές.

Η βιομηχανία μεταφορών αποτελεί, από τη μια μεριά, έναν αυτοτελή κλάδο παραγωγής, επομένως και μια ιδιαίτερη σφαίρα τοποθέτησης Π. Από την άλλη μεριά, τη διακρίνει το γεγονός ότι εμφανίζεται σαν συνέχιση ενός προτσές παραγωγής μέσα στο προτσές κυκλοφορίας, και για το προτσές κυκλοφορίας.

³⁰ Ακόμα κι αν συντελείται κάποια αλλαγή, συνήθως δεν είναι ένα από τα πριν επιδιωκόμενο ωφέλιμο αποτέλεσμα αλλά ένα αναπόφευκτο κακό.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΧΡΟΝΟΣ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΩΝ

{Επανάληψη: Ο συνολικός χρόνος κυκλοφορίας ενός δοσμένου κεφαλαίου είναι ίσος με το άθροισμα του χρόνου του κυκλοφορίας και του χρόνου του παραγωγής. [...] από τη στιγμή της προκαταβολής της ΚΑ με μια καθορισμένη μορφή ως την επιστροφή με την ίδια μορφή.

Ο καθοριστικός σκοπός της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι πάντα η αξιοποίηση της προκαταβλημένης αξίας. [...] και στις δύο περιπτώσεις: αυτοτελής μορφή της αξίας – χρηματική μορφή, εμπορευματική μορφή – ιδεατά αυτοτελής μορφή της αξίας στην τιμή των προκαταβλημένων εμπορευμάτων, η ταυτότητα της ΚΑ με τον ίδιο τον εαυτό της διαπιστώνεται στα βιβλία του κεφαλαιοκράτη ή με την μορφή λογιστικού χρήματος.

[...] Όπως στον κεφαλαιοκρατικός τρόπο παραγωγής το προτσές της εργασίας εμφανίζεται μόνο σαν ένα μέσο για το προτσές αξιοποίησης, έτσι και η αναπαραγωγή εμφανίζεται μόνο σαν ένα μέσο για ν' αναπαραχθεί η ΚΑ σαν κεφάλαιο, σαν αξία που αξιοποιείται. Τόμος Α', 21^ο κ, σελ. 586.

Οι τρεις μορφές διακρίνονται η μία από την άλλη: Στη μορφή II (Π...Π) το προτσές αναπαραγωγής εκφράζεται σαν πραγματικό, ενώ στην μορφή I (Χ...Χ') μόνο σαν δυνατότητα. Και στις δύο η προκαταβλημένη ΚΑ αποτελεί το σημείο αφετηρίας (ανεξάρτητα από το αν έχουμε απλή ή διευρυμένη αναπαραγωγή), άρα και το σημείο επιστροφής, ενώ στην μορφή III (Ε'...Ε') η ΚΑ αρχίζει το προτσές σαν αξιοποιημένη αξία (Ε').

Αυτή η μορφή III έχει σημασία για το Γ' Μέρος αυτού του τόμου, όπου την κίνηση των ατομικών κεφαλαίων θα την εξετάσουμε σε συνάρτηση με την κίνηση του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου. **Δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί όταν εξετάζουμε την περιστροφή του κεφαλαίου, που αρχίζει πάντα με την προκαταβολή ΚΑ.**}

Από τις κυκλήσεις I και II, πρέπει να χρησιμοποιούμε την πρώτη εφόσον εξετάζεται κυρίως η επίδραση της περιστροφής στο σχηματισμό υπεραξίας. Τη δεύτερη εφόσον εξετάζεται η επίδρασή της στο σχηματισμό προϊόντος.

Οι οικονομολόγοι δεν έχουν ξεχωρίσει τις διάφορες μορφές της κύκλισης. Επίσης, δεν τις έχουν εξετάσει χωριστά σε σχέση με την περιστροφή του κεφαλαίου.

Η ξεχωριστή κύκλιση αποτελεί μόνο ένα κομμάτι της ζωής του κεφαλαίου, που επαναλαμβάνεται διαρκώς, δηλαδή αποτελεί μια *περίοδο*. [...] **Η κύκλιση του κεφαλαίου, οριζόμενη όχι σαν μεμονωμένη πράξη, αλλά σαν περιοδικό προτσές, ονομάζεται περιστροφή του κεφαλαίου. Ο χρόνος περιστροφής είναι το άθροισμα του χρόνου παραγωγής του και του χρόνου κυκλοφορίας του. [...]**

Αν παραβλέψουμε τις ατομικές περιπέτειες που μπορούν να επιταχύνουν το χρόνο περιστροφής για ένα ατομικό κεφάλαιο, ο χρόνος περιστροφής των κεφαλαίων ποικίλει ανάλογα με τις διάφορες σφαίρες τοποθέτησής τους.

Το έτος αποτελεί τη φυσική μονάδα μέτρησης για τις περιστροφές του κεφαλαίου – όπως η εργάσιμη ημέρα για τη λειτουργία της ΕΔ. Φυσική βάση αυτής της μονάδας μέτρησης είναι το γεγονός ότι οι σπουδαιότεροι καρποί της γης στην εύκρατη ζώνη που αποτελεί τη γενέτειρα της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, είναι χρονιάτικα προϊόντα.

Αν δηλώσουμε το έτος με $Xπ$, το χρόνο περιστροφής ενός δοσμένου κεφαλαίου με $χπ$, και τον αριθμό των περιστροφών του με v , τότε $v=Xπ/χπ$.

Για τον κεφαλαιοκράτη, ο χρόνος περιστροφής του κεφαλαίου του είναι ο χρόνος που στη διάρκειά του είναι υποχρεωμένος να προκαταβάλει το κεφάλαιό του για να το αξιοποιήσει και για να το πάρει πίσω με την αρχική του μορφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ: ΠΑΓΙΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΟΡΦΗΣ

{[...] Τόμος Α', 6^ο κ, σελ. 215}

Το χαρακτηριστικό αυτού του μέρους του σταθερού κεφαλαίου – των καθαυτό μέσων εργασίας – είναι:

Το έτοιμο προϊόν, επομένως και οι *συντελεστές δημιουργίας του προϊόντος* (Μπ + ΕΔ), απωθείται από το προτσές παραγωγής, για να περάσει σαν εμπόρευμα στη σφαίρα της κυκλοφορίας. Αντίθετα, τα μέσα εργασίας, όταν μπουν μια φορά στη σφαίρα παραγωγής δεν την εγκαταλείπουν ποτέ πια. Η λειτουργία τους τα καρφώνει εκεί. Ένα μέρος της προκαταβλημένης ΚΑ είναι *παγιωμένο*³¹ μ αυτή τη μορφή που καθορίζεται από τη λειτουργία των μέσων εργασίας στο προτσές παραγωγής. Με τη λειτουργία, επομένως και με τη φθορά, του μέσου εργασίας ένα μέρος της αξίας του περνάει στο προϊόν, ένα άλλο μέρος μένει παγιωμένο στο μέσο εργασίας, επομένως και στο προτσές παραγωγής. Η παγιωμένη μ' αυτό τον τρόπο αξία μειώνεται διαρκώς, ώσπου το μέσο εργασίας θα 'χει υπηρετήσει τη θητεία του, και γι' αυτό επίσης ώσπου η αξία του θα 'χει μοιραστεί σε μια μάζα προϊόντων που προκύπτουν από μια σειρά διαρκώς επαναλαμβανόμενων προτσές εργασίας.

Όσο όμως δεν χρειάζεται ακόμα ν' αντικατασταθεί με ένα καινούριο αντίτυπο *του ίδιου είδους*, εξακολουθεί να βρίσκεται παγιωμένη σ' αυτό σταθερή ΚΑ, ενώ ένα άλλο **μέρος της αρχικά παγιωμένης σ' αυτό αξίας** περνάει στο προϊόν και γι' αυτό **κυκλοφορεί** σαν συστατικό του εμπορευματικού αποθέματος. [...] Όσο μεγάλος όμως κι αν είναι ο βαθμός της διάρκειάς του, *η αναλογία που μεταβιβάζει αξία είναι πάντα αντιστρόφως ανάλογη προς το συνολικό χρόνο λειτουργίας του*. {Αν από δύο μηχανές ίσης αξίας η μια φθείρεται μέσα σε πέντε χρόνια και η άλλη σε δέκα, τότε στο ίδιο χρονικό διάστημα η πρώτη μεταβιβάζει διπλάσια αξία από τη δεύτερη.}

Η κυκλοφορία του εξεταζόμενου εδώ μέρους του κεφαλαίου είναι **ιδιόμορφη**³². Πρώτον, δεν κυκλοφορεί με τη μορφή χρήσης του, αλλά κυκλοφορεί μόνο η αξία του και μάλιστα βαθμιαία, τμηματικά. Σ' όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του μένει πάντα παγιωμένο σ' αυτό ένα μέρος της αξίας του, αυτοτελές απέναντι στα εμπορεύματα που συντελεί στην παραγωγή τους. Χάρη σ' αυτή την ιδιομορφία το μέρος αυτό του σταθερού κεφαλαίου αποκτά τη μορφή του **πάγιου**³³ **κεφαλαίου**. Σε αντίθεση μ' αυτό, όλα τα άλλα υλικά συστατικά του κεφαλαίου που έχει προκαταβληθεί στο προτσές παραγωγής αποτελούν **κυκλοφοριακό ή ρευστό κεφάλαιο**.

Οι **βοηθητικές ύλες** που καταναλώνονται από τα ίδια τα μέσα εργασίας κατά τη λειτουργία τους (μέρος των Μπ) δεν μπαίνουν υλικά στο προϊόν. Μόνο η αξία τους αποτελεί ένα μέρος της αξίας του προϊόντος.

³¹ Υπογράμμιση στο κείμενο.

³² Όλη η ΚΑ βρίσκεται σε διαρκή κυκλοφορία και επομένως μ' αυτή την έννοια κάθε κεφάλαιο είναι κυκλοφοριακό.

³³ Στο κείμενο λέει «σταθερού», προφανώς εκ παραδρομής (τίνος;)

Σ' αυτό μοιάζουν με το πάγιο κεφάλαιο. Όμως, σε κάθε προτσές που μπαίνουν, **καταναλώνονται ολοκληρωτικά** [...]. Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας τους δε διατηρούν την αυτοτελή τους μορφή χρήσης, δε μένει παγιωμένο κανένα μέρος της ΚΑ με την παλιά μορφή τους χρήσης. Είναι, συνεπώς, κυκλοφοριακό κεφάλαιο³⁴.

Το μέρος των Μπ που μπαίνει υλικά στο προϊόν (πρώτη ύλη κλπ.) μπορεί αργότερα να μπει στην ατομική κατανάλωση σαν είδος κατανάλωσης. Τα καθαυτό μέσα εργασίας καταναλώνονται μόνο παραγωγικά. *Εξαιρέση αποτελούν τα μέσα μεταφοράς*³⁵.

Σε πολλές περιπτώσεις τα μέσα εργασίας, οι βοηθητικές και οι πρώτες ύλες συγχωνεύονται. Πχ γεωργία – υλικά εγγειοβελτίωσης. Εδώ, ένα μέρος τους μπαίνει υλικά στο προϊόν και μεταφέρει έτσι μαζί και την αξία του στο προϊόν, ενώ ένα άλλο μέρος, παραμένοντας με την παλιά του μορφή χρήσης, παγιώνει και την αξία του.

Αυτό που δίνει το χαρακτήρα του πάγιου κεφαλαίου σ' ένα μέρος των Μπ βρίσκεται **αποκλειστικά στον ιδιόμορφο τρόπο με τον οποίο κυκλοφορεί αυτή η αξία**. Αυτός ο ιδιαίτερος τρόπος της κυκλοφορίας πηγάζει από τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο το μέσο εργασίας δίνει την αξία του στο προϊόν, ή με τον οποίο φέρεται σαν δημιουργός αξίας στο προτσές παραγωγής. Και ο τρόπος αυτός με τη σειρά του πηγάζει από τον ιδιαίτερο τρόπο που λειτουργούν τα μέσα εργασίας στο προτσές εργασίας³⁶.

Ένα μέσο εργασίας (πχ μια μηχανή) σαν προϊόν ή εμπόρευμα του μηχανουργού εργοστασιάρχη ανήκει στο εμπορευματικό του κεφάλαιο. Πάγιο κεφάλαιο γίνεται μόνο στα χέρια του αγοραστή της, του κεφαλαιοκράτη, που τη χρησιμοποιεί παραγωγικά.

Ceteris paribus, ο βαθμός της *παγιότητας* αυξάνει όταν αυξάνει η διάρκεια του μέσου εργασίας. Όσο πιο αργά συντελείται η μεταβίβαση της αξίας [...] τόσο μεγαλύτερο είναι το παγιωμένο κεφάλαιο, τόσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά ανάμεσα στο κεφάλαιο που *χρησιμοποιείται* στο προτσές παραγωγής και στο κεφάλαιο που *καταναλώνεται* σ' αυτό. Όταν εξαφανιστεί αυτή η διαφορά, το μέσο εργασίας έχει χάσει μαζί με την αξία χρήσης του και την αξία του. (Προφανώς, όσο πιο αργά χάνει την ΑΧ του, τόσο μεγαλύτερη είναι η περίοδος που μένει παγιωμένη σ' αυτό σταθερή ΚΑ.)

Ένα Μπ, που δεν είναι μέσο εργασίας με την καθαυτό έννοια της λέξης (πχ βοηθητική ή πρώτη ύλη, κλπ.) και που φέρεται σαν τα μέσα εργασίας στο ζήτημα της μεταβίβασης της αξίας, τότε είναι κι αυτό μορφή ύπαρξης πάγιου κεφαλαίου (πχ εγγειοβελτιώσεις). Στην περίπτωση αυτή στο προϊόν δεν μπαίνει μόνο ένα μέρος του πάγιου κεφαλαίου, αλλά και ΑΧ, η ουσία στην οποία υπάρχει αυτό το αξιακό μέρος.

³⁴ Οικονομολόγοι σαν τον Ράμσει (που συγγέανε ταυτόχρονα το πάγιο με το σταθερό κεφάλαιο) υπάγουν τις βοηθητικές ύλες στην κατηγορία του πάγιου κεφαλαίου.

³⁵ Η μετατόπιση μπαίνει ταυτόχρονα και στην ατομική κατανάλωση πχ του ταξιδιώτη. Σ' αυτήν την περίπτωση πληρώνει τη χρήση τους, όπως κάνει με άλλα είδη κατανάλωσης.

³⁶ Έξοχο παράδειγμα εξαγωγής της μορφής από το περιεχόμενο και της ανάπτυξης της μορφής μέχρι το επίπεδο του πάγιου κεφαλαίου. Ως βάση – περιεχόμενο υπάρχει μια έξω-ιστορική (Ντασκόφσκι) κατηγορία: το προτσές εργασίας.

Σύγχυση των εννοιών από τους οικονομολόγους³⁷:

Ορισμένες υλικές ιδιότητες των μέσων εργασίας, (οι οικονομολόγοι) τις μετατρέπουν σε άμεσες ιδιότητες του πάγιου κεφαλαίου (πχ τη φυσική ακινητότητα ενός σπιτιού). Προς απάντηση τίθεται το πχ της φυσικής κινητικότητας του καραβιού (πάγιο κεφάλαιο).

Ή συγγέουν την καθορισμένη οικονομική μορφή που προκύπτει από την κυκλοφορία της αξίας με μια εμπράγματη ιδιότητα. [Τόμος Α, 5^ο κ, 190-194] Η διαφορά ανάμεσα στα μέσα εργασίας και στο αντικείμενο εργασίας, που οφείλεται στη φύση του προτσές εργασίας, καθρεφτίζεται στη νέα μορφή της διαφοράς ανάμεσα στο πάγιο και το κυκλοφοριακό κεφάλαιο. Ένα μέσο παραγωγής είναι ή δεν είναι πάγιο κεφάλαιο ανάλογα με τη διαφορά στη λειτουργία του. (πχ το ζώο, σαν ζώο εργασίας και σαν πρώτη ύλη)

Αν η περίοδος παραγωγής είναι κάπως μακρόχρονη, απαιτείται για τα Μπ μια μεγαλύτερης διάρκειας προκαταβολή από τον κεφαλαιοκράτη – όπως και το πάγιο κεφάλαιο, δεν μετατρέπει όμως το κεφάλαιο του σε πάγιο (πχ ο σπόρος). Το Π άλλωστε είναι στο σύνολό του παγιωμένο όσον καιρό λειτουργεί σαν τέτοιο³⁸.

Ούτε η ακινησία δίνει σε ένα μέσο εργασίας το χαρακτήρα του πάγιου κεφαλαίου (κτίρια κλπ.), ούτε η κινητικότητα του αφαιρεί το χαρακτήρα αυτό (μηχανή τρένου). Το γεγονός ωστόσο ότι υπάρχουν μέσα εργασίας που είναι δεμένα τοπικά, ριζωμένα στη γη, αναθέτει σ' αυτό το μέρος του πάγιου κεφαλαίου έναν **ειδικό ρόλο στην οικονομία των εθνών**. Δεν μπορούν να σταλούν στο εξωτερικό, δεν μπορούν να κυκλοφορήσουν σαν εμπόρευμα στην παγκόσμια αγορά. Μπορεί αυτό το πάγιο κεφάλαιο να κυκλοφορεί ιδεατά (αγοραπωλησία τίτλων ιδιοκτησίας, μετοχές), όμως η αλλαγή των ιδιοκτητών αυτού του είδους του πάγιου κεφαλαίου **δεν αλλάζει τη σχέση του στάσιμου μέρους του πλούτου μιας χώρας προς το κινητό μέρος του**.

Η ιδιόμορφη κυκλοφορία του πάγιου κεφαλαίου προκαλεί μια *ιδιόμορφη περιστροφή*. [159/2] Η αξία του αποκτά τώρα διπλή ύπαρξη. Ένα μέρος της μένει δεμένο με τη μορφή χρήσης του μέσου εργασίας, ένα άλλο μέρος της αποσπάται απ' αυτήν με τη μορφή χρήματος³⁹. Στην πορεία της λειτουργίας του μειώνεται συνεχώς το πρώτο μέρος, ενώ αυξάνει το δεύτερο, ώσπου τελικά έχει πάψει να ζει και έχει αποχωριστεί από το πτώμα του όλη η αξία που έχει μετατραπεί σε χρήμα. Εδώ φανερώνεται η ιδιομορφία στην περιστροφή αυτού του στοιχείου του Π. [...] Η ξαναμετατροπή του από τη χρηματική μορφή στη μορφή χρήσης *χωρίζεται* από την ξαναμετατροπή του εμπορεύματος στα άλλα στοιχεία παραγωγής του και *καθορίζεται μάλλον από τη δική του περίοδο αναπαραγωγής*, δηλ. από το χρόνο, που στη διάρκειά του το μέσο εργασίας τελειώνει τη ζωή του και πρέπει ν' αντικατασταθεί μ' ένα άλλο αντίτυπο του ίδιου είδους.

³⁷ Πέρα από τη βασική πλάνη – ανακάτεμα των κατηγοριών: πάγιο και κυκλοφοριακό με τις κατηγορίες: σταθερό και μεταβλητό

³⁸ Το χρονικό διάστημα (μικρότερο ή μεγαλύτερο) δεν προκαλεί τη διαφορά ανάμεσα στο πάγιο και το κυκλοφοριακό κεφάλαιο.

³⁹ Μέσω της χρηματικής μεταμόρφωσης του εμπορεύματος στο προτσές της κυκλοφορίας του.

[πχ160/0] Ωσπου να φτάσει αυτός ο χρόνος αναπαραγωγής η αξία της *συσσωρεύεται βαθμιαία* με τη μορφή ενός *χρηματικού αποθέματος*.

Τα υπόλοιπα στοιχεία του Π αποτελούνται εν μέρει από τα στοιχεία του σ, που υπάρχουν με τη μορφή βοηθητικών και πρώτων υλών, εν μέρει από μ που έχει δαπανηθεί για ΕΔ. [Τόμος Α', 5^ο κ, 190-211] [...] Η περιστροφή των πρώτων δε διακόπτεται, όπως του πάγιου κεφαλαίου, αλλά διανύει ακατάπαυστα όλη την κύκλιση των μορφών του, έτσι που τα στοιχεία αυτά του Π ανανεώνονται διαρκώς σε είδος.

Όσον αφορά το μ. Το ισοδύναμο της αξίας της ΕΔ που έχει προστεθεί απ' αυτήν στο προϊόν (κατά τη λειτουργία της) και μετατρέπεται σε χρήμα (κυκλοφορία του προϊόντος) πρέπει να ξαναμετατρέπεται από χρήμα σε ΕΔ, δηλ. να περιστρέφεται, για να μην διακοπεί η κύκλιση της συνεχούς παραγωγής.

Όσο διαφορετικό λοιπόν ρόλο και αν παίζει η ΕΔ στη δημιουργία της αξίας, σε σχέση με τα συστατικά εκείνα μέρη του σ που δεν αποτελούν πάγιο κεφάλαιο, έχει κοινό μαζί τους τον τρόπο αυτό της περιστροφής της αξίας της. **Αυτά τα συστατικά μέρη του Π⁴⁰, χάρις σ' αυτό το κοινό χαρακτήρα της περιστροφής τους αντικρύζουν το πάγιο κεφάλαιο σαν κυκλοφοριακό ή ρευστό κεφάλαιο.**

[161/3-162/0]⁴¹ Επομένως, εκείνο που αποκτά την ιδιότητα του ρευστού κεφαλαίου, σε αντίθεση με το πάγιο, δεν είναι τα μέσα συντήρησης του εργάτη. Δεν είναι ούτε η ΕΔ του, αλλά το αξιακό εκείνο μέρος του Π που έχει δαπανηθεί για την ΕΔ και που αποκτά το χαρακτήρα αυτό από κοινού με ορισμένα συστατικά του σ, **εξαιτίας της μορφής της περιστροφής του.**

Η κλίμακα της παραγωγής καθορίζεται από το πάγιο κεφάλαιο. Ανάλογα μ' αυτήν την κλίμακα προκαταβάλλεται η αξία του ρευστού κεφαλαίου. Τα στοιχεία του ρευστού⁴² αποσύρονται από την αγορά κάθε φορά κατά μικρότερες μάζες απ' ότι τα στοιχεία του πάγιου, σε αντιστάθμισμα όμως πρέπει να ξαναποσύρονται πολύ πιο συχνά, και η προκαταβολή του κεφαλαίου που τοποθετείται σ' αυτά ανανεώνεται κατά συντομότερα χρονικά διαστήματα. [...] Τέλος, διαγράφουν διαρκώς ολόκληρο τον κύκλο των μεταμορφώσεων, όχι μόνο ως προς την αξία τους, αλλά και ως προς την υλική τους μορφή: *ξαναμετατρέπονται διαρκώς από εμπόρευμα στα στοιχεία παραγωγής του ίδιου εμπορεύματος.*

Η υπεραξία κυκλοφορείται εξίσου αδιάκοπα από το έτοιμο προϊόν και μετατρέπεται σε χρήμα⁴³.

Απ' όσα είπαμε ως τώρα προκύπτει:

1. [...] Μόνο το Π μπορεί να διασπάται σε πάγιο και κυκλοφοριακό. Αντίθετα, αυτή η αντίθεση δεν υπάρχει ούτε για το Ε' ούτε για το Χ, ούτε σαν αντίθεση και των δύο προς το Π. **Υπάρχει μόνο για το Π και μέσα στα πλαίσια του Π⁴⁴. Το Ε' και το Χ είναι**

⁴⁰ Τα αξιακά του μέρη που έχουν δαπανηθεί για ΕΔ και για εκείνα τα Μπ που δεν αποτελούν πάγιο κεφάλαιο.

⁴¹ Πρόκειται για μια επιχειρηματολογία γνωστή, προφανώς τμήμα πολεμικής (έναντι τίνος;)

⁴² Για συντομία, εννοείται η λέξη «κεφάλαιο» μετά το ρευστό / πάγιο.

⁴³ Αφήνουμε για την ώρα κατά μέρος την υπεραξία, γιατί εδώ πρόκειται πριν απ' όλα για την περιστροφή της ΚΑ και όχι της υπεραξίας που περιστρέφεται μαζί της.

⁴⁴ Υπογράμμιση στο κείμενο.

κυκλοφορούν κεφάλαιο σε αντίθεση προς το Π, όμως δεν είναι κυκλοφοριακό κεφάλαιο σε αντίθεση προς το πάγιο⁴⁵.

2. Η περιστροφή του πάγιου περικλείνει κάμποσες περιστροφές των ρευστών συστατικών του κεφαλαίου. [164/1]
3. Από τη μια, η ΚΑ που έχει δαπανηθεί για το πάγιο κεφάλαιο *ρίχνεται στην κυκλοφορία μεμιάς, αποσύρεται όμως τμηματικά και βαθμιαία* απ' αυτήν. Από την άλλη, τα ίδια τα Μπ, στα οποία παγιώνεται ένα μέρος του Π, *αποσύρονται μεμιάς από την κυκλοφορία*, όμως για το χρονικό διάστημα που λειτουργούν δε χρειάζεται ν' αντικατασταθούν. Τέλος, *αυτή η ΚΑ διατρέχει τον κύκλο των μορφών της όχι υλικά, αλλά μόνο ως προς την αξία της.* {Επανάληψη: ένα μέρος της αξίας του πάγιου κεφαλαίου κυκλοφορεί διαρκώς σαν μέρος της αξίας του εμπορεύματος και μετατρέπεται σε χρήμα, χωρίς να ξαναμετατρέπεται από χρήμα στην αρχική φυσική του μορφή, μέχρι να καταναλωθεί ολότελα το Μπ, να τελειώσει η περίοδος λειτουργίας του.}
4. Τα στοιχεία του ρευστού κεφαλαίου παγιώνονται μόνιμα, εξίσου (όπως και του πάγιου), προκειμένου να είναι συνεχές το προτσές παραγωγής. Όμως, τα στοιχεία του ρευστού ανανεώνονται διαρκώς σε είδος, είτε πρόκειται για νέα αντίτυπα του ίδιου είδους, είτε για διαρκή ανανέωση αγοράς ΕΔ, συχνά με αλλαγή των προσώπων. Αντίθετα, *τα ίδια κτίρια, μηχανές κλπ. εξακολουθούν να λειτουργούν κατά τη διάρκεια επανειλημμένων περιστροφών του ρευστού, στα ίδια επαναλαμβανόμενα προτσές παραγωγής.*

2. ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΜΕΡΗ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΣΗ, ΕΠΙΣΚΕΥΗ, ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΠΑΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Για τα διάφορα στοιχεία του πάγιου κεφαλαίου έχουμε διαφορετικούς χρόνους περιστροφής, καθώς έχουμε διαφορετικούς χρόνους ζωής-λειτουργίας αυτών → διαφορετική *φθορά*. [πχ φθοράς – χρόνου περιστροφής, σιδηρόδρομος, 165/2-166/0]

Η φθορά προκαλείται πρώτα από την ίδια τη χρήση (1^{ος} παράγοντας). Έπειτα, με την επίδραση φυσικών δυνάμεων (2^{ος} παράγοντας).

Τέλος, έχουμε την *ηθική φθορά* {όπως παντού στη μεγάλη βιομηχανία, 166/3, βλέπε Α' Τόμος, σελ. 420} (3^{ος} παράγοντας). {Χάρη στην πρόοδο της βιομηχανίας επέρχεται διαρκής ανατροπή στα περισσότερα μέσα εργασίας. Γι' αυτό δεν αναπληρώνονται με την αρχική τους μορφή, αλλά με αλλαγμένη μορφή. Από τη μια, η μάζα του πάγιου κεφαλαίου, που έχει τοποθετηθεί *με μια καθορισμένη υλική μορφή* και που με τη μορφή αυτή *πρέπει να* βαστάξει ορισμένο μέσο χρονικό διάστημα, αποτελεί έναν από τους λόγους της *βαθμιαίας μόνο* εισαγωγής νέων μηχανών κλπ., και γι' αυτό ένα *εμπόδιο* στη γρήγορη γενική εισαγωγή των

⁴⁵ Αναφορά στη σύγχυση της οικονομικής επιστήμης που από τον καιρό του Σμιθ υπάγει το Ε' και το Χ στο κυκλοφοριακό κεφάλαιο (μαζί με το ρευστό).

βελτιωμένων μέσων εργασίας. Από την άλλη, ο συναγωνισμός, ιδίως σε περιπτώσεις αποφασιστικών ανατροπών, επιβάλλει την αντικατάσταση των παλιών μέσων εργασίας με τα νέα, *πριν ακόμα φτάσουν τα παλιά στο φυσικό τέλος της ζωής τους*. Καταστροφές και κρίσεις: το προτσές αντικατάστασης σε μεγάλη κοινωνική κλίμακα⁴⁶.)

Η φθορά⁴⁷ είναι το μέρος της αξίας που το πάγιο κεφάλαιο χρησιμοποιούμενο μεταβιβάζει λίγο-λίγο στο προϊόν, σύμφωνα με τη μέση απώλειά του σε ΑΧ.

Εξ ολοκλήρου αντικατάσταση πάγιου κεφαλαίου (Φύση της φθοράς. Για τα ζωντανά μέσα εργασίας, μέση διάρκεια ζωής ← φυσικοί νόμοι).

Μερική / περιοδική αντικατάσταση (ανανέωση) στοιχείων του πάγιου κεφαλαίου. Εδώ, πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα στην μερική αντικατάσταση και στη *βαθμιαία επέκταση* της επιχείρησης.

Μερική αντικατάσταση.

- Το πάγιο κεφάλαιο αποτελείται εν μέρει από *ομοιογενή συστατικά με διαφορετικούς χρόνους αντικατάστασης* (για διάφορους λόγους. Πχ. σιδηροτροχιές στους σταθμούς και στην υπόλοιπη γραμμή). Έτσι, ένα μέρος του πάγιου αναπληρώνεται πχ κάθε χρόνο σε είδος, ενώ το υπόλοιπο εξακολουθεί να υπάρχει με την παλιά φυσική του μορφή. Το κεφάλαιο αυτό ξεχωρίζει σαν πάγιο από το ρευστό, επειδή η δαπάνη του γίνεται μεμιάς, ενώ η αναπαραγωγή του σε είδος γίνεται μόνο τμηματικά.
- *Ανομοιογενή συστατικά* πχ μηχανές (διαφορετικά συστατικά της ίδιας μηχανής).

Βαθμιαία επέκταση της επιχείρησης στην πορεία των μερικών ανανεώσεων → αναπαραγωγή σε διευρυμένη κλίμακα (εκτατική: αν επεκτείνεται το πεδίο παραγωγής – εντατική: αν το Μπ γίνεται πιο αποδοτικό) *όχι* από συσσώρευση, αλλά από την μερική ανανέωση του πάγιου κεφαλαίου {ξαναμετατροπή της αξίας που έχει διακλαδωθεί από το σώμα του πάγιου κεφαλαίου, αποσπαστεί απ' αυτό με τη μορφή χρήματος, σε νέο πάγιο του ίδιου είδους, είτε πρόσθετο, είτε πιο αποδοτικό}. Εξαρτάται εν μέρει από τη φύση του προτσές παραγωγής (ελάχιστο απόθεμα, χρονικά διαστήματα). Από την άλλη, εξαρτάται από τη φύση των βελτιώσεων και από την κατασκευή της ίδιας της μηχανής. [168/1]

Διαθέσιμος χώρος (όρος για την επέκταση). {Στις συνθήκες της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής από τη μια σπαταλούνται πολλά μέσα, και από την άλλη γίνεται πολύ άσκοπη επέκταση σε πλάτος αυτού του είδους (εν μέρει προς ζημιά της ΕΔ), επειδή δε γίνεται τίποτα σύμφωνα με ένα κοινωνικό σχέδιο, αλλά όλα εξαρτώνται από τις άπειρα διαφορετικές συνθήκες, μέσα κλπ. με τα οποία δρα ο κάθε ατομικός κεφαλαιοκράτης.} *Το αποτέλεσμα είναι μεγάλη σπατάλη παραγωγικών δυνάμεων.*

⁴⁶ Η αντίφαση αυτή του καπιταλισμού η οποία οφείλεται στο νομοτελειακό στόχο του κεφαλαίου, την αυτοαξιοποίησή του, και που λύνεται από το σοσιαλισμό, εξηγεί τη διαδικασία εισόδου ή μη εισόδου νέας τεχνολογίας σ' ένα προτσές παραγωγής. [ΣτΑ]

⁴⁷ Αφήνουμε κατά μέρος την ηθική φθορά.

Γεωργία: εύκολη τμηματική επανατοποθέτηση. Ένας χώρος παραγωγής δοσμένων διαστάσεων είναι ικανός ν' απορροφήσει τα πιο μεγάλα κεφάλαια. Το ίδιο ισχύει και για εκεί, όπου γίνεται φυσική αναπαραγωγή, πχ κτηνοτροφία.

Ειδικά έξοδα συντήρησης πάγιου κεφαλαίου:

α) Ένα μέρος της συντήρησης γίνεται δωρεάν, κατά τη διάρκεια του προτσές εργασίας και λόγω αυτού – φυσικό χάρισμα της ζωντανής εργασίας. {Α' Τόμος, 6^ο κ., σελ. 219 & 13^ο κ., σελ. 419-420. Το πάγιο κεφάλαιο φθείρεται όταν δεν λειτουργεί.} Η δύναμη συντήρησης της εργασίας είναι δύο ειδών: από τη μία διατηρεί την αξία των υλικών εργασίας, κι από την άλλη διατηρεί την αξία των μέσων εργασίας.

β) Θετική δαπάνη εργασίας (καθαριότητα). {Εδώ δεν πρόκειται για αναπλήρωση της εργασίας που περιέχεται στη μηχανή, αλλά για μόνιμη πρόσθετη εργασία που απαιτεί η χρήση της.} [169/3] Η εργασία αυτή, όπως όλο το κεφάλαιο που ξοδεύεται εδώ, ανήκει στο ρευστό κεφάλαιο⁴⁸ – ολόκληρη η αξία της μπαίνει στο προϊόν.

Στην καθαυτό βιομηχανία, η εργασία αυτή του καθαρίσματος [...] γίνεται η *πηγή των περισσότερων ατυχημάτων*. Δεν υπολογίζεται στην τιμή του προϊόντος (αφού γίνεται δωρεάν από τους εργάτες) και ο καταναλωτής την παίρνει δωρεάν. {Ο εργάτης πληρώνει από την καμπούρα του, κι αυτό αποτελεί ένα από τα μυστήρια της αυτοσυντήρησης του κεφαλαίου, που στην πράξη δημιουργεί για τον εργάτη ένα νομικό δικαίωμα στις μηχανές και τον κάνει συνιδιοκτήτη τους, ακόμα και από την άποψη του αστικού δικαίου.} Στις άλλες περιπτώσεις, όπου η μηχανή δεν μπορεί να καθαριστεί μέσα στο προτσές εργασίας, η εργασία συντήρησης υπολογίζεται στα τρέχοντα έξοδα.

Οι καθαυτό επισκευές απαιτούν δαπάνη κεφαλαίου και εργασίας που δεν συμπεριλαμβάνονται στο αρχικά προκαταβλημένο κεφάλαιο, και άρα δεν μπορούν (τουλάχιστον όχι πάντα) να καλύπτονται από τη βαθμιαία αναπλήρωση της αξίας του πάγιου κεφαλαίου. Κάθε πάγιο κεφάλαιο απαιτεί κατοπινές, κατά δόσεις, πρόσθετες κεφαλαιακές δαπάνες, σε χρόνους *τυχαίους* από τη φύση του πράγματος.

Από το πλήθος των τυχαίων επισκευών ξεχωρίζουν τα ελαττώματα της παιδικής ηλικίας και τα πολύ πιο πολυάριθμα ελαττώματα της ηλικίας που έχει ξεπεράσει κατά πολύ τη μέση διάρκεια ζωής. [...] Παρά τον τυχαίο χαρακτήρα τους, οι εργασίες επισκευής κατανέμονται *άνισα* στις διάφορες περιόδους ζωής του πάγιου κεφαλαίου.

Συμπερασματικά: [171/2 Επανάληψη]

Η διάρκεια ζωής του πάγιου κεφαλαίου υπολογίζεται με δεδομένο ότι θα προκαταβάλλεται διαρκώς το πρόσθετο κεφάλαιο που απαιτείται για τη συντήρησή του.

⁴⁸ Στο μέρος εκείνο, που πρέπει να καλύψει τα γενικά έξοδα.

Από την άλλη, η αξία που προστίθεται [...] δεν μπορεί να μπει στην τιμή του εμπορεύματος *ταυτόχρονα* με την πραγματική δαπάνη. Εδώ, **όπως και σε κάθε άλλο καθορισμό της αξίας, καθοριστικό ρόλο παίζει ο μέσος όρος** (πείρα → μέση δαπάνη). Το πρόσθετο κεφάλαιο που αναπληρώνεται έτσι **ανήκει στο ρευστό κεφάλαιο**, παρόλο που είναι άτακτος ο τρόπος δαπάνης του.

Στην περίπτωση που έχουμε μέσα στην καθαυτό βιομηχανία, εργαζόμενους για τις επισκευές, τότε το κεφάλαιο που δαπανάται αποτελεί από κάποια άποψη ένα κεφάλαιο ιδιαίτερου είδους, που δεν μπορεί να υπαχθεί ούτε στο ρευστό, ούτε στο πάγιο. Ανήκει όμως περισσότερο στο πρώτο, επειδή υπάγεται στα τρέχοντα έξοδα.

Σε πολλούς κλάδους παραγωγής συνυπολογίζουν τα έξοδα επισκευής στην πραγματική φθορά του πάγιου κεφαλαίου [172/2] πχ Ο υπολογισμός αυτός δεν εμποδίζει φυσικά το πάγιο, καθώς και το πρόσθετο κεφάλαιο που απαιτείται για τις επισκευές, ν' αποτελούν διάφορες κατηγορίες.

Τα σπίτια για τον ιδιοκτήτη τους αποτελούν πάγιο κεφάλαιο και μπορούν να νοικιασθούν. [173/1] Νομοθεσία σχετικά με τα συμβόλαια ενοικίασης, και τη διαφορά ανάμεσα στη φυσιολογική φθορά και στις απαιτούμενες επισκευές για συντήρηση. Κατά κανόνα, οι επισκευές του πρώτου είδους βαρύνουν τον ιδιοκτήτη, του δεύτερου τον νοικάρη. Οι επισκευές χωρίζονται επίσης σε τρέχουσες και σε γενικές. Οι γενικές αποτελούν εν μέρει ανανέωση του πάγιου κεφαλαίου στη φυσική του μορφή.

Ασφάλιση (καταστροφή λόγω έκτακτων φυσικών γεγονότων). Πρέπει να πληρωθεί από την υπεραξία και είναι αφαίρεση απ' αυτήν. Από την άποψη της κοινωνίας: πρέπει να γίνεται μια διαρκής υπερπαραγωγή⁴⁹ [173/3] για την αντιμετώπιση της έκτακτης καταστροφής.

Στην πράξη μόνο ένα μικρό μέρος του απαραίτητου κεφαλαίου για την *αναπλήρωση* βρίσκεται με τη μορφή του αποθεματικού σε χρήμα. Το σπουδαιότερο μέρος προέρχεται από την επέκταση της ίδιας της κλίμακας της παραγωγής, η οποία εν μέρει είναι πραγματική διεύρυνση, και εν μέρει συμπεριλαμβάνεται στην κανονική έκταση της παραγωγής των κλάδων που παράγουν το πάγιο κεφάλαιο. Πχ ένα εργοστάσιο κατασκευής μηχανών είναι οργανωμένο έτσι, ώστε κάθε να χρόνο να καλύπτει: από τη μια, τη διεύρυνση των εργοστασίων των πελατών του – νέες μηχανές. Από την άλλη, την ανάγκη της διαρκούς ολοκληρωτικής ή μερικής αναπαραγωγής ενός μέρους αυτών των εργοστασίων – αναπλήρωση παλιών μηχανών.

Μεγάλες ανισότητες (μεταξύ κεφαλαιοκρατών) από τη φθορά: με την επαύξηση [...] ο ένας παίρνει περισσότερα απ' όσα προσθέτει στην τιμή, και ο άλλος λιγότερα. {Αυτό, όπως και όλα τα άλλα περιστατικά, που με τον ίδιο βαθμό εκμετάλλευσης της ΕΔ κάνουν στον ίδιο κλάδο παραγωγής διαφορετικό το κέρδος των διάφορων κεφαλαιοκρατών, *συντελεί στο να δυσκολέψει την κατανόηση της αληθινής φύσης της υπεραξίας.*}

⁴⁹ Πέρα από την αναγκαία για την απλή ανανέωση και αναπαραγωγή του υπάρχοντος πλούτου.

Τα όρια ανάμεσα στην καθαυτό επισκευή και στην αναπλήρωση, ανάμεσα στα έξοδα συντήρησης και στα έξοδα ανανέωσης, είναι ρευστά (για το αν θα βαρύνουν το βασικό κεφάλαιο ή το εισόδημα).

Στην αγροτική οικονομία, πρακτικά, γίνεται αδύνατος και άσκοπος ο παραπάνω διαχωρισμός – τουλάχιστον εφόσον δεν εργάζεται ακόμα με ατμό.

Στο τροχαίο σιδηροδρομικό υλικό δεν μπορούν να χωριστούν καθόλου η επισκευή από την αναπλήρωση. Το ίδιο και με τα βαγόνια. [175]

Σε μερικές περιπτώσεις η φθορά, επομένως και η αναπλήρωσή της, είναι στην πράξη ένα μηδαμινό μέγεθος. Αυτό ισχύει για όλα τα αιωνόβια έργα, στην τιμή των οποίων πρέπει να περνούν μόνο τα μέσα χρονιάτικα έξοδα της συντήρησης και της επισκευής τους.

Κεφάλαιο απόσβεσης. Χρειάζεται για τον κάθε ξεχωριστό κεφαλαιοκράτη, για το μέρος εκείνο του πάγιου κεφαλαίου, που μόνο ύστερα από πολλά χρόνια φτάνει μεμιάς στην προθεσμία της αναπαραγωγής του, οπότε πρέπει⁵⁰ ν' αντικατασταθεί ολοκληρωτικά. [...] Για το σκοπό αυτό δεν αρκεί ένα οποιοδήποτε χρηματικό ποσό, απαιτείται καθορισμένο μέγεθος.

Υπόθεση: απλή χρηματική κυκλοφορία (χωρίς πιστωτικό σύστημα). [Α' Τόμος, 3^ο κ.,3α, σελ. 142-147]

Θησαυρός. Το χρήμα που πρέπει να είναι συσσωρευμένο σαν θησαυρός σε σχετικά μεγάλη ποσότητα, στα χέρια ενός σχετικά μεγάλου κεφαλαιοκράτη, ρίχνεται μεμιάς στην κυκλοφορία κατά την αγορά του πάγιου κεφαλαίου. Στην κοινωνία το χρήμα αυτό ξαναχωρίζεται έπειτα σε μέσα κυκλοφορίας και σε θησαυρό. Χάρη στο **κεφάλαιο απόσβεσης**⁵¹, ένα μέρος του κυκλοφορούντος χρήματος σχηματίζει ξανά θησαυρό στα χέρια του ίδιου κεφαλαιοκράτη, που ο θησαυρός του είχε μετατραπεί σε μέσα κυκλοφορίας και είχε απομακρυνθεί από αυτόν. Πρόκειται για μια διαρκώς μεταβαλλόμενη κατανομή του θησαυρού που υπάρχει στην κοινωνία, που εκ περιτροπής λειτουργεί σαν μέσο κυκλοφορίας, και αποχωρίζεται έπειτα πάλι σαν θησαυρός από τη μάζα του κυκλοφορούντος χρήματος.

{Με την ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος, [...] το χρήμα αυτό δε λειτουργεί σαν θησαυρός, αλλά σαν κεφάλαιο, όχι όμως στα χέρια του ιδιοκτήτη του, αλλά στα χέρια άλλων κεφαλαιοκρατών, που τίθεται στη διάθεσή τους.}

⁵⁰ Ένα μέρος του πάγιου κεφαλαίου αποκλείει την τμηματική αναπαραγωγή του. Ακόμα όμως και για το άλλο μέρος, απαιτείται μια *χρηματική συσσώρευση*.

⁵¹ Τη *μορφή με την οποία η αξία του πάγιου κεφαλαίου επιστρέφει στην αφετηρία του* στο βαθμό που φθείρεται το κεφάλαιο αυτό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΡΟΚΑΤΑΒΛΗΜΕΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ. ΚΥΚΛΟΙ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗΣ

1) Συνολική περιστροφή προκαταβλημένου κεφαλαίου = μέση περιστροφή των διάφορων συστατικών του. Όμως:

2) Υπάρχει εδώ όχι μόνο ποσοτική, αλλά και ποιοτική διαφορά. [...] Πρόκειται για την περίπτωση βαθμιαίας επέκτασης της επιχείρησης. Γι' αυτό είναι ανάγκη να αναγάγουμε τις ιδιαίτερες περιστροφές των διαφόρων μερών του πάγιου κεφαλαίου σε μια ομοειδή μορφή της περιστροφής, έτσι που να διαφέρουν μεταξύ τους μόνο ποσοτικά, δηλ. ανάλογα με τη διάρκεια της περιστροφής. Η μορφή Π...Π δεν είναι κατάλληλη γι' αυτήν την ταυτότητα [...]. **Η μορφή όμως Χ...Χ' δίνει αυτή τη ταυτότητα περιστροφής**, αφού στο χρήμα σβήνει κάθε ποιοτική διαφορά. [180/1 πχ] {Ξεκινάμε από την προϋπόθεση ότι η αξία προκαταβάλλεται πάντα σε χρήμα, ακόμα και για το συνεχές προτσές παραγωγής, όπου η χρηματική μορφή της αξίας, είναι η μορφή του λογιστικού χρήματος.} Έτσι μπορούμε να εξάγουμε το μέσο όρο.

3) Η ΚΑ που περιστρέφεται στη διάρκεια του έτους μπορεί να είναι μεγαλύτερη από τη συνολική αξία του προκαταβλημένου κεφαλαίου. Και αυτό επειδή το ρευστό κεφάλαιο περιστρέφεται κάμποσες φορές στη διάρκεια του έτους. [180/3 πχ]

4) Η *περιστροφή της αξίας*⁵² του προκαταβλημένου κεφαλαίου χωρίζεται από τον πραγματικό χρόνο αναπαραγωγής ή από τον πραγματικό χρόνο περιστροφής των συστατικών του μερών (πάγιο και ρευστό). [...] Η προκαταβλημένη αξία έχει να διαγράψει έναν κύκλο από περιστροφές πχ 10 χρονιάτικες περιστροφές, και μάλιστα ο κύκλος αυτός καθορίζεται από τη διάρκεια ζωής, επομένως από το χρόνο αναπαραγωγής ή από το χρόνο περιστροφής του χρησιμοποιούμενου πάγιου κεφαλαίου.

Αν από τη μια μεριά η ανάπτυξη του πάγιου κεφαλαίου παρατείνει αυτή τη ζωή, από την άλλη την περιορίζει η διαρκής ανατροπή στα Μπ, που επίσης εντείνεται διαρκώς. **Γι' αυτό εντείνεται μαζί της και η αλλαγή των Μπ και η ανάγκη της διαρκούς αντικατάστασής τους, λόγω της ηθικής τους φθοράς, πολύ πριν από την ολοκληρωτική υλική τους φθορά** (αντίρροπες δυνάμεις). Χάρη σ' αυτόν τον κύκλο των αλληλοσυναρτημένων περιστροφών **προκύπτει μια υλική βάση των περιοδικών κρίσεων**, όπου η οικονομική ζωή περνά από διαδοχικές περιόδους *ύφεσης, μέσης ζωτικότητας, καλπασμού και κρίσης*. Φυσικά οι περίοδοι τοποθέτησης κεφαλαίων είναι πολύ διαφορετικές και δίστανται. Ωστόσο **η κρίση αποτελεί πάντα την αφετηρία μιας καινούριας**

⁵² Υπογράμμιση στο κείμενο

μεγάλης τοποθέτησης. Επομένως, αποτελεί επίσης μια λίγο-πολύ *καινούρια* υλική βάση για τον επόμενο κύκλο περιστροφής – από την άποψη της κοινωνίας.

5) Τρόπος υπολογισμού της περιστροφής. Η περίοδος, με βάση την οποία ο κεφαλαιοκράτης είναι υποχρεωμένος να υπολογίσει το κέρδος του, είναι η μέση περίοδος που χρειάστηκε όλο του το κεφάλαιο για να περάσει από τα χέρια του, ή για να περιστραφεί μια φορά. {Υπολογίζουμε την ετήσια περιστροφή σε σχέση με το προκαταβλημένο κεφάλαιο. Αν στον χρόνο περιστρέφονται 33.750 λίρες σε κεφάλαιο 50.000 λιρών, τότε ο μέσος χρόνος που περιστρέφεται όλο το κεφάλαιο είναι 16 μήνες.} [182]

6) Πραγματικές και φαινομενικές διαφορές στην περιστροφή των διάφορων μερών του κεφαλαίου. [Σκροπ, 183/1]

Ο Σκροπ συγγέει εδώ τη διαφορά που προκαλείται για τον ατομικό κεφαλαιοκράτη από τις λήξεις των προθεσμιών πληρωμής και τις πιστωτικές σχέσεις στην κίνηση ορισμένων μερών του ρευστού κεφαλαίου με τις περιστροφές που οφείλονται στη φύση του κεφαλαίου.

Σχετικά με τον μισθό εργασίας, σημειώνονται διαφορές ανάλογα με τη διάρκεια της προθεσμίας πληρωμής [...]. Εδώ ισχύει ο νόμος: «Η απαραίτητη μάζα των μέσων πληρωμής (δηλ. του χρηματικού κεφαλαίου που πρέπει να προκαταβληθεί μεμιάς) είναι ευθέως ανάλογη προς τη διάρκεια των περιόδων πληρωμής» [Α' Τόμος, 3^ο κ., 3β, σελ.154]

Δεύτερο [184]: Η συνέχεια της παραγωγής απαιτεί ένα απόθεμα Μπ, διαφορετικό για διαφορετικούς κλάδους παραγωγής, και στον ίδιο κλάδο, διαφορετικό για τα διάφορα συστατικά μέρη αυτού του στοιχείου του ρευστού. Γι' αυτό, παρά το γεγονός ότι οι ύλες αυτές πρέπει ν' αναπληρώνονται διαρκώς σε είδος, δε χρειάζεται να ξαναγοράζονται διαρκώς. Για την ΕΔ δε γίνεται η δημιουργία αποθέματος.

Από την άλλη, ο κεφαλαιοκράτης πρέπει δίπλα στο παραγωγικό απόθεμα να 'χει και ένα απόθεμα έτοιμων εμπορευμάτων. [...]

Ορισμένα στοιχεία του ρευστού είναι υποχρεωμένα να παραμείνουν περισσότερο καιρό από άλλα σ' ένα προσωρινό στάδιο του προτεσές παραγωγής (πχ στέγνωμα ξυλείας). Έτσι προκύπτουν διαφορές στην περιστροφή του.

Το πιστωτικό σύστημα, τροποποιεί, όπως και το εμπορικό κεφάλαιο, την περιστροφή *για τον ατομικό κεφαλαιοκράτη*. Σε πανκοινωνική κλίμακα την τροποποιεί μόνο εφόσον επιταχύνει μαζί με την παραγωγή και την κατανάλωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΓΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΟΙ ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΕΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΑΜ ΣΜΙΘ.

[185/1] Κεναί: Η διαφορά ανάμεσα στο πάγιο και το κυκλοφοριακό κεφάλαιο εμφανίζεται σαν διαφορά ανάμεσα τις αρχικές (πολυετείς) προκαταβολές και τις χρονιάτικες προκαταβολές. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο είδη προκαταβολών (ετήσιες και πολυετείς) υπάρχει αποκλειστικά και μόνο μέσα στους κόλπους του Π. [...]

Η μόνη πρόοδος που σημειώνει ο Α. Σμιθ είναι η *γενίκευση των κατηγοριών*⁵³. Έτσι στον Σμιθ οι χρονιάτικες προκαταβολές μετατρέπονται σε κυκλοφοριακό κεφάλαιο και οι αρχικές προκαταβολές σε πάγιο κεφάλαιο.

Παρανοήσεις του Σμιθ (υποχώρηση από την ανάλυση του Κεναί), περί «τρόπων τοποθέτησης του κεφαλαίου, ώστε ν' αποφέρει εισόδημα ή κέρδος» [186/2] {υποστηρίζει ότι υπάρχουν δύο, ενώ ουσιαστικά είναι τόσοι όσες και οι σφαίρες παραγωγής (κλάδοι), και, όπως τίθεται το θέμα, περιλαμβάνει και τις μη παραγωγικές τοποθετήσεις κεφαλαίου (τοκοφόρο, εμπορικό κεφάλαιο)}. Το πάγιο και το κυκλοφοριακό είναι στοιχεία του παραγωγικού κεφαλαίου, ανεξάρτητα από τις διάφορες σφαίρες τοποθέτησής τους.

Παρακάτω [187/1], εγκαταλείπει τη βάση αυτή⁵⁴, όπου στηριζόμενοι οι φυσιοκράτες περιγράφουν τις διαφορές του Π και την επίδρασή τους στην περιστροφή.

Άλλη μια αντίφαση του Σμιθ [187/2]. [...]

Ο Σμιθ συγγέει τελικά το κυκλοφοριακό με το κυκλοφορούν κεφάλαιο⁵⁵ [188/1]. «**Αυτό, στο οποίο ο Σμιθ δίνει τον ορισμό κυκλοφοριακό κεφάλαιο, είναι αυτό που εγώ θα το ονομάσω *κυκλοφορούν, κεφάλαιο με τη μορφή που ανήκει στο προτσές κυκλοφορίας, στην αλλαγή μορφής μέσω της ανταλλαγής (αλλαγή ουσίας και αλλαγή κατόχου), επομένως εμπορευματικό και χρηματικό κεφάλαιο, σε αντίθεση προς τη μορφή του που ανήκει στο προτσές παραγωγής, τη μορφή του παραγωγικού κεφαλαίου***»⁵⁶. Δεν πρόκειται για δύο διαφορετικά είδη⁵⁷ στα οποία χωρίζει το κεφάλαιό του ο βιομήχανος κεφαλαιοκράτης, αλλά είναι διαφορετικές μορφές, που η ίδια προκαταβλημένη ΚΑ συνεχώς πότε τις αποκτά και πότε τις αποβάλλει στην πορεία της ζωής της.

{Είναι απολύτως ακατανόητο πως μπορεί να προκύψει κέρδος από την αλλαγή μορφής του χρήματος και του εμπορεύματος [189/2]}

⁵³ Ο Κεναί θεωρεί πραγματικά παραγωγικό κεφάλαιο αποκλειστικά το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται στη γεωργία, δηλ. το κεφάλαιο του παχτωτή.

⁵⁴ Δες επίσης 194/1

⁵⁵ 188/1,3 & 189/1: «Το κεφάλαιο ενός εμπόρου είναι πέρα για πέρα κυκλοφοριακό κεφάλαιο».

⁵⁶ Κ. Μαρξ

⁵⁷ Κυκλοφορούν και παραγωγικό

Ο Σμιθ ορίζει παρακάτω το πάγιο κεφάλαιο «ως κεφάλαιο που δεν κυκλοφορεί παραπέρα ή δεν αλλάζει κάτοχο» [189/3]. Προϊόν της παραπάνω σύγχυσης. Στην 190/1 παρατίθενται αποσπάσματα του Σμιθ που αποδεικνύουν ξεκάθαρα αυτή τη σύγχυση.

Πχ. εξορυκτική βιομηχανία (ορυχείο χαλκού, δεν υπάρχει πρώτη ύλη): Σύμφωνα με τον ορισμό του Σμιθ, όλο το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται θα ‘πρεπε να αποτελείται μόνο από πάγιο κεφάλαιο, αφού δεν αλλάζει χέρια κανένα από τα συστατικά του Π ή κανένα απ’ αυτά δεν κυκλοφορείται παραπέρα, επειδή κανένα απ’ αυτά δεν μπαίνει σαν ύλη στο προϊόν.

Πχ.#2 Νηματουργείο. Εδώ υπάρχει πρώτη ύλη (βαμβάκι) αλλά ο ιδιοκτήτης του δεν το πουλάει, αλλά το επεξεργάζεται, το μετατρέπει σε νήμα. Δεν αποκομίζει κέρδος αποχωριζόμενος απ’ αυτό, κάνοντάς το ν’ αλλάζει κάτοχο ή βάζοντας το σε κυκλοφορία. [...] Σαν στοιχεία του Π όλα τα συστατικά του μέρη είναι μόνιμα παγιωμένα στο προτσές παραγωγής.

Το ίδιο συμβαίνει και με την ΕΔ. Ένα μέρος του Π πρέπει διαρκώς να είναι παγιωμένο σ’ αυτήν [...]. {Επανάληψη: Η διαφορά ανάμεσα στις ΕΔ και στις μηχανές είναι ότι η εργασία που ζοδεύει ο εργάτης μπαίνει ολόκληρη στην αξία του προϊόντος, ενώ η αξία της μηχανής μπαίνει μόνο τμηματικά.}

{Ο Σμιθ μπερδεύει [...] τη μετατροπή του εμπορεύματος σε χρήμα, και ανάποδα, με τη μετατροπή των στοιχείων παραγωγής σε προϊόν. [192-193]} Κολλάει στο ότι ένα μέρος των Μπ (τα καθαυτό μέσα εργασίας) χρησιμεύει στο προτσές εργασίας χωρίς να μεταβάλλει τη φυσική του μορφή και φθείρεται μόνο βαθμιαία, ενώ ένα άλλο μέρος (τα υλικά) μεταβάλλονται. Αυτός όμως ο διαφορετικός ρόλος των στοιχείων του Π υπάρχει στον ίδιο βαθμό σ’ όλους τους τρόπους παραγωγής, τους κεφαλαιοκρατικούς και τους μη κεφαλαιοκρατικούς. Σ’ αυτόν όμως τον διαφορετικό υλικό ρόλο ανταποκρίνεται η μεταβίβαση αξίας⁵⁸ στο προϊόν, και σ’ αυτήν πάλι ανταποκρίνεται η αναπλήρωση της αξίας με την πώληση του προϊόντος. Και μόνο αυτό αποτελεί τη διαφορά εκείνη. [193/0/τέλος]

Σύγχυση και για το κέρδος⁵⁹: Το κέρδος δεν πηγάζει σε καμιά περίπτωση απ’ την αναπλήρωση της αξίας. {Εδώ βρίσκεται στη βάση η συνηθισμένη αντίληψη ότι η υπεραξία πηγάζει μόνο από την πώληση, από την κυκλοφορία του προϊόντος, μιας και πραγματοποιείται μόνο με την πώληση του προϊόντος.}

{Επανάληψη: Ο Σμιθ ξεχνάει πως όλα τα στοιχεία του Π αντιπαρατίθενται συνεχώς με τη φυσική τους μορφή (σαν μέσα εργασίας, υλικά και ΕΔ) στο προϊόν και στο προϊόν που κυκλοφορεί σαν εμπόρευμα. Η διαφορά των μέσων εργασίας ως προς την ΕΔ συνίσταται στο ότι αυτή διαρκώς ξαναγοράζεται (δεν αγοράζεται για όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της, όπως με τα μέσα εργασίας). Ως προς τα υλικά – στο ότι στο προτσές εργασίας δεν λειτουργούν τα ίδια, αλλά διαρκώς καινούρια αντίτυπα του ίδιου είδους.

⁵⁸ Υπογράμμιση στο κείμενο

⁵⁹ Δες επίσης 197/4

Τέλος, με την τελείως στραβή θέση ότι το πάγιο κεφάλαιο δημιουργεί κέρδος όταν μένει στο προτσές εργασίας, ενώ το κυκλοφοριακό όταν το εγκαταλείπει και κυκλοφορεί, συγκαλύπτεται η ουσιαστική διαφορά τους στο *προτσές αξιοποίησης* και στη δημιουργία της υπεραξίας, επειδή είναι ίδια η μορφή που έχουν το μεταβλητό κεφάλαιο και το ρευστό συστατικό του σταθερού κεφαλαίου κατά την *περιστροφή*.}

Ακολουθεί [195-196] πχ του Σμιθ και σχολιασμός του Μαρξ όπου αποκαλύπτονται οι συγχύσεις του πρώτου. {Αυτό που δίνει στην αξία, που κρύβεται στο στοιχείο της παραγωγής, τον ορισμό του πάγιου ή του ρευστού δεν είναι η πραγματική μορφή του, αλλά η λειτουργία του στο προτσές παραγωγής. [...] Το προϊόν είναι ο υλικός φορέας του Ε'. Φυσικά όμως, μόνο εκείνο το μέρος του που μπαίνει πραγματικά στην κυκλοφορία και δεν ξαναμπαίνει απευθείας στο προτσές παραγωγής, από το οποίο βγήκε σαν προϊόν⁶⁰.}

[Α' Τόμος, 6^ο κ., σελ. 215-216]

{Επανάληψη: Η *περιστροφή* προϋποθέτει ότι η *αναπαραγωγή* γίνεται δυνατή *χάρη* στη *μεσολάβηση* της *κυκλοφορίας*, δηλ. *χάρη* στην *πώληση* του προϊόντος, *χάρη* στη *μετατροπή* του σε *χρήμα* και στην *ξαναμετατροπή* του από *χρήμα* στα *στοιχεία* της παραγωγής του. Εφόσον ένα μέρος του προϊόντος του κεφαλαιοκράτη παραγωγού *ξαναχρησιμεύει* στον ίδιο άμεσα σαν μέσο παραγωγής, ο παραγωγός εμφανίζεται σαν *πωλητής* του προϊόντος στον εαυτό του. Έτσι ακριβώς *φιγουράρει* το πράγμα στα λογιστικά του βιβλία. [...] Το μέρος του προϊόντος, που *χρησιμεύει* έτσι *πάλι* σαν Μπ, *αναπληρώνει* ρευστό και όχι πάγιο κεφάλαιο: α) εφόσον η αξία του μπαίνει ολόκληρη στο προϊόν και β) εφόσον έχει αντικατασταθεί ολόκληρο σε είδος με ένα καινούριο αντίτυπο από το νέο προϊόν.}

[198/1] Αντίφαση του Σμιθ.

{Επανάληψη: Τα ίδια πράγματα αποτελούν συστατικά μέρη του ρευστού ή του πάγιου κεφαλαίου, ανάλογα με τη λειτουργία που εκπληρώνουν στο προτσές εργασίας. Από την άλλη, το ίδιο πράγμα μπορεί τότε να λειτουργεί σαν συστατικό του Π και τότε ν' ανήκει στο άμεσα καταναλωτικό απόθεμα, πχ *οικοδομή* σαν *χώρος δουλειάς* & σαν *κατοικία*.}

Πλάνες που απορρέουν από την αντίληψη του Σμιθ [199] {Τα χαρακτηριστικά του πάγιου και του κυκλοφοριακού τα έπαιρνε σαν χαρακτηριστικά των ίδιων των πραγμάτων.}

[199/3-200/0] Ο Σμιθ παραθέτει τα στοιχεία του κυκλοφοριακού του κεφαλαίου. [200-202] Ο Μαρξ αποδεικνύει τη σύγχυση του Σμιθ, μεταξύ κυκλοφοριακού και κυκλοφορούντος κεφαλαίου. {Στην πράξη [...] ξεχνάει ολότελα τη διαφορά πάγιου και ρευστού, που ισχύουν μόνο σχετικά με το Π. Αντίθετα, αντιπαραθέτει στο Π το Ε' και το Χ, μα κι αυτό το κάνει ασυνείδητα [202/1].}

⁶⁰ Αναφέρεται στην περίπτωση που το προϊόν είναι ταυτόχρονα και υλικό της παραγωγής του πχ σπόρος, αγροτική οικονομία.

{Τα ίδια πράγματα, που σε μια δοσμένη στιγμή εμφανίζονται στην αγορά σαν εμπορευματικό κεφάλαιο, σε αντίθεση προς το παραγωγικό, μπορούν να λειτουργούν ή να μην λειτουργούν σαν ρευστά ή πάγια συστατικά του Π, από τη στιγμή που έχουν απομακρυνθεί από την αγορά [201/0]. Πχ με νήμα, κάρβουνο [201/1], τρόφιμα [201/2]. Για τα υλικά (πρώτες & βοηθητικές ύλες, ημικατεργασμένα προϊόντα), η σύγχυση φανερώνεται επειδή τα αντιλαμβάνονται να λειτουργούν εν μέρει στα χέρια του παραγωγού και εν μέρει στα χέρια εμπόρων, όπου αποτελούν απλό Ε', και όχι συστατικά μέρη του Π.}

{Ο Σμιθ ξεχνάει την ΕΔ. Για δύο λόγους:

[...] Μόνο όταν πουληθεί η ΕΔ, όταν ενσωματωθεί στο προτσές παραγωγής, δηλ. αφού πάψει να κυκλοφορεί σαν εμπόρευμα, γίνεται συστατικό του Π, γίνεται *μεταβλητό κεφάλαιο σαν πηγή της υπεραξίας, ρευστό συστατικό του Π ως προς την περιστροφή της ΚΑ που έχει δαπανηθεί γι' αυτήν (την ΕΔ)*. Επειδή ο Σμιθ μπερδεύει εδώ το ρευστό με το εμπορευματικό κεφάλαιο, δεν μπορεί να υπαγάγει την ΕΔ στην κατηγορία του του κυκλοφοριακού κεφαλαίου. Γι' αυτό το λόγο το μεταβλητό εμφανίζεται εδώ με τη μορφή των μέσων συντήρησης. Με τη μορφή αυτή το μεταβλητό ανήκει κατά τον Σμιθ στο κυκλοφοριακό. Αυτό όμως που ενσωματώνεται στο προτσές παραγωγής είναι η ΕΔ, και όχι τα μέσα συντήρησης. [202/3]}

Είναι μεγάλο λάθος του Σμιθ το ότι όλο τον κοινωνικό πλούτο τον χωρίζει α) σε άμεσο καταναλωτικό απόθεμα, β) σε πάγιο κεφάλαιο και γ) σε κυκλοφοριακό κεφάλαιο. Σύμφωνα μ' αυτά, ο πλούτος θα 'πρεπε να χωριστεί α) σε απόθεμα κατανάλωσης⁶¹ και β) σε κεφάλαιο⁶². Άρα ένα μέρος του πλούτου λειτουργεί σαν κεφάλαιο, ενώ το άλλο λειτουργεί σαν μη κεφάλαιο ή σαν απόθεμα κατανάλωσης.

Στη βάση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, και τα Μπ και τα είδη κατανάλωσης εμφανίζονται πρώτα σαν Ε', παρά το γεγονός ότι προορίζονται να χρησιμεύσουν αργότερα σαν Μπ ή σαν είδη κατανάλωσης. Κατά τον ίδιο τρόπο, κι η ίδια η ΕΔ βρίσκεται στην αγορά σαν εμπόρευμα, αν και όχι σαν Ε'.

Από εδώ απορρέει η νέα⁶³ σύγχυση του Σμιθ: «Κάθε πάγιο κεφάλαιο κατάγεται αρχικά από ένα κυκλοφοριακό, και πρέπει διαρκώς να συντηρείται από αυτό.»

Για την κεφαλαιοκρατική παραγωγή ισχύει η παρακάτω γενική θέση⁶⁴: όλα τα προϊόντα έρχονται στην αγορά σαν εμπορεύματα και γι' αυτό κυκλοφορούν για τον κεφαλαιοκράτη σαν εμπορευματική μορφή του κεφαλαίου του, σαν Ε', αδιάφορο αν τα προϊόντα αυτά πρέπει ή μπορούν, λόγω της φυσικής τους μορφής (ΑΧ) να λειτουργήσουν σαν στοιχεία του Π (του προτσές παραγωγής), σαν Μπ, και επομένως σαν πάγια ή ρευστά στοιχεία του Π. (Εδώ ο Σμιθ έχει ξεχάσει ότι υπάρχουν στοιχεία του Π, δοσμένα έτοιμα από τη φύση, που δεν είναι προϊόντα.)

⁶¹ Που δεν αποτελεί μέρος του λειτουργούντος κοινωνικού κεφαλαίου, αν και ορισμένα τμήματά του *μπορούν* να λειτουργούν διαρκώς σαν κεφάλαιο.

⁶² Όπου, εκτός από το Π, το οποίο διακρίνεται σε πάγιο και ρευστό, συμπεριλαμβάνονται το εμπορευματικό και το χρηματικό.

⁶³ Αν και ανάγεται στην γενική σύγχυση κυκλοφοριακού και κυκλοφορούντος κεφαλαίου.

⁶⁴ Με εξαίρεση το μέρος εκείνο του προϊόντος που το χρησιμοποιούν ξανά άμεσα σαν Μπ οι ίδιοι οι παραγωγοί του.

«Το προϊόν της γης, των ορυχείων και της αλιείας αναπληρώνει με κέρδος όχι μόνο εκείνα τα κεφάλαια, αλλά και όλα τα υπόλοιπα κεφάλαια της κοινωνίας». Αυτό είναι πέρα για πέρα λαθεμένο. Το προϊόν τους προσφέρει τις πρώτες & βοηθητικές ύλες κλπ., για όλους τους άλλους κλάδους της βιομηχανίας. Η αξία τους όμως δεν αναπληρώνει την αξία όλων των άλλων κοινωνικών κεφαλαίων. Αναπληρώνει μόνο τη δική τους ΚΑ (+ την υπεραξία).

[205/1-4] Μέσα εργασίας κινητά και εντοπισμένα. Τα μεν μπορεί να λειτουργήσουν μόνο σαν Ε' στη χώρα που παράχθηκαν, αν εξαχθούν. Τα δε, δεν μπορούν να εξαχθούν. Πρέπει να λειτουργήσουν σαν πάγιο κεφάλαιο στη χώρα που έχουν παραχθεί. *Απ' αυτό δεν έπεται σε καμία περίπτωση πως τα ακίνητα πράγματα σαν τέτοια είναι ασυζητητί πάγιο κεφάλαιο*⁶⁵.

Τίτλοι ιδιοκτησίας μη κινητών στοιχείων του πάγιου κεφαλαίου: αλλάζουν χέρια αν και το πάγιο κεφάλαιο μένει εντοπισμένο (αχώριστο από το έδαφος). Αυτά τα μέσα εργασίας, παρ' όλο που για τον παραγωγό τους μπορούν να λειτουργήσουν σαν Ε', ωστόσο πρέπει να λειτουργήσουν κατ' ανάγκην σαν πάγιο κεφάλαιο στην ίδια τη χώρα. Αυτό δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση αντίστροφα πως το πάγιο κεφάλαιο αποτελείται κατ' ανάγκην από ακίνητα πράγματα. Από την άλλη, ρευστά συστατικά του Π είναι πράγματα, που είναι πραγματικότερα παγιωμένα στο προτσές της παραγωγής.

[207/2] Φυσιοκράτες. Εμφανίζεται σαν συστατικό μέρος του Π (για τον παχτωτή) όχι η ίδια η ΕΔ, αλλά τα μέσα συντήρησης που δίνονται στους εργάτες γης. [...] Η ίδια τους η διδασκαλία δεν τους επιτρέπει να ανακαλύψουν τη διαφορά ανάμεσα στο σταθερό και το μεταβλητό κεφάλαιο. [...] Θεωρούν παραγωγική εργασία τη γεωργική εργασία, σε διάκριση από τα άλλα είδη εργασίας, επειδή υπεραξία παράγεται, κατ' αυτούς, μόνο στη γεωργία, λόγω προφανώς της ιδιαίτερης δράσης (σύμπραξης) της φύσης στον κλάδο αυτό.

Ο Σμιθ ορίζει τα μέσα συντήρησης των εργατών σαν κυκλοφοριακό κεφάλαιο σε αντίθεση προς το πάγιο:

1. Επειδή συγγέει το ρευστό (Π) με το κυκλοφορούν (Ε' + Χ). Πρόκειται για μια σύγχυση που την δέχτηκαν άκριτα σαν κληρονομιά οι οικονομολόγοι ύστερα από τον Σμιθ.
2. Στον Σμιθ όμως παρεισφύρει και η φυσιοκρατική αντίληψη, παρόλο που αντιφάσκει με το εσώτερο – πραγματικά επιστημονικό – μέρος της δικής του άποψης.

Αν στη θέση της ίδιας της ΕΔ βάλουμε τα μέσα συντήρησης του εργάτη, είναι φανερό πως τα μέσα αυτά συντήρησης σαν τέτοια δεν διαφέρουν από τα άλλα στοιχεία του Π, όσον αφορά το ρόλο τους στη δημιουργία αξίας. Τα μέσα συντήρησης δεν μπορούν ν' αξιοποιήσουν μόνα την αξία τους. [...]

⁶⁵ Μπορούν, πχ με τη μορφή κατοικιών κλπ. να ανήκουν στο καταναλωτικό απόθεμα κι έτσι γενικά να μην ανήκουν στο κοινωνικό κεφάλαιο, παρόλο που αποτελούν ένα στοιχείο του κοινωνικού πλούτου, που μέρος του μόνο είναι το κεφάλαιο. Δες σελ 4/5 τ.π.

[...] Ο ορισμός αυτού του μέρους του κεφαλαίου σαν μεταβλητού κεφαλαίου, αντίθετα από το σταθερό κεφάλαιο που έχει δαπανηθεί για τους υλικούς συντελεστές του προϊόντος, θάβεται κάτω από τον ορισμό ότι το μέρος του κεφαλαίου που έχει δαπανηθεί για ΕΔ ανήκει, ως προς την περιστροφή, στο ρευστό μέρος του κεφαλαίου. Το θάψιμο αυτό ολοκληρώνεται με το γεγονός ότι στη θέση της ΕΔ, απαριθμούνται τα μέσα συντήρησης του εργάτη. {Σμιθ: «Όχι μόνο οι εργάτες του (του παχτωτή), αλλά και τα ζώα του εργασίας είναι παραγωγικοί εργάτες»!}}

{Επειδή ο Σμιθ καθόρισε έτσι τον ορισμό του κυκλοφοριακού κεφαλαίου σαν αποφασιστική ιδιότητα της ΚΑ που έχει δαπανηθεί για ΕΔ, κατάφερε μια χαρά να εμποδίσει τους διαδόχους του να κατανοήσουν πώς το μέρος εκείνο του κεφαλαίου είναι μεταβλητό κεφάλαιο. Οι βαθύτερες και ορθές αναλύσεις που κάνει ο ίδιος ο Σμιθ αλλού δεν μπόρεσαν να επιβληθούν, επιβλήθηκε όμως αυτή η λαθεμένη άποψή του. Κατοπινοί συγγραφείς μάλιστα προχώρησαν περισσότερο: την ιδιότητα να είναι κυκλοφοριακό – σε αντίθεση προς το πάγιο – κεφάλαιο δεν τη μετέτρεψαν μόνο σε αποφασιστικό ορισμό του μεταβλητού κεφαλαίου. Μετέτρεψαν σε ουσιαστικό ορισμό του κυκλοφοριακού κεφαλαίου το ότι δαπανάται σε μέσα συντήρησης των εργατών. Σ' αυτό προστέθηκε φυσικότητα η διδασκαλία ότι το απόθεμα εργασίας που αποτελείται από αναγκαία μέσα συντήρησης είναι ένα δοσμένο μέγεθος, που από τη μια περιορίζει υλικά το μερτικό των εργατών στο κοινωνικό προϊόν, από την άλλη όμως πρέπει επίσης να ξοδεύεται ολόκληρο για την αγορά ΕΔ.}

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ: ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΓΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Ο ΡΙΚΑΡΝΤΟ

Για το Ρικάρντο, πάγιο κεφάλαιο = τα μέσα εργασίας και κυκλοφοριακό κεφάλαιο = το κεφάλαιο που έχει δαπανηθεί για την εργασία. Το κυκλοφοριακό συγγέεται, από τη μία, με το μεταβλητό. Από την άλλη, προκύπτουν διπλά λαθεμένοι ορισμοί, επειδή την αντίθεση δεν την αντλεί από το προτσές αξιοποίησης – σταθερό & μεταβλητό – αλλά από το προτσές κυκλοφορίας.

Πρώτο: θεωρούν ισάξιες τις διαφορές στο βαθμό της διάρκειας του πάγιου κεφαλαίου και τις διαφορές στη σύνθεση του κεφαλαίου από σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο. {Επανάληψη: Η τελευταία όμως διαφορά καθορίζει τη διαφορά στην παραγωγή της υπεραξίας. Αντίθετα η πρώτη διαφορά, εφόσον πρόκειται για το προτσές αξιοποίησης, αφορά μόνο τον τρόπο που μια δοσμένη αξία μεταβιβάζεται από το Μπ στο προϊόν· εφόσον πρόκειται για το προτσές κυκλοφορίας, αφορά μόνο την περίοδο της ανανέωσης του δαπανημένου κεφαλαίου.} Αν σταθούμε στην άποψη των διαμορφωμένων φαινομένων, αντί ν' αποκαλύψουμε τον εσωτερικό μηχανισμό του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής, τότε πράγματι οι διαφορές αυτές συμπίπτουν. Κατά τη διανομή της κοινωνικής υπεραξίας ανάμεσα στα κεφάλαια, οι διαφορές στα διάφορα χρονικά διαστήματα για τα οποία προκαταβάλλεται κεφάλαιο (δηλ. οι διαφορές στη διάρκεια ζωής του πάγιου), και οι διαφορές στην ΟΣΚ (άρα και η διαφορά στην κυκλοφορία του σταθερού και του μεταβλητού κεφαλαίου) επενεργούν ισόμετρα κατά την εξίσωση του γενικού ποσοστού του κέρδους και κατά την μετατροπή των αξιών σε τιμές παραγωγής.

Δεύτερο: τα υλικά εργασίας (πρώτες και βοηθητικές ύλες) κατατάσσονται, από την πλευρά του προτσές κυκλοφορίας, μαζί με το μεταβλητό, στο κυκλοφοριακό κεφάλαιο, ενώ από την πλευρά του προτσές εργασίας και αξιοποίησης, μαζί με τα μέσα εργασίας, στο σταθερό κεφάλαιο. Γι' αυτό τα υλικά εργασίας εξαφανίζονται στον Ρικάρντο, για να μη δημιουργήσουν πρόβλημα στη συνταύτιση των δύο αντιθέσεων.⁶⁶

Στην πραγματικότητα ο εργάτης προκαταβάλλει στον κεφαλαιοκράτη την εργασία του. Ο κεφαλαιοκράτης πληρώνει την ΕΔ – που έχει ήδη λειτουργήσει, δεν την αγοράζει – προκαταβολικά. [...] η προκαταβολή που δίνει ο εργάτης στον κεφαλαιοκράτη με τη μορφή εργασίας μετατρέπεται σε προκαταβολή που δίνει ο κεφαλαιοκράτης στον εργάτη με τη μορφή χρήματος.

1. Το χαρακτηριστικό του μεταβλητού κεφαλαίου μ⁶⁷ είναι ότι [...] ένα δοσμένο ποσό αξίας (επομένως σαν τέτοιο σταθερό) [...] ανταλλάσσεται με μια αυτοαξιοποιούμενη, αξιοδημιουργό δύναμη – την ΕΔ. Αυτή η χαρακτηριστική ιδιότητα του μ που το διαχωρίζει από κάθε άποψη από το σ εξαφανίζεται από τη στιγμή που το μ εξετάζεται μόνο από την άποψη του προτσές κυκλοφορίας. {Αυτό βγαίνει κιόλας επειδή το μ συμπεριλαμβάνεται σε μια

⁶⁶ Ο Ρικάρντο έχει αρκετό λογικό ένστικτο ώστε να το νιώθει αυτό.

⁶⁷ Όπου μ το μέρος του κεφαλαίου που έχει δαπανηθεί για ΕΔ.

κατηγορία (κυκλοφοριακό κεφάλαιο) μαζί με ένα μέρος του σ (υλικά εργασίας) και αντιπαρατίθεται σε ένα άλλο μέρος του σ (μέσα εργασίας).} *Εδώ παραβλέπουν ολότελα την υπεραξία*, δηλ. αυτό που μετατρέπεται σε κεφάλαιο το ποσό της αξίας που έχει δαπανηθεί. Επίσης παραβλέπουν ότι το μέρος της αξίας που προσθέτει στο προϊόν το μ έχει *νεοπαραχθεί* (επομένως έχει πραγματικά αναπαραχθεί), ενώ το μέρος της αξίας που προσθέτει στο προϊόν η πρώτη ύλη έχει απλώς *διατηρηθεί*. [...] Έτσι σβήνεται η διαφορά ανάμεσα στο σ και στο μ , που κρίνει το παν, επομένως σβήνεται όλο το μυστικό του σχηματισμού της υπεραξίας και της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.

Να γιατί η αστική Π.Ο. διατηρούσε [και διατηρεί, ΣτΑ] τη σμιθική σύγχυση των κατηγοριών « σ και μ » με τις κατηγορίες «πάγιο και κυκλοφοριακό». Σ' αυτήν έχουμε μόνο επανεμφάνιση προκαταβλημένων αξιών [όχι νέα παραγωγή, ΣτΑ].

Ο Ρικάρντο αναπτύσσει με μεγαλύτερη συνέπεια και οξύτητα την αξία και την υπεραξία και στην πραγματικότητα υποστηρίζει τον εσώτερο Σμιθ ενάντια στον εξώτερο {γι' αυτό και σ' αυτόν, η άκριτη αποδοχή της σμιθικής σύγχυσης είναι πιο ενοχλητική [...] ακόμα κι απ' τον Σμιθ}.

Στους φυσιοκράτες δεν υπάρχει ίχνος από αυτήν την σύγχυση [215/3]

2. **Το ουσιαστικό στον ορισμό του μ είναι πως ο κεφαλαιοκράτης ανταλλάσσει αξία με αξιοδημιουργό δύναμη, μετατρέπει ένα σταθερό μέγεθος σε μεταβλητό. Έτσι δημιουργείται η υπεραξία.** Αυτό δεν αλλάζει αν ο κεφαλαιοκράτης πληρώνει τον εργάτη σε χρήμα ή σε μέσα συντήρησης. {Η ανεπτυγμένη κεφαλαιοκρατική παραγωγή προϋποθέτει πράγματι πως ο εργάτης πληρώνεται σε χρήμα, όπως γενικά προϋποθέτει το προτσές κυκλοφορίας, δηλ. τη χρηματική οικονομία.}

Η μεγαλύτερη ή μικρότερη *παγιότητα* των μέσων εργασίας εξαρτάται από το *βαθμό στερεότητάς* τους, άρα από μια φυσική ιδιότητα. [...] Αλλά δεν είναι καθόλου αυτή η φυσική ιδιότητα της στερεότητας που τα κάνει να λειτουργούν σαν *πάγιο κεφάλαιο*. Η διάκριση (πάγιο – κυκλοφοριακό) πηγάζει από το ρόλο που παίζει στο προτσές παραγωγής (σαν μέσο – αντικείμενο εργασίας αντίστοιχα).

Ωστόσο, ο ρόλος του σαν μέσου εργασίας απαιτεί ν' αποτελείται από ένα σχετικά στέρεο υλικό. Γι' αυτό η στερεότητα του υλικού του είναι ένας από τους όρους της λειτουργίας του σαν μέσο εργασίας, *επομένως και η υλική βάση του τρόπου κυκλοφορίας που το κάνει πάγιο κεφάλαιο*. Με αμετάβλητους τους άλλους όρους, η μεγαλύτερη ή μικρότερη **φθαρτότητα** του υλικού του του βάζει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τη σφραγίδα της παγιότητας, συνεπώς είναι πολύ ουσιαστικά συνυφασμένη με την ιδιότητά του σαν πάγιο κεφάλαιο.

{Η πραγματική ύλη του μ είναι η ίδια η εργασία, η δρώσα, αξιοδημιουργός ΕΔ, η ζωντανή εργασία, που ο κεφαλαιοκράτης την παίρνει σε αντάλλαγμα νεκρής, αντικειμενοποιημένης εργασίας και την ενσωματώνει στο κεφάλαιό του [...].} Από την άποψη του προτσές εργασίας: [!217/3] και στα δύο (μέσα και υλικά

εργασίας) η ΕΔ αντιπαρατίθεται σαν *προσωπικός συντελεστής*, ενώ αυτά αποτελούν τους *υλικούς συντελεστές*. Από την άποψη του προτσές αξιοποίησης: και τα δύο αντιπαρατίθενται στην ΕΔ, στο μ σαν σ . {Η φύση της αξίας δεν είναι τίποτα άλλο παρά αντικειμενοποιημένη εργασία. Η φύση της δρώσας ΕΔ δεν είναι τίποτα άλλο παρά αντικειμενοποιημένη εργασία.⁶⁸ Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της η ΕΔ δημιουργεί ακατάπαυστα αξία και υπεραξία⁶⁹: πώς αυτό που από την πλευρά της παρουσιάζεται σαν κίνηση, σαν δημιουργία αξίας, από την πλευρά του προϊόντος της παρουσιάζεται με τη μορφή ηρεμίας, σαν δημιουργημένη πια αξία⁷⁰.} [218/0]

Αν αντίθετα το δευτερεύοντα ορισμό του κυκλοφοριακού κεφαλαίου τον μετατρέψουμε σε κύριο ορισμό του μ , τότε πρέπει το μ να αποτελείται από μέσα συντήρησης (και όχι από δρώσα ΕΔ) που φθείρονται γρηγορότερα, ενώ το πάγιο από μέσα εργασίας που φθείρονται πιο αργά και άρα χρειάζεται ν' αναπληρώνονται πιο αργά.

[218/2-3 κ.ε.] Ρικάρντο: οι ίδιες κατηγορίες πραγμάτων εμφανίζονται στη μια περίπτωση σαν μέσα κατανάλωσης, στην άλλη σαν μέσα εργασίας [σύγχυση, ΣτΑ]: «Ανάλογα με το αν το κεφάλαιο φθείρεται γρήγορα και πρέπει ν' αναπαράγεται συχνά, ή ανάλογα με το αν καταναλώνεται αργά, το κατατάσσουν στο κυκλοφοριακό ή στο πάγιο κεφάλαιο!» [219/2] [ΣτΑ: η σύγχυση του Ρικάρντο με τα ίδια του τα λόγια] «Ασήμαντος χωρισμός, όπου επιπλέον δεν μπορεί να τραβηχτεί με ακρίβεια η γραμμή διαχωρισμού!» Πισωγύρισμα σε σχέση με τους φυσιοκράτες.

Αυτό αντιφάσκει πέρα για πέρα με τη διδασκαλία του Ρικάρντο για την αξία, καθώς και με την θεωρία του για το κέρδος, που στην πραγματικότητα είναι θεωρία της υπεραξίας. {Ο Ρικάρντο εξετάζει κατά πόσο θίγει τις τιμές μια αύξηση ή πτώση του μισθού εργασίας, εξαιτίας των διαφόρων αναλογιών πάγιου και κυκλοφοριακού, σε διάφορους κλάδους παραγωγής – με ίσα σε μέγεθος κεφάλαια.} Επομένως: 1) + . 2) Γίνεται σύγχυση ανάμεσα στον ορισμό, σύμφωνα με τον οποίο είναι μεταβλητό το μέρος του κεφαλαίου που έχει δαπανηθεί για εργασία, και στον ορισμό, σύμφωνα με τον οποίο είναι κυκλοφοριακό σε αντίθεση προς το πάγιο. Ο τελευταίος ορισμός είναι δευτερεύων. [220/2] Σ' αυτόν σβήνει η ειδοποιός διαφορά του μ στο προτσές παραγωγής {ταυτίζεται το μ με τα υλικά εργασίας, σαν ισότιμα κεφάλαια}. **Δεν εξετάζουν πώς μπαίνουν τα διάφορα κεφάλαια στην παραγωγή της αξίας. Το μόνο που εξετάζουν είναι το «πώς» κυκλοφορεί αυτή η αξία⁷¹.** {[221/1] Έτσι και η αξία των μέσων συντήρησης *ξαναεμφανίζεται* στην ΕΔ και, με τη δράση της (ΕΔ), *μεταβιβάζεται* (η αξία των μέσων συντήρησης) κι αυτή στο προϊόν⁷². Σ' όλα

⁶⁸ 217/3/τέλος-218/0: Η σημείωση παρατίθεται για τη διαμάχη Ρούμπιν – Μπεσόνοφ κ.α.

⁶⁹ Η σημείωση παρατίθεται για την συζήτηση περί υλικής ή μη παραγωγής, σχετικά με την παραγωγή υπεραξίας.

⁷⁰ Η σημείωση παρατίθεται σαν έξοχο δείγμα διαλεκτικής.

⁷¹ Και εδώ [220/2-221/0], όπως και σε άλλα σημεία, με άλλους τρόπους συνοψίζεται η βασική σύγχυση της αστικής Π.Ο., ο φετιχισμός της, που διατυπώνεται και παρακάτω.

⁷² Η αξία όμως της ΕΔ, όπως έχουμε δει, δεν μεταβιβάζεται στο προϊόν, αλλά η ΕΔ είναι αξιοδημιουργός, δημιουργεί νέα αξία. Και, πέρα απ' αυτό, δημιουργεί και υπεραξία, κάτι αδιανόητο για μια αξία που μεταφέρεται, μεταβιβάζεται. «Έτσι όμως πραγματοποιήθηκε αισίως η μετατροπή του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής σ' ένα πλέριο μυστήριο και χάθηκε ολότελα από το οπτικό πεδίο η προέλευση της υπεραξίας που περιέχεται στο προϊόν» Μαρξ, 221/1/τέλος.

αυτά πρόκειται εξίσου για την απλή επανεμφάνιση στο προϊόν των αξιών που έχουν προκαταβληθεί κατά τη διάρκεια της παραγωγής.}

Έτσι ολοκληρώνεται κι ο χαρακτηριστικός για την αστική Π.Ο. *φетиχισμός*, ο οποίος μετατρέπει τον *κοινωνικό οικονομικό* χαρακτήρα, που επιβάλλεται στα πράγματα μέσα στο κοινωνικό προτσές παραγωγής, σε χαρακτήρα *φυσικό*, που πηγάζει μέσα από την υλική φύση αυτών των πραγμάτων. Τα μέσα εργασίας δεν είναι πάγιο κεφάλαιο γενικά, αλλά μόνο εκεί που το προτσές παραγωγής είναι κεφαλαιοκρατικό, και επομένως τα Μπ γενικά είναι κεφάλαιο. Και δεύτερον, είναι πάγιο κεφάλαιο, μόνο αν μεταβιβάζουν την αξία τους στο προϊόν κατά ένα ιδιαίτερο τρόπο. *Δεν πρόκειται εδώ για ορισμούς, στους οποίους υπάγονται τα πράγματα. Πρόκειται για καθορισμένες λειτουργίες, που εκφράζονται με καθορισμένες κατηγορίες.*

Αν λοιπόν τα μέσα συντήρησης δεν ήταν «κεφάλαιο», δεν θα συντηρούσαν την ΕΔ, ενώ ο κεφαλαιακός τους χαρακτήρας δίνει σ' αυτά ακριβώς την ιδιότητα να συντηρούν το *κεφάλαιο*⁷³ με ξένη εργασία.

Αν τα μέσα συντήρησης αυτά καθαυτά είναι κυκλοφοριακό κεφάλαιο, τότε προκύπτει ακόμα πως το μέγεθος του μισθού εργασίας εξαρτάται από τη σχέση του αριθμού των εργατών προς τη δοσμένη μάζα του κυκλοφοριακού κεφαλαίου⁷⁴, ενώ στην πραγματικότητα **η μάζα των μέσων συντήρησης που αποσύρει ο εργάτης από την αγορά, και η μάζα των μέσων συντήρησης που διαθέτει ο κεφαλαιοκράτης για δική του κατανάλωση, εξαρτούνται από τη σχέση της υπεραξίας προς την τιμή της εργασίας.**

Η σύγχυση του Ρικάρντο νοθεύει την έρευνά του για το ποσοστό του κέρδους.

Ο Ρικάρντο ταυτίζει ακόμα τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο πάγιο και στο κυκλοφοριακό με τις διαφορές που προκύπτουν κατά την περιστροφή από αιτίες διαφορετικές από την πιο πάνω διαφορά. [Πχ το στάρι, που σαν πρώτη ύλη και τις δύο φορές, τη μια εμφανίζεται σαν πάγιο (στα χέρια του παχτωτή), και την άλλη σαν κυκλοφοριακό κεφάλαιο (στα χέρια του αρτοποιού). 222/4-223/1]

Η σύγχυση που προκάλεσε ο Α. Σμιθ οδήγησε στα παρακάτω αποτελέσματα:

1. Η διαφορά ανάμεσα στο πάγιο και το ρευστό συγχέεται με τη διαφορά ανάμεσα στο Π και στο Ε'. *Εδώ όμως είναι απολύτως ακατανόητο, γιατί ένα καθορισμένο είδος κεφαλαίου πρέπει να είναι περισσότερο πάγιο ή περισσότερο κυκλοφοριακό από ένα άλλο.*
2. Κάθε κυκλοφοριακό κεφάλαιο ταυτίζεται με το κεφάλαιο που δαπανήθηκε ή που πρόκειται να δαπανηθεί για μισθό εργασίας. (Τζ. Στ. Μιλλ κ.ά.)

⁷³ Υπογράμμιση στο κείμενο.

⁷⁴ Πρόκειται για μια αρεστή στους αστούς οικονομολόγους θέση.

3. Η διαφορά ανάμεσα στο μ και στο σ που τη συγγέουν με τη διαφορά κυκλοφοριακού και πάγιου (Μπάρτον, Ρικάρντο), ανάγεται τελικά ολότελα στη δεύτερη (Ράμσαη): όλα τα Μπ είναι πάγιο και μόνο το μ είναι κυκλοφοριακό κεφάλαιο.
4. Η διαφορά πάγιου και κυκλοφοριακού μετατρέπεται σε διαφορά money at call και money not at call (κατατεθειμένο χρήμα, που μπορεί να αποσυρθεί χωρίς προειδοποίηση ή μόνο ύστερα από προειδοποίηση). (νεότατοι Άγγλοι, και ιδίως Σκωτσέζοι οικονομολόγοι, όπως Μακ Λήοντ, Πάτερσον κ.α.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Δύο κλάδοι παραγωγής: ίση εη, ίδιες αναλογίες πάγιου / κυκλοφοριακού (δεν έχει σχέση εδώ η διαφορά ανάμεσά τους). Στον έναν έχουμε διαιρετό προϊόν (πχ νήμα), στον άλλον μη διαιρετό προϊόν (πχ ατμομηχανή σιδηροδρόμου) → διαφορά στη *διάρκεια της πράξης της παραγωγής*. Οι διαφορές αυτές υπάρχουν και μέσα στα πλαίσια του ίδιου κλάδου, και τελικά παρουσιάζουν άπειρη ποικιλία [πχ 225/2-226/0]

Η διαφορά αυτή, με ίση δαπάνη κεφαλαίου πρέπει να προκαλέσει μια διαφορά στην ταχύτητα περιστροφής του κεφαλαίου. (Επιπλέον υποθέσεις: ίδια αναλογία μ και σ, δηλ. ίδια ΟΣΚ, ίδια διαίρεση σε αναγκαία εργασία και υπερεργασία, και τα δύο παράγονται επί παραγγελία και πληρώνονται κατά την παράδοση του έτοιμου προϊόντος.) Στον πρώτη περίπτωση (νήμα) το κεφάλαιο επιτελεί την περιστροφή του σε μια εβδομάδα, στη δεύτερη (ατμομηχανή) σε τρεις μήνες. Με ίσους τους άλλους όρους, *πρέπει ο δεύτερος να έχει στη διάθεση του δώδεκα φορές περισσότερο κυκλοφοριακό κεφάλαιο από τον πρώτο.*

Το μέγεθος του προκαταβλημένου κεφαλαίου ανά εβδομάδα δεν έχει εδώ σημασία, εφόσον είναι ίδιο και στις δύο περιπτώσεις. {Τη μια φορά προκαταβάλλεται για μια εβδομάδα την άλλη για 12.}

Η διαφορά στην ταχύτητα περιστροφής πηγάζει εδώ από την **περίοδο εργασίας**:

«[...] Την τέτοια εη, που αποτελείται από τη διαδοχή λίγο – πολύ πολυάριθμων συνεχόμενων εη, την ονομάζω **περίοδο εργασίας**. Όταν μιλάμε για εη, εννοούμε το μέγεθος του χρόνου εργασίας που στη διάρκειά του ο εργάτης είναι υποχρεωμένος να ξοδεύει καθημερινά την ΕΔ του, να εργάζεται καθημερινά. Όταν αντίθετα μιλάμε για περίοδο εργασίας, εννοούμε τον *αριθμό των συνεχόμενων εη που απαιτούνται σ' ένα συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής για να παραχθεί ένα έτοιμο προϊόν*. Το προϊόν κάθε εη είναι εδώ ένα μερικό μόνο προϊόν, που μέρα με τη μέρα φτιάχνεται και που μόνο στο τέλος της μεγαλύτερης ή μικρότερης περιόδου του χρόνου εργασίας αποκτά την έτοιμή του μορφή, γίνεται έτοιμη ΑΧ.»⁷⁵

Γι' αυτό οι διακοπές, οι διαταραχές του κοινωνικού προτσές παραγωγής, πχ εξαιτίας κρίσεων, επενεργούν πολύ διαφορετικά στα διάφορα προϊόντα εργασίας. {Αν το έργο, πχ σιδηροδρομική γραμμή, δεν συνεχιστεί, θα έχουν ξοδευτεί άνωφελα η εργασία και τα Μπ που καταναλώθηκαν κιόλας. Ακόμα κι όταν επαναληφθεί αργότερα η εργασία, θα 'χει οπωσδήποτε επέλθει στο μεταξύ κάποια βλάβη.}

Εδώ φαίνεται η πρακτική σημασία της διαφοράς πάγιου και κυκλοφοριακού κεφαλαίου: Το πάγιο κεφάλαιο έχει προκαταβληθεί στο προτσές της παραγωγής για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα. *Εφόσον η κάθε ξεχωριστή περίοδος*⁷⁶ *είναι μικρότερη από την περίοδο της δικής της ύπαρξης*, το ίδιο μέσο εργασίας

⁷⁵ 227/1

⁷⁶ Που στη διάρκειά της η αξία του μέσου εργασίας επαναφέρει τμηματικά με την πώληση του προϊόντος.

εξακολουθεί να λειτουργεί στο προτσές παραγωγής κατά τη διάρκεια πολλών περιόδων εργασίας, και στις δύο περιπτώσεις⁷⁷.

Με τα κυκλοφοριακά συστατικά του προκαταβλημένου κεφαλαίου (ΕΔ & υλικά εργασίας) τα πράγματα είναι διαφορετικά: [228/1] η δαπάνη εξαρτάται ευθέως ανάλογα από την περίοδο εργασίας. Στο προϊόν μεταβιβάζονται συνεχώς η αξία της ΕΔ, υπεραξία, αλλά και η αξία των υλικών εργασίας μέχρι να πάρει τη μορφή του έτοιμου εμπορεύματος. [...] Κάθε μέρος του κυκλοφοριακού καθηλώνεται διαδοχικά στη σφαίρα της παραγωγής, δένεται με τη μορφή Π.

Η παράταση του χρόνου παραγωγής μειώνει την ταχύτητα περιστροφής (ακριβώς όπως τη μειώνει και η παράταση του χρόνου κυκλοφορίας). Εδώ όμως πρέπει να σημειώσουμε δύο πράγματα.

Πρώτον: την παρατεταμένη παραμονή (πχ 3 μήνες) του προκαταβλημένου κεφαλαίου στη σφαίρα παραγωγής.

Δεύτερον: πρέπει διαρκώς να προστίθεται κάθε εβδομάδα μια καινούρια δόση κυκλοφοριακού κεφαλαίου στις προηγούμενες. Άρα, μαζί με τη διάρκεια της περιόδου εργασίας αυξάνει η μάζα του διαδοχικά προκαταβαλλόμενου πρόσθετου κεφαλαίου.

[...] Έχουμε δηλ., πρώτο, διαφορά στην επαναροή του *ίδιου* δαπανημένου ποσού κεφαλαίου⁷⁸. Δεύτερο όμως: το μέγεθος της δαπάνης είναι τελείως διαφορετικό για τον νηματουργό και για τον εργοστασιάρχη μηχανών (αν και το Π, στους 3 μήνες, και στις δύο περιπτώσεις είναι ίσου μεγέθους). Ο λόγος είναι εμφανής [229/3]. Διαφορετικές είναι λοιπόν τόσο η διάρκεια του χρόνου προκαταβολής⁷⁹, όσο και η μάζα του κεφαλαίου που πρέπει να προκαταβληθεί ανάλογα με τη διάρκεια του προτσές εργασίας⁸⁰.

Στις *λιγότερο ανεπτυγμένες βαθμίδες της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής*, οι επιχειρήσεις που απαιτούν **μακρόχρονη** περίοδο εργασίας – και επομένως μεγάλη δαπάνη κεφαλαίου για μεγάλο χρονικό διάστημα – είτε δεν διεξάγονται καθόλου κεφαλαιοκρατικά⁸¹, είτε παράγονται μόνο κατά ένα ελάχιστο μέρος με την παρουσία του ίδιου του κεφαλαιοκράτη [πχ ανέγερση κατοικίας – τμηματική πληρωμή από τον ιδιώτη].

Αντίθετα, στην εποχή του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, από τη μια είναι συγκεντρωμένα κατά μάζες κεφάλαια στα χέρια ατόμων, και από την άλλη δίπλα στον ατομικό κεφαλαιοκράτη εμφανίζεται ο συνεταιρισμένος κεφαλαιοκράτης (**μετοχικές εταιρίες**), και το πιστωτικό σύστημα είναι ανεπτυγμένο. Τότε, [δηλ. τώρα, ΣτΑ], διεξάγονται μεγάλες – με την παραπάνω έννοια – επιχειρήσεις κεφαλαιοκρατικά. [230/1-2] {...} Ο εργολάβος δεν εργάζεται πια για τον πελάτη, αλλά για την αγορά. Όπως και κάθε άλλος

⁷⁷ Δες επίσης στο τέλος του κεφαλαίου: πάγιο και περίοδος εργασίας (σελ 4 π)

⁷⁸ Αναφερόμαστε πάντα στο πχ που τέθηκε αρχικά, με τις αρχικές υποθέσεις.

⁷⁹ Η προθεσμία ανανέωσης ορισμένων δόσεων του κεφαλαίου

⁸⁰ Το γεγονός αυτό πρέπει να σημειωθεί, επειδή η διάρκεια της προκαταβολής μπορεί ν' αυξάνει, χωρίς για το λόγο αυτό ν' αυξάνει και η μάζα του κεφαλαίου που πρέπει να προκαταβληθεί, ανάλογα με τη διάρκεια αυτή (κεφ. 13°).

⁸¹ Όπως πχ οι δρόμοι, διώρυγες κλπ. που γίνονται με έξοδα *του δήμου, της κοινότητας και του κράτους* (σε παλαιότερες εποχές συνήθως με αναγκαστική εργασία). [βλ. πχ ΔΕΗ, ΣτΑ]

βιομήχανος είναι κι αυτός υποχρεωμένος να έχει έτοιμα εμπορεύματα στην αγορά. [...] Αν στο μεταξύ ξεσπάσει μια κρίση, τότε ναυαγεί συνήθως όλη η επιχείρηση. Στην καλύτερη περίπτωση τα σπίτια μένουν μισοτελειωμένα, ώσπου να 'ρθουν καλύτεροι καιροί. Στην χειρότερη περίπτωση, βγαίνουν στο σφυρί και ξεπουλιούνται μισοτιμής. [...] Το κέρδος από το ίδιο το χτίσιμο είναι εξαιρετικά μικρό, το κύριο κέρδος του εργολάβου συνίσταται στην ύψωση της γαιοπροσόδου, στην επιτήδεια εκλογή και χρησιμοποίηση του οικοπέδου.}

Σύνοψη: η εκτέλεση έργων που απαιτούν πολύ μεγάλη περίοδο εργασίας και μεγάλη κλίμακα περιέρχεται ολοκληρωτικά στα χέρια της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής μόνο όταν η συγκέντρωση του κεφαλαίου έχει πάρει πολύ σημαντικές διαστάσεις και όταν από την άλλη μεριά η ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος προσφέρει στον κεφαλαιοκράτη την εύκολη διέξοδο να προκαταβάλλει και επομένως να διακινδυνεύει ξένο, αντί για το δικό του, κεφάλαιο. Ωστόσο, η ταχύτητα και ο χρόνος περιστροφής δεν επηρεάζονται από το αν το προκαταβλημένο κεφάλαιο στην παραγωγή ανήκει ή όχι σ' αυτόν που το χρησιμοποιεί.

Αυτά που μεγαλώνουν το προϊόν της μιας εη (συνεργασία, καταμερισμός της εργασίας, χρησιμοποίηση μηχανών) συντομεύουν επίσης την περίοδο εργασίας στις συνεχόμενες πράξεις παραγωγής. Αυτές όμως οι τελειοποιήσεις (εκμηχάνιση) συνδέονται συνήθως με αυξημένη δαπάνη πάγιου κεφαλαίου⁸². Από την άλλη μεριά, η περίοδος εργασίας μπορεί να συντομευτεί με απλή επέκταση της συνεργασίας (αύξηση δαπάνης τόσο σε πάγιο όσο και σε ρευστό κεφάλαιο) [πχ].

Έτσι, όλο το ζήτημα είναι να ξέρουμε σε ποιο βαθμό τα Μπ και τα μέσα συντήρησης (ή η διάθεσή τους) είναι διασπαρμένα ή συνενωμένα στα χέρια ατομικών κεφαλαιοκρατών (βαθμός συγκέντρωσης κεφαλαίου). Η πίστη συντελεί στην συντόμευση της περιόδου εργασίας, άρα και του χρόνου περιστροφής.

Όπου η περίοδος εργασίας υπαγορεύεται από φυσικούς νόμους, τα προαναφερόμενα μέσα δεν μπορούν να επιφέρουν καμιά συντόμευση. {[232/2-3] Πχ και πώς το αντιμετώπιζαν το ζήτημα οι μικροί Άγγλοι παχτωτές ως προς την ανάγκη ταχύτερης περιστροφής του κεφαλαίου τους.}

Πάγιο κεφάλαιο και περίοδος εργασίας [233/2]: η επιβράδυνση δεν προκαλεί καινούρια δαπάνη πάγιου κεφαλαίου.

Επομένως, η επιβραδυνόμενη επαναροή επηρεάζει διαφορετικά το πάγιο και διαφορετικά το κυκλοφοριακό κεφάλαιο. {Είτε η επαναροή γίνεται πιο αργά, είτε πιο γρήγορα, το πάγιο εξακολουθεί να λειτουργεί. Αντίθετα, το κυκλοφοριακό γίνεται ανίκανο να λειτουργήσει όταν επιβραδύνεται η επαναροή.}

Οι μέθοδοι που συντομεύουν την περίοδο εργασίας είναι εφαρμόσιμες στους διάφορους κλάδους της βιομηχανίας μόνο σε πολύ διαφορετικό βαθμό και δεν εξαλείφουν τις διαφορές στη διάρκεια των διάφορων

⁸² Όπως και στην περίπτωση περιορισμού του χρόνου παραγωγής που δεν αποτελείται από χρόνο εργασίας (Κεφ. 13°, 236/1 & Σημ. 213°, 2/1)

περιόδων εργασίας. {Απόλυτη συντόμευση σ' ένα κλάδο – σχετική διάρκεια συγκριτικά με έναν άλλο
[234/2.]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ: Ο ΧΡΟΝΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Χρόνος παραγωγής: χρόνος που στη διάρκειά του το κεφάλαιο είναι δεμένο στη σφαίρα της παραγωγής.

Ο χρόνος εργασίας είναι πάντα χρόνος παραγωγής. Όλος ο χρόνος παραγωγής όμως, δεν είναι χρόνος εργασίας. Δηλ., ο χρόνος παραγωγής είναι μεγαλύτερος από το χρόνο εργασίας.

Δεν πρόκειται εδώ για διακοπές του προτσές εργασίας, που καθορίζονται από τα φυσικά όρια της ίδιας της ΕΔ. [...] Πρόκειται για μια διακοπή, ανεξάρτητα από τη διάρκεια του προτσές εργασίας, που επιβάλλεται από τη φύση του ίδιου του προϊόντος και της κατασκευής του, που στη διάρκειά της το αντικείμενο εργασίας υποβάλλεται σε λίγο-πολύ μακρόχρονα φυσικά προτσές και πρέπει να υποστεί φυσικές, χημικές ή φυσιολογικές αλλαγές, που στη διάρκειά της το προτσές εργασίας σταματάει ολοκληρωτικά ή μερικά.

Η διαφορά ανάμεσα στο χρόνο παραγωγής και στο χρόνο εργασίας αφορά τις πιο διαφορετικές περιπτώσεις: Το κυκλοφοριακό κεφάλαιο μπορεί να βρίσκεται στο χρόνο παραγωγής, πριν μπει στο καθαυτό προτσές εργασίας (παραγωγή καλαποδιών) ή, αφού περάσει από το καθαυτό προτσές παραγωγής (κρασί, σπόρος), ή ο χρόνος παραγωγής να διακόπτεται πού και πού από το χρόνο εργασίας (γεωργία, δασοκομία). Μεγάλο μέρος κατάλληλου για την κυκλοφορία προϊόντος μένει ενσωματωμένο στο ενεργό προτσές παραγωγής, ενώ ένα πολύ μικρότερο μέρος μπαίνει στη χρονιάτικη κυκλοφορία (δασοκομία και κτηνοτροφία). Το μεγαλύτερο ή μικρότερο χρονικό διάστημα, για το οποίο πρέπει να δαπανηθεί κυκλοφοριακό κεφάλαιο με τη μορφή δυνάμει παραγωγικού κεφαλαίου [απόθεμα, ΣτΑ], επομένως και η μεγαλύτερη ή μικρότερη μάζα αυτού του κεφαλαίου που πρέπει να δαπανηθεί μεμιάς, εν μέρει καθορίζεται από το είδος του προτσές παραγωγής (γεωργία), και εν μέρει εξαρτάται από την εγγύτητα των αγορών κλπ., δηλ. από περιστατικά που ανήκουν στη σφαίρα της κυκλοφορίας⁸³.

[πχ: μούστος κλπ. 235/3] **Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις,** [...] μόνο πού και πού προστίθεται συμπληρωματική εργασία. Ο χρόνος παραγωγής του προκαταβλημένου κεφαλαίου αποτελείται από δύο περιόδους (προτσές εργασίας & επίδραση φυσικών προτσές, όχι προτσές εργασίας). Τα πράγματα δεν αλλάζουν καθόλου επειδή οι δύο αυτές περίοδοι πού και πού διασταυρώνονται και αλληλοδιδρούνται.

Ανάλογα με τη διάρκεια του χρόνου παραγωγής, που δεν αποτελείται από χρόνο εργασίας, παρατείνεται και η περίοδος περιστροφής του κεφαλαίου. Αυτός ο χρόνος μπορεί να περιοριστεί με τεχνητή συντόμευση, εφόσον το επιτρέπουν οι νόμοι της φύσης. [πχ, όπου ο χρόνος παραγωγής έχει περιοριστεί σε τεράστιο βαθμό, στο ίδιο όμως βαθμό έχει αυξηθεί και η τοποθέτηση πάγιου κεφαλαίου⁸⁴, 236/1/τέλος]

236/2. Αμερικάνικη παραγωγή καλαποδιών.

⁸³ 243/1 όλη: εδώ συνοψίζεται όλο το κεφάλαιο, και γι' αυτό παρατίθεται εξ αρχής, αν και τελευταία παράγραφος. Ακολουθούν συμπληρωματικές σημειώσεις – «απόδειξη».

⁸⁴ Όπως και στην περίπτωση περιορισμού της περιόδου εργασίας (δες Σημ. 212°, 3/3 και Υ8)

237/1-2. Αγροτική οικονομία. Γερμανία (Κίρχοφ), Ρωσία {**Με την ευκαιρία:** αυτή η σπιτική βιομηχανία εξαναγκάζεται ολοένα και περισσότερο να μπαίνει στην υπηρεσία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής [...]. Η διάσταση της περιόδου παραγωγής και της περιόδου εργασίας είναι η *φυσική βάση της συνένωσης της γεωργίας με την πάρεργη αγροτική βιομηχανία*, και πώς, από την άλλη μεριά, η τελευταία με τη σειρά της γίνεται σημείο στήριξης για τον κεφαλαιοκράτη, που στην αρχή παρεμβαίνει σαν έμπορος. Όταν αργότερα η κεφαλαιοκρατική παραγωγή πραγματοποιεί το χωρισμό της μανουφακτούρας από τη γεωργία, ο εργάτης της υπαίθρου πέφτει όλο και περισσότερο στην *εξάρτηση της απλώς τυχαίας πάρεργης απασχόλησης* κι έτσι χειροτερεύει η κατάστασή του⁸⁵.}

238/1. Στη διάρκεια των διαφόρων περιόδων του έτους παρουσιάζεται η μεγαλύτερη *ασυμμετρία* στη δαπάνη κυκλοφοριακού κεφαλαίου, ενώ η επαναροή του γίνεται μόνο μεμιάς σε χρόνο που καθορίζεται από φυσικούς όρους⁸⁶. Επομένως, πρέπει σ' αυτούς τους κλάδους να προκαταβάλλονται μεμιάς και για μεγαλύτερο διάστημα, μεγαλύτερες μάζες κεφαλαίου (σχετικά με τους κλάδους με συνεχείς περιόδους εργασίας).

Η διάρκεια ζωής του πάγιου διαφέρει εδώ επίσης σημαντικά περισσότερο από το χρόνο, στον οποίο λειτουργεί πράγματι παραγωγικά. {Εφόσον το πάγιο αυτό αποτελείται από ζώα εργασίας, απαιτεί συνεχώς τα ίδια ή σχεδόν τα ίδια έξοδα για τροφή κλπ., όπως και τον καιρό που εργάζεται.} Στα άψυχα μέσα εργασίας και η μη χρησιμοποίησή τους επιφέρει κάποια υποτίμηση. Επομένως, ακριβαίνει γενικά το προϊόν, επειδή η μεταβίβαση αξίας στο προϊόν δεν υπολογίζεται σύμφωνα με το χρόνο που λειτουργεί το πάγιο κεφάλαιο, αλλά σύμφωνα με το χρόνο που χάνει αξία. {Σ' αυτούς τους κλάδους παραγωγής η αδράνεια του πάγιου κεφαλαίου, αδιάφορο αν συνδέεται και με τρέχοντα έξοδα, αποτελεί κι αυτή όρο της φυσιολογικής χρησιμοποίησής του⁸⁷. Κάθε τελειοποίηση που μειώνει το μη παραγωγικό ξόδεμα μέσω εργασίας, πρώτων υλών και ΕΔ, μειώνει και την αξία του προϊόντος.}⁸⁸

239/1. Στην αγροτική οικονομία συνδυάζονται και η σχετικά μεγάλη διάρκεια της περιόδου εργασίας (Κεφ. 12^ο) και η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο χρόνο εργασίας και στο χρόνο παραγωγής. {Χότζκιν}

Όλες οι μέθοδοι, που από τη μια κατανέμουν στη γεωργία *πιο σύμμετρα* σ' όλο το χρόνο τα έξοδα για μισθούς εργασίας και Μπ, και από την άλλη *συντομεύουν την περιστροφή*⁸⁹, απαιτούν *αύξηση του κυκλοφοριακού κεφαλαίου* που προκαταβάλλεται. [πχ αμειψισπορά χωρίς αγρανάπαυση, ενδιάμεσες καλλιέργειες]

⁸⁵ Όπως θα δούμε αργότερα, για το κεφάλαιο όλες οι διαφορές εξισώνονται στην περιστροφή. Για τον εργάτη όχι.

⁸⁶ Σε αντίθεση με τους περισσότερους κλάδους της καθαυτό βιομηχανίας κλπ. Εδώ αναφερόμαστε στους κλάδους όπου ο χρόνος εργασίας αποτελεί μέρος μόνο του χρόνου παραγωγής.

⁸⁷ Είναι αναμενόμενη, άρα υπολογίζεται η φθορά στην αξία που μεταφέρεται στο προϊόν [ΣτΑ]. Το ίδιο επίσης σε κάθε προτσές εργασίας, η ΕΔ που ξοδεύεται *μη παραγωγικά*, αλλά *αναπόφευκτα*, υπολογίζεται εξίσου με την ΕΔ που ξοδεύεται παραγωγικά.

⁸⁸ Πρόκειται εδώ για επισήμανση, αφού αυτό το συμπέρασμα μπορεί να συναχθεί από τη θεωρία της αξίας [ΣτΑ].

⁸⁹ Επειδή καλλιεργούνται πιο ποικιλόμορφα προϊόντα που επιτρέπουν πολλές σοδειές κατά τη διάρκεια του έτους.

240/1. Δασοκομία⁹⁰. Δεν ευνοεί την ατομική, επομένως και την κεφαλαιοκρατική, επιχείρηση⁹¹.

241/3. Κτηνοτροφία. Εδώ μόνο ένα μέρος του κεφαλαίου περιστρέφεται κάθε χρόνο, ακριβώς όπως το πάγιο. Ωστόσο δεν αποτελεί πάγιο με την αυστηρή έννοια της λέξης. Αυτό που εδώ ονομάζεται *απόθεμα*⁹² βρίσκεται κατά κάποια έννοια στο προτσές της παραγωγής (*ταυτόχρονα σαν μέσο εργασίας και σαν υλικό εργασίας*). Ανάλογα με τους φυσικούς όρους της αναπαραγωγής του πρέπει να βρίσκεται πάντα ένα σημαντικό μέρος μ' αυτήν την μορφή, σε μια καλά οργανωμένη επιχείρηση. Ανάλογη επίδραση στην περιστροφή ασκεί ένα άλλο είδος του αποθέματος που αποτελεί μόνο δυνάμει Π.

{Βλέπε Β' Τόμος, Κεφ. 6^ο, 2} Οι διαστάσεις του κεφαλαίου που πρέπει να προκαταβληθεί μεμιάς για παραγωγικό απόθεμα επηρεάζουν και την περιστροφή. [...] Από την άλλη, αυτό το σταμάτημα καθορίζεται με τη σειρά του από το χρόνο κυκλοφορίας, από περιστατικά που ανήκουν στη σφαίρα της κυκλοφορίας [242/1-243/0] {Κίρχοφ}.

Θα δούμε αργότερα (Γ' Τόμος) σε τι παράλογες θεωρίες οδήγησε τους Μακ Κούλλοκ, Τζ. Μιλλ κλπ. η απόπειρά τους να ταυτίσουν με το χρόνο εργασίας το χρόνο παραγωγής που αποκλίνει από το χρόνο εργασίας, απόπειρα που με τη σειρά της πάλι πηγάζει από τη *λαθεμένη εφαρμογή της θεωρίας της αξίας*.

Ο κύκλος περιστροφής που εξετάσαμε καθορίζεται από τη *διάρκεια του παγίου*.

Στη γεωργία ένας τέτοιος κύκλος περιστροφής γεννιέται από το σύστημα της αμειψισποράς. {Κίρχοφ}

⁹⁰ Η ανάπτυξη του πολιτισμού και της βιομηχανίας γενικά αποδείχτηκε ανέκαθεν τόσο δραστήρια στην καταστροφή των δασωμένων εκτάσεων, που σε σύγκριση μ' αυτήν όλα όσα έχει κάνει για τη συντήρησή τους και για την αναδάσωση αποτελούν εντελώς μηδαμινό μέγεθος.

⁹¹ Που στην ουσία της είναι ατομική επιχείρηση ακόμα και στις μετοχικές εταιρίες (συνεταιρισμένος κεφαλαιοκράτης).

⁹² Μια ορισμένη ποσότητα ζωντανής ξυλείας ή ζώων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

Ο χρόνος περιστροφής ισούται με το άθροισμα του χρόνου παραγωγής⁹³ και του χρόνου κυκλοφορίας. Αυτόν τον δεύτερο θα εξετάσουμε εδώ. Συγκρίνουμε δύο τοποθετήσεις κεφαλαίου, όπου όλοι οι άλλοι όροι, που τροποποιούν την περιστροφή, είναι ίσοι, και μόνο οι χρόνοι κυκλοφορίας είναι διαφορετικοί, ή σε ένα δοσμένο κεφάλαιο με δοσμένη σύνθεση πάγιου και ρευστού, με δοσμένη περίοδο εργασίας κλπ. υποθέτουμε ότι ποικίλλουν μόνο οι χρόνοι κυκλοφορίας.

Το ένα κομμάτι του χρόνου κυκλοφορίας – το σχετικά πιο αποφασιστικό – αποτελείται από το **χρόνο πώλησης** (= η περίοδος που το κεφάλαιο βρίσκεται στην εμπορευματική του μορφή Ε'). Πρόσθετη δαπάνη κεφαλαίου (έξοδα φύλαξης κλπ.). Ο χρόνος αυτός μπορεί να είναι πολύ διαφορετικός για τους ξεχωριστούς κεφαλαιοκράτες του ίδιου κλάδου παραγωγής. Επομένως μπορεί να είναι διαφορετικός επίσης για τα διάφορα αυτοτελή κεφάλαια, που στην πραγματικότητα δεν είναι παρά αυτοτελοποιημένα κομμάτια του συνολικού κεφαλαίου που είναι τοποθετημένο στην ίδια σφαίρα παραγωγής. Η περίοδος πώλησης για το ίδιο ατομικό κεφάλαιο θα ποικίλει μαζί με τις γενικές διακυμάνσεις των συνθηκών της αγοράς ή μαζί με τις διακυμάνσεις τους στον κάθε ξεχωριστό κλάδο παραγωγής.

Όλοι οι παράγοντες που γενικά προκαλούν διαφορές στις περιόδους περιστροφής των κεφαλαίων (σε διάφορους κλάδους παραγωγής) έχουν σαν συνέπεια, όταν δρουν ατομικά, επίσης διαφορές στην περιστροφή των διάφορων ξεχωριστών κεφαλαίων που βρίσκονται στον ίδιο κλάδο παραγωγής⁹⁴.

Μια αιτία που δρα διαρκώς και διαφοροποιεί το χρόνο πώλησης – άρα και το χρόνο περιστροφής γενικά – είναι η **απόσταση της αγοράς από τον τόπο παραγωγής του**. {χρόνος ταξιδιού = με το χρόνο πώλησης με παραγωγή επί παραγγελία / προστίθεται σ' αυτόν όταν δεν έχουμε παραγωγή επί παραγγελία.}

Βελτίωση μέσων επικοινωνίας & μεταφοράς: απόλυτη συντόμευση χρόνου «περιπλάνησης» των εμπορευμάτων στο χώρο, δεν αίρει όμως τη σχετική διαφορά των διαφόρων Ε' ή ακόμα των διαφόρων κομματιών του ίδιου Ε'. Ακόμα, οι σχετικές διαφορές μπορούν να μετατοπιστούν έτσι που να μην ανταποκρίνονται στις γεωγραφικές αποστάσεις⁹⁵. Ταυτόχρονα, μπορούν να ταξιδεύουν διαδοχικές ποσότητες εμπορευμάτων κατά συντομότερα διαδοχικά χρονικά διαστήματα, ώστε να μην σωριάζονται κατά μεγάλες μάζες δυνάμει Ε' στην αγορά [247]. Μ' αυτήν την κατανομή της επαναροής σε πολλές διαδοχικές περιόδους *συντομεύεται* ο συνολικός χρόνος κυκλοφορίας, επομένως και η περιστροφή. Με την αλλαγή στα μέσα μεταφοράς δημιουργείται μια *τοπική διαφορά* στο χρόνο κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, των δυνατοτήτων αγοράς και πώλησης κλπ., ή η υπάρχουσα κιάλας τοπική διαφορά

⁹³ Οι παράγοντες που τον επηρεάζουν εξετάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια.

⁹⁴ Αν ο ένας κεφαλαιοκράτης βρίσκει την ευκαιρία να πουλήσει πιο γρήγορα από τον ανταγωνιστή του, αν ο ένας χρησιμοποιεί περισσότερες μεθόδους που συντομεύουν τις περιόδους εργασίας, απ' όσες χρησιμοποιεί ο άλλος κλπ.

⁹⁵ Η απόσταση είναι όρος χρονικός και όχι γεωγραφικός, όπου οι δύο αποκλίνουν [ΣτΑ]. Εδώ πρέπει να προστεθεί ακόμα πως οι μεταφορές είναι σχετικά πιο φτηνές για τις μεγάλες αποστάσεις παρά για τις μικρές [246/1/τέλος].

κατανέμεται διαφορετικά. {Το προτσές έχει ως εξής: αναπτύσσεται η μεγαλύτερη ή μικρότερη συχνότητα λειτουργίας των μέσων μεταφοράς, από τη μία, από το μεγαλύτερο υπάρχον κέντρο (τόπο) παραγωγής προς τη μεγαλύτερη υπάρχουσα αγορά. Από την άλλη, αυτή η ανάπτυξη επιφέρει μια επιταχυμένη συγκέντρωση τόσο του κέντρου παραγωγής όσο και της αγοράς πώλησης. *Με την επιταχυμένη έτσι συγκέντρωση μαζών ανθρώπων και κεφαλαίων σε ορισμένα σημεία προχωρεί η συγκέντρωση αυτών των μαζών κεφαλαίων σε λίγα χέρια.* Ταυτόχρονα, συντελείται καινούρια μετακίνηση και μετατόπιση λόγω αλλαγής της σχετικής θέσης των τόπων παραγωγής και των αγορών. Κάποιοι αναπτύσσονται, κάποιοι ξεπέφτουν.}

Γι' αυτό, όλοι οι κλάδοι παραγωγής, που λόγω της φύσης του προϊόντος εξαρτούνται κυρίως από την τοπική κατανάλωση, αποκτούν τις μεγαλύτερες διαστάσεις στα μεγάλα κέντρα του πληθυσμού. Η γρηγορότερη περιστροφή του κεφαλαίου ισοφαρίζει εδώ εν μέρει το γεγονός ότι μερικοί όροι της παραγωγής είναι ακριβότεροι (πχ. οικόπεδα).

Από τη μια μεριά, με τη πρόοδο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής η ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας συντομεύει το χρόνο κυκλοφορίας για μια δοσμένη ποσότητα εμπορευμάτων. Αντίστροφα, η ίδια πρόοδος και η δυνατότητα που διαμορφώνεται δημιουργούν την ανάγκη να εργάζονται για όλο και πιο απομακρυσμένες αγορές, δηλ. για την *παγκόσμια αγορά*. Η μάζα των εμπορευμάτων που βρίσκονται στο δρόμο και ταξιδεύουν προς μακρινά σημεία αυξάνει τεράστια, γι' αυτό αυξάνει απόλυτα και σχετικά και το μέρος του κοινωνικού κεφαλαίου που βρίσκεται διαρκώς για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα στο στάδιο του Ε', στην περίοδο της κυκλοφορίας. Έτσι αυξάνει ταυτόχρονα και το μέρος του κοινωνικού πλούτου που, αντί να χρησιμεύει σαν άμεσο μέσο παραγωγής, δαπανάται για μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας και για το πάγιο και κυκλοφοριακό κεφάλαιο που απαιτείται για τη λειτουργία τους⁹⁶.

Χρόνος ξαναμετατροπής του χρήματος στα στοιχεία του Π, **χρόνος αγοράς**: δεύτερο μέρος του χρόνου κυκλοφορίας.

{Η σχετική διάρκεια του ταξιδιού των εμπορευμάτων δημιουργεί μια διαφορά και στο χρόνο αγοράς. Οι διαφορές στην περιστροφή που δημιουργούνται μ' αυτό τον τρόπο⁹⁷ αποτελούν μια από τις υλικές βάσεις των διάφορων προθεσμιών πίστωσης, όπως γενικά το υπερπόντιο εμπόριο αποτελεί μια από τις πηγές που γέννησαν το καθαυτό πιστωτικό σύστημα. }⁹⁸

Όταν είναι μεγαλύτερος ο χρόνος κυκλοφορίας μεγαλώνει ο κίνδυνος μιας αλλαγής των τιμών στην αγορά πώλησης.

⁹⁶ Πολύ επίκαιρη παρατήρηση.

⁹⁷ Πρόκειται εδώ για το ταξίδι της επιστροφής της αλλαγμένης μορφής του εμπορεύματος, του χρήματος. Σήμερα βέβαια, με την ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος, αυτός ο χρόνος έχει σχεδόν εκμηδενιστεί [ΣτΑ].

⁹⁸ Η σημείωση παρατίθεται κυρίως για ιστορικούς λόγους (γέννηση του πιστωτικού συστήματος)

Όταν η πληρωμή δε γίνεται αμέσως σε μετρητά, προκύπτει μια *διαφορά στο χρόνο κυκλοφορίας από τις διάφορες προθεσμίες πληρωμής κατά την αγορά και την πώληση* {εν μέρει ατομική – ανάμεσα σε διάφορα χωριστά κεφάλαια του ίδιου κλάδου παραγωγής, εν μέρει ανάμεσα σε διάφορους κλάδους παραγωγής, ανάλογα με τις διάφορες συνηθισμένες προθεσμίες συναλλαγής}⁹⁹.

Διαφορές στο χρόνο περιστροφής προκύπτουν επίσης από τον όγκο των συναλλαγών που γίνονται με **συμβόλαια παράδοσης**. Ο όγκος αυτός αυξάνει όσο αυξάνουν οι διαστάσεις και η κλίμακα της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Οι διαφορές αυτές προέρχονται από τη σφαίρα κυκλοφορίας (επειδή το συμβόλαιο παράδοσης είναι μια επιχείρηση που ανήκει στην αγορά), έχουν όμως τον άμεσο αντίκτυπο τους στη σφαίρα της παραγωγής, και μάλιστα ανεξάρτητα από κάθε προθεσμία πληρωμής και πιστωτική σχέση, επομένως και όταν η πληρωμή γίνεται σε μετρητά. Εδώ δεν έχει επίσης σημασία αν το προϊόν είναι διαιρετό ή όχι (εφόσον η παραγγελλόμενη μάζα πρέπει να παραδοθεί μεμιάς ή τουλάχιστον πρέπει να πληρωθεί μόνο αφού θα 'χει παραδοθεί ολόκληρη). [...] Το έτοιμο μέρος του παραγγελλμένου εμπορεύματος δε βρίσκεται πια στο προτσές παραγωγής¹⁰⁰, βρίσκεται στην αποθήκη σαν δύναμι μόνο κεφάλαιο¹⁰¹. {Αυτή η περίπτωση είναι η ίδια σαν να είχαμε μια συνεχή περίοδο εργασίας που αφορά όλη την παραγγελλόμενη ποσότητα.[250/1]}

Δεύτερη περίοδος του χρόνου κυκλοφορίας (χρόνος αγοράς): αναγκαστική παραμονή μέρους του κεφαλαίου στη μορφή του X, *διαρκώς*. {Δηλ., καθώς αυτό το μέρος μετατρέπεται σε Π, συμπληρώνεται με εισροή από την κυκλοφορία, από το πραγματοποιημένο E' .}

Η μετατροπή X → Π επιβραδύνεται από την μεγάλη απόσταση από την αγορά¹⁰².

[Κεφ. 6^ο, τ.π., σελ 138 κέ] λανθάνον ή δύναμι Π {δημιουργείται συνεπεία απόστασης από τις κύριες πηγές προμήθειας}: η απόσταση αυτή αυξάνει τη μάζα του κεφαλαίου που πρέπει να προκαταβληθεί μεμιάς, καθώς και το χρόνο για τον οποίο πρέπει να προκαταβληθεί.

Ανάλογη επίδραση ασκούν σε διάφορους κλάδους παραγωγής οι περίοδοι κατά τις οποίες ρίχνονται στην αγορά μεγάλες μάζες πρώτων υλών. [...] Οι περίοδοι αυτές καθορίζουν τις κύριες προθεσμίες που γίνονται οι αγορές αυτών των πρώτων υλών και επηρεάζουν επίσης τις κερδοσκοπικές αγορές {μεγαλύτερη ή μικρότερη διάρκεια προκαταβολής, ακριβώς όπως η φύση των παραγόμενων εμπορευμάτων επηρεάζει την κερδοσκοπική, σκόπιμη, μεγαλύτερης ή μικρότερης διάρκειας διατήρηση του προϊόντος με τη μορφή του δύναμι E'}. {251/3: [...] αντίθετα, όποιος δεν έχει επιχειρηματικό κεφάλαιο ή όποιος δεν έχει καθόλου (!) κερδοσκοπικό πνεύμα, θα πασχίσει να πετύχει τις τρέχουσες μέσες τιμές και επομένως θα κοιτάξει να πουλήσει μόλις θα του παρουσιαστεί και *κάθε φορά* που θα του παρουσιάζεται ευκαιρία να πουλήσει.}

⁹⁹ Πολύ σπουδαίο σημείο για το πιστωτικό σύστημα. Δεν θα σταθούμε άλλο σε αυτό.

¹⁰⁰ Εφόσον είναι έτοιμο

¹⁰¹ Εφόσον είναι μέρος.

¹⁰² Αυτό φυσικά δεν ισχύει σήμερα που τα χρήματα μεταφέρονται σχεδόν αυτόματα.

Στο χρόνο αγοράς παίρνουμε υπόψη πριν απ' όλα πόσο μέρος του προκαταβλημένου κεφαλαίου πρέπει να βρίσκεται διαρκώς με χρηματική μορφή.

Ανεξάρτητα από κάθε κερδοσκοπία, ο όγκος των προαγορών [...] εξαρτάται από τις προθεσμίες της ανανέωσης αυτού του αποθέματος, επομένως από περιστατικά, που με τη σειρά τους εξαρτώνται από τις συνθήκες τις αγορές και επομένως είναι διαφορετικά για τις διάφορες πρώτες ύλες. Πρέπει λοιπόν από καιρό σε καιρό να προκαταβάλλονται μεμιάς μεγάλα ποσά χρήματος. Το χρήμα αυτό επαναφέρει πάντα τμηματικά. Ένα μέρος απ' αυτό ξοδεύεται πάλι εξίσου αδιάκοπα κατά μικρότερα χρονικά διαστήματα, και συγκεκριμένα το μέρος που ξαναμετατρέπεται σε μισθό εργασίας. Ένα άλλο μέρος όμως, αυτό που ξαναμετατρέπεται σε πρώτες ύλες κλπ., πρέπει να συσσωρεύεται για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα σαν εφεδρικό απόθεμα, είτε για αγορές, είτε για πληρωμές. Αυτό λοιπόν το μέρος υπάρχει με τη μορφή του X, παρόλο που μεταβάλλονται οι διαστάσεις της ύπαρξής του σαν τέτοιου.

Άλλα περιστατικά¹⁰³ απαιτούν αυτήν την ύπαρξη X. Γενικά όμως πρέπει να παρατηρήσουμε πως οι οικονομολόγοι έχουν πολύ την τάση να ξεχνούν πως ένα μέρος του απαραίτητου στην επιχείρηση κεφαλαίου όχι μόνο περνάει διαρκώς και εκ περιτροπής από τις τρεις μορφές: X, Π, Ε', αλλά και πως διάφορες μερίδες του βρίσκονται διαρκώς η μία δίπλα στην άλλη μ' αυτές τις μορφές, αν και αλλάζει διαρκώς το σχετικό μέγεθος αυτών των μερίδων. Οι οικονομολόγοι ξεχνούν ιδίως το μέρος εκείνο, που υπάρχει διαρκώς με τη μορφή X, παρόλο που ίσα – ίσα αυτό είναι πολύ αναγκαίο για την κατανόηση της αστικής οικονομίας, και γι' αυτό εκδηλώνεται σαν τέτοιο και στην πράξη.

[Σύνοψη: Ο χρόνος κυκλοφορίας αποτελείται από το χρόνο πώλησης του έτοιμου εμπορεύματος και το χρόνο αγοράς των πρώτων υλών και της ΕΔ. Σ' αυτό το κεφάλαιο εξετάζονται οι παράγοντες που επηρεάζουν τους δύο αυτούς χρόνους. ΣτΑ]

¹⁰³ Θα τα εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗΣ ΣΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΚΑΤΑΒΟΛΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Χρόνος περιστροφής και αξιοποίηση κεφαλαίου.

Σ' αυτό το κεφάλαιο εξετάζουμε την επίδραση που ασκεί η διάρκεια της περιόδου εργασίας του ρευστού στην κλίμακα του προτσές εργασίας της επιχείρησης και στη διαίρεση του προκαταβλημένου κεφαλαίου.

Δεν παίρνουμε υπόψιν για την ώρα το μέρος της αξίας του προϊόντος, που έχει προστεθεί σ' αυτό από τη μέση φθορά του πάγιου κεφαλαίου, αλλά ούτε την υπεραξία. Τότε η αξία του Ε' είναι ίση με την αξία του ρευστού κεφαλαίου, δηλ. του μισθού εργασίας και των πρώτων και βοηθητικών υλών.

Πρώτη περίπτωση:

Ε' προϊόν (διαιρετό ή αδιαίρετο) περιόδου εργασίας 9 εβδομάδων, αξίας 900 λιρών, εβδομαδιαία δαπάνη = 100 λίρες. Χρόνος παραγωγής = χρόνος εργασίας = 9 εβδομάδες. Χρόνος κυκλοφορίας = 3 εβδομάδες. Περίοδος περιστροφής = 12 εβδομάδες. Η παραγωγή θα σταματούσε για τις τρεις βδομάδες της κυκλοφορίας (12 εβδ. = 3 μήνες το χρόνο, $\frac{1}{4}$ της χρονιάτικης περιόδου περιστροφής). Για να είναι η παραγωγή συνεχής και στην ίδια κλίμακα υπάρχουν μόνο δύο λύσεις.

Πρώτη λύση: (χωρίς να πρόσθετο κυκλοφοριακό) Να περιοριστεί η κλίμακα της παραγωγής, έτσι που το προκαταβλημένο κεφάλαιο να επαρκεί τόσο κατά την περίοδο εργασίας, όσο και κατά την περίοδο κυκλοφορίας της 1^{ης} περιόδου περιστροφής. Στην περίπτωση μας, από 100 λίρες εβδομαδιαίας δαπάνης, θα είχαμε 75 λίρες (= 900 λίρες / 12 εβδ.). {Τότε με τη 10 εβδ θ' αρχίσει μια 2^η περίοδος περιστροφής, πριν τελειώσει η 1^η.} Η σχέση του ρευστού που απελευθερώνεται μ' αυτόν τον τρόπο (= 9 X (100-75) = 225 λίρες) προς το σύνολο του προκαταβλημένου ρευστού είναι ίδια με τη σχέση του χρόνου κυκλοφορίας προς την περίοδο περιστροφής¹⁰⁴ (εδώ = $\frac{1}{4}$). [256/0]

Όμως: α) προϋποτίθεται αλλαγή στις διαστάσεις του πάγιου κεφαλαίου, επομένως γενικά ένας περιορισμός των επενδύσεων στην επιχείρηση. β) μπορεί να μην γίνεται καν αυτός ο περιορισμός επειδή υπάρχει ένα κανονικό ελάχιστο όριο επένδυσης κεφαλαίου, σύμφωνα με την εξέλιξη της παραγωγής στις διάφορες επιχειρήσεις και κάτω από αυτό το όριο η ξεχωριστή επιχείρηση δεν είναι σε θέση να συναγωνιστεί τις άλλες. Αυτό το ίδιο το όριο αυξάνει διαρκώς όσο προχωρεί η κεφαλαιοκρατική παραγωγή, άρα δεν είναι πάγιο.

Ανάμεσα όμως στο κάθε φορά δοσμένο κανονικό ελάχιστο όριο και στο διαρκώς αυξανόμενο κανονικό μέγιστο όριο υπάρχουν πολυάριθμες ενδιάμεσες βαθμίδες – μια μέση βαθμίδα που επιτρέπει πολύ

¹⁰⁴ Τονίζουμε (βλ. υποθέσεις): αυτό ισχύει όπου το προτσές εργασίας διεξάγεται βδομάδα τη βδομάδα στην ίδια κλίμακα, όπου λοιπόν δε δαπανούνται διαφορετικά ποσά κεφαλαίου στις διάφορες περιόδους εργασίας, όπως πχ στη γεωργία.

διαφορετικούς βαθμούς επένδυσης κεφαλαίου. Γι' αυτό και μπορεί να γίνει περιορισμός, που όριό του είναι το κάθε φορά κανονικό ελάχιστο όριο.

Ο περιορισμός [...] γίνεται με περιορισμό του χρόνου εργασίας όταν μπαίνουν εμπόδια στην παραγωγή, όπως επίσης, τον καιρό της άνθισης γίνεται υπερβολική διεύρυνση του κυκλοφοριακού, είτε με την παράταση του χρόνου εργασίας, είτε με την εντατικοποίησή της – πάντα με ίδιο το μέγεθος του πάγιου. {Οι επιχειρήσεις, που εξαρχής είναι υπολογισμένες με αυτές τις διακυμάνσεις, τα βολεύουν εν μέρει με τα πιο πάνω μέσα, εν μέρει με την ταυτόχρονη χρησιμοποίηση εφεδρικού πάγιου. Εδώ δεν παίρνουμε υπόψη αυτού του είδους τις ανώμαλες διακυμάνσεις.}

*Δεύτερη λύση*¹⁰⁵: Αν αποκλείεται ο περιορισμός της κλίμακας της παραγωγής από το χαρακτήρα της επιχείρησης, με πρόσθετο κυκλοφοριακό¹⁰⁶ (εδώ = 300 λίρες). Συν. προκαταβλημένου κεφαλαίου για περίοδο περιστροφής 12 εβδομάδων = 1200. [...] {Όταν το προκαταβλημένο κεφάλαιο για την 1^η περίοδο εργασίας βρίσκεται επί 3 εβδομάδες στο προτσές κυκλοφορίας, λειτουργεί ένα συμπληρωματικά δαπανημένο κεφάλαιο 300, έτσι που δε διακόπτεται η συνέχεια της παραγωγής.} Παρατηρούμε ότι:

Πρώτον: η 2^η περίοδος εργασίας αρχίζει τη 10^η εβδ με τη βοήθεια του συμπληρωματικού κεφαλαίου, αν και το κεφάλαιο από την 1^η επαναρεί μετά από 3 εβδ, την 13^η. Έτσι διασφαλίζεται η συνέχεια στην παραγωγή [257/0]

Δεύτερον: οι λειτουργίες του αρχικού κεφαλαίου των 900 και του συμπληρωματικού των 300 είναι, ή μπορούν τουλάχιστον να είναι, απολύτως χωρισμένες στην 1^η περίοδο περιστροφής, ενώ αντίθετα στη διάρκεια της 2^{ης} αλληλοπλέκονται.

[257/2-258/0] Ακολουθεί περιγραφή των 3 πρώτων περιόδων *περιστροφής* του κεφαλαίου όπου φαίνεται πώς αλληλοπλέκονται το αρχικό και το συμπληρωματικό κεφάλαιο. Την 37^η εβδομάδα του έτους αρχίζουν ταυτόχρονα η 4^η περίοδος περιστροφής και η 5^η περίοδος εργασίας.

Δεύτερη περίπτωση: (για απλοποίηση του υπολογισμού)

Περίοδος εργασίας = χρόνος κυκλοφορίας = 5 εβδομάδες. Άρα περίοδος περιστροφής = 10 εβδομάδες. Έτος = 50 εβδ (κατ' υπόθεση). Εβδομαδιαία δαπάνη = 100. επομένως, αρχικό κεφάλαιο I = 500 και συμπληρωματικό κεφάλαιο II = 500.

Ακολουθεί πίνακας [258] με την περιγραφή των πρώτων 5 περιόδων εργασίας.

Αν χρόνος κυκλοφορίας = 0, οπότε περίοδος περιστροφής = περίοδος εργασίας, τότε ο ετήσιος αριθμός των περιστροφών = ετήσιο αριθμό περιόδων εργασίας = 10 (50/5), και η αξία του περιστραφέντος

¹⁰⁵ Υποθέτουμε εδώ ότι οι τιμές μένουν αμετάβλητες. Αυτή η υπόθεση, όπως και η υπόθεση σταθερής κλίμακας παραγωγής αντιστρέφονται στο 5^ο τμήμα αυτού του κεφαλαίου.

¹⁰⁶ Εδώ δεν παίρνουμε υπόψη καθόλου τις πιστωτικές σχέσεις και γι' αυτό υποθέτουμε πως ο κεφαλαιοκράτης κινείται μόνο με δικό του κεφάλαιο.

κεφαλαίου θα ήταν $= 500 \times 10 = 5000$. Στην περίπτωση μας, η αξία των εμπορευμάτων είναι και πάλι 5000, απ' αυτές όμως το $\frac{1}{10} = 500$ βρίσκονται πάντα με τη μορφή Ε', που επαναφέρει μόνο ύστερα από 5 εβδομάδες. Στο τέλος του έτους, το προϊόν της 10^{ης} περιόδου εργασίας έχει ολοκληρώσει μόνο το μισό του χρόνου περιστροφής – ο χρόνος κυκλοφορίας του πέφτει στο νέο έτος (5 πρώτες εβδομάδες).

Τρίτη περίπτωση:

Περίοδος εργασίας = 6 εβδομάδες, χρόνος κυκλοφορίας = 3 εβδομάδες, εβδομαδιαία προκαταβολή ρευστού = 100.

[258/4-259/0] Ακολουθεί περιγραφή των 3 πρώτων περιόδων εργασίας. Μέσα σε 9 περιόδους εργασίας (= 54 εβδομάδες) παράγονται εμπορεύματα $600 \times 9 = 5400$. Στο τέλος της 9^{ης} στην κατοχή του κεφαλαιοκράτη βρίσκονται 300 σε χρήμα και 600 σε εμπόρευμα που δεν έχει ακόμα διατρέξει το χρόνο κυκλοφορίας του.

Συγκρίνουμε τις 3 περιπτώσεις:

Πρώτον: κίνηση των κεφαλαίων I & II. Μόνο στη δεύτερη, τα δύο μέρη κεφαλαίου κινούνται χωριστά, μόνο και μόνο επειδή περίοδος εργασίας = χρόνος κυκλοφορίας = $\frac{1}{2}$ περιόδου περιστροφής. Σ' όλες τις άλλες περιπτώσεις (πρώτη & τρίτη), διασταυρώνονται οι κινήσεις των δύο κεφαλαίων, από τη 2^η κιόλας περίοδο περιστροφής, όποια κι αν είναι η ανισότητα ανάμεσα στα 2 μέρη της περιόδου περιστροφής. [Το κεφάλαιο που δρα κατά τη διάρκεια του χρόνου κυκλοφορίας του Ε' δεν είναι ταυτόσημο με το κεφάλαιο II που είχε αρχικά προκαταβληθεί γι' αυτό το σκοπό, είναι όμως ίσο μ' αυτό σε αξία και αποτελεί το ίδιο πολλοστημόριο του προκαταβλημένου συνολικού κεφαλαίου. Αυτό είναι αποτέλεσμα της σύμπλεξης των κεφαλαίων I & II από τη 2^η κιόλας περιστροφή. Άρα το συμπληρωματικό κεφάλαιο στη 2^η περιστροφή κέ δεν είναι το αρχικό κεφάλαιο II, αλλά μέρος αυτού και του κεφαλαίου I (ή άλλος συνδυασμός,δες περιπτώσεις), ΣτΑ.]

Δεύτερον: Το συμπληρωματικό κεφάλαιο δεν καθορίζεται από το συνολικό μέγεθος¹⁰⁷, αλλά μόνο από τη σχέση του χρόνου κυκλοφορίας προς την περίοδο περιστροφής. Το κεφάλαιο που έχει λειτουργήσει στην περίοδο εργασίας [I, II ή σύμπλεξη αυτών, ΣτΑ] μένει αδρανές κατά τη διάρκεια του χρόνου κυκλοφορίας. {Στη δεύτερη περίπτωση, το κεφάλαιο I μένει αδρανές μισό έτος. Σ' αυτό το διάστημα επεμβαίνει το κεφάλαιο II, το οποίο μένει κι αυτό αδρανές μισό έτος.} Εδώ χρειάζεται συμπληρωματικό κεφάλαιο 500, κι όχι 2500. Αυτό συμβαίνει επειδή το κεφάλαιο II μπαίνει στην περιστροφή επίσης, και γι' αυτό αναπληρώνει τη μάζα του με τον αριθμό των περιστροφών του, όπως και το κεφάλαιο που έχει από την αρχή προκαταβληθεί.

Τρίτον: Αν ο χρόνος παραγωγής > χρόνο εργασίας. Αυτό δεν αλλάζει τα πράγματα. Έτσι παρατείνονται οι συνολικές περίοδοι περιστροφής, όμως αυτή η παράταση δεν απαιτεί καθόλου συμπληρωματικό

¹⁰⁷ Δηλ. από το άθροισμα των χρόνων κυκλοφορίας.

κεφάλαιο¹⁰⁸ για το προτσές εργασίας. {Οι διαταραχές που γεννιούνται από τους ιδιαίτερους όρους της παραγωγής εξαλείφονται με διαφορετικό τρόπο που δεν θα εξεταστεί εδώ.} {Περιπτώσεις: Επιχειρήσεις μόνο επί παραγγελία: δεν έχουν ανάγκη συμπληρωματικού. Εποχικές εργασίες: όριο για το χρόνο επαναροής. Αντίθετα, χρόνος κυκλοφορίας < απόσταση ανάμεσα σε 2 περιόδους παραγωγής: το κεφάλαιο μένει αργό, αν δεν χρησιμοποιηθεί κάπου αλλού.}

Τέταρτον: Τα συστατικά μέρη του κεφαλαίου I. (Δαπάνη από τη μια για πρώτες & βοηθητικές ύλες – παραγωγικό απόθεμα, σ – και από την άλλη για την πληρωμή της ίδιας της εργασίας, μ .) Κατά την επαναροή του κεφαλαίου πρέπει ένα μέρος να κρατάται με τη μορφή χρήματος για την πληρωμή της εργασίας, ενώ το υπόλοιπο μπορεί να μετατρέπεται σε παραγωγικό απόθεμα {ή να διατηρείται και αυτό με τη μορφή χρήματος, μέχρι να μετατραπεί σε παραγωγικό απόθεμα, ανάλογα με τις ανάγκες}. [261/0]

Τα συστατικά μέρη του κεφαλαίου II. Αυτό που το διακρίνει από το κεφάλαιο I είναι ότι, για να είναι διαθέσιμο για τη δική του περίοδο εργασίας, πρέπει να έχει κιάλας προκαταβληθεί κατά τη διάρκεια όλης της 1^{ης} περιόδου εργασίας του κεφαλαίου I, της περιόδου στην οποία δεν μπαίνει {Πχ σ για όλη την περίοδο περιστροφής}. Παράγοντες που καθορίζουν το χρόνο προκαταβολής του κεφαλαίου II: ιδιαίτεροι όροι παραγωγής ορισμένων κλάδων, τοπικές συνθήκες, διακυμάνσεις των τιμών των πρώτων υλών κλπ. Ένα σημαντικό μέρος του¹⁰⁹ βρίσκεται πάντα με τη μορφή του X. Αντίθετα, το μέρος του κεφαλαίου II που προορίζεται για μισθούς εργασίας, μετατρέπεται πάντα βαθμιαία σε ΕΔ, υπάρχει με τη μορφή του X για όλη την περίοδο εργασίας, ώσπου να μπει στη λειτουργία του II.

Η πρόσθεση του κεφαλαίου II λοιπόν, επίσης αυξάνει ειδικά το X (το μέρος του προκαταβλημένου κεφαλαίου που βρίσκεται στην κατάσταση X και έχει τη μορφή δύναμει X).

Το ίδιο (αύξηση του X) συμβαίνει και στην πρώτη λύση (περιορισμός της κλίμακας). Εδώ αυξάνει μάλλον ακόμα περισσότερο, σε σχέση με την κλίμακα της παραγωγής, η αύξηση του X.

Αυτό που έχει γενικά επιτευχθεί με τη διαίρεση του κεφαλαίου σε αρχικά παραγωγικό και σε συμπληρωματικό κεφάλαιο – είναι η αδιάκοπη διαδοχή των περιόδων εργασίας, η διαρκής λειτουργία ενός ίσου μέρους του προκαταβλημένου κεφαλαίου σαν II.

Μόνο ένα μέρος του βιομηχανικού κεφαλαίου μπορεί πραγματικά να είναι μόνιμα απασχολημένο στο προτσές της παραγωγής, αν πρόκειται η παραγωγή να προχωρεί αδιάκοπα. Τον καιρό που το ένα μέρος βρίσκεται στην περίοδο της παραγωγής, πρέπει ένα άλλο μέρος να βρίσκεται πάντα στην περίοδο της κυκλοφορίας. Μ' άλλα λόγια, το ένα μέρος μπορεί να λειτουργεί σαν II μόνο με τον όρο πως το άλλο μέρος θα έχει αφαιρεθεί από την καθαυτό παραγωγή με την μορφή Ε' ή X.

¹⁰⁸ Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να προστατεύει την παραγωγή από διαταραχές που προέρχονται από το χρόνο κυκλοφορίας.

¹⁰⁹ Μέρος του κεφαλαίου II που προορίζεται για σ .

Το συμπέρασμα αυτό τεκμηριώνεται με αριθμητικό πχ βασισμένο στη 2^η περίπτωση [262/3: χρόνος κυκλοφορίας = 0, 262/4: χρόνος κυκλοφορίας 5 εβδομάδες χωρίς συμπληρωματικό κεφάλαιο, 263/1: συμπληρωματικό κεφάλαιο άλλα 500].

Παρακάτω εξετάζουμε τη διαφορά στην περιστροφή από τη σχέση περιόδου εργασίας και περιόδου κυκλοφορίας.

Υποθέτουμε ότι: εβδομαδιαία προκαταβολή κεφαλαίου = 100, περίοδος περιστροφής = 9 εβδομάδες (άρα συνολικό απαιτούμενο κεφάλαιο = 900 / περίοδο περιστροφής).

1. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

Οι περίοδοι εργασίας και περιστροφής των κεφαλαίων I και II *διασταυρώνονται* αντί να διαδέχονται η μια την άλλη. Ταυτόχρονα έχουμε εδώ *απελευθέρωση* κεφαλαίου, πράγμα που δεν συνέβαινε στην προηγούμενη περίπτωση που εξετάσαμε.

Όμως, τώρα όπως και προηγούμενα:

α) Ο αριθμός των περιόδων εργασίας του προκαταβλημένου συνολικού κεφαλαίου είναι ίσος με το άθροισμα της αξίας του χρονιάτικου προϊόντος και των δύο προκαταβλημένων μερών του κεφαλαίου, διαιρεμένο δια του προκαταβλημένου συνολικού κεφαλαίου.

β) Ο αριθμός περιστροφών του συνολικού κεφαλαίου είναι ίσος με το άθροισμα των δύο περιστραμμένων ποσών, διαιρεμένο δια του αθροίσματος των δύο προκαταβλημένων κεφαλαίων.

Και δω πρέπει να βλέπουμε τα δύο μέρη του κεφαλαίου σαν να επιτελούσαν περιστροφικές κινήσεις τελείως ανεξάρτητες τη μια από την άλλη.

Περίοδος εργασίας: 6 εβδ, περίοδος κυκλοφορίας: 3 εβδ, άρα περιστροφή: 9 εβδ.

Εβδομαδιαία δαπάνη: 100, κεφ I = 600, κεφ II = 300

Ακολουθούν οι 2 πίνακες με την χρονιάτικη περιστροφή των δύο κεφαλαίων *χωριστά*. Σύμφωνα μ' αυτόν, θα περιστρεφόταν:

$$\text{το κεφ I: } 600 \times 5\frac{2}{3} = 3400$$

$$\text{το κεφ II: } 300 \times 5 = 1500$$

$$\text{και το συνολικό κεφ: } 900 \times 5\frac{4}{9} = 4900$$

Αυτό όμως δεν είναι ακριβές λόγω των συμπλέξεων {οι πραγματικές περίοδοι παραγωγής και κυκλοφορίας δεν συμπίπτουν απόλυτα με τις περιόδους του πιο πάνω σχήματος}.

Ακολουθεί παρουσίαση της πραγματικής περιστροφής (σύμπλεξη των κεφ I & II) [269-270] όπου φαίνεται και η απελευθέρωση κεφαλαίου ίσου με το κεφ II (300). {270: Η περίοδος εργασίας, από τη 2^η και μετά, χωρίζεται σε δύο μέρη (εδώ ίσα, επειδή το κεφ I είναι διπλάσιο από το κεφ II). Η απελευθέρωση του

κεφαλαίου συντελείται από το 2^ο μέρος (εδώ μισό) της 2^{ης} περιόδου εργασίας (και περιστροφής φυσικά) κέ. Στην 3^η περίοδο περιστροφής, τα κεφ I & II έχουν συγχωνευτεί έτσι που δεν διακρίνεται το ένα από το άλλο.}

Φαίνεται λοιπόν ότι το κεφάλαιο των 600 λιρών έχει περιστραφεί 8 ολόκληρες φορές, ενώ στο τέλος της 8^{ης} περιόδου έχει δράσει ένα συμπληρωματικό κεφάλαιο 300 λιρών. Άρα, αν το χρονιάτικο προϊόν 51 εβδ = 5100, το περιστραμμένο κεφάλαιο είναι μόνο 4900 $\{(600 \times 8 =) 4800 + (300 / 3 =)^{110} 100\}$, και το προκαταβλημένο συνολικό κεφάλαιο των 900 έχει περιστραφεί $5\frac{4}{9}$ φορές, λίγο λιγότερο απ' ότι στην περίπτωση I.

Θα δούμε τώρα την περίπτωση όπου ο χρόνος εργασίας δεν είναι ένα απλό πολλαπλάσιο του χρόνου κυκλοφορίας (1:2), ως προς την αποδέσμευση κεφαλαίου.

Περίοδος εργασίας = 5 εβδ, χρόνος κυκλοφορίας = 4 εβδ, εβδομαδιαία προκαταβολή = 100 (όπως και προηγουμένως). [271] Φαίνεται και εδώ ότι αποδεσμεύεται κεφάλαιο 400 από το 2^ο μέρος της 2^{ης} περιόδου εργασίας (και περιστροφής) κέ.

Τρίτο παράδειγμα.

Περίοδος εργασίας = 7 εβδ, χρόνος κυκλοφορίας = 2 εβδ {Κεφ I = 700, κεφ II = 200}. Εδώ αποδεσμεύονται συνεχώς 200 για τη συνέχιση της παραγωγής κατά τη διάρκεια του χρόνου κυκλοφορίας.

Συμπερασματικά, όταν η περίοδος εργασίας είναι μεγαλύτερη από το χρόνο κυκλοφορίας, στο τέλος κάθε περιόδου εργασίας βρίσκεται οπωσδήποτε ελεύθερο ένα X ίσο σε μέγεθος με το κεφάλαιο II που έχει προκαταβληθεί για την περίοδο εργασίας.

2. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΜΙΚΡΟΤΕΡΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

Περίοδος εργασίας = 3 εβδ, περίοδος κυκλοφορίας = 6 εβδ, εβδομαδιαία προκαταβολή = 100. Κεφ II = 600, το οποίο χωρίζεται σε δύο ίσα μέρη των 300 για να καλύψει 2 περιόδους εργασίας. Έχουμε λοιπόν 3 κεφάλαια 300 λιρών το καθένα, από τα οποία οι 300 απασχολούνται πάντα στην παραγωγή, ενώ οι 600 κυκλοφορούν.

Ακολουθεί πίνακας με την περιστροφή των 3 κεφαλαίων. Έχουμε εδώ το πιστό αντίτυπο της περίπτωσης I, με τη διαφορά πως τώρα εναλλάσσονται 3 κεφάλαια, αντί για 2. Δεν έχουμε καμιά διασταύρωση ή σύμπλεξη των κεφαλαίων: το κάθε ξεχωριστό κεφάλαιο μπορούμε να το παρακολουθήσουμε χωριστά ως το τέλος του χρόνου. Δεν έχουμε λοιπόν αποδέσμευση κεφαλαίου. [...] Η κανονική και πλέρια αντικατάσταση του ενός κεφαλαίου από το άλλο αποκλείει κάθε αποδέσμευση κεφαλαίου.

Η συνολική περιστροφή υπολογίζεται ως εξής:

¹¹⁰ Το προϊόν των τελευταίων 3 εβδ (300), που όμως έχει διανύσει μόνο το ένα τρίτο της κύκλυσής του των 9 εβδ, επομένως στο ποσό της περιστροφής πρέπει να προστεθεί μόνο το ένα τρίτο της αξίας του.

$$\text{Κεφ I: } 300 \times 5\frac{2}{3} = 1700$$

$$\text{Κεφ II: } 300 \times 5\frac{1}{3} = 1600$$

$$\text{Κεφ III: } 300 \times 5 = 1500$$

$$\text{Συνολικό κεφάλαιο: } 900 \times 5\frac{1}{3} = 4800$$

2^ο Παράδειγμα. Η περίοδος κυκλοφορίας δεν αποτελεί ακριβές πολλαπλάσιο της περιόδου εργασίας: περίοδος εργασίας = 4 εβδ, χρόνος κυκλοφορίας = 5 εβδ. Κεφ I = 400, Κεφ II = 400, Κεφ III = 100.

Σ' αυτό το παράδειγμα συντελείται σύμπλεξη των κεφαλαίων και αποδεσμεύεται κεφάλαιο ίσο με το κεφάλαιο III (100) που επαρκεί για την 1^η εβδ της περιόδου εργασίας των κεφ I & II από τη 2^η περίοδο εργασίας τους κέ. Στο τέλος λοιπόν της περιόδου εργασίας γίνεται αποδέσμευση κεφαλαίου, όταν ο χρόνος κυκλοφορίας δεν αποτελεί απλό πολλαπλάσιο της περιόδου εργασίας. Το αποδεσμευμένο αυτό κεφάλαιο είναι ίσο με το μέρος του κεφαλαίου που χρειάζεται για να γεμίσει το πλεόνασμα της περιόδου κυκλοφορίας πέρα από την περίοδο εργασίας ή πέρα από ένα πολλαπλάσιο της περιόδου εργασίας.

Γενικές επισημάνσεις και για τις 3 περιπτώσεις:

Σ' όλες τις περιπτώσεις υποθέσαμε ότι η περίοδος εργασίας και ο χρόνος κυκλοφορίας μένουν αμετάβλητοι κατά τη διάρκεια όλου του έτους. Η υπόθεση αυτή έγινε για να δούμε την επίδραση του χρόνου κυκλοφορίας στην περιστροφή και στην προκαταβολή κεφαλαίου. Το ζήτημα δεν αλλάζει αν αρθεί αυτή η υπόθεση μερικώς ή ολικώς.

Σ' όλο αυτό το μέρος εξετάσαμε τις περιστροφές του κυκλοφοριακού και όχι του πάγιου κεφαλαίου. Κι αυτό γιατί το εξεταζόμενο ζήτημα δεν έχει καμιά δουλειά με το πάγιο. Τα μέσα εργασίας κλπ. αποτελούν πάγιο κεφάλαιο μόνο εφόσον ο χρόνος τους χρήσης διαρκεί περισσότερο από την περίοδο περιστροφής του ρευστού κεφαλαίου. [...] Ανάλογα με τη διαφορετική διάρκεια της κάθε ξεχωριστής περιόδου εργασίας κάθε περίοδος περιστροφής του ρευστού κεφαλαίου, το πάγιο κεφάλαιο παραχωρεί στο προϊόν αυτής της περιόδου εργασίας ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο μέρος της αρχικής του αξίας. Και, ανάλογα με τη διάρκεια του χρόνου κυκλοφορίας, το μέρος αυτό της αξίας του πάγιου επαναφέρει γρηγορότερα ή αργότερα με τη μορφή χρήματος¹¹¹.

Η φύση της περιστροφής του κυκλοφοριακού μέρους του Π πηγάζει από τη φύση του κυκλοφοριακού. Το ρευστό δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε μια νέα περίοδο εργασίας πριν ολοκληρώσει την περιστροφή του. Για να υπάρχει συνέχεια στις περιόδους εργασίας πρέπει να προκαταβληθεί ξανά κεφάλαιο {και μάλιστα σε αρκετή ποσότητα ώστε να καλύψει το κενό που δημιουργείται από την περίοδο κυκλοφορίας του

¹¹¹ Για το πάγιο λοιπόν δεν απαιτείται νέα προκαταβολή μετά από μια περίοδο εργασίας και δεν επηρεάζεται η προκαταβολή σε πάγιο από το χρόνο κυκλοφορίας [ΣτΑ].

ρευστού που έχει προκαταβληθεί για την πρώτη περίοδο εργασίας}. Από δω πηγάζει και η επίδραση στο μέγεθος των συμπληρωματικών νέων μερίδων κεφαλαίου.

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τη σύγκριση των περιπτώσεων που εξετάσαμε:

A. Οι διάφορες μερίδες στις οποίες πρέπει να διαιρεθεί το κεφάλαιο (κεφ I, II, III) διαδέχονται η μία την άλλη, σαν διαφορετικά αυτοτελή ατομικά κεφάλαια σε δύο περιπτώσεις: 1) Όταν περίοδος εργασίας = περίοδο κυκλοφορίας (η περίοδος περιστροφής χωρίζεται σε δύο ίσα μέρη). 2) Όταν περίοδος κυκλοφορίας > περίοδο εργασίας, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί απλό πολλαπλάσιο της περιόδου εργασίας \rightarrow περίοδος κυκλοφορίας = n περίοδοι εργασίας, όπου n ακέραιος αριθμός. Στις περιπτώσεις αυτές δεν αποδεσμεύεται κανένα μέρος του διαδοχικά προκαταβαλλόμενου κεφαλαίου.

B. Αντίθετα, σ' όλες τις περιπτώσεις όπου: 1) περίοδος κυκλοφορίας > περίοδο εργασίας, χωρίς n ' αποτελεί απλό πολλαπλάσιό της, και 2) περίοδος εργασίας > περίοδο κυκλοφορίας, τότε στο τέλος κάθε περιόδου εργασίας – αρχίζοντας από τη 2^η περιστροφή – αποδεσμεύεται διαρκώς και περιοδικά ένα μέρος του συνολικού ρευστού κεφαλαίου.

Το αποδεσμευμένο αυτό κεφάλαιο = το μέρος του κεφαλαίου που μπορεί να γεμίσει το πλεόνασμα της περιόδου κυκλοφορίας πέρα από την περίοδο εργασίας ή πέρα από ένα πολλαπλάσιο της περιόδου εργασίας {κεφ. III = κεφ II – (n X κεφ I), περίπτωση 1: περίοδος κυκλοφορίας > περίοδο εργασίας}.

Το αποδεσμευμένο αυτό κεφάλαιο = το μέρος του κεφαλαίου που έχει προκαταβληθεί για την περίοδο κυκλοφορίας {κεφ II, περίπτωση 2: περίοδος εργασίας > περίοδο κυκλοφορίας}.

Γ. Έτσι λοιπόν, για το συνολικό κοινωνικό κεφάλαιο, πρέπει n ' αποτελεί κανόνα η αποδέσμευση κεφαλαίου, και εξαίρεση η απλή εναλλαγή των μερών του κεφαλαίου που λειτουργούν διαδοχικά. Αυτό εξάγεται επειδή η κανονική αναλογικότητα των δύο συστατικών μερών της περιόδου περιστροφής (περιπτώσεις συμπεράσματος A) δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με τη φύση του πράγματος και γι' αυτό γενικά μπορεί να συμβαίνει μόνο κατ' εξαίρεση.

Επομένως, ένα πολύ σημαντικό μέρος του κοινωνικού κυκλοφοριακού κεφαλαίου – που περιστρέφεται πολλές φορές μέσα σ' ένα χρόνο – θα βρίσκεται περιοδικά με τη μορφή αποδεσμευμένου κεφαλαίου.

Επιπλέον, (άλλοι όροι σταθεροί) το μέγεθος αυτού του αποδεσμευμένου κεφαλαίου αυξάνει όσο αυξάνει η έκταση του προτσές παραγωγής ή η κλίμακα της παραγωγής. Στην B.2 επειδή αυξάνει το προκαταβλημένο συνολικό κεφάλαιο. Στην B.1 επειδή αυξάνει η διάρκεια της περιόδου κυκλοφορίας, άρα και της περιόδου περιστροφής, όσο αναπτύσσεται η κεφαλαιοκρατική παραγωγή. Ακολουθεί απλό πχ που εξηγεί την B.2 [278/2].

Δ. Με το χωρισμό του συνολικού κεφαλαίου σε 2 μέρη μειώνεται το κεφάλαιο που δαπανάται πραγματικά στο προτσές εργασίας [αφού το κεφ II φυλάσσεται για να γίνει δυνατή η συνέχεια του προτσές εργασίας, αντί να ριχτεί εξαρχής στο προτσές εργασίας και ν' αυξηθεί μ' αυτόν τον τρόπο η έκταση του προτσές εργασίας, ΣτΑ].

Όμως η ίδια η συνέχεια αποτελεί παραγωγική δύναμη της εργασίας. Μια τακτική διακοπή του προτσές παραγωγής είναι ασυμβίβαστη με τη λειτουργία της σύγχρονης μεγάλης βιομηχανίας. [Δηλ. δεν γίνεται εναλλακτικά να ριχτούν και τα δύο μέρη – κεφ I & II – στο προτσές εργασίας και μετά να σταματήσει το προτσές για την περίοδο κυκλοφορίας, αν και θεωρητικά το οικονομικό αποτέλεσμα θα ήταν το ίδιο, ΣτΑ].

Το αποδεσμευμένο, στην πραγματικότητα όμως προσωρινά ανεσταλμένο κεφάλαιο, πρέπει σε σημαντικό μέρος να έχει τη μορφή του X. Το μέρος που προορίζεται να δαπανηθεί για μισθό εργασίας θα κρατηθεί με τη μορφή χρήματος. Από το μέρος που προορίζεται για παραγωγικό απόθεμα, μόνο ένα τμήμα απαιτείται να αγοραστεί για την τρέχουσα περίοδο. Εξαρτάται από τις συνθήκες της αγοράς αυτό το τμήμα (αν ο κεφαλαιοκράτης θ' αγοράσει πρόωρα ή θα περιμένει μέχρι την επόμενη περίοδο εργασίας). Έτσι, το αποδεσμευμένο κεφάλαιο με τη μορφή X πρέπει να είναι τουλάχιστον ίσο με το μεταβλητό μέρος του κεφαλαίου και το πολύ - πολύ να περιλαμβάνει όλο το αποδεσμευμένο κεφάλαιο. Στην πραγματικότητα κυμαίνεται ανάμεσα στα δύο αυτά όρια.¹¹²

Εξετάζεται η περίπτωση συμπτωματικής **μείωσης του χρόνου κυκλοφορίας** στο πχ. Αποδεσμεύεται επιπλέον κεφάλαιο: εκεί που το επιτρέπουν οι συνθήκες θα διευρυνθεί η παραγωγή. Θα μειωθεί η ζήτηση δανεικού κεφαλαίου στη χρηματαγορά ή, τέλος, τα ποσά που έγιναν περιττά για το μηχανισμό ρίχνονται οριστικά στη χρηματαγορά. [280]

Από τα παραπάνω βλέπουμε πώς μπορεί να δημιουργηθεί **πληθώρα X**¹¹³. Με την έννοια ότι για την επιτέλεση του συνολικού κοινωνικού προτσές αναπαραγωγής **ένα ορισμένο μέρος της προκαταβλημένης ΚΑ γίνεται περιττό** και γι' αυτό **εκκρίνεται** με τη μορφή X. Πρόκειται για μια πληθώρα που δημιουργείται με **απλή συστολή του χρόνου κυκλοφορίας και αντίστοιχη συστολή της περιόδου περιστροφής** χωρίς να μεταβάλλεται η κλίμακα της παραγωγής και χωρίς να μεταβάλλονται οι τιμές. Εδώ δεν ασκεί απολύτως καμιά επίδραση η μάζα του χρήματος που κυκλοφορεί.

Αντίστροφα, υποθέτουμε ότι **η περίοδος κυκλοφορίας παρατείνεται**. [281/1] Αν η κατάσταση αυτή κρατήσει κάμποσο, θα μπορούσε να σημειωθεί **συστολή** του προτσές παραγωγής. Το πρόσθετο αναγκαίο κεφάλαιο μπορεί να παρθεί μόνο από την χρηματαγορά. Μπορεί λοιπόν να ασκηθεί πίεση στη

¹¹² Εξετάζουμε το X (που αποδεσμεύεται απλώς και μόνο χάρη στο μηχανισμό της περιστροφικής κίνησης, μαζί με αυτό που σχηματίζεται από την επαναροή του πάγιου και αυτό που απαιτείται σαν μ σε κάθε προτσές εργασίας) επειδή θα παίζει σημαντικό ρόλο με την ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος, και ταυτόχρονα θ' αποτελέσει μια από τις βάσεις του.

¹¹³ Όχι με την έννοια ότι $\Pi_X > Z_X$: μια τέτοια πληθώρα είναι πάντα σχετική και παρουσιάζεται πχ κατά την «μελαγχολική περίοδο» που εγκαινιάζει το καινούριο κύκλο μετά το τέλος μιας κρίσης.

χρηματαγορά, η οποία δεν έχει την παραμικρή σχέση με μια αλλαγή ούτε στις τιμές των εμπορευμάτων, ούτε στη μάζα των υπαρχόντων μέσων κυκλοφορίας.

[281/2-282] Ακολουθεί σημείωση και σχόλιο του Ένγκελς: υποστηρίζει ότι ο Μαρξ έδωσε μεγαλύτερη σημασία απ' ότι αξίζει στην «αποδέσμευση» Χ, λόγω λαθεμένων υπολογισμών και ενός μπερδέματος στους εμπορικούς λογαριασμούς του (!). Ο Ένγκελς συνοψίζει το ζήτημα ως εξής:

Όποια κι αν είναι η σχέση ανάμεσα στο μέγεθος της περιόδου εργασίας και στο μέγεθος του χρόνου κυκλοφορίας, δηλ. ανάμεσα στα κεφάλαια I & II, στο τέλος της 1ης περιστροφής επιστρέφει στον κεφαλαιοκράτη με τη μορφή χρήματος και κατά κανονικά χρονικά διαστήματα, ίσα με τη διάρκεια της περιόδου εργασίας, το αναγκαίο κεφάλαιο για μια περίοδο εργασίας, δηλ. ένα ποσό ίσο με το κεφάλαιο I.

Ακολουθούν 3 πχ [282/1-3]

Δεν έχει καμιά σημασία αν και πόσο απ' αυτό το χρήμα που επέστρεψε είναι περίσσιο για την τρέχουσα περίοδο εργασίας, δηλ. αν έχει αποδεσμευτεί. Προϋποτίθεται πως η παραγωγή συνεχίζεται αδιάκοπα στην ίδια κλίμακα, και για να γίνει αυτό πρέπει να υπάρχει το χρήμα, δηλ. να επιστρέφει, *αδιάφορο αν επανέρχεται «αποδεσμευμένο» ή όχι*. Αν η παραγωγή διακοπεί, σταματάει και η αποδέσμευση.

Μ' άλλα λόγια: γίνεται βέβαια αποδέσμευση χρήματος [...] όμως αυτό γίνεται κάτω από όλες τις συνθήκες και όχι μόνο κάτω από τους ειδικούς όρους που καθορίζονται λεπτομερέστερα στο κείμενο. Και γίνεται σε κλίμακα μεγαλύτερη από την κλίμακα που υποθέτει το κείμενο.

Το κύριο στο κείμενο είναι **η απόδειξη πως από τη μια μεριά σημαντικό μέρος του βιομηχανικού κεφαλαίου πρέπει να βρίσκεται πάντα με χρηματική μορφή, ενώ από την άλλη ένα ακόμα πιο σημαντικό μέρος πρέπει να παίρνει προσωρινά χρηματική μορφή.**

4. ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

Υπόθεση: το μέγεθος της περιόδου περιστροφής και η κλίμακα της παραγωγής μένουν αμετάβλητα. Οι τιμές των κυκλοφοριακών στοιχείων του Π (πρώτες ύλες, βοηθητικές ύλες και ΕΔ) μεταβάλλονται ή μόνο των δύο πρώτων απ' αυτά τα στοιχεία.

Έστω ότι πέφτουν στο μισό οι τιμές αυτές → εβδομαδιαία προκαταβολή = 50 (αντί για 100), συνολικό κεφάλαιο = 450 (αντί για 900). 450 λίρες της προκαταβλημένης ΚΑ θα εκκριθούν πρώτα με τη μορφή Χ. [...] Η μάζα του χρονιάτικου προϊόντος μένει ίδια, η τιμή της όμως έχει πέσει στο μισό. Την αλλαγή αυτή, που συνοδεύεται και από μια αλλαγή στην προσφορά και τη ζήτηση X^{114} , δεν την προκάλεσε ούτε η επιτάχυνση της περιστροφής, ούτε η μεταβολή στη μάζα του κυκλοφορούντος χρήματος. Αντίστροφα. Η

¹¹⁴ Προφανώς αυξάνεται η πρώτη και μειώνεται η δεύτερη [ΣτΑ].

χρηματική μάζα που ρίχνεται στην κυκλοφορία θα λιγόστευε, επειδή θα είχαν πέσει οι τιμές των στοιχείων της παραγωγής. Αυτή είναι η *πρώτη συνέπεια*. [283/1]

Δεύτερο όμως: Το μισό της αρχικά προκαταβλημένης ΚΑ εκκρίνεται από την κύκλιση της επιχείρησης Ψ και εμφανίζεται επομένως στην χρηματαγορά, σαν πρόσθετο Χ. {Οι αποδεσμευμένες αυτές 450 δρουν σαν Χ όχι επειδή είναι χρήμα που έγινε περιττό για τη λειτουργία της επιχείρησης Ψ, αλλά επειδή είναι συστατικό μέρος της αρχικής ΚΑ και γι' αυτό πρέπει να εξακολουθούν να λειτουργούν σαν κεφάλαιο, και όχι να δαπανηθούν σαν απλό μέσο κυκλοφορίας¹¹⁵.} Η πιο κατάλληλη μορφή για να τις βάλουν να δράσουν σαν κεφάλαιο είναι να τις ρίξουν στη χρηματαγορά σαν Χ. Από την άλλη, θα μπορούσε να διπλασιαστεί η κλίμακα της παραγωγής (αφήνουμε κατά μέρος εδώ το πάγιο).

Αντίθετα, αν ανέβαιναν κατά το μισό οι τιμές των ρευστών στοιχείων του Π. Θα ήταν τότε απαραίτητο συμπληρωματικό κεφάλαιο ίσο με την αύξηση, δηλ. ίσο με το μισό κυκλοφοριακό κεφάλαιο, για να κινείται η επιχείρηση στην ίδια κλίμακα, και το γεγονός αυτό θα ασκούσε μια μεγαλύτερη ή μικρότερη¹¹⁶ πίεση κατά το ποσό αυτό στην χρηματαγορά. Αν παρουσιαζόταν ζήτηση για όλο το διαθέσιμο στη χρηματαγορά κεφάλαιο, θα εντεινόταν ο *συναγωνισμός* για το διαθέσιμο κεφάλαιο. Αν ένα μέρος του κεφαλαίου αυτού έμενε αργό, τότε θα καλούνταν κατά το ποσό αυτό σε δράση.

Τρίτη περίπτωση. Με όλους τους άλλους όρους σταθερούς, μπορεί να πέσει ή να ανέβει η τιμή των προϊόντων της επιχείρησης Ψ. Αν πέσει η τιμή, τότε ένα μέρος της αξίας της προκαταβλημένης ΚΑ *χάνεται* στο προτσές κυκλοφορίας. Απαιτείται λοιπόν συμπληρωματικό κεφάλαιο για να συνεχιστεί η παραγωγή στην ίδια κλίμακα. [284/2]

Αν ανέβει η τιμή, τότε έχουμε αποδέσμευση κεφαλαίου που πηγάζει από το προτσές κυκλοφορίας. [284/3]

Εδώ δεν εξετάζουμε τις αιτίες που προκαλούν τις αντίστοιχες αλλαγές¹¹⁷.

Εξετάζουμε τρεις περιπτώσεις:

1^η Περίπτωση: *Η κλίμακα της παραγωγής και οι τιμές των στοιχείων παραγωγής και των προϊόντων μένουν αμετάβλητες, η περίοδος κυκλοφορίας, επομένως και η περίοδος περιστροφής μεταβάλλονται.*

Δεν επέρχεται καμιά αλλαγή στη μάζα και την τιμή του προϊόντος, ούτε επίσης στις προθεσμίες που η επιχείρηση ρίχνει το προϊόν αυτό στην αγορά. Εκκρίνεται (περίπτωση συντόμευσης) κεφάλαιο με τη μορφή Χ. Εξετάζουμε με τα δεδομένα του προηγούμενου πχ από πού προέρχεται το χρήμα για το ποσό που εκκρίνεται. Κατ' αρχήν, είναι μέρος του κεφαλαίου Π. Ένα τμήμα του ποσού αυτού αποτελείται από Χ που προοριζόταν για μισθούς εργασίας, οπότε κρατούνταν ούτως ή άλλως σε μορφή Χ. Το άλλο τμήμα έχει κιάλας αντικατασταθεί από συμπληρωματικό παραγωγικό απόθεμα ίσης αξίας. Εξετάζουμε με ποιο τρόπο

¹¹⁵ Άλλη μια επισημάνση για τη διαφορά χρήματος και Χ, τις λειτουργίες και εν τέλει τα χαρακτηριστικά τους [ΣτΑ].

¹¹⁶ Ανάλογα με την κατάστασή της.

¹¹⁷ α) Συντόμευση ή παράταση της περιόδου περιστροφής [280-281], β) άνοδος ή πτώση των τιμών των πρώτων υλών και της εργασίας και τέλος γ) άνοδος ή πτώση των τιμών των προϊόντων που έχουν παραχθεί.

το συμπληρωματικό αυτό παραγωγικό απόθεμα μετατρέπεται σε χρήμα και από πού προέρχεται το χρήμα γι' αυτή τη μετατροπή. Αυτό γίνεται στην επόμενη περίοδο εργασίας, όπου μετατρέπεται σε απόθεμα λιγότερο X.

Το ποσό που έχει έτσι εκκριθεί με χρηματική μορφή, με την ίδια μορφή με την οποία είχε αρχικά ριχτεί στην κυκλοφορία, αποτελεί ένα καινούριο X που ζητάει τοποθέτηση, ένα καινούριο συστατικό της χρηματαγοράς. Δεν αποτελεί καθόλου ούτε συμπληρωματικό στοιχείο του υπάρχοντος κοινωνικού χρηματικού αποθέματος, ούτε νεοσυσσωρευμένο θησαυρό. Έχει αφαιρεθεί από την κυκλοφορία, γιατί δεν χρειάζεται πια για την περιστροφή του κεφαλαίου Ψ.

Η υπόθεση δεν αλλάζει αν το προκαταβλημένο κεφάλαιο ανήκει σ' αυτόν που το χρησιμοποιεί ή αν το 'χει πάρει δανεικό. Στην τελευταία αυτή περίπτωση το καινούριο X βρίσκεται στα χέρια του Φ (δανειστής) αντί του Ψ. Ή στα χέρια του πιστωτή πρώτων υλών με τη μορφή E'¹¹⁸ (αν έτσι είναι η υπόθεση: αγορά πρώτων υλών με πίστωση).

Τώρα οι αγορές πρώτων υλών επαναλαμβάνονται συχνότερα και κατά μικρότερες παρτίδες (ακολουθεί πχ). Από την αγορά αφαιρείται η ίδια παρτίδα πρώτης ύλης, όμως η αφαίρεση αυτή κατανέμεται διαφορετικά στο χρόνο και απλώνεται σε περισσότερο χρόνο. [...] Η ίδια ποσότητα πρώτης ύλης παραμένει τόσο περισσότερο καιρό στην αποθήκη του προμηθευτή, όσο λιγότερο καιρό βρίσκεται σαν παραγωγικό απόθεμα στην αποθήκη του εργοστασιάρχη.

Η συντόμευση που υποθέτουμε εδώ προκύπτει από μια συντόμευση του χρόνου μετατροπής E' – X¹¹⁹ (της πρώτης φάσης του προτσές κυκλοφορίας). Εξίσου μπορεί να προκύπτει από τη 2^η φάση, X – E¹²⁰. [288/2,3]

Αντίθετα, αν παρατείνεται ο χρόνος κυκλοφορίας, επομένως και η περίοδος περιστροφής, απαιτείται προκαταβολή συμπληρωματικού κεφαλαίου.

Η προκαταβολή αυτή γίνεται από την τσέπη του ίδιου του κεφαλαιοκράτη, αν διαθέτει πρόσθετο κεφάλαιο. Αυτό το κεφάλαιο θα 'ναι τοποθετημένο με κάποια μορφή (χρηματαγορά) και πρέπει να απαλλαγεί από την παλιά του μορφή (πώληση μετοχών κλπ.). Η χρηματαγορά επηρεάζεται έμμεσα.

Ή θα πρέπει να το δανειστεί. Για το τμήμα που απαιτείται για μισθό εργασίας χρειάζεται X οπότε ασκείται άμεση πίεση στην χρηματαγορά. Για το τμήμα που προορίζεται για υλικά παραγωγής χρειάζεται X μόνο αν ο κεφαλαιοκράτης είναι υποχρεωμένος να πληρώνει τοις μετρητοίς. Αν μπορεί να πάρει τα υλικά επί πιστώσει, τότε το γεγονός αυτό δεν ασκεί άμεση επίδραση στην χρηματαγορά.

¹¹⁸ Εδώ αναφερόμαστε μόνο στο τμήμα που προορίζεται για πρώτες ύλες και όχι για το συνολικό εκκριμένο ποσό.

¹¹⁹ Ο Ψ πουλάει πιο γρήγορα το εμπόρευσμά του, ή το πληρώνεται πιο γρήγορα, ή, αν πρόκειται για πίστωση, συντομεύεται η προθεσμία πληρωμής.

¹²⁰ Αλλαγή στην περίοδο εργασίας ή στο χρόνο κυκλοφορίας των κεφαλαίων που προμηθεύουν στον Ψ τα στοιχεία παραγωγής του ρευστού του κεφαλαίου. Πχ συντόμευση του ταξιδιού της πρώτης ύλης → μείωση αναγκαίων αποθεμάτων → αποδέσμευση X II. Επίσης, περίπτωση συντόμευσης της περιόδου εργασίας του κεφαλαίου που προμηθεύει την πρώτη ύλη.

Αν ο πιστωτής με τη σειρά του προεξοφλήσει πχ την επιταγή, τότε αυτό θα επιδράσει έμμεσα, από δεύτερο χέρι, στη χρηματαγορά. Αν όμως με αυτήν εξοφλήσει ένα χρέος του, τότε αυτό το συμπληρωματικό κεφάλαιο δεν επηρεάζει ούτε άμεσα, ούτε έμμεσα τη χρηματαγορά.

2^η Περίπτωση: *Οι τιμές των υλικών παραγωγής μεταβάλλονται, όλοι οι άλλοι όροι μένουν αμετάβλητοι.*

Εκκρίνεται κεφάλαιο το οποίο επιζητεί τοποθέτηση στη χρηματαγορά. Αν αυτή η πτώση των τιμών δεν οφειλόταν σε τυχαία περιστατικά αλλά σε μια άνοδο της παραγωγικής δύναμης στον κλάδο που προμηθεύει την πρώτη ύλη, τότε αυτό το X θ' αποτελούσε μια απόλυτη προσθήκη στη χρηματαγορά και γενικά στο κεφάλαιο που είναι διαθέσιμο με τη μορφή X , επειδή δεν θ' αποτελούσε πια αναπόσπαστο συστατικό του χρησιμοποιηθέντος κεφαλαίου.

3^η Περίπτωση: *Οι τιμές του ίδιου του προϊόντος μεταβάλλονται στην αγορά.*

Όταν πέφτουν οι τιμές. Χάνεται κεφάλαιο, νέα προκαταβολή X . Τη ζημιά αυτή του πωλητή πρέπει να την κερδίσει ο αγοραστής. *Άμεσα* (πτώση τιμής λόγω τυχαίας συγκυρίας και προσωρινή). *Έμμεσα* όταν η πτώση της τιμής οφείλεται σε **αλλαγή στην αξία που αντεπιδρά στο παλιό προϊόν και όταν το προϊόν αυτό ξαναπαίρνει σαν στοιχείο παραγωγής σε μια άλλη σφαίρα παραγωγής και αποδεσμεύει εδώ κεφάλαιο κατά το ίδιο ποσό.** Και στις δύο περιπτώσεις το κεφάλαιο που έχει χαθεί για τον Ψ μπορεί να του το προμηθεύσουν οι συνάδελφοί του επιχειρηματίες σαν καινούριο συμπληρωματικό κεφάλαιο. Εδώ έχουμε απλή μεταβίβαση.

Όταν ανεβαίνουν οι τιμές. Ιδιοποίηση κεφαλαίου που προέρχεται από την κυκλοφορία και δεν είχε προκαταβληθεί. Αν δεν διευρυνθεί η παραγωγή, εκκρίνεται.

Αν η άνοδος αυτή της τιμής οφείλεται σε πραγματική αλλαγή της αξίας που επενεργεί αναδρομικά (πχ εκ των υστέρων άνοδος των τιμών των πρώτων υλών), τότε ο κεφαλαιοκράτης κερδίζει από το E' του που κυκλοφορεί και από το υπάρχον παραγωγικό του απόθεμα. Το κέρδος αυτό τον προμηθεύει με ένα συμπληρωματικό κεφάλαιο που του γίνεται απαραίτητο για τη συνέχιση της επιχείρησής του.

Αν πάλι η άνοδος των τιμών είναι προσωρινή, τότε ό,τι χάνει ο ένας το κερδίζει ο άλλος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ: Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

I. ΤΟ ΧΡΟΝΙΑΤΙΚΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

Στοιχεία $p\chi$ (κυκλοφοριακό κεφάλαιο και σύνθεση αυτού, περίοδος περιστροφής και σύνθεση αυτής, κεφάλαια I & II, φορές περιστροφής αυτών καθώς και του συνολικού κεφαλαίου) [292/1-2].

[292/3 Επανάληψη: πάγιο και κυκλοφοριακό (σταθερό και μεταβλητό)]

Εδώ εξετάζουμε μεταβλητό κυκλοφοριακό σαν ν' αποτελεί μόνο αυτό το κυκλοφοριακό, χωριστά από το σταθερό κυκλοφοριακό που περιστρέφεται μαζί του.

Βρίσκουμε το χρονιάτικο μεταβλητό από τη σύνθεση του αρχικά προκαταβλημένου κεφαλαίου και το περιστραμένο σε ετήσια βάση κεφάλαιο. [293/1]

Αυτός ο μέσος υπολογισμός, σύμφωνα με τον οποίο η αξία του χρονιάτικου προϊόντος διαιρείται με την αξία του προκαταβλημένου κεφαλαίου και όχι με την αξία του μέρους αυτού του κεφαλαίου που χρησιμοποιείται συνεχώς σε μια περίοδο εργασίας (με τα κεφάλαια I & II, και όχι με το κεφάλαιο I), είναι απόλυτα ακριβής εδώ, όπου πρόκειται μόνο για την παραγωγή υπεραξίας¹²¹.

Στρέφουμε την προσοχή μας στην παραγμένη υπεραξία. (% υπεραξίας, εδώ 100%)

Ονομάζουμε χρονιάτικο ποσοστό της υπεραξίας τη σχέση της συνολικής μάζας της υπεραξίας, που έχει παραχθεί στη διάρκεια όλου του χρόνου, προς το αξιακό ποσό του προκαταβλημένου μεταβλητού κεφαλαίου. Το ποσοστό αυτό είναι ίσο με το ποσοστό της υπεραξίας, που παράγει το προκαταβλημένο κεφάλαιο κατά τη διάρκεια μιας περιόδου περιστροφής, πολλαπλασιασμένο με τον αριθμό των περιστροφών του μεταβλητού κεφαλαίου (που συμπίπτει με τον αριθμό των περιστροφών του συνολικού κυκλοφοριακού κεφαλαίου).

Το χρονιάτικο % ν διαφέρει από το πραγματικό % ν σε όλες τις περιπτώσεις που ο αριθμός των περιστροφών είναι διάφορος από ένα έτος ($\nu \neq 1$). Παρακάτω θα δούμε ότι αυτή η διαφορά ανάγεται στη διαφορά μεταξύ προκαταβολής και λειτουργίας του κεφαλαίου.

Δίνεται $p\chi$ με βάση τα αρχικά στοιχεία [294/3]. Το μεταβλητό κεφάλαιο $A = 500$, περιστρέφεται 10 φορές το χρόνο, παράγει $\nu = 5000$ το χρόνο \rightarrow χρονιάτικο % $\nu = 1000\%$.

[295/2,3,4] Το κεφάλαιο $B = 5000$, προκαταβάλλεται και περιστρέφεται μια φορά το χρόνο, με % $\nu = 100\%$. Το χρονιάτικο % $\nu = 100\%$ ($= 5000\nu / 5000\mu$), έναντι 1000% που ήταν για το κεφάλαιο A. [295/5]

Σύγκριση των 2 περιπτώσεων για να βρούμε από που προκύπτει η διαφορά. Όλα είναι ίσα. Το φαινόμενο

¹²¹ Θα δούμε αργότερα πως από άλλη άποψη ο υπολογισμός αυτός δεν είναι πέρα για πέρα ακριβής, όπως δεν είναι γενικά ισχύει με τους μέσους υπολογισμούς. Δηλαδή επαρκεί για τους πρακτικούς σκοπούς του κεφαλαιοκράτη, αλλά δεν εκφράζει με ακρίβεια ή όπως χρειάζεται όλα τα πραγματικά περιστατικά της περιστροφής.

αυτό δημιουργεί φυσικά την εντύπωση ότι το % υ εξαρτάται όχι μόνο από τη μάζα και από το βαθμό εκμετάλλευσης της ΕΔ [...] αλλά επίσης και από κάποιες ανεξήγητες επιδράσεις που πηγάζουν από το προτσές κυκλοφορίας¹²².

Πρέπει να θέσουμε τα κεφάλαια Α και Β κάτω από τους ίδιους όρους *πραγματικά*, όχι φαινομενικά. **Οι ίδιοι όροι παρουσιάζονται μόνο αν το κεφάλαιο Β δαπανηθεί ολόκληρο για την πληρωμή ΕΔ στο ίδιο χρονικό διάστημα, όπως και το κεφάλαιο Α.**

Στην περίπτωση αυτή, οι 5000 κεφάλαιο Β θα ξοδεύονται μέσα σε 5 εβδομάδες, όπως και το κεφάλαιο Α, και όχι σε ένα χρόνο = 50 εβδομάδες. Βλέπουμε ότι τώρα εξισώνονται τα χρονιάτικα % υ (αν και οι μάζες υ είναι διαφορετικές) [296/3].

Την υ την παράγει μόνο το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται πράγματι στο προτσές εργασίας [...]. Το ίδιο το προτσές εργασίας μετράται με το χρόνο. [πχ 297/1] → Με ίσο σε μέγεθος το %υ, την εη, χρησιμοποιούνται ίσα σε μέγεθος μ, όταν στο ίδιο χρονικό διάστημα μπαίνουν σε κίνηση ίσες σε μέγεθος μάζες ΕΔ (= μια ΕΔ ίσης τιμής πολλαπλασιασμένη με τον ίδιο αριθμό).

Στο πχ μας: τα χρησιμοποιηθέντα μ που λειτουργούν πραγματικά στο προτσές εργασίας είναι ίσα, τα προκαταβλημένα όμως μ είναι πέρα για πέρα άνισα (Α = 500, Β = 5000). Το μ που προκαταβάλλεται για μια καθορισμένη χρονική περίοδο, μετατρέπεται σε χρησιμοποιούμενο, μόνο στο μέτρο που μπαίνει πραγματικά στα τμήματα εκείνης της χρονικής περιόδου, που καλύπτονται από το προτσές εργασίας, και λειτουργεί πραγματικά στο προτσές εργασίας. Στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα, στο οποίο προκαταβάλλεται ένα μέρος του για να χρησιμοποιηθεί μόνο σε κατοπινό χρονικό διάστημα, το μέρος αυτό είναι σαν να μην υπάρχει για το προτσές εργασίας και γι' αυτό δεν ασκεί καμιά επίδραση ούτε στο σχηματισμό της αξίας, ούτε στο σχηματισμό της υπεραξίας. [297/2]

Όλα τα περιστατικά που τροποποιούν τη σχέση ανάμεσα στο προκαταβλημένο και στο χρησιμοποιούμενο κεφάλαιο, συνοψίζονται στη διαφορά των περιόδων περιστροφής (που καθορίζεται από τη διαφορά είτε της περιόδου εργασίας, είτε της περιόδου κυκλοφορίας, είτε και των δύο μαζί). Ο νόμος της παραγωγής υπεραξίας λέει πως, με ίσο το % υ, ίσες μάζες λειτουργούντος μ παράγουν ίσες μάζες υ. Αν λοιπόν τα κεφάλαια Α & Β σε ίσα χρονικά διαστήματα και με ίσο % υ χρησιμοποιούν ίσες μάζες μ, θα πρέπει να παράγουν σε ίσα χρονικά διαστήματα ίσες μάζες υ, όσο κι αν διαφέρει η σχέση αυτού του χρησιμοποιούμενου μ προς το μ που έχει προκαταβληθεί κατά την ίδια περίοδο → όσο κι αν διαφέρει και η σχέση των παραγμένων μαζών υ προς το εν γένει προκαταβλημένο μ. {Η διαφορά αυτής της σχέσης αντί να αντιφάσκει με τους νόμους που αναπτύξαμε σχετικά με την παραγωγή υπεραξίας, αντίθετα, τους επιβεβαιώνει και αποτελεί αναπόφευκτη συνέπειά τους.}

¹²² Σύγχυση στη σχολή του Ρικάρντο (1820-30), στη μορφή του χρονιάτικου % κέρδους.

Το πρόβλημα ανάποδα: εξετάζουμε τις 5 πρώτες εβδ λειτουργίας του κεφαλαίου B. Αν πάρουμε τη σχέση μάζας ν / προκαταβλημένο $\mu = 500 / 5000 = 10\%$, ενώ για το κεφάλαιο A η αντίστοιχη σχέση (για τις 5 εβδ) = 100%. Η απάντηση εδώ είναι απλή γιατί από τις 5000 κεφάλαιο B που έχουν προκαταβληθεί έχουν χρησιμοποιηθεί μόνο 500 και οι υπόλοιπες 4500 είναι αδρανείς, δεν έχουν καμιά σχέση με την παραγωγή των 500 ν . [299/0] Σ' αυτό το μ έχουμε την ίδια σχέση $\% \nu B / A$ ($10\% / 100\% = 100\% / 1000\% =$ Χρονιάτικο $\% \nu B /$ Χρονιάτικο $\% \nu A$). Ενώ όμως στο πρώτο κλάσμα η ανωμαλία ευθύνεται στο B, στο 2^ο κλάσμα το κεφάλαιο A παρουσιάζει την ανωμαλία (αφού το 100% ν για το B δεν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα). Τώρα, για το A, οι 5000 ν υπολογίζονται ως προς το προκαταβλημένο μ (500) και όχι προς αυτό που έχει λειτουργήσει (= $500 \times 10 = 5000$).

Άρα, πρώτον: η περιστροφή τροποποιεί τη **σχέση ανάμεσα** στο κεφάλαιο που προκαταβάλλεται κατά τη διάρκεια του έτους **και** στο κεφάλαιο που μπορεί και χρησιμοποιείται διαρκώς, για μια καθορισμένη περίοδο παραγωγής, μ χ μια βδομάδα. (1^η περίπτωση, ανωμαλία του B).

Δεύτερον: παρόλο που προκαταβάλλονται μόνο, και τα ίδια, 500 κεφάλαιο A, λειτουργούν 5000. Η μάζα ν είναι και στις δύο περιπτώσεις η ίδια. Για το κεφάλαιο B η μάζα της ν είναι τόσο μεγάλη, αν και περιστρέφεται μόνο μια φορά, επειδή το B είναι δέκα φορές μεγαλύτερο από το A, που περιστρέφεται 10 φορές.

Όποιο κι αν είναι το σχετικό μέγεθος των μεταβλητών κεφαλαίων που περιστράφηκαν, το $\% \nu$ τους που έχει παραχθεί στη διάρκεια του έτους καθορίζεται από το $\% \nu$ που δίνουν τα αντίστοιχα κεφάλαια, εργαζόμενα μέσες περιόδους (μ χ καθημερινός μ .ό.). Αυτό είναι το μοναδικό πόρισμα που βγαίνει από τους νόμους της παραγωγής υπεραξίας και του καθορισμού του ποσοστού της υπεραξίας.

[302/2,3] Πώς προκύπτει ο αριθμός των περιστροφών: (κεφάλαιο που περιστράφηκε / κεφάλαιο που προκαταβλήθηκε) = αντιστραμένο κλάσμα του χρόνου¹²³ περιστροφής για ένα έτος.

Η σχέση του μ που περιστράφηκε στη διάρκεια του έτους, προς το προκαταβλημένο μ δείχνει:

1. τη σχέση του κεφαλαίου, που πρέπει να προκαταβληθεί, προς το μ που χρησιμοποιήθηκε μέσα σε μια καθορισμένη περίοδο εργασίας μ χ 1 εβδομάδα: χρόνος περιστροφής = εβδ έτους (50) / (αριθμός περιστροφών) = 5 για το κεφάλαιο A και 50 για το κεφάλαιο B. Η σχέση προκαταβλημένου κεφαλαίου προς κεφάλαιο που χρησιμοποιείται σε μια εβδ είναι 5:1 και 50:1 αντίστοιχα.
2. **το πραγματικό¹²⁴ $\% \nu$ [...] δεν έχει καμιά δουλειά με τις τροποποιήσεις και τις διαφορές που προκαλεί η περίοδος περιστροφής για διάφορα κεφάλαια στη σχέση ανάμεσα στο**

¹²³ υπογράμμιση στο κείμενο, κλάσμα... = περίοδος περιστροφής / συνολικές εβδ έτους = μ χ A 5 / 50 = 1/10

¹²⁴ Σε αντίθεση με το χρονιάτικο που αφορά ακριβώς αυτή τη σχέση.

μέρος τους που έχει προκαταβληθεί για ορισμένο χρονικό διάστημα, και στο μέρος τους που έχει χρησιμοποιηθεί κατά το ίδιο χρονικό διάστημα.

Ξαναγυρνάμε στο χρονιάτικο % v και στον τύπο του που μετά από όσα είπαμε μπορεί να διατυπωθεί ανεπτυγμένος ως εξής:

(Πραγματικό % X προκαταβλημένο $\mu X v$) / προκαταβλημένο $\mu \rightarrow Y' = v' \mu v / \mu$

$\rightarrow Y' = v' v$ (όπου Y' : χρονιάτικο %, v' : πραγματικό %, v : αριθμός περιστροφών) Φαίνεται ότι μόνο όταν $v = 1$, $Y' = v'$.

$Y' > v'$, αν $v > 1$ και $Y' < v'$, αν $v < 1$ (δηλ. η περίοδος περιστροφής διαρκεί πάνω από ένα έτος). Αυτήν την τελευταία περίπτωση την εξετάζουμε χωριστά. [305]

Περίοδος περιστροφής 55 εβδ $\rightarrow v = 50/55 = 10/11 < 1 \rightarrow Y' = 90^{10/11}\%$, ενώ $v' = 100\%$. Άρα $Y' < v'$.

Η σύγκριση **ανάμεσα** στην υπεραξία που παράγεται κατά τη διάρκεια του χρόνου **και** στο μ που προκαταβλήθηκε¹²⁵ συνολικά δεν είναι απλώς **υποκειμενική σύγκριση**, αλλά η ίδια η πραγματική κίνηση του κεφαλαίου προκαλεί αυτή την αντιπαράθεση. [305/3]

{Επανάληψη: Η ΚΑ προκαταβάλλεται και δεν ξοδεύεται. [Τόμος Α', κεφ. 4°, 159-189, & κεφ. 21°, 586-599] Χρόνος για τον οποίο προκαταβάλλεται: από την αφετηρία ως την επιστροφή της.}. Πρέπει ν' αποσαφηνίσουμε τη φύση της προκαταβολής από την άποψη της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας.

Δεν προκαταβάλλονται εδώ 10 κεφάλαια των 500, αλλά ένα κεφάλαιο 500 προκαταβάλλεται 10 φορές σε διαδοχικά χρονικά διαστήματα (περίπτωση Α). Γι' αυτό το λόγο το χρονιάτικο % δε λογαριάζεται με βάση ένα κεφάλαιο 500 που προκαταβάλλεται 10 φορές, ή με βάση 5000, αλλά με βάση ένα κεφάλαιο 500 που προκαταβάλλεται μια φορά. {Ακριβώς όπως ένα κέρμα, που κυκλοφορεί 10 φορές, αντιπροσωπεύει πάντα μόνο ένα μοναδικό κέρμα που βρίσκεται σε κυκλοφορία, αν και επιτελεί τη λειτουργία 10 κερμάτων. Στα χέρια όμως που βρίσκεται, ύστερα από κάθε αλλαγή χεριών, εξακολουθεί να παραμένει η ίδια ταυτόσημη αξία του 1 κέρματος.}

Το πραγματικό % v , $v' = v / \mu \rightarrow Y' = v' v = v v / \mu$

Με τη 10πλή περιστροφή του το κεφάλαιο των 500 εκτελεί τη λειτουργία ενός κεφαλαίου 5000, ακριβώς όπως 500 νομίσματα του ενός, που κυκλοφορούν 10 φορές το χρόνο, εκτελούν την ίδια λειτουργία 5000 τέτοιων νομισμάτων, που κυκλοφορούν μόνο μια φορά.

II. Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟΥ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

[Τόμος Α', κεφ. 21°, 586,587]

¹²⁵ Σε διάκριση με το μ που *περιστράφηκε*, κατά τη διάρκεια του έτους, υπογράμμιση στο κείμενο.

Η πορεία του μ : αγορά ΕΔ \rightarrow α) μετατρέπεται από τον εργάτη σε μέσα συντήρησης {το μ παύει να είναι κεφάλαιο με την αγορά ΕΔ} και β) καταναλώνεται από τον κεφαλαιοκράτη παραγωγικά (αξία + υπεραξία) \rightarrow Ε' \rightarrow Χ \rightarrow Ε (= Μπ + ΕΔ) {Δεν έχει σημασία αν χρησιμοποιούνται στη 2^η περίοδο οι ίδιοι εργάτες – φορείς της ΕΔ.}

Το γεγονός ότι, στα χέρια του κεφαλαιοκράτη υπάρχει, στο τέλος της 1^{ης} περιόδου, ένα ταυτόσημο Χ, όσο είχε προκαταβάλει αρχικά, συγκαλύπτει το γεγονός ότι **ο κεφαλαιοκράτης εργάζεται με ένα νεοπαραγμένο κεφάλαιο.**

Εξετάζουμε τα μ του προηγούμενου μέρους (Α & Β): Στις 50 εβδ *χρησιμοποιούνται*¹²⁶ 500 μ Χ 10 = 5000 μ , και το κεφάλαιο των 500 εξακολουθεί πάντα να επαρκεί μόνο για 5 εβδ, οπότε και πρέπει ν' αντικατασταίνεται με ένα νεοπαραγμένο κεφάλαιο 500. Αυτό γίνεται και στις 2 περιπτώσεις. Εδώ όμως αρχίζει η διαφορά.

Για τον Α, μετά από 5 εβδ η νεοδημιουργημένη αξία βρίσκεται με τη μορφή μ . Για τον Β, αν και η *αξία* του έχει αντικατασταθεί με μια νέα αξία, δηλ. έχει ανανεωθεί, ωστόσο η *μορφή*¹²⁷ της αξίας του δεν έχει ανανεωθεί.

Οπότε ο Β πρέπει να 'χει στην αρχή του έτους 5000, αν και ξοδεύονται πραγματικά λίγο-λίγο, μετατρέπομενες σε ΕΔ. Αντίθετα ο Α χρειάζεται μόνο 500.

Συνεπώς, τα χρονιάτικα % ν του Α και του Β πρέπει να βρίσκονται σε αντίστροφη σχέση από τη σχέση που βρίσκονται τα μεγέθη των μ που χρειάστηκε να προκαταβληθούν, για να βάλουν σε κίνηση την ίδια μάζα ΕΔ κατά τη διάρκεια του έτους¹²⁸. Δηλ.: $\mu_A : \mu_B = 500\mu : 5000\mu = 1:10 = 100\%:1000\%$ (= χρονιάτικο % ν Α : χρονιάτικο % ν Β).

Η διαφορά προκύπτει από τη διαφορά ανάμεσα στις περιόδους περιστροφής. Στην περίπτωση Α, στις 5 εβδ η παλιά ΚΑ έχει αναπληρωθεί σαν καινούριο κεφάλαιο, κατάλληλο να λειτουργήσει.

Αυτό δεν επηρεάζει βέβαια την παραγωγή ν . Το γεγονός όμως που σημειώσαμε **τροποποιεί το μέγεθος του Χ που πρέπει να προκαταβληθεί για να μπει σε κίνηση κατά τη διάρκεια του έτους μια καθορισμένη ποσότητα ΕΔ, και γι' αυτό καθορίζει το χρονιάτικο % ν .**

III. Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

Από κοινωνική άποψη: (και στις δύο περιπτώσεις) ίδια ποσότητα ΕΔ, που τραβάει από την κοινωνία ίδια μάζα μέσων συντήρησης, έναντι των οποίων ρίχνει στην κυκλοφορία το χρηματικό τους ισοδύναμο.

¹²⁶ Σε διάκριση με το «προκαταβάλλονται» [ΣτΑ].

¹²⁷ Εδώ η χρηματική της μορφή, υπογραμμίσεις στο κείμενο.

¹²⁸ Με τους άλλους όρους ίσους (ίσο πραγματικό % ν).

Πρώτη διαφορά: για τον εργάτη της περίπτωσης Α, το χρήμα που αυτός ρίχνει στην κυκλοφορία είναι η αλλαγμένη μορφή της δημιουργημένης από τον ίδιο νέας αξίας¹²⁹. Για τον εργάτη της περίπτωσης Β αυτό γίνεται μόνο από το δεύτερο χρόνο και πέρα. {Παρόλο που κι εδώ το χρήμα είναι για τον εργάτη ένα μέσο πληρωμής για εργασία εκτελεσμένη κιόλας απ' αυτόν, ωστόσο η εκτελεσμένη αυτή εργασία δεν πληρώνεται με τη δημιουργημένη απ' αυτή την ίδια και χρηματοποιημένη νέα αξία.}

Όσο πιο σύντομη είναι η περίοδος περιστροφής, τόσο πιο μικρό είναι το κεφάλαιο που γενικά προκαταβάλλει ο κεφαλαιοκράτης σε σχέση με τη δοσμένη έκταση της κλίμακας της παραγωγής. Και τόσο πιο μεγάλη είναι σχετικά η μάζα της υπεραξίας που βγάζει κατά τη διάρκεια του έτους, γιατί τόσο πιο συχνά μπορεί ο κεφαλαιοκράτης ν' αγοράζει πάντα από την αρχή τον εργάτη και να βάζει σε κίνηση την εργασία του με τη χρηματική μορφή της νέας αξίας που δημιουργεί αυτός ο ίδιος ο εργάτης.

Με δεδομένη την κλίμακα της παραγωγής, το χρονιάτικο % υ αυξάνει ανάλογα με τη συντόμευση της περιόδου περιστροφής (και ελαττώνεται το απόλυτο μέγεθος του προκαταβαλλόμενου μ).

Με δεδομένο το μέγεθος του προκαταβλημένου μ, αυξάνει η κλίμακα της παραγωγής (άρα και η απόλυτη μάζα της υπεραξίας), ταυτόχρονα με την αύξηση του χρονιάτικου % υ που προκαλείται από τη συντόμευση των περιόδων αναπαραγωγής.

Ανάλογα με τα διάφορα μεγέθη της περιόδου περιστροφής, ποικίλλει πάρα πολύ και η ποσότητα του Χ που χρειάζεται να προκαταβληθεί για να μπει σε κίνηση η ίδια μάζα ρευστού Π και η ίδια μάζα ΕΔ.

Δεύτερη διαφορά: ο εργάτης του Β, ενώ προσφέρει στον πωλητή των μέσων συντήρησης χρήμα, δεν του προσφέρει ωστόσο και εμπόρευμα (είτε Μπ, είτε μέσα συντήρησης), όπως ο Α: κατά τη διάρκεια του έτους δεν ρίχνεται στην αγορά κανένα προϊόν σε αντικατάσταση των υλικών στοιχείων του Π που αφαιρούνται απ' αυτήν.

Σε μια κομμουνιστική κοινωνία, εξαφανίζεται το Χ, επομένως εξαφανίζονται και οι μεταμφιέσεις των συναλλαγών που εμφανίζονται χάρη σ' αυτό. Η κοινωνία πρέπει να υπολογίζει προκαταβολικά πόση εργασία, πόσα Μπ και μέσα συντήρησης μπορεί να χρησιμοποιήσει¹³⁰ σε τέτοιους κλάδους που για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα δεν προσφέρουν κανένα ωφέλιμο αποτέλεσμα, αφαιρούν όμως από τη συνολική χρονιάτικη παραγωγή εργασία, Μπ και μέσα συντήρησης.

Αντίθετα στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία, **όπου η κοινωνική φρόνηση εκδηλώνεται πάντα κατόπιν εορτής**, μπορούν και πρέπει να δημιουργούνται έτσι διαρκώς μεγάλες διαταραχές. Από τη μια ασκείται πίεση στη χρηματαγορά, ενώ αντίθετα η ευχέρεια της χρηματαγοράς προκαλεί κι αυτή τη δημιουργία τέτοιων επιχειρήσεων κατά μάζες, δηλ. *δημιουργεί τους όρους που αργότερα προκαλούν πίεση στην χρηματαγορά*. Η χρηματαγορά πιέζεται επειδή εδώ απαιτείται συνεχώς και κατά τη διάρκεια μεγάλου

¹²⁹ Από τη 2^η περίοδο περιστροφής, μετά από 5 εβδ., υπογράμμιση στο κείμενο.

¹³⁰ Χωρίς να δημιουργηθεί καμιά ζημιά. Το καταπληκτικό αυτό χωρίο βρίσκεται στην 314-5 και παρατίθεται σχεδόν ολόκληρο.

χρονικού διαστήματος προκαταβολή X σε μεγάλη κλίμακα. Χωρίς να παίρνουμε καθόλου υπόψη ότι βιομήχανοι και έμποροι ρίχνουν σε κερδοσκοπικές μεγαλόπνοες (στο κείμενο σιδηροδρομικές κλπ.) επιχειρήσεις το απαραίτητο X για την κίνηση της δικής τους επιχείρησης και αντικαθιστούν με δάνεια από τη χρηματαγορά.

Από την άλλη μεριά, ασκείται πίεση στο διαθέσιμο Π της κοινωνίας. Επειδή αφαιρούνται διαρκώς από την αγορά στοιχεία του Π και στη θέση τους ρίχνεται στην αγορά ένα χρηματικό απλώς ισοδύναμο, αυξάνει η ζήτηση επί πληρωμή σε μετρητά χωρίς η ζήτηση αυτή να περιέχει καθόλου στοιχεία προσφοράς. Γι' αυτό ανεβαίνουν οι τιμές τόσο των μέσων συντήρησης, όσο και των υλικών παραγωγής.

Σ' όλα αυτά προστίθεται το γεγονός ότι στο ίδιο χρονικό διάστημα που ασκείται συνήθως κερδοσκοπία γίνονται μεγάλες μεταβιβάσεις κεφαλαίου. Πλουτίζει μια συμμορία κερδοσκόπων. Όλοι αυτοί προκαλούν μεγάλη καταναλωτική ζήτηση στην αγορά, ενώ παράλληλα αυξάνουν οι μισθοί εργασίας. Όσο για τα μέσα διατροφής, η ζήτησή τους δίνει βέβαια μια ώθηση στην αγροτική οικονομία. Επειδή όμως τα μέσα αυτά διατροφής δεν μπορούν ν' αυξηθούν απότομα μέσα σ' ένα χρόνο, αυξάνει η εισαγωγή τους, όπως γενικά αυξάνει η εισαγωγή των εξωτικών μέσων διατροφής (στο κείμενο αναφέρονται: καφές, ζάχαρη, κρασί κλπ.) και των ειδών πολυτελείας. Αποτέλεσμα: υπερεισαγωγή και κερδοσκοπία στον τομέα αυτό του εισαγωγικού εμπορίου.

Από την άλλη μεριά, στους βιομηχανικούς κλάδους στους οποίους η παραγωγή μπορεί ν' αυξηθεί γρήγορα (καθαυτό βιομηχανία επεξεργασίας, εξορυκτική βιομηχανία κλπ.) η αύξηση των τιμών προκαλεί απότομη επέκταση, που την ακολουθεί γρήγορα η κατάρρευση. Η ίδια επίδραση ασκείται στην αγορά εργασίας, απ' όπου τραβιούνται για τους καινούριους κλάδους παραγωγής μεγάλες μάζες του λανθάνοντος σχετικού υπερπληθυσμού, ακόμα και των απασχολούμενων εργατών.

Γενικά, οι επιχειρήσεις αυτές μεγάλης κλίμακας αποσύρουν από την αγορά εργασίας μια ορισμένη ποσότητα δυνάμεων, που μπορούν να προέρχονται μόνο από ορισμένους κλάδους, όπως είναι η αγροτική οικονομία κλπ., όπου χρησιμοποιούνται γενικά γερά παλικάρια. Αυτό γίνεται ακόμα και αφού οι καινούριες επιχειρήσεις γίνουν μόνιμος κλάδος παραγωγής και συνεπώς έχει σχηματιστεί κιάλας η απαραίτητη γι' αυτούς πλανόδια ΕΤ. Απορροφάται ένα μέρος του εφεδρικού εργατικού στρατού, που η πίεσή του κρατούσε τους μισθούς σε χαμηλότερα επίπεδα. Ανεβαίνουν γενικά οι μισθοί, ακόμα και στα τμήματα εκείνα της αγοράς εργασίας που οι εργάτες έβρισκαν ως τώρα εύκολα δουλειά. Το φαινόμενο αυτό διαρκεί ως τότε που η *αναπόφευκτη κατάρρευση* αποδεσμεύει πάλι τον εφεδρικό στρατό των εργατών και ξανακατεβάζει τους μισθούς στο ελάχιστο όριό τους και ακόμα πιο κάτω.

Υ₃₂, σελ. 315: Στο χειρόγραφο παρεμβάλλεται εδώ για μελλοντική ανάπτυξη: «**Αντίφαση** στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής: οι εργάτες σαν αγοραστές εμπορεύματος έχουν σημασία για την αγορά. Η κεφαλαιοκρατική όμως κοινωνία έχει την τάση να περιορίζει στο κατώτατο όριο την τιμή του εμπορεύματός τους – της ΕΔ – όταν αντικρύζει τους εργάτες σαν πωλητές. **Άλλη αντίφαση:** οι εποχές,

κατά τις οποίες η κεφαλαιοκρατική παραγωγή εντείνει όλες τις δυνάμεις αποδεικνύονται κατά κανόνα σαν **εποχές υπερπαραγωγής**, επειδή οι παραγωγικές δυνατότητες ποτέ δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν έτσι, που μ' αυτές να μπορεί όχι μόνο να παράγεται περισσότερη αξία, **αλλά και να πραγματοποιείται**. Η πώληση όμως των εμπορευμάτων, η πραγματοποίηση του E', επομένως και της υ, περιορίζεται όχι μόνο από τις καταναλωτικές ανάγκες της κοινωνίας γενικά, αλλά από τις καταναλωτικές ανάγκες μιας κοινωνίας **που η μεγάλη πλειοψηφία της είναι πάντα φτωχή και καταδικασμένη να μένει πάντα φτωχή**.

Περίοδος περιστροφής = περίοδος εργασίας + περίοδος κυκλοφορίας

Η διάρκεια της περιόδου εργασίας έχει *συμβατικό χαρακτήρα* εφόσον καθορίζεται από την ποσότητα των παραγόμενων εμπορευμάτων, από την ποσότητα που το προϊόν ρίχνεται συνήθως στην αγορά σαν εμπόρευμα (πχ μονάδα, κούτα, 1000άδα κλπ.). Η ίδια σύμβαση όμως έχει σαν υλική βάση την κλίμακα της παραγωγής, και γι' αυτό μόνο αν παρθεί μεμονωμένα είναι τυχαία. }

Η διάρκεια της περιόδου κυκλοφορίας καθορίζεται εν μέρει από τις διαρκείς αλλαγές στην κατάσταση της αγοράς. Ανεξάρτητα από την έκταση της Ζήτησης γενικά, η κίνηση των τιμών παίζει εδώ τον κύριο λόγο (όταν πέφτουν οι τιμές, η πώληση περιορίζεται σκόπιμα, ενώ η παραγωγή προχωρεί. Το αντίθετο γίνεται όταν ανεβαίνουν οι τιμές, όταν συμβαδίζουν παραγωγή και πώληση, ή όταν τα προϊόντα μπορούν να πωληθούν προκαταβολικά). Ωστόσο, πρέπει να θεωρείται σαν αληθινή υλική βάση (της διάρκειας της περιόδου κυκλοφορίας) η πραγματική απόσταση της έδρας της παραγωγής από την αγορά πώλησης. Ακολουθεί πχ [316/3] με εξαγωγή εμπορεύματος. Εξετάζονται οι πιστωτικές σχέσεις και τέλος φαινόμενα κρίσης που συνδέονται με την μη πραγματοποίηση των εμπορευμάτων. **{Αυτό λοιπόν που εμφανίζεται στη χρηματαγορά σαν κρίση εκφράζει στην πραγματικότητα ανωμαλίες στο προτσές της παραγωγής και της αναπαραγωγής. [317/2]}**

Τρίτη διαφορά (που προκαλείται από τη διάρκεια της περιόδου περιστροφής): Όταν στη διάρκεια του έτους πραγματοποιούνται πολλές περιστροφές, μπορεί ένα στοιχείο του μ ή σ κυκλοφοριακού να το προμηθεύει το προϊόν αυτού του ίδιου του κεφαλαίου. Σε άλλη περίπτωση όχι¹³¹, τουλάχιστον όχι στη διάρκεια του έτους.

¹³¹ Δεν μπορεί να προμηθευτεί ένα στοιχείο του κυκλοφοριακού από το προϊόν του ίδιου του κεφαλαίου μέσα σ' ένα έτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

Με ίδιο το % υ, η διαφορά στην περιστροφή δημιουργεί μια διαφορά στο *χρονιατικό* % υ (κεφ 16°). Πέρα απ' αυτό, παρουσιάζεται διαφορά και στην συσσώρευση.

Σημειώνουμε ότι, ο κεφαλαιοκράτης Α (κεφ 16°) καλύπτει την ατομική του κατανάλωση κατά τη διάρκεια του έτους από την παραγωγή του υπεραξίας¹³², ενώ ο Β όχι. {Η υ του Β δεν έχει πραγματοποιηθεί, άρα δεν μπορεί να καταναλωθεί ούτε ατομικά ούτε παραγωγικά.}

Συμπληρωματικό κεφάλαιο για επισκευές και συντήρηση του πάγιου κεφαλαίου: ο Α δεν το προκαταβάλλει, εξασφαλίζεται με κεφαλαιοποίηση υπεραξίας [319/5]. Ο Β πρέπει να το προκαταβάλλει εξ αρχής. Φαίνεται έτσι πως, όχι μόνο το συσσωρευμένο κεφάλαιο, αλλά και **ένα μέρος του αρχικά προκαταβλημένου κεφαλαίου μπορεί να είναι απλώς κεφαλαιοποιημένη υπεραξία.**

Με την ανάπτυξη της **πίστης** περιπλέκεται ακόμα περισσότερο η σχέση αρχικά προκαταβλημένου κεφαλαίου και κεφαλαιοποιημένης υ. Ο τραπεζίτης Γ δανείζει [στον Α] ένα ποσό που αποτελείται αποκλειστικά από κατατεθειμένη σ' αυτόν υπεραξία των βιομηχάνων Δ, Ε, Ζ κλπ. Για τους βιομήχανους Δ, Ε, Ζ κλπ., που έχουν καταθέσει την υπεραξία τους στον τραπεζίτη Γ, που με τη σειρά του δανείζει τον Α, αυτός ο τελευταίος δεν είναι παρά ένας πράκτορας που κεφαλαιοποιεί την υπεραξία που αυτοί έχουν ιδιοποιηθεί.

[Τόμος Α, κεφ. 22°, σελ. 600-609] συσσώρευση = διευρυνόμενο προτσές αναπαραγωγής (εκτατικά ή εντατικά).

Τρόποι διεύρυνσης [320/3]: Τελειοποιήσεις που αυξάνουν την παραγωγική δύναμη της εργασίας ή επιτρέπουν την εντατικότερη εκμετάλλευσή της. Επέκταση της εη (με συμπληρωματική δαπάνη κυκλοφοριακού κεφαλαίου) {παρατείνεται ο καθημερινός χρόνος χρήσης του πάγιου και συντομεύεται αντίστοιχα η περίοδος περιστροφής του}. Κερδοσκοπικές πράξεις πάνω στις πρώτες ύλες.

Ωστόσο, από τη μία υπάρχουν περίοδοι όπου η διεύρυνση δεν χρειάζεται, ενώ από την άλλη δεν είναι δυνατή (όρια): α) χαρακτήρας της επιχείρησης, β) διαστάσεις καλλιεργούμενης έκτασης. Γενικά, περιπτώσεις όπου απαιτείται ένα ελάχιστο μέγεθος συμπληρωματικού (← πολύχρονη συσσώρευση) → Χρηματική συσσώρευση¹³³.

Πιστωτικό σύστημα: *τοκοφόρα τοποθέτηση του λανθάνοντος Χ*. Το Χ αυτό δρα σαν κεφάλαιο σε άλλα χέρια. {Με τη συχνότερη πραγματοποίηση της υ και με την αυξανόμενη κλίμακα της παραγωγής αυξάνει η αναλογία που ρίχνεται στην χρηματαγορά Χ και που το απορροφούν από την χρηματαγορά για διευρυνόμενη παραγωγή – τουλάχιστον στο μεγαλύτερο μέρος του.}

¹³² Τρέχον περιοδικό εισόδημα, από τη 2^η περιστροφή κέ.

¹³³ Λανθάνον Χ.

Η απλούστερη μορφή εμφάνισης αυτού του – λανθάνοντος, συμπληρωματικού – X, είναι η μορφή του **θησαυρού**. {α) πρόσθετος χρυσός / ασήμι, άμεσα / έμμεσα από τις χώρες που παράγουν ευγενή μέταλλα. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος για ν' αυξάνει απόλυτα ο χρηματικός θησαυρός μιας χώρας. β) αποσυρμένο χρήμα από την εσωτερική κυκλοφορία στα χέρια ατομικών κεφαλαιοκρατών (περισσότερες περιπτώσεις). γ) σύμβολα αξίας (όχι ακόμα πιστωτικό χρήμα) ή απαιτήσεις (νόμιμων τίτλων) των κεφαλαιοκρατών από τρίτους.} Σ' όλες τις περιπτώσεις αντιπροσωπεύει συμπληρωματικούς, κρατημένους σε εφεδρεία νόμιμους τίτλους πάνω στη **μελλοντική, συμπληρωματική χρονιάτικη παραγωγή της κοινωνίας**.

Θόμπσον [322/1-324]: Η συσσώρευση θησαυρού είναι ασήμαντη μπροστά στις παραγωγικές δυνάμεις ή την πραγματική κατανάλωση λίγων χρόνων της κοινωνίας. [...] Τη συσσώρευση αυτή την έχουν σφετεριστεί λίγοι και την έχουν μεταβάλλει σε όργανο ιδιοποίησης των προϊόντων της εργασίας της μεγάλης μάζας. Έτσι εξηγείται η αποφασιστική σημασία ενός τέτοιου εργαλείου γι' αυτούς τους λίγους. [...] Ο όγκος και η κατανομή αυτού του χρονιάτικου προϊόντος θα 'πρεπε πρώτα απ' όλα να αποτελεί το αντικείμενο της έρευνας. [...] *Τη διαιώνιση των αποτελεσμάτων της βίας, της απάτης και της σύμπτωσης την ονόμασαν ασφάλεια*, και στη διατήρηση αυτής της ψεύτικης ασφάλειας θυσιάστηκαν χωρίς οίκτο όλες οι παραγωγικές δυνάμεις του ανθρώπινου γένους.

Ι. ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Εξετάζουμε πιο διεξοδικά την μετατροπή της υ από την αρχική της εμπορευματική μορφή σε χρήμα (αναγκαία μετατροπή για την επαναμετατροπή του χρήματος σε προϊόν – ατομική κατανάλωση του κεφαλαιοκράτη). Υποθέτουμε πως κυκλοφορεί αποκλειστικά μεταλλικό χρήμα (πραγματικό ισοδύναμο) για απλοποίηση.

[ΣτΑ: Η υπόθεση της αποκλειστικής μεταλλικής κυκλοφορίας είναι κομβική → από εδώ καταλήγουμε στη διατύπωση ότι η συσσώρευση θα ήταν αδύνατη χωρίς την πίστη. Η υπόθεση της αποκλειστικής μεταλλικής κυκλοφορίας έχει δύο ερμηνείες και χρήσεις. Από τη μία, αναφερόμενη στην κυκλοφορία, αποκλείει τις λαθροχειρίες στις τιμές και διασφαλίζει την ιδεατή ταύτιση αξιών – τιμών. Δεύτερον, αποκλείει την κυκλοφορία σαν πηγή ανισομετρίας και κρίσης. Αν τα πράγματα είναι ζοφερά και δύσκολο να ισορροπήσουν με χρυσή κυκλοφορία, τότε μόνο χειρότερα μπορεί να γίνουν όταν άλλες μορφές χρήματος είναι κυρίαρχες. Η υπόθεση αυτή, για την οποία ο Μαρξ έχει δεχθεί τρομερή επίθεση, σε βαθμό ακύρωσης όλης της προσφοράς του, ενισχύει το επιχειρήμά του και δεν το αποδυναμώνει, αφού αποδεικνύει τις αντιφάσεις της συσσώρευσης με μεταλλική κυκλοφορία. Αυτές οι αντιφάσεις εμπλουτίζονται με τις αντιφάσεις της εξέλιξης του χρήματος, δεν καταργούνται.]

[Τόμος Α', κεφ. 3^ο, σελ.: 151 κέ]

Η συνολική μάζα του χρήματος είναι πάντα ίση με το άθροισμα του χρήματος που υπάρχει σαν θησαυρός και σαν κυκλοφορούν χρήμα. Η μάζα αυτή του χρήματος (μάζα ευγενούς μετάλλου) αποτελεί θησαυρό της κοινωνίας και *έχει συσσωρευθεί λίγο-λίγο*.

Υποθέτουμε¹³⁴ πως η παραγωγή χρυσού και ασημιού γίνεται στην ίδια τη χώρα, αποτελεί λοιπόν μέρος της συνολικής κοινωνικής παραγωγής κάθε χώρας. Παρακάτω εξετάζουμε αυτήν την παραγωγή ευγενών μετάλλων.

(Δεν παίρνουμε υπόψη το χρυσό / ασήμι που έχουν παραχθεί για είδη πολυτελείας.) Το κατώτατο όριο της χρονιάτικης παραγωγής = φθορά των χρηματικών μετάλλων (από την κυκλοφορία). **Επίσης: αν αυξάνει το άθροισμα των αξιών της μάζας των εμπορευμάτων που παράγεται και κυκλοφορεί στη διάρκεια του έτους, πρέπει ν' αυξάνει και η χρονιάτικη παραγωγή χρυσού / ασημιού, εφόσον: α) δεν αυξάνει η ταχύτητα της χρηματικής κυκλοφορίας και β) δεν πλαταίνει η λειτουργία του χρήματος σαν μέσου πληρωμής (αύξηση συμψηφισμού αγορών και πωλήσεων χωρίς τη μεσολάβηση πραγματικού χρήματος).**

[ΣτΑ: Άρα, όσο αυξάνεται η μάζα της αξίας των εμπορευμάτων και δεν αντισταθμίζεται αυτή η αύξηση

α) από τη νέα (καθαρή) παραγωγή χρυσού (μείον την αναπλήρωση)

β) από την αύξηση της ταχύτητας κυκλοφορίας

γ) από το μέσο πληρωμής

➔ τόσο η συσσώρευση αντιμετωπίζει όρια από τη χρηματική λειτουργία]

Συνεπώς, ένα μέρος των κοινωνικών ΕΔ και Μπ πρέπει να ξοδεύονται κάθε χρόνο για την παραγωγή χρυσού¹³⁵.

Οι κεφαλαιοκράτες χρυσοπαραγωγοί ρίχνουν την *υπεραξία* τους άμεσα στην κυκλοφορία με τη μορφή χρήματος – η φυσική μορφή του προϊόντος και όχι η μεταβλημένη μορφή του. {Θυμίζουμε ότι εξετάζουμε εδώ συνθήκες απλής αναπαραγωγής [326/3].}

Παρακάτω: ο *μισθός εργασίας* αναπληρώνεται εδώ μ' ένα προϊόν που η φυσική του μορφή είναι εξαρχής η χρηματική μορφή.

Αυτό γίνεται και με το *σ* (πάγιο και κυκλοφοριακό) που καταναλώνεται σ' ένα έτος.

Κύκληση & περιστροφή: $X - E \dots \Pi \dots X'$. $X' = \mu + \sigma$ (πάγιο & ρευστό) + ν

{Αν, με αμετάβλητη την γενική αξία του χρυσού, το X' ήταν μικρότερο, τότε η εκμετάλλευση του χρυσορυχείου δεν θα 'ταν παραγωγική. Αν το φαινόμενο αυτό ήταν γενικό, στο μέλλον θ' ανέβαινε η αξία του χρυσού, σε σύγκριση με τα εμπορεύματα, δηλ. Θα 'πεφταν οι τιμές των εμπορευμάτων και έτσι, στο εξής, θα ήταν μικρότερο το χρηματικό ποσό που δαπανάται στο $X - E$.}

¹³⁴ Ο διεθνής χαρακτήρας της συναλλαγής (μέρος του χρονιάτικου προϊόντος με το προϊόν των χωρών που παράγουν χρυσό) κρύβει την απλότητά της.

¹³⁵ Και ασημιού. Του χρηματικού εμπορεύματος εν γένει. Από δω και πέρα: χρυσού.

Δεν μεσολαβεί E' , επειδή το E' είναι εδώ το εμπόρευμα – χρήμα. Το **κυκλοφοριακό κεφάλαιο** αναπληρώνεται *άμεσα* με νεοπαραγμένο χρήμα (χωρίς την πράξη $E' - X'$).

Πχ [327/3-328/0] με αποδέσμευση κεφαλαίου. {Η περίοδος κυκλοφορίας αφορά την πράξη $X - E$, μετατροπή χρήματος στα στοιχεία παραγωγής.}

Εδώ, σε κάθε περίοδο περιστροφής ρίχνεται στην κυκλοφορία μια καινούρια συμπληρωματική μάζα χρυσού που προέρχεται από το προτσές παραγωγής, για να αποσύρει διαρκώς από την κυκλοφορία υλικά παραγωγής και $E\Delta$. Η κύκλιση αυτού του κεφαλαίου δεν αποσύρει πάλι από την κυκλοφορία το χρήμα που έχει ριχτεί σ' αυτήν, αλλά αντίθετα το χρήμα αυτό το αυξάνει με συνεχώς νεοπαραγόμενες μάζες χρυσού.

Μεταβλητό κεφάλαιο: ο χρυσοπαραγωγός πληρώνει τους εργάτες του άμεσα με ένα μέρος του χρυσού που παράγουν οι ίδιοι. {Γι' αυτό οι λίρες που δαπανούνται κάθε χρόνο για $E\Delta$ και που ρίχνονται από τους εργάτες στην κυκλοφορία, *δεν επιστρέφουν μέσω της κυκλοφορίας στην αφετηρία τους.*}

Πάγιο κεφάλαιο: η *πρώτη* εγκατάσταση της επιχείρησης απαιτεί δαπάνη μεγάλου σχετικά X , το οποίο ρίχνεται έτσι στην κυκλοφορία. Εδώ το πάγιο επαναφέρει τμηματικά, αλλά σαν άμεσο κομμάτι του προϊόντος, του χρυσού. Αποκτά βαθμιαία τη χρηματική του μορφή [...] επειδή σωρεύεται ένα αντίστοιχο μέρος του προϊόντος. Πρόσθετη μάζα X .

Υπεραξία: νέο χρυσό προϊόν, ξοδεύεται κατ' υπόθεση μη παραγωγικά.

{Επανάληψη: Νόμος εμπορευματικής κυκλοφορίας: Μάζα του χρήματος = χρήμα σε κυκλοφορία + θησαυρός (που αυξομειώνεται ανάλογα με τη συστολή / διαστολή της κυκλοφορίας, *απαραίτητη εφεδρεία μέσω πληρωμής*). Το χρήμα πραγματοποιεί την αξία των εμπορευμάτων – και την υπεραξία που περιλαμβάνουν.}

Ερώτημα: Πώς καταφέρνει ο κεφαλαιοκράτης ν' αποσύρει από την κυκλοφορία συνεχώς *περισσότερο χρήμα* από το χρήμα που ρίχνει σ' αυτήν; (Αντίπαλος του Τουκ προς αυτόν)

Στην αστική Π.Ο. εξυπακούεται η ύπαρξη της υπεραξίας. Το E' έχει μεγαλύτερη αξία από το Π (χωρίς να το εξηγούν, το αποδέχονται σαν γεγονός). Οι κεφαλαιοκράτες ρίχνουν στην κυκλοφορία διαρκώς *μεγαλύτερη αξία* (με τη μορφή E') από την αξία που αποσύρουν απ' αυτήν (με τη μορφή Π) – η πράξη αυτή είναι τόσο πολύπλευρη, όσο διαφορετικά είναι τα κεφάλαια που λειτουργούν ανεξάρτητα.

Πραγματικό ερώτημα: Από πού προέρχεται το χρήμα για την πραγματοποίηση της υπεραξίας; («νέο» χρήμα) [330/2, 331/0]

Αριθμητικό πχ [331/1], επαναδιατύπωση του ερωτήματος.

Προφάσεις (που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να μην απαντηθεί):

α) Το σ κυκλοφοριακό δεν το ξοδεύουν όλοι ταυτόχρονα. [...] Υπολογίζουν πως, από τη μια μεριά, πρόκειται για το ποσό A που είχε προκαταβληθεί ταυτόχρονα, πως όμως από την άλλη, το ποσό αυτό βάζει σε κίνηση Π μεγαλύτερο από A , γιατί χρησιμεύει εκ περιτροπής σαν X διάφορων Π . Επομένως αυτός ο τρόπος εξήγησης προϋποθέτει κιόλας το χρήμα σαν κάτι που υπάρχει, ενώ έπρεπε να εξηγήσει την ύπαρξή του.

β) ο κεφαλαιοκράτης A παράγει είδη που τα καταναλώνει ατομικά ο κεφαλαιοκράτης B .

Ο κεφαλαιοκρατικός χαρακτήρας του προτσές παραγωγής δεν αλλάζει καθόλου τους νόμους που διατυπώθηκαν [Βιβλίο 1, κεφ. 3^ο, σελ 151 κέ] σχετικά με την ποσότητα του κυκλοφορούντος χρήματος στην εμπορευματική κυκλοφορία.

Πού βρήκε το χρήμα ο B ; Πώς έχει μετατρέψει ο ίδιος σε χρήμα το μέρος του προϊόντος του, που είναι ν ; 332/1

γ) ανάμεσα στο ξόδεμα και στην επαναροή περνάει ορισμένο χρονικό διάστημα, που στη διάρκειά του το χρήμα που πληρώνεται για μισθό εργασίας μπορεί ανάμεσα στα άλλα να χρησιμεύσει και για τη μετατροπή ν σε χρήμα.++ 332/2

δ) κατά την πρώτη τοποθέτηση του πάγιου κεφαλαίου ρίχνεται στην κυκλοφορία ένα μεγάλο ποσό χρήματος, που το ξαναποσύρει από την κυκλοφορία μόνο τμηματικά, στο πέρασμα πολλών χρόνων, εκείνος που το 'χε ρίξει σ' αυτήν. Δε φτάνει άραγε αυτό το ποσό για να μετατρέψει σε χρήμα την υπεραξία;
—

Πρώτον, στο ποσό που προκαταβάλλεται συνολικά ίσως να συμπεριλαμβάνεται η χρησιμοποίηση αυτού του ποσού σαν πάγιου+++ 333/0

Απάντηση: Δεν υφίσταται το ίδιο το πρόβλημα. {Η ποσότητα του χρηματικού ποσού που απαιτείται για να κυκλοφορήσει μια μάζα εμπορευμάτων ψ δεν εξαρτάται από το αν η αξία αυτής της μάζας περιέχει ν ή όχι, από το αν αυτή μάζα εμπορευμάτων έχει παραχθεί με κεφαλαιοκρατικός τρόπο ή όχι.} Αν υπάρχει εδώ ένα πρόβλημα, αυτό συμπίπτει με το γενικό πρόβλημα: από πού προέρχεται το χρήμα που είναι απαραίτητο για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων σε μια χώρα;

Από την άποψη της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, υπάρχει η επίφαση ενός ιδιαίτερου προβλήματος. Συγκεκριμένα, εδώ ο κεφαλαιοκράτης **εμφανίζεται σαν η αφετηρία, από την οποία ρίχνεται το χρήμα στην κυκλοφορία.** {Όλες οι άλλες κατηγορίες τρίτων προσώπων πρέπει να παίρνουν χρήμα απ' αυτές τις δύο τάξεις – κεφαλαιοκράτες & εργάτες – είτε επειδή προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, είτε είναι συγκάτοικοι της υπεραξίας με τη μορφή γαιοπροσόδου, τόκου κλπ. [...] Ο εργάτης όμως είναι δευτερεύουσα μόνο αφετηρία.}

Η τάξη των κεφαλαιοκρατών σαν σύνολο δεν μπορεί να αποσύρει από την κυκλοφορία κάτι που δεν έχει προηγούμενα ριχτεί σ' αυτήν. Εκ του μηδενός μηδέν.

Πράγματι, όσο παράδοξο κι αν φαίνεται από πρώτη ματιά, **η ίδια η τάξη των κεφαλαιοκρατών ρίχνει στην κυκλοφορία το χρήμα που χρησιμεύει για την πραγματοποίηση της υπεραξίας που περιέχεται στα εμπορεύματα**. Όμως, δεν το ρίχνει στην κυκλοφορία σαν κεφάλαιο. Το ξοδεύει σαν μέσο αγοράς για τη δική της ατομική κατανάλωση. Άρα *δεν το προκαταβάλλει*, παρόλο που αποτελεί την αφετηρία της κυκλοφορίας του.

[334/4] Αριθμητικό πχ. με μια περιστροφή το χρόνο. Ο κεφαλαιοκράτης ξοδεύει χρήμα για την ατομική του κατανάλωση κατά το χρόνο που το κεφάλαιό του περιστρέφεται. Το χρήμα αυτό υπάρχει σαν στοιχείο του κυκλοφορούντος χρήματος. Την αξία όμως αυτού του χρήματος την έχει αποσύρει από την κυκλοφορία προϊόντων και την εκμηδένισε. Στο τέλος του χρόνου επαναφέρει σ' αυτόν και η χρηματοποιημένη υπεραξία {στο πχ μας είναι ισόποση με την προκαταβολική κατανάλωση του κεφαλαιοκράτη μας¹³⁶}. Αυτή η υπεραξία χρηματοποιήθηκε με το χρήμα που έχει ρίξει ο ίδιος στην κυκλοφορία, όχι σαν κεφαλαιοκράτης, αλλά σαν καταναλωτής.

Η υπόθεση δεν αλλάζει αν το κεφάλαιό του περιστρεφόταν περισσότερες από μία φορά το χρόνο. Θ' άλλαζε όμως η διάρκεια της περιόδου – άρα και το μέγεθος του ποσού – που θα 'πρεπε να ρίξει στην κυκλοφορία για την ατομική του κατανάλωση πάνω από το προκαταβλημένο του X.

Ένα από τα χαρακτηριστικά του κεφαλαιοκράτη είναι πως αυτός είναι σε θέση να ζει από τα μέσα που διαθέτει ως την επαναροή της υπεραξίας.

Η υπόθεση ότι το χρήμα που ρίχνει στην κυκλοφορία ο κεφαλαιοκράτης για την ατομική του κατανάλωση είναι ίσο με την υπεραξία του που επαναφέρει σ' αυτόν με χρηματική μορφή **είναι αυθαίρετη για τον μεμονωμένο κεφαλαιοκράτη**. Πρέπει όμως να είναι σωστή για το σύνολο της τάξης των κεφαλαιοκρατών, όταν υποθέτουμε απλή αναπαραγωγή. {Εκφράζει απλώς εκείνο που λέει αυτή η υπόθεση – της απλής αναπαραγωγής – και συγκεκριμένα πως καταναλώνεται μη παραγωγικά όλη η υπεραξία, αλλά μόνο αυτή, δηλ. ούτε δεκάρα από το αρχικό κεφάλαιο.}

[ΣτΑ: Το χρήμα που μπορούν να ξοδέψουν για ατομική κατανάλωση οι κεφαλαιοκράτες έχει ένα όριο. Αν στομώσει η αγορά μέσω πολυτελείας στερεύει το χρήμα το απαραίτητο για την κυκλοφορία. Η συντήρηση των κεφαλαιοκρατών, όσο πολυτελής και να γίνει, δεν μπορεί να ακολουθήσει την κεφαλαιοκρατική συσσώρευση. Αυτή είναι η 2^η πηγή ορίου της συσσώρευσης από τη χρηματική λειτουργία. Αυτό είναι και το σπέρμα της αλλαγής της χρηματικής λειτουργίας και των μορφών του χρήματος που την υπηρετούν.]

Υπόθεση σχετικά με την ελάχιστη παραγωγή μεταλλικού χρήματος (όσο απαιτείται για την αντικατάσταση του φθαρμένου χρήματος).

¹³⁶ Παρακάτω θα εξετάσουμε αυτήν την υπόθεση [336/1]

Για τους χρυσοπαραγωγούς, η υπεραξία είναι χρηματοποιημένη εξαρχής, δεν χρειάζεται να μετατραπεί σε χρήμα, είναι μέρος του προϊόντος. Ρίχνεται στην κυκλοφορία για ν' αποσύρει απ' αυτήν προϊόντα.

Αν λοιπόν μια μερίδα της τάξης των κεφαλαιοκρατών ρίχνει στην κυκλοφορία μια **εμπορευματική αξία μεγαλύτερη (κατά την υπεραξία) από το Χ που είχε προκαταβάλει**, μια άλλη μερίδα των κεφαλαιοκρατών ρίχνει στην κυκλοφορία μια **χρηματική αξία μεγαλύτερη (κατά την υπεραξία) από την εμπορευματική αξία που αποσύρει διαρκώς από την κυκλοφορία για την παραγωγή του χρυσού**.

Αν οι πρώτοι αντλούν από την κυκλοφορία όλο και περισσότερο **χρήμα** από το **χρήμα** που ρίχνουν σ' αυτήν, τότε οι δεύτεροι διοχετεύουν διαρκώς περισσότερο χρήμα στην κυκλοφορία απ' ό,τι αποσύρουν απ' αυτήν σε Μπ.

Εδώ δεν έχει σημασία πόσο μέρος αυτού του χρυσού χρησιμεύει για τη μετατροπή σε χρήμα της υπεραξίας των εμπορευμάτων και πόσο για τη μετατροπή σε χρήμα των άλλων αξιακών τους συστατικών. {Όλος ο χρυσός προορίζεται για την αναπλήρωση του χρήματος που απαιτείται για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων.}

Υπόθεση για την εγχώρια παραγωγή χρυσού.

Αν την αναιρέσουμε, το ζήτημα δεν αλλάζει καθόλου. Το παραγωγικό κεφάλαιο αυτό, το οποίο χρησιμοποιείται στην χώρα Α με σκοπό να εξαχθεί και να ανταλλαχτεί με χρυσό στη χώρα Β, δεν ρίχνει στην αγορά της χώρας Α κανένα άλλο εμπόρευμα εκτός από χρήμα, *λες και είχε χρησιμοποιηθεί άμεσα στην παραγωγή χρυσού*.

337-338/0 +

Απ' όσα είπαμε προκύπτουν, *πρώτο*: **η υπεραξία** που ξοδεύεται από τους κεφαλαιοκράτες σε χρήμα, καθώς και **το μ** και **το λοιπό Π** που προκαταβάλλεται απ' αυτούς σε χρήμα, είναι στην πραγματικότητα **προϊόντων εργατών** και συγκεκριμένα των εργατών που είναι απασχολημένοι στην παραγωγή χρυσού. Οι εργάτες αυτοί **πρωτοπαραίνουν** τόσο το μέρος του χρυσού προϊόντος που «προκαταβάλλεται» σ' αυτούς σαν μισθός εργασίας, όσο και το μέρος του μέρους που παρασταίνει άμεσα την υπεραξία των κεφαλαιοκρατών χρυσοπαραγωγών.

Επίσης, χάρη στην εργασία τους, ξαναεμφανίζεται με χρηματική μορφή το σ. Κατά την έναρξη της επιχείρησης διατέθηκε αρχικά από τον κεφαλαιοκράτη σε χρήμα που *δεν είχε πρωτοπαραχθεί*. Εφόσον αντίθετα αναπληρώνεται με ένα καινούριο προϊόν, με πρόσθετο χρυσό, πρόκειται για το χρονιάτικο προϊόν του εργάτη.

Δεύτερον: όσον αφορά τη μάζα του χρήματος που υπάρχει ανεξάρτητα από αυτή τη χρονιάτικη αναπλήρωση των πχ 500, (θησαυρός + κυκλοφορούν χρήμα), τα πράγματα πρέπει να είναι γι' αυτήν – δηλ. έπρεπε αρχικά να ήταν – όπως είναι κάθε χρόνο και γι' αυτές τις («νέες») 500. [Το χρήμα που υπάρχει,

έχει περάσει από το στάδιο παραγωγής και (πρωτο)εισαγωγής του στην κυκλοφορία με βάση τους νόμους που περιγράψαμε, ΣτΑ.]

Από την εξέταση της περιστροφής είδαμε ότι:

Όταν μεταβάλλεται το μέγεθος των περιόδων περιστροφής, με όλους τους άλλους όρους σταθερούς, η **ελαστικότητα της χρηματικής κυκλοφορίας** πρέπει να είναι αρκετά μεγάλη, για να προσαρμόζεται σ' αυτή την εναλλαγή διαστολής και συστολής.

Όταν μεταβάλλεται ο χωρισμός της νεοδημιουργημένης αξίας σε μισθό εργασίας και υπεραξία, με όλους τους άλλους όρους σταθερούς, το γεγονός αυτό δεν θίγει τη μάζα του κυκλοφορούντος χρήματος. Έστω ότι ανεβαίνει γενικά ο μισθός εργασίας και έτσι πέφτει το % v [339/1]. Αυξάνει βέβαια το X που πρέπει να προκαταβληθεί σαν μ . Όμως η υπεραξία, μειώνεται ακριβώς τόσο, όσο αυξάνει η μάζα του χρήματος που απαιτείται για τη λειτουργία του μ . Η τιμή κόστους του εμπορεύματος αυξάνει για τον μεμονωμένο κεφαλαιοκράτη, μένει όμως αμετάβλητη η κοινωνική του τιμή παραγωγής. {Αυτό που μεταβάλλεται είναι η σχέση σύμφωνα με την οποία η **τιμή παραγωγής** των εμπορευμάτων χωρίζεται σε μισθό εργασίας και σε κέρδος.}

Επιχείρημα #1: $\uparrow \mu \rightarrow \uparrow$ Ζήτηση από τους εργάτες $\rightarrow \uparrow$ τιμών των εμπορευμάτων

Επιχείρημα #2: \uparrow μισθού \rightarrow οι κεφαλαιοκράτες \uparrow τιμές των εμπορευμάτων¹³⁷

Και στις δύο περιπτώσεις: \uparrow τιμών των εμπορευμάτων \rightarrow απαιτείται \uparrow μάζας χρήματος για την πραγματοποίηση των νέων τιμών.

Απάντηση #1: \uparrow μισθού $\rightarrow \uparrow$ Ζήτηση μέσων συντήρησης από τους εργάτες (σε μικρότερο βαθμό \uparrow Ζήτηση ειδών πολυτελείας ή δημιουργείται Ζήτηση για είδη που πριν δεν περιλαμβάνονταν στα είδη κατανάλωσής τους) $\rightarrow \uparrow$ τιμής τους $\rightarrow \uparrow$ μέρους του κοινωνικού κεφαλαίου που χρησιμοποιείται στην παραγωγή απαραίτητων μέσων συντήρησης & \downarrow αυτού που χρησιμοποιείται για είδη πολυτελείας (η τιμή αυτών \downarrow , επειδή $\downarrow v \rightarrow \downarrow$ Ζήτηση από τους κεφαλαιοκράτες). Από την άλλη, αφού οι εργάτες αγοράζουν είδη πολυτελείας, η \uparrow μισθών δεν προκαλεί, κατά το ίδιο ποσό, \uparrow τιμών των μέσων συντήρησης, απλώς αλλάζει τους αγοραστές ειδών πολυτελείας. Ύστερα από μερικά σκαμπανεβάσματα κυκλοφορεί πάλι μια μάζα εμπορευμάτων ίσης με προηγούμενα αξίας.

Όσο για τις στιγμιαίες διακυμάνσεις, το μόνο αποτέλεσμά τους θα είναι να ρίξουν στην εσωτερική κυκλοφορία αναπασχόλητο X , που ως τώρα αναζητούσε απασχόληση σε κερδοσκοπικές επιχειρήσεις στο χρηματιστήριο ή στο εξωτερικό.

¹³⁷ Πληθωρισμός μισθών-τιμών

Απάντηση #2: Αν ήταν στο χέρι των κεφαλαιοκρατών παραγωγών ν' αυξάνουν κατά βούληση τις τιμές των εμπορευμάτων, θα μπορούσαν να το κάνουν και θα το έκαναν και χωρίς ↑ του μισθού εργασίας. {Αυτοί δεν θα αντιτάσσονταν ποτέ στα συνδικάτα γιατί θα επωφελούνταν από μια ↑ μισθού για ν' αυξήσουν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τις τιμές των εμπορευμάτων [340/1].}

Οι τιμές των ειδών πολυτελείας *πέφτουν* επειδή μειώνεται η Ζήτηση [προσοχή: όχι η ζητούμενη ποσότητα, μετατοπίζεται όλη η καμπύλη αριστερά, ΣτΑ]. [340/2] Αποσύρεται κεφάλαιο από την παραγωγή ειδών πολυτελείας, ώσπου η προσφορά τους να περιοριστεί ως το βαθμό που ανταποκρίνεται στον αλλαγμένο ρόλο τους στο κοινωνικό προτσές παραγωγής. Οι τιμές τους ξανανεβαίνουν ως τις κανονικές (αυτές που καθορίζονται από την αξία τους που στο μεταξύ δεν έχει αλλάξει).

Όσα κεφάλαια αποσύρρονται από την παραγωγή ειδών πολυτελείας συρρέουν στην παραγωγή μέσων συντήρησης, ώσπου να κορεστεί η ζήτηση. **Τότε επανέρχεται πάλι η ισορροπία.** Το τέλος όλου του προτσές είναι ότι **το κοινωνικό κεφάλαιο και επομένως και το X κατανέμεται κατά διαφορετικές αναλογίες** ανάμεσα στην παραγωγή απαραίτητων μέσων συντήρησης και ειδών πολυτελείας.

Όλη η αντίρρηση δεν είναι παρά ένας εκφοβιστικός πυροβολισμός των κεφαλαιοκρατών και των οικονομολόγων που τους λιβανίζουν. Αυτό στηρίζεται στα εξής γεγονότα:

1. Γενικός νόμος της χρηματικής κυκλοφορίας είναι ν' αυξάνει η μάζα του χρήματος που κυκλοφορεί όταν αυξάνει το άθροισμα των τιμών των κυκλοφορούντων εμπορευμάτων. Εδώ συγγέουν το αποτέλεσμα με την αιτία: *ο μισθός αυξάνει*¹³⁸ όταν αυξάνουν οι τιμές των απαραίτητων μέσων συντήρησης (και όχι ανάποδα). Η αύξησή του είναι *συνέπεια* και όχι αιτία της αύξησης των τιμών των εμπορευμάτων.
2. Ύστερα από μια μερική ή τοπική αύξηση του μισθού μπορεί ν' ακολουθήσει μια τοπική αύξηση των τιμών των προϊόντων αυτών των κλάδων. Αλλά κι αυτό εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Πχ ο μισθός δε θα 'πρεπε να ήταν αφύσικα χαμηλός (και άρα το % κέρδους αφύσικα υψηλό). Η αγορά γι' αυτά τα εμπορεύματα δεν πρέπει να στενεύει εξαιτίας των τιμών (δηλ. για την αύξησή τους να μη χρειάζεται προηγούμενος περιορισμός της Π τους) κλπ.
3. Όταν έχουμε γενική αύξηση του μισθού εργασίας, ανεβαίνει η τιμή των παραγόμενων εμπορευμάτων στους κλάδους εκείνους όπου επικρατεί το μ, σε αντιστάθμισμα όμως πέφτει στους κλάδους εκείνους, όπου επικρατεί το σ ή το πάγιο κεφάλαιο.

[341-2] αντί-barter επιχείρημα

¹³⁸ Αν και σπάνια και μόνο σαν εξαίρεση στην ίδια αναλογία. Τα μέσα συντήρησης ορίζουν κατά κύριο λόγο την αξία της ΕΔ.

Κύκλιση Vs κυκλοφορία χρήματος

Αντίθετα φαινόμενα. Στην κυκλοφορία, το χρήμα απομακρύνεται (flies away), στην κύκλιση (circuit) το χρήμα επιστρέφει στο σημείο εκκίνησης.

Ταχύτητα κυκλοφορίας χρήματος + χρόνος περιστροφής κεφαλαίου [ΣτΑ:!!!! Εδώ φαίνεται η σύνδεση χρήματος-κεφαλαίου, αλλά και η τομή τους]

Ιστορική προϋπόθεση να υπάρχει ήδη το χρήμα (ο πρωταρχικός σχηματισμός χρηματικού θησαυρού)

[344/0] Τα μεταλλικά όρια ξανά

Τα πρόσθετα εμπορεύματα, που πρέπει να μετατραπούν σε χρήμα, βρίσκουν έτοιμο το απαραίτητο χρηματικό ποσό, επειδή από την άλλη μεριά ρίχνεται στην κυκλοφορία, όχι με την ανταλλαγή, αλλά από την ίδια την παραγωγή, πρόσθετος χρυσός (και ασήμι) που πρέπει να μετατραπεί σε εμπορεύματα.

II. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Το πρόσθετο X που απαιτείται για τη λειτουργία του αυξανόμενου Π, προέρχεται από το μέρος εκείνο της πραγματοποιημένης υπεραξίας που ρίχνουν οι κεφαλαιοκράτες στην κυκλοφορία σαν X, και όχι σαν χρηματική μορφή του εισοδήματος. [ΣτΑ: ρίχνεται δηλ. στην κυκλοφορία με την πράξη $X - E (= E\Delta + M\pi)$, και όχι με την πράξη $\chi - \varepsilon$ (: είδη πολυτελείας).] Το χρήμα είναι το ίδιο και στα χέρια των κεφαλαιοκρατών, η χρήση του αλλάζει.

Εδώ προβάλλει το ίδιο ερώτημα όπως και πιο πάνω: από που προέρχεται το πρόσθετο χρήμα για την πραγματοποίηση της πρόσθετης υπεραξίας που υπάρχει τώρα¹³⁹ με τη μορφή εμπορεύματος;

Η γενική απάντηση είναι πάλι η ίδια. Το πρόσθετο χρήμα πρέπει να βρεθεί είτε με μεγαλύτερη οικονομία της μάζας του χρήματος που κυκλοφορεί (αύξηση της ταχύτητας κυκλοφορίας του χρήματος, πιο εκτεταμένη λειτουργία του χρήματος σαν μέσο πληρωμής), είτε με τη μετατροπή χρήματος από τη μορφή θησαυρού στη μορφή του κυκλοφορούντος χρήματος. Το τελευταίο περιλαμβάνει: α) ένα αδρανές X που μπαίνει σε λειτουργία σαν μέσο πληρωμής και αγοράς, β) ένα X που λειτουργεί κιάλας σαν αποθεματικό για τον ιδιοκτήτη του, και που για την κοινωνία κυκλοφορεί ενεργά – καταθέσεις στην τράπεζα, που η τράπεζα τις δανείζει – δηλ. ένα X που εκτελεί διπλή λειτουργία και γ) τα στάσιμα αποθεματικά με τη μορφή νομισμάτων.

Ακολουθεί παράθεση από την «Κριτική της Π.Ο.» με τη γνωστή θέση ότι «η διαρκής κυκλοφορία του νομίσματος προϋποθέτει το διαρκές σταμάτημά του [...]» [345/1]. [Βλ. επίσης και Τόμος Α', κεφ. 3^ο, ΣτΑ]

¹³⁹ Ο κεφαλαιοκράτης ρίχνει πρόσθετο χρήμα για το πρόσθετο Π (προηγούμενη παράγραφος). Αυτό επαναρρέει με την περιστροφή του κεφαλαίου του. Στην κυκλοφορία όμως ρίχνεται και νέα αξία – η υπεραξία του πρόσθετου Π – με τη μορφή εμπορεύματος.

Όταν όλα αυτά τα μέσα δεν επαρκούν, πρέπει να γίνει συμπληρωματική παραγωγή χρυσού ή, πράγμα που είναι το ίδιο, ένα μέρος του πρόσθετου προϊόντος ανταλλάσσεται άμεσα ή έμμεσα με χρυσό, δηλ. με το προϊόν των χωρών που παράγουν ευγενή μέταλλα.

Το σύνολο της ΕΔ και των Μπ της κοινωνίας που ξοδεύεται στη χρονιάτικη παραγωγή χρυσού σαν οργάνου της κυκλοφορίας αποτελεί μεγάλο μέρος των *faux frais* του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής (και γενικά του τρόπου παραγωγής που στηρίζεται στην εμπορευματική παραγωγή). Αποσύρει από την κοινωνική χρήση μια αντίστοιχη ποσότητα πιθανών, συμπληρωματικών Μπ και κατανάλωσης, δηλ. του *πραγματικού πλούτου*. Όταν μειώνονται τα έξοδα αυτής της ακριβής κυκλοφοριακής μηχανής, αυξάνει έτσι στον ίδιο βαθμό η παραγωγική δύναμη της κοινωνικής εργασίας¹⁴⁰. Στο βαθμό λοιπόν που τα βοηθητικά μέσα, τα οποία αναπτύσσονται μαζί με το πιστωτικό σύστημα, έχουν αυτό το αποτέλεσμα, **αυξάνουν άμεσα τον κεφαλαιοκρατικό πλούτο**, είτε επειδή μεγάλο μέρος του προτσές παραγωγής και εργασίας της κοινωνίας συντελείται έτσι χωρίς καμιά επέμβαση πραγματικού χρήματος, είτε επειδή αυξάνει η ικανότητα λειτουργίας της μάζας του χρήματος που λειτουργεί πραγματικά.

[346/3] Έτσι δίνεται απάντηση και στο ανούσιο ερώτημα, αν η κεφαλαιοκρατική παραγωγή στη σημερινή της έκταση θα ‘ταν δυνατή χωρίς το πιστωτικό σύστημα. Είναι φανερό πως δεν θα ‘ταν. Θα σκόνταφτε μάλλον στα όρια της παραγωγής ευγενών μετάλλων. Από την άλλη μεριά, δεν πρέπει να σχηματίσουμε καμιά μυστικιστική αντίληψη για την παραγωγική δύναμη του πιστωτικού συστήματος, σαν συστήματος που θέτει στη διάθεση των ενδιαφερομένων X ή που ρευστοποιεί X.

Περίπτωση: δε γίνεται πραγματική συσσώρευση, αλλά ένα μέρος της πραγματοποιημένης υπεραξίας συγκεντρώνεται σαν χρηματικό απόθεμα – για να μετατραπεί αργότερα σε Π.

Αν το συσσωρευμένο αυτό χρήμα αποτελεί πρόσθετο χρήμα: *μπορεί ν’ αποτελεί μόνο μέρος του περίσσιου χρυσού που έχει εισαχθεί από τις χρυσοπαραγωγικές χώρες*. {Το εθνικό προϊόν, που σε αντάλλαγμα του έχει εισαχθεί αυτός ο χρυσός, δεν υπάρχει πια στη χώρα. Έχει εξαχθεί στο εξωτερικό έναντι χρυσού.}

Αν αντίθετα δεν αλλάζει η μάζα του χρήματος: τότε το χρήμα αυτό προέρχεται από την κυκλοφορία. Από κυκλοφορούν χρήμα έχει μετατραπεί σε βαθμιαία σχηματιζόμενο, **λανθάνον X**. Ο κεφαλαιοκράτης που έχει συσσωρεύσει αυτό το χρήμα έχει κατ’ αυτό το ποσό πουλήσει χωρίς να αγοράσει.

Μερική συσσώρευση X: μια μερίδα κεφαλαιοκρατών συσσωρεύει X, ενώ μια άλλη μερίδα κάνει πραγματική συσσώρευση (ή εκ περιτροπής). Η υπάρχουσα μάζα χρήματος επαρκεί για τις ανάγκες της κυκλοφορίας. {Ένα μέρος του προϊόντος που ρίχνεται στην αγορά σαν φορέας υπεραξίας αποτελείται από

¹⁴⁰ Με σταθερή τη δοσμένη κλίμακα παραγωγής, ή με δοσμένο το βαθμό διεύρυνσής της.

Μπ και μέσα συντήρησης.} Επιπλέον, η συσσώρευση χρήματος μπορεί να συντελεστεί με απλή συσσώρευση χρεωστικών απαιτήσεων.

Γενική συσσώρευση X. Σε συνθήκες γενικής και αποκλειστικής κυριαρχίας της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, υπάρχουν μόνο δύο τάξεις (κεφαλαιοκράτες & ET). Όλα όσα αγοράζει η ET είναι ίσα με το ποσό του μισθού εργασίας της (= μ του συνόλου της τάξης των κεφαλαιοκρατών). Το χρήμα αυτό επαναρρέει στην τάξη των κεφαλαιοκρατών με την πώληση του προϊόντος της στην ET ($\mu \rightarrow X$). [...] Με το ποσό αυτό οι εργάτες μπορούν πάντα ν' αγοράζουν μόνο το μέρος εκείνο της αξίας του κοινωνικού προϊόντος που είναι ίσο με την αξία μ (ποτέ το σ ή το υ).

Έτσι λοιπόν, θα 'πρεπε όλοι οι κεφαλαιοκράτες να πουλούν χωρίς ν' αγοράζουν, ώστε να συσσωρεύουν όλοι X. (Δεν αναφερόμαστε εδώ στο κυκλοφοριακό απόθεμα που υπάρχει χάρη στη μετατροπή υ σε χ.)

Στην πραγματικότητα, το λανθάνον X αποτελείται:

1. Από **καταθέσεις σε τράπεζες**. Εδώ συσσωρεύεται ονομαστικά μόνο X, καθώς είναι σχετικά μικρό το χ που διαθέτει στην πραγματικότητα η τράπεζα. Συσσωρεύονται χρηματικές απαιτήσεις, που είναι μετατρέψιμες σε χρήμα (αν ποτέ μετατρέπονται σε χρήμα) μόνο επειδή υπάρχει κάποια ισορροπία ανάμεσα στις αναλήψεις και στις καταθέσεις.
2. Από **κρατικά χρεόγραφα**. Αυτά δεν αποτελούν καθόλου κεφάλαιο, αλλά απλές χρεωστικές απαιτήσεις από το χρονιάτικο προϊόν του έθνους.
3. Από **μετοχές**. Εφόσον δεν πρόκειται για απάτη, οι μετοχές είναι τίτλοι ιδιοκτησίας σ' ένα πραγματικό κεφάλαιο που ανήκει σε μια εταιρεία και εντολή που παρέχει δικαίωμα στην υπεραξία που ρέει κάθε χρόνο απ' αυτό το κεφάλαιο.

Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις δεν υπάρχει συσσώρευση χρήματος, αλλά αυτό που από τη μια μεριά εμφανίζεται σαν συσσώρευση X, από την άλλη εμφανίζεται σαν σταθερή πραγματική δαπάνη χρήματος. Δεν έχει σημασία αν το χρήμα το ξοδεύει εκείνος στον οποίο ανήκει, ή άλλοι, οι χρεώστες του.

{Επανάληψη: στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή ο θησαυρισμός σαν τέτοιος δεν αποτελεί ποτέ σκοπό, αλλά αποτέλεσμα α) σκαλώματος στην κυκλοφορία, β) συσσωρεύσεων που καθορίζονται από την περιστροφή και γ) σχηματισμού λανθάνοντος X.}

[ΣτΑ: Αξιοσημείωτη αντίφαση της λειτουργίας του θησαυρού: ενώ στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή, ο θησαυρισμός σαν τέτοιος δεν αποτελεί ποτέ σκοπό, αλλά αποτέλεσμα, το χρήμα σαν θησαυρός είναι αυτοσκοπός.]

Έτσι λοιπόν, η συσσώρευση με μορφή χρήματος δεν γίνεται ποτέ ταυτόχρονα σε όλα τα σημεία (αν εξαιρέσουμε την περίπτωση κατανομής πρόσθετου ευγενούς μετάλλου ανάμεσα στην τάξη των κεφαλαιοκρατών).

Το χρήμα που απαιτείται για την κυκλοφορία του χρονιάτικου προϊόντος, που αντιπροσωπεύει υπεραξία με μορφή εμπορεύματος¹⁴¹, αρχικά ρίχνεται στην κυκλοφορία από την ίδια την τάξη των κεφαλαιοκρατών. Με την ίδια την κυκλοφορία ανακατανέμεται διαρκώς ανάμεσά της. Όπως και κατά την κυκλοφορία του νομίσματος γενικά, ένα μέρος αυτής της μάζας σκαλώνει σε διαρκώς εναλλασσόμενα σημεία, ενώ ένα άλλο μέρος κυκλοφορεί διαρκώς. Δεν έχει σημασία αν ένα μέρος αυτής της συσσώρευσης γίνεται σκόπιμα, για να σχηματίσει X.

Παραβλέπουμε εδώ τα απρόοπτα της κυκλοφορίας, που *χάρη σ' αυτά* ένας κεφαλαιοκράτης βάζει στο χέρι ένα μέρος της υπεραξίας ακόμα και του κεφαλαίου του άλλου κεφαλαιοκράτη, και γι' αυτό συντελείται μονόπλευρη συσσώρευση και **συγκεντροποίηση** τόσο X όσο και Π. {Ένα μέρος της σφετερισμένης υ που ο Α συσσωρεύει σαν X είναι κομμάτι της υ του Β που δεν επαναρρέει σ' αυτόν.}

¹⁴¹ Όπως και για το άλλο μέρος του χρονιάτικου προϊόντος.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΩΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Επανάληψη: ορισμοί άμεσου προτσές παραγωγής του κεφαλαίου, προτσές αναπαραγωγής, κύκλισης και περιστροφής κεφαλαίου [350/1,2]. Το Π έχει διαλεκτική σχέση με τη σφαίρα κυκλοφορίας (X & E') – προϋπόθεση και αποτέλεσμα [350/3].

{Κάθε μεμονωμένο κεφάλαιο όμως αποτελεί μόνο ένα αυτοτελοποιημένο, σαν να λέμε *προικισμένο με ατομική ζωή*, κλάσμα του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου, όπως κάθε μεμονωμένος κεφαλαιοκράτης αποτελεί μόνο ένα ατομικό στοιχείο της τάξης των κεφαλαιοκρατών. Η κίνηση του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελείται από το σύνολο των κινήσεων των αυτοτελοποιημένων κλασμάτων του, από το σύνολο των περιστροφών των ατομικών κεφαλαίων. Όπως η μεταμόρφωση του μεμονωμένου εμπορεύματος είναι ένας κρίκος στην αλυσίδα των μεταμορφώσεων του κόσμου των εμπορευμάτων – της εμπορευματικής κυκλοφορίας – έτσι και η μεταμόρφωση του ατομικού κεφαλαίου, η περιστροφή του, είναι ένας κρίκος στην κύκλιση του κοινωνικού κεφαλαίου.}

Το συνολικό προτσές = *παραγωγική κατανάλωση*, μαζί με τις αλλαγές μορφής (Π, E', X) + *ατομική κατανάλωση του εργάτη*. Περιλαμβάνει: από τη μία X – EΔ (πωλητής ο εργάτης, αγοραστής ο κεφαλαιοκράτης) και από την άλλη E' – X (αντίθετα).

+ την *ατομική κατανάλωση του κεφαλαιοκράτη*: κυκλοφορία της υπεραξίας (κυκλοφορία E')

+ την γενική εμπορευματική κυκλοφορία – η οποία μπορεί στην αρχή ν' αποτελείται μόνο από δύο συστατικά: 1) καθαυτό κύκλιση του κεφαλαίου & 2) κύκλιση των εμπορευμάτων που μπαίνουν στην ατομική κατανάλωση (μισθός + υπεραξία, ή μέρος αυτής). {Το ξόδεμα αυτής της υπεραξίας και του μισθού σε εμπορεύματα *δεν αποτελεί* κρίκο της κυκλοφορίας του κεφαλαίου, παρόλο που τουλάχιστον το ξόδεμα του μισθού αποτελεί προϋπόθεση αυτής της κυκλοφορίας.}

Ακολουθεί επανάληψη – ανασκόπηση από τον A' και τον B' τόμο, Μέρος I & II [351/4 - 352]: μέχρι εδώ επρόκειτο πάντα για ένα *ατομικό* κεφάλαιο.

Οι κυκλήσεις όμως των ατομικών κεφαλαίων αλληλοσυμπλέκονται, αλληλοπροϋποτίθενται και αλληλοκαθορίζονται, και **ακριβώς σ' αυτήν τη σύμπλεξη αποτελούν την κίνηση του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου**. {Όπως στην απλή εμπορευματική κυκλοφορία η *συνολική μεταμόρφωση ενός εμπορεύματος* παρουσιάστηκε σαν *κρίκος στην αλυσίδα* των μεταμορφώσεων του κόσμου των εμπορευμάτων, έτσι τώρα η μεταμόρφωση του ατομικού κεφαλαίου παρουσιάζεται σαν κρίκος στην αλυσίδα των μεταμορφώσεων του κοινωνικού κεφαλαίου.} Η κύκλιση του συνολικού κοινωνικού

κεφαλαίου περιλαμβάνει και την εμπορευματική κυκλοφορία που δεν περιλαμβάνεται στην κύκλιση του μεμονωμένου κεφαλαίου – δηλ. **την κυκλοφορία των εμπορευμάτων που δεν αποτελούν κεφάλαιο**.

Πρέπει τώρα να εξετάσουμε το προτσές κυκλοφορίας αυτού του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου.

II. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ Χ

Στην περιστροφή του ατομικού κεφαλαίου, το Χ παρουσιάστηκε με *δύο όψεις*:

α) Σαν πρώτο κινούν που βάζει σε κίνηση όλο το προτσές, η μορφή με την οποία εμφανίζεται στην σκηνή κάθε ατομικό κεφάλαιο.

β) Σαν μέρος της κινούμενης ΚΑ που βρίσκεται διαρκώς με χρηματική μορφή δίπλα στο Π, για να μπορεί το Π να λειτουργήσει.

α) Η κεφαλαιοκρατική εμπορευματική παραγωγή προϋποθέτει το Χ σαν πρώτο κινούν για κάθε επιχείρηση που πρωταρχίζει και σαν συνεχές κίνητρο. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η κλίμακα της παραγωγής εξαρτάται, ως προς τα *απόλυτα*¹⁴² όριά της, από τις διαστάσεις του λειτουργούντος Χ: Στο κεφάλαιο είναι ενσωματωμένα στοιχεία παραγωγής, που η διαστολή τους, μέσα σε ορισμένα όρια, είναι ανεξάρτητη από το μέγεθος του προκαταβλημένου Χ.

- Εργασία: ελαστικότητα ως προς την εκμετάλλευση (εκτατικά / εντατικά)¹⁴³.
- Πρώτη ύλη (φυσική, που δεν αποτελεί αξιακό στοιχείο του κεφαλαίου): δωρεάν επιπλέονσα ιδιοποίησή της μέσω αύξησης της εκμετάλλευσης της ΕΔ¹⁴⁴.
- Πάγιο κεφάλαιο: παράταση ημερήσιου χρόνου χρήσης / ένταση της χρήσης.
- Φυσικές δυνάμεις: δωρεάν για τον κεφαλαιοκράτη (όπως και η επιστημονική πρόοδος που χρειάζεται για την αξιοποίησή τους)
- Κοινωνικός συνδυασμός ΕΔ στο προτσές παραγωγής και συσσωρευμένη επιδεξιότητα ατομικών εργατών: δωρεάν. {Επιχείρημα του Κάρυ: ο ιδιοκτήτης της γης *δεν παίρνει ποτέ όσα πρέπει να παίρνει*, εννοώντας ότι δεν πληρώνεται τη συσσωρευμένη στη γη εργασία. Μαρξ: την ιδιοκτησία της γης την έχει εξαγοράσει από καιρό η κοινωνία, πληρώνοντας την στο πολλαπλάσιο, με τοκογλυφικούς τόκους.}
- Αύξηση των παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας (βάση για μεγαλύτερη συσσώρευση).

Συγκεντροποίηση: αλλαγή κατανομής των μεμονωμένων κεφαλαίων. Λύνεται, εν μέρει έτσι, το πρόβλημα του ατομικού κεφαλαιοκράτη για έναρξη επιχείρησης μεγάλης κλίμακας.

¹⁴² Υπογράμμιση στο κείμενο

¹⁴³ Αν αυξάνει το Χ (μισθός) μαζί με την εκμετάλλευση, αυτό δεν αυξάνει καθόλου στην ίδια αναλογία.

¹⁴⁴ Αν χρειαστεί συμπληρωματικό Χ για πρόσθετες βοηθητικές ύλες, αυτό δεν αυξάνει στην ίδια αναλογία που ευρύνεται η δραστηριότητα του Π.

Συντόμευση της περιόδου περιστροφής: επηρεάζει τη σχέση X και Π.

Όλα αυτά δείχνουν μόνο πώς το προκαταβλημένο κεφάλαιο [...] περικλείνει παραγωγικές δυνατότητες, που τα όριά τους δεν καθορίζονται από τα αξιακά του όρια, αλλά που μπορούν να δρουν διαφορετικά σε έκταση και ένταση (μέσα σε ορισμένα πάντα πλαίσια). [...] **Το αξιακό μέγεθος του κεφαλαίου που πρέπει να προκαταβληθεί είναι καθορισμένο. Η έκταση όμως στην οποία το κεφάλαιο αυτό δρα σαν δημιουργός αξίας και προϊόντος είναι ελαστική και μεταβλητή.** [356]

β) Το μέρος της κοινωνικής εργασίας και Μπ που ξοδεύεται για την παραγωγή ή αγορά χρυσού (φθαρμένα νομίσματα): ελαττώνει κατά το ποσό αυτό τον όγκο της κοινωνικής παραγωγής. Η χρηματική αξία όμως που λειτουργεί ήδη δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι περιορίζει την ΕΔ, τα Μπ και τις φυσικές πηγές πλούτου. Θα μπορούσε να διευρυνθεί η κλίμακα της παραγωγής (ανταλλαγή με άλλους λαούς, μετατροπή σε στοιχεία παραγωγής) με την προϋπόθεση ότι **το χρήμα παίζει το ρόλο του σαν παγκόσμιο χρήμα.**

Διάρκεια του χρόνου περιστροφής: αναγκαίο X (σχέση X, Π), λανθάνον κεφάλαιο.

Εκτεταμένες επιχειρήσεις μεγάλης διάρκειας που απαιτούν μεγάλες προκαταβολές για μακροχρόνιο διάστημα: «[...] η παραγωγή στις σφαίρες αυτές εξαρτάται από τα όρια μέσα στα οποία ο κάθε ξεχωριστός κεφαλαιοκράτης διαθέτει X.» Τα όρια του κάθε ξεχωριστού κεφαλαιοκράτη σπάνε με το πιστωτικό σύστημα και με τις μετοχικές εταιρείες – που συνδέονται μ' αυτό, λχ. Με τις μετοχικές εταιρείες. {Γι' αυτό το λόγο οι διαταραχές στη χρηματαγορά έχουν σαν αποτέλεσμα να κλείνουν αυτές οι επιχειρήσεις, ενώ αυτές οι ίδιες επιχειρήσεις με τη σειρά τους προκαλούν διαταραχές στη χρηματαγορά}.

[ΣτΑ: Αυτό είναι ευθεία άμεση συμπλήρωση της σελ. 346]

Κοινωνικοποιημένη παραγωγή: θα πρέπει να καθορίζεται η κλίμακα στην οποία οι επιχειρήσεις αυτές¹⁴⁵ θα μπορούν να εκτελούνται χωρίς να βλάπτουν τους κλάδους που προσφέρουν μέσα συντήρησης και Μπ. Το γεγονός αυτό προκύπτει από τους υλικούς όρους του προκείμενου προτσές εργασίας και όχι από την κοινωνική του μορφή. **Στην κοινωνικοποιημένη παραγωγή το X φεύγει από τη μέση. Η κοινωνία κατανέμει την ΕΔ και τα Μπ στους διάφορους κλάδους παραγωγής. Οι παραγωγοί θα μπορούν, αν θέλετε, να παίρνουν χάρτινα εντάλματα, με τα οποία θα παίρνουν από τα αποθέματα ειδών κατανάλωσης της κοινωνίας μια ποσότητα ανάλογη με το χρόνο που εργάστηκαν. Τα εντάλματα αυτά δεν είναι χρήμα. Δεν κυκλοφορούν.**

Εφόσον η ανάγκη X προκύπτει από τη διάρκεια της περιόδου εργασίας, η ανάγκη αυτή καθορίζεται από δύο γεγονότα. **Πρώτον:** το χρήμα είναι η μορφή με την οποία κάθε ατομικό κεφάλαιο οφείλει να εμφανιστεί (η πίστη δεν λαμβάνεται υπόψη εδώ). Αυτό προκύπτει από την ουσία γενικά της εμπορευματικής παραγωγής.

¹⁴⁵ Που για μεγάλο χρονικό διάστημα απορροφούν ΕΔ και Μπ χωρίς να προσφέρουν κανένα προϊόν στο διάστημα αυτό.

Δεύτερον: το μέγεθος και η διάρκεια του χρονικού διαστήματος που το απαραίτητο X προκαταβάλλεται προκύπτει από το γεγονός ότι *επί ένα μεγάλο σχετικά χρονικό διάστημα αφαιρούνται διαρκώς από την κοινωνία $ΕΔ$ και $Μπ$, χωρίς να της επιστρέφεται ένα μετατρέψιμο σε χρήμα προϊόν.*

Η **μορφή του χρήματος** δεν αίρει τον πρώτο όρο, ότι πρέπει να προκαταβάλλεται κεφάλαιο σε χρήμα.

Ο δεύτερος όρος δεν θίγεται καθόλου από το είδος του χρηματικού μέσου ή από τη μορφή της παραγωγής μέσω των οποίων αφαιρούνται εργασία, μέσα συντήρησης και $Μπ$, χωρίς να ρίχνεται πίσω στην κυκλοφορία ένα ισοδύναμο.

[ΣτΑ: και έτσι συμπληρώνεται ο μυστικιστικός χαρακτήρας του χρήματος, που οφείλεται στο διχασμό του εμπορεύματος σε εμπόρευμα και χρήμα.]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ: ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

I. ΟΙ ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΕΣ

Tableau économique (Κεναί). Δείχνει πώς ένα καθορισμένης αξίας χρονιάτικο προϊόν της εθνικής παραγωγής κατανέμεται μέσω της κυκλοφορίας έτσι που, με αμετάβλητους όλους τους άλλους όρους, να μπορεί να συντελεστεί η απλή του αναπαραγωγή. Αφετηρία της περιόδου περιστροφής: η συγκομιδή της προηγούμενης χρονιάς. Οι αναρίθμητες ατομικές πράξεις κυκλοφορίας συνοψίζονται αμέσως στη χαρακτηριστική τους κοινωνική μαζική κίνηση: στην *κυκλοφορία ανάμεσα σε μεγάλες, λειτουργικά προσδιορισμένες οικονομικές τάξεις της κοινωνίας*.

Ένα μέρος του συνολικού προϊόντος είναι ταυτόχρονα (πέρα από αποτέλεσμα της χρονιάτικης εργασίας που προηγήθηκε) απλός φορέας της παλιάς ΚΑ που εμφανίζεται πάλι με την ίδια φυσική μορφή. Το μέρος αυτό *δεν κυκλοφορεί*, αλλά παραμένει στα χέρια των παραγωγών του, της τάξης των παχτωτών, για να ξαναρχίσει εκεί την υπηρεσία του σαν κεφάλαιο. Σ' αυτό το μέρος (σ) ο Κεναί περιλαμβάνει και ξένα στοιχεία¹⁴⁶, όμως πετυχαίνει το κύριο. Το οικονομικό προτσές αναπαραγωγής περιπλέκεται πάντα σ' αυτόν τον τομέα (γεωργία) μ' ένα φυσικό προτσές αναπαραγωγής, όποιος κι αν είναι ο ειδικός οικονομικός χαρακτήρας του [πχ. κεφαλαιοκρατικός, ΣτΑ]. Οι κατάδηλοι όροι του δεύτερου [όροι του προτσές εργασίας στη γεωργία, ΣτΑ] διασαφηνίζουν τους όρους του πρώτου [σχέσεις παραγωγής, ΣτΑ] και εμποδίζουν τη σύγχυση της σκέψης που προκαλείται από την απατηλή όψη της κυκλοφορίας.

{Η ετικέτα ενός συστήματος διαφέρει από την ετικέτα άλλων ειδών, ανάμεσα στα άλλα και για το λόγο ότι δεν εξαπατά μόνο τον αγοραστή, αλλά πολλές φορές και τον πωλητή¹⁴⁷.}

Το φυσιοκρατικό σύστημα είναι η πρώτη συστηματική αντίληψη της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.
{Αναφέρονται όλα τα στοιχεία που τεκμηριώνουν αυτή τη θεώρηση [359/0].}

Ο κεφαλαιοκρατικός χαρακτήρας του φυσιοκρατικού συστήματος προκάλεσε στην περίοδο κρύας της άνθησής του την αντιπολίτευση, από τη μια πλευρά του Λενγκέ και του Μαμπλύ, και, από την άλλη, των υπερασπιστών της ελεύθερης μικρογαιοκτησίας.

Σμιθ σε σχέση με τους φυσιοκράτες.

Γενικεύει τις έννοιες «πρωταρχικές προκαταβολές» και «χρονιάτικες προκαταβολές» στις έννοιες «πάγιο» και «κυκλοφοριακό». (Το δρόμο του τον είχαν προετοιμάσει μερικοί φυσιοκράτες, ιδίως ο Τυργκό.)

¹⁴⁶ Η γεωργία είναι η μόνη σφαίρα τοποθέτησης της ανθρώπινης εργασίας που παράγει υπεραξία.

¹⁴⁷ Παρατίθεται ως ευφυολόγημα. 358/2 Αναφέρεται στο ότι ο Κεναί πίστευε στην φεουδαρχική ταμπέλα.

Στην ανάλυση όμως του προτσές αναπαραγωγής κάνει χτυπητό βήμα προς τα πίσω και πέφτει σε φυσιολογικές πλάνες. Θεωρεί πχ:

Τα ζώα εργασίας ως παραγωγικούς εργάτες.

Ότι η φύση εργάζεται στη γεωργία και, αν και η εργασία της δεν στοιχίζει τίποτα, το προϊόν της έχει κι αυτό αξία [...]. Η γαιοπρόσοδος μπορεί να θεωρείται σαν το προϊόν των δυνάμεων της φύσης, που τη χρήση τους τη δανείζει ο γαιοκτήμονας στον παχτωτή. Το κεφάλαιο στη γεωργία προσθέτει πολύ μεγαλύτερη αξία, απ' ό,τι στη μανουφακτούρα, στο χρονιατικό προϊόν του εδάφους και της εργασίας μιας χώρας, επειδή εργάζεται και η φύση.

Ότι «όλη η αξία του σπόρου είναι επίσης στην κυριολεξία πάγιο κεφάλαιο» [σύγχυση κυκλοφοριακού και κυκλοφορούν, ΣτΑ].

Η πρόοδος συνίσταται στη λέξη «κεφάλαιο», που η έννοιά του γενικεύεται. Η οπισθοδρόμηση συνίσταται στο ότι τη διαφορά ανάμεσα στο «πάγιο» και στο «κυκλοφοριακό» την αντιλαμβάνεται και τη θεωρεί σαν την αποφασιστική διάκριση [έναντι της διάκρισης σταθερού – μεταβλητού, ΣτΑ].

II. Ο ANTAM ΣΜΙΘ

1. Οι γενικές απόψεις του Σμιθ

Τιμή: τρία συστατικά μέρη (μισθός εργασίας, κέρδος, γαιοπρόσοδος). Αυτές είναι και οι τρεις πρωταρχικές πηγές κάθε εισοδήματος καθώς και κάθε ΑΑ. Έτσι προκύπτει και η εθνική κατανομή του χρονιατικού προϊόντος.

Τέταρτο στοιχείο που εισάγει λαθραία ο Σμιθ: το κεφάλαιο. Αυτό το έκανε με τη διάκριση ακαθάριστου και καθαρού εισοδήματος: Η διαφορά αφορά στα έξοδα συντήρησης του πάγιου και του ρευστού κεφαλαίου.

Παρατηρούμε:

- 1) Έχουμε εδώ ρητά μόνο απλή αναπαραγωγή: μιλάει μόνο για τα έξοδα συντήρησης του λειτουργούντος κεφαλαίου. Ένα μέρος λοιπόν του προϊόντος (ατομικού – κοινωνικού) αναλύεται σε κεφάλαιο.
- 2) Για να επιστρέψει¹⁴⁸ κεφάλαιο σαν revenue, πρέπει προηγουμένα να έχει ξοδευτεί σαν κεφάλαιο. {Η αξία όλου του προϊόντος αποτελεί εισόδημα για κάποιον: αποτελεί όμως από τη μια μεριά, είσπραξη του κεφαλαίου και, από την άλλη «revenue» που διαφέρει από αυτή την είσπραξη. Μπορούν όμως «να εισπράττονται σαν εισόδημα» μόνο τα αξιακά εκείνα συστατικά του προϊόντος, που υπάρχουν κιάλας σ' αυτό.}

¹⁴⁸ Το εισόδημα (καθαρό ή ακαθάριστο) παρουσιάζεται στον Σμιθ σαν revenue (net / gross). Revenue είναι η μετοχή του revenu που σημαίνει επιστρέφω.

Σύγχυση αναπλήρωσης – επισκευής. Ο Σμιθ τα κατατάσσει και τα δύο στα έξοδα συντήρησης. {Η αναπλήρωση δεν είναι νέα δαπάνη κεφαλαίου, αλλά απλά ανανέωση της παλιάς ΚΑ με νέα μορφή. Το κόστος της επισκευής ανήκει στην τιμή του προκαταβλημένου κεφαλαίου.}

Παρακάτω [363/2-364/2] ο Σμιθ σκοντάφτει σε μια πολύ σπουδαία διάκριση ανάμεσα στους εργάτες που εργάζονται στην παραγωγή Μπ και στους εργάτες που εργάζονται στην άμεση παραγωγή ειδών κατανάλωσης¹⁴⁹. Και καταλήγει να αποκλείει ολότελα το πάγιο κεφάλαιο από το «καθαρό εισόδημα» μιας χώρας. Σ' αυτό περιλαμβάνει μόνο τα είδη κατανάλωσης. {Δεν λαμβάνει υπόψη του ούτε το σ, ούτε την υ στον κλάδο παραγωγής Μπ, παρά βλέπει μόνο το μ – από την πλευρά των μισθών εργασίας.}

Σύμφωνα με το Σμιθ λοιπόν, «στην παραγωγή Μπ μπαίνει η τιμή (της εργασίας, μισθός) στο απόθεμα κατανάλωσης, ενώ στην δεύτερη κατηγορία εργατών (στην παραγωγή ειδών κατανάλωσης) μπαίνει τόσο η τιμή – στο απόθεμα κατανάλωσης των ίδιων των εργατών, όσο και το προϊόν – στο απόθεμα κατανάλωσης άλλων ανθρώπων». Εδώ υπάρχουν ανακρίβειες στους ορισμούς («τιμή», «προϊόν») που δίνει στην κατηγορία εργατών που παράγουν είδη κατανάλωσης.

Παρακάτω [365/3-366/0], ο Σμιθ λέει πως το κυκλοφοριακό κεφάλαιο που δεν μπαίνει στην παραγωγή Μπ, μπαίνει στην παραγωγή ειδών κατανάλωσης (ταυτολογία). Και επιχειρεί να αναλύσει το κοινωνικό κεφάλαιο σε σχέση με τα ατομικά κεφάλαια. Καταλήγει στα εξής¹⁵⁰:

1. Το μέρος του Ε' του κάθε ατομικού κεφαλαιοκράτη που αναπληρώνει το κεφάλαιό του¹⁵¹ δεν μπορεί ν' αναλύεται σε αξιακά συστατικά που αποτελούν γι' αυτόν εισόδημα.
2. Το κυκλοφοριακό κεφάλαιο κάθε ατομικού κεφαλαιοκράτη αποτελεί μέρος του κυκλοφοριακού κεφαλαίου της κοινωνίας, ακριβώς όπως και κάθε ατομικό πάγιο κεφάλαιο.
3. Το κυκλοφοριακό κεφάλαιο της κοινωνίας έχει διαφορετικό χαρακτήρα από το αντίστοιχο του κάθε ατομικού κεφαλαιοκράτη, αν και αποτελεί μόνο το άθροισμα των ατομικών κυκλοφοριακών κεφαλαίων. Η διαφορά έγκειται στο ότι το ατομικό κυκλοφοριακό δεν μπορεί ποτέ να αποτελέσει μέρος του εισοδήματός του (του ατομικού κεφαλαιοκράτη), ενώ ένα κομμάτι¹⁵² του κοινωνικού κυκλοφοριακού μπορεί ν' αποτελέσει μέρος του εισοδήματος της κοινωνίας. {Ο Σμιθ αντί να διαλέξει σαν παράδειγμα τα εμπορεύματα που βρίσκονται στο μαγαζί του μικρέμπορου, θα 'πρεπε να διαλέξει τις μάζες των προϊόντων που βρίσκονται στιβαγμένα στις αποθήκες των βιομήχανων κεφαλαιοκρατών.}

Το ζήτημα τίθεται από τον Μαρξ ως εξής:

¹⁴⁹ Υπογράμμιση στο κείμενο.

¹⁵⁰ [Υπενθυμίζω ότι ο Σμιθ, όπου αναφέρει «κυκλοφοριακό», εννοεί το κυκλοφορούν κεφάλαιο (E' + X), ΣτΑ.]

¹⁵¹ Δηλαδή τα σ + μ. Ο Σμιθ υποθέτει ότι μόνο το κέρδος (υ) αποτελεί το καθαρό εισόδημά του (υπογράμμιση στο κείμενο) και ότι τόσο το πάγιο όσο και το κυκλοφοριακό αποκλείονται από αυτό (το εισόδημά του).

¹⁵² Αυτό που αποτελείται από είδη κατανάλωσης.

I. Το χρονιατικό προϊόν της κοινωνίας αποτελείται από δύο υποδιαίρεσεις: Μπ και είδη κατανάλωσης. Πρέπει να εξετάσουμε την καθεμιά χωριστά.

II. Συνολική αξία Μπ = σ (Μπ των Μπ, αναπλήρωση) + μ + υ

Το σ αυτό λειτουργεί πάντα σαν κεφάλαιο, ποτέ σαν εισόδημα (ούτε για την κοινωνία, ούτε για τον ατομικό κεφαλαιοκράτη). Τα άλλα δύο μέρη (μ + υ) αποτελούν ταυτόχρονα¹⁵³ εισοδήματα για όλους τους παράγοντες που συμμετέχουν σ' αυτήν την παραγωγή¹⁵⁴. Για την κοινωνία όμως αποτελούν κεφάλαιο, και όχι εισόδημα [...]. Τα προϊόντα αυτά (Μπ) λειτουργούν σαν κεφάλαιο, στα χέρια αυτών που τους απασχολούν, δηλαδή:

III. Τους κεφαλαιοκράτες ειδών κατανάλωσης. Αναπληρώνουν γι' αυτούς το κεφάλαιο (σ) που ξοδεύτηκε στην παραγωγή ειδών κατανάλωσης. Αυτό το καταναλωμένο κεφάλαιο που βρίσκεται τώρα με τη μορφή ειδών κατανάλωσης, αποτελεί με τη σειρά του το καταναλωτικό απόθεμα, με το οποίο οι κεφαλαιοκράτες και οι εργάτες της πρώτης υποδιαίρεσης (Μπ) πραγματοποιούν το εισόδημά τους.

Ο Σμιθ βρισκόταν κοντά στη λύση όλου του προβλήματος γιατί είχε παρατηρήσει πως ορισμένα μέρη της αξίας μιας κατηγορίας (Μπ) των Ε' αποτελούν μεν εισόδημα για τους ατομικούς εργάτες και κεφαλαιοκράτες [...], δεν αποτελούν όμως συστατικό του εισοδήματος της κοινωνίας. Ενώ ένα μέρος της αξίας της άλλης κατηγορίας (είδη κατανάλωσης) αποτελεί μεν κεφάλαιο για τους ατομικούς ιδιοκτήτες του, παρ' όλ' αυτά αποτελεί μέρος του κοινωνικού εισοδήματος.

Συμπέρασμα.

Πρώτον. Το κοινωνικό κεφάλαιο είναι ίσο μόνο με το άθροισμα των ατομικών κεφαλαίων. [...] Επομένως και η ανάλυση της εμπορευματικής αξίας στα συστατικά της μέρη, που ισχύει για κάθε ατομικό Ε', πρέπει να ισχύει – και σε τελευταία ανάλυση πραγματικά ισχύει – και για το Ε' όλης της κοινωνίας. **Ωστόσο είναι διαφορετική¹⁵⁵ η μορφή με την οποία εμφανίζονται τα συστατικά αυτά στο συνολικό κοινωνικό προτσές παραγωγής.**

Δεύτερον. **Ακόμα και στην απλή αναπαραγωγή γίνεται απευθείας παραγωγή καινούριας σταθερής ΚΑ, (σ) {πέρα από την παραγωγή μισθού και υπεραξίας και παρόλο που η εη αποτελείται μόνο από δύο μέρη}. Αυτό γίνεται στον κλάδο παραγωγής Μπ και αυτή η ημερήσια εργασία (μ + υ) πραγματοποιείται σε νέα μέσα παραγωγής, που αναπληρώνουν το σ που έχει ξοδευτεί στην παραγωγή των ειδών κατανάλωσης.**

{Οι κύριες δυσκολίες παρουσιάζονται κατά την εξέταση της απλής αναπαραγωγής, και όχι της συσσώρευσης. Γι' αυτό και ο Σμιθ, όπως και ο Κεναί προηγούμενα, ξεκινάν από την απλή αναπαραγωγή

¹⁵³ Πέρα από πάγιο κεφάλαιο για την κοινωνία.

¹⁵⁴ Μισθοί για τους εργάτες, κέρδη και πρόσοδοι για τους κεφαλαιοκράτες. Υπογράμμιση στο κείμενο.

¹⁵⁵ Υπογράμμιση στο κείμενο.

όταν μελετάν την κίνηση του χρονιάτικου προϊόντος της κοινωνίας και την αναπαραγωγή που γίνεται δυνατή χάρη στην κυκλοφορία.}

2. Η ανάλυση της ΑΑ σε $\mu + \nu$ από τον Σμιθ

Το δόγμα του Σμιθ είναι ότι η τιμή ή ΑΑ κάθε εμπορεύματος αποτελείται από τρία συστατικά: μισθό, κέρδος και γαιοπρόσοδο. Μπορούμε να συνοψίσουμε το δόγμα αυτό στο ότι η αξία του εμπορεύματος = $\mu + \nu$, (κέρδος και πρόσοδος σε κοινή ενότητα, ν). Παρατίθενται περικοπές όπου ο ίδιος ο Σμιθ κάνει αυτή την αναγωγή, στη μανουφακτούρα [369/3].

Ο Σμιθ ισχυρίζεται ότι το μ είναι **ταυτόχρονα** εισόδημα (για τους εργάτες) και κεφάλαιο (για τον κεφαλαιοκράτη). Όμως το μ εκπληρώνει **πρώτα** τη λειτουργία του κεφαλαίου και **ύστερα** αποτελεί εισόδημα για τον εργάτη-παραγωγό.

Στη γεωργία. Ο Σμιθ θεωρεί ότι οι εργάτες πραγματοποιούν και την αναπαραγωγή της γαιοπροσόδου (πέρα από το μ και το κέρδος του παχτωτή). Όμως πριν περάσει στα χέρια του γαιοκτήμονα, πριν γίνει εισόδημα για οποιονδήποτε, η γαιοπρόσοδος πρέπει να βρίσκεται στα χέρια του παχτωτή, σαν συστατικό μέρος της αξίας του προϊόντος. Έτσι, για τον Σμιθ η τιμή όλων των εμπορευμάτων αναλύεται σε $\mu + \nu$ {τόσο το κέρδος όσο και η γαιοπρόσοδος αποτελούν μέρη της υπεραξίας}.

Το δόγμα του Σμιθ παίρνει τη μορφή: η αξία κάθε εμπορεύματος, **επομένως και του χρονιάτικου εμπορευματικού προϊόντος της κοινωνίας** = $\mu + \nu$.

Το γεγονός όμως ότι τα συστατικά αυτά μέρη αποτελούν ταυτόχρονα διάφορες πηγές εισοδήματος για διάφορες τάξεις δεν έχει καμιά σχέση ούτε με τον καθορισμό του μεγέθους του καθενός απ' αυτά τα συστατικά μέρη χωριστά, ούτε με το μέγεθος του αθροίσματος των αξιών τους. «Ο μισθός εργασίας, το κέρδος και η γαιοπρόσοδος είναι οι τρεις πρωταρχικές πηγές κάθε εισοδήματος, *καθώς και κάθε ΑΑ*¹⁵⁶, κάθε άλλο εισόδημα είναι σε τελευταία ανάλυση παράγωγο μιας απ' αυτές». Εδώ στιβάζονται σ' ένα σωρό άλλα αντ' άλλων.

1) Ως προς τα μέλη της κοινωνίας που δεν φιγουράρουν άμεσα στην αναπαραγωγή, τα εισοδήματά τους εμφανίζονται σαν παράγωγα του μισθού, του κέρδους και της γαιοπροσόδου – εφόσον παίρνουν το μερτικό τους άμεσα μόνο από τα χέρια των τάξεων που παίρνουν πρώτες το προϊόν. Από την άλλη μεριά, αυτοί που παίρνουν αυτά τα παράγωγα με την πιο πάνω έννοια εισοδήματα, τα παίρνουν χάρη στην κοινωνική τους λειτουργία σαν βασιλιάδες, παπάδες, καθηγητές, πόρνες, μισθοφόροι κλπ., και γι' αυτό το λόγο **μπορούν να θεωρούν τη λειτουργία τους αυτή σαν την αρχική πηγή του εισοδήματός τους**.

2) Αφού άρχισε με το σωστό καθορισμό των αξιακών μερών του εμπορεύματος και της νεοδημιουργημένης αξίας, και αφού απέδειξε ότι τα συστατικά αυτά μέρη αποτελούν άλλες τόσες πηγές εισοδήματος, ενεργεί

¹⁵⁶ Υπογράμμιση του αναγνώστη. Οδηγούμαστε στο αποκορύφωμα του λάθους του Σμιθ, σημείο 2.

μετά αντίστροφα και μετατρέπει τα εισοδήματα από «συστατικά μέρη», σε «πρωταρχικές πηγές κάθε ΑΑ», πράγμα που άνοιξε διάπλατα τις πόρτες στην χυδαία οικονομολογία (Ροσέρ).

3. Το σταθερό μέρος του κεφαλαίου

Πώς προσπαθεί ο Σμιθ να εξαφανίσει το σ από την αξία του εμπορεύματος. Αναφέρεται στην τιμή του σταριού και που πηγαίνουν τα διάφορα μέρη της. {Όλη αυτή η τιμή, δηλ. ο καθορισμός του μεγέθους της, είναι απολύτως ανεξάρτητη από την κατανομή της ανάμεσα σε τρεις κατηγορίες ανθρώπων (και ζώων¹⁵⁷).} Παραδέχεται πως η τιμή του σταριού περιλαμβάνει μια ΚΑ που δεν έχει τοποθετηθεί σε ΕΔ, αλλά σε Μπ. Αλλά, λέει, και οι τιμές όλων αυτών των Μπ αναλύονται κι αυτές, *σε τελευταία ανάλυση*, σε $\mu + \nu$. Ξεχνάει βέβαια την τιμή των Μπ που καταναλώθηκαν στην παραγωγή αυτών των Μπ. Αυτό θα ίσχυε μόνο αν αποδείκνυε ότι τα εμπορευματικά προϊόντα που η τιμή τους αναλύεται άμεσα σε $\sigma + \mu + \nu$, τελικά ισοφαρίζονται με εμπορευματικά προϊόντα, που αναπληρώνουν σ' όλη τους την έκταση εκείνα τα καταναλωμένα Μπ και τα οποία παράγονται με απλή δαπάνη μ . Ούτε ο ίδιος ο Σμιθ δεν πίστευε πως πρόσφερε μια τέτοια απόδειξη με το παράδειγμά του των συλλεκτών χαλκικών της Σκωτίας [373/1].

Η πηγή των αντιφάσεων του πρέπει ν' αναζητηθεί στις επιστημονικές του αφετηρίες. Το κεφάλαιο που έχει μετατραπεί σε εργασία παράγει μια αξία μεγαλύτερη από τη δική του. Πώς; Ο Σμιθ ισχυρίζεται πως οι εργάτες παράγουν ένα ισοδύναμο για τη συντήρησή τους και ένα κέρδος. Από πού θα μπορούσε να προέρχεται η εργασία για την παραγωγή μιας ΚΑ που δεν έχει δαπανηθεί για ΕΔ¹⁵⁸;

Η υπόθεση έχει ως εξής:

1) Ο Σμιθ λέει πως η αξία ενός εμπορεύματος καθορίζεται από τη μάζα εργασίας που ο μισθωτός εργάτης **προσθέτει**¹⁵⁹ **στο αντικείμενο εργασίας**. Η υπόθεση δεν αλλάζει αν το αντικείμενο αυτό είχε από πριν αξία. {Επανάληψη: για τα συστατικά και τον καθορισμό της αξίας, 374/1 – 375/0}

2) Ό,τι ισχύει για το εμπόρευμα που παράγεται σε μια μεμονωμένη βιομηχανική επιχείρηση, ισχύει και για το χρονιάτικο προϊόν όλων μαζί των κλάδων παραγωγής. [...] Η χρονιάτικη νεοδημιουργημένη αξία αποτελείται λοιπόν μόνο από δύο στοιχεία ($\mu + \nu$). Ο χρονιάτικος μισθός όμως (μ) αποτελεί το εισόδημα της ΕΤ, και το χρονιάτικο ποσό της υπεραξίας – το εισόδημα της τάξης των κεφαλαιοκρατών. Ωστε και τα δύο μαζί αποτελούν¹⁶⁰ τα σχετικά μερικά από το χρονιάτικο καταναλωτικό απόθεμα και πραγματοποιούνται με αυτό. Κι έτσι δεν μένει πουθενά θέση για τη σταθερή ΚΑ (σ). Αυτά τα λέει ρητά ο Σμιθ στην εισαγωγή του έργου του.

Το πρώτο λάθος του Σμιθ είναι ότι ταυτίζει την *αξία του χρονιάτικου προϊόντος* ($\sigma + \mu + \nu$) με την *χρονιάτικη νεοδημιουργημένη αξία* ($\mu + \nu$). Η τελευταία είναι προϊόν *μόνο* της εργασίας του χρόνου που

¹⁵⁷ Ένα άλλο μέρος πηγαίνει για την πληρωμή του μισθού και της συντήρησης των εργατών και των ζώων εργασίας(!).

¹⁵⁸ Εφόσον η χρονιάτικη ποσότητα εργασίας αναλύεται σε αναγκαία εργασία και υπερεργασία.

¹⁵⁹ «Adds», είναι η έκφραση που χρησιμοποιεί.

¹⁶⁰ Η άποψη αυτή είναι σωστή όταν πρόκειται για την απλή αναπαραγωγή.

έληξε. Στην πρώτη περιλαμβάνεται, εκτός από αυτήν, και όλα τα αξιακά στοιχεία που έχουν καταναλωθεί για την παραγωγή του χρονιάτικου προϊόντος, αλλά έχουν παραχθεί τον προηγούμενο χρόνο ή εν μέρει και σε χρόνια ακόμα πιο παρωχημένα: Μπ που η αξία τους απλώς επανεμφανίζεται¹⁶¹. Εξαιτίας αυτής της σύγχυσης ο Σμιθ βγάζει από τη μέση το σ.

Η ίδια η σύγχυση οφείλεται σε μια άλλη πλάνη της θεμελιακής του αντίληψης: **δε διακρίνει το διπλό χαρακτήρα της ίδιας της εργασίας** (αφηρημένη – ωφέλιμη). Το συνολικό άθροισμα των εμπορευμάτων που παράγονται κάθε χρόνο είναι προϊόν της *ωφέλιμης* εργασίας που έδρασε τον τελευταίο χρόνο. [...] Από την *αξία* όμως του χρονιάτικου προϊόντος μόνο ένα μέρος έχει δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια του έτους. Το μέρος αυτό είναι η χρονιάτικη *νεοδημιουργημένη αξία*.

Ξεχνάει λοιπόν ο Σμιθ τη συνδρομή των μέσων εργασίας και των αντικειμένων εργασίας που έχουν κληρονομηθεί από προηγούμενα χρόνια. Επομένως, αν η «χρονιάτικη εργασία» δημιούργησε αξία, δε θα πει καθόλου πως δημιούργησε όλη την αξία του προϊόντος που έχει κατασκευαστεί. Η νεοδημιουργημένη αξία είναι μικρότερη από την αξία του προϊόντος.

{Ο Σμιθ χάνεται μέσα σ' ένα χάος επειδή η «εσώτερη» αντίληψή του για την εμπορευματική αξία γενικά συγκρούεται ολοένα με τις εξώτερες του αντιλήψεις που επικρατούν σ' αυτόν σε πλάτος.}

4. Κεφάλαιο και εισόδημα για τον Σμιθ

{Επανάληψη: ισοδύναμο του μισθού εργασίας = μ. Τρόποι προκαταβολής του μ ανάλογα με το αν έχει πραγματοποιηθεί ή όχι το Ε'. [...] Εν τέλει, ο εργάτης έχει στα χέρια του χρήμα και ο κεφαλαιοκράτης εμπόρευμα (μέρος του οποίου αντιστοιχεί σ' αυτό το χρήμα).

Ο εργάτης ξοδεύει την αξία ή την τιμή της πουλημένης ΕΔ του σε μέσα συντήρησης. [...] το εισόδημά του βαστάει μόνο τόσο, όσο καιρό είναι σε θέση να πουλάει την ΕΔ του στον κεφαλαιοκράτη.

Το εμπόρευμα του μισθωτού εργάτη λειτουργεί σαν εμπόρευμα μόνο εφόσον ενσαρκώνεται στο κεφάλαιο του κεφαλαιοκράτη, δηλ. λειτουργεί σαν κεφάλαιο. Από την άλλη, το μεταβλητό κεφάλαιο του κεφαλαιοκράτη λειτουργεί σαν εισόδημα στα χέρια του εργάτη.}

Εδώ περιπλέκονται διάφορα προτσές κυκλοφορίας και παραγωγής, που δεν τα ξεχωρίζει ο Σμιθ.

Πρώτο. Πράξεις που ανήκουν στο προτσές κυκλοφορίας. X – ΕΔ. Για τον κεφαλαιοκράτη προκαταβλημένη είναι κάθε αξία που την πληρώνει με σκοπό το προτσές της παραγωγής, αδιάφορο αν η πληρωμή γίνεται προκαταβολικά ή εκ των υστέρων.

¹⁶¹ Υπογραμμίσεις στο κείμενο.

Δεύτερο. Προτσές παραγωγής. ΕΔ = μέρος του λειτουργούντος κεφαλαίου. Κατά τη διάρκεια του προτσές, ο εργάτης αναπαράγει για τον κεφαλαιοκράτη με εμπορευματική μορφή το μέρος εκείνο του κεφαλαίου του που ο κεφαλαιοκράτης του έχει προκαταβάλει σαν μισθό εργασίας.

Τρίτο. Άρα, κατά την πώληση του εμπορεύματος, ένα μέρος της τιμής πώλησής του αναπληρώνει για τον κεφαλαιοκράτη το μ που έχει προκαταβάλει κι έτσι του δίνει τη δυνατότητα να ξαναγοράσει ΕΔ, όπως δίνει στον εργάτη τη δυνατότητα να την ξαναπουλήσει.

Το μέγεθος της αξίας της ΕΔ του εργάτη, δε θίγεται ούτε από το γεγονός ότι αποτελεί γι' αυτόν «εισόδημα», ούτε από το γεγονός ότι η χρήση του εμπορικού του είδους (ΕΔ) από μέρους του αγοραστή αναπαράγει ΚΑ γι' αυτόν (τον αγοραστή – κεφαλαιοκράτη).

Η αξία της ΕΔ [τελικά] καθορίζεται από την ποσότητα εργασίας που είναι αναγκαία για την παραγωγή των απαραίτητων μέσων συντήρησης του εργάτη. Γι' αυτό το λόγο ο μισθός εργασίας μετατρέπεται σε εισόδημα, από το οποίο πρέπει να ζήσει ο εργάτης.

Είναι ολότελα λαθεμένο αυτό που λέει ο Σμιθ: «*το μέρος του κεφαλαίου*¹⁶² που έχει δαπανηθεί για τη συντήρηση παραγωγικής εργασίας ... αφού έχει εκπληρώσει για τον κεφαλαιοκράτη τη λειτουργία του κεφαλαίου ... αποτελεί εισόδημα για τους εργάτες.» Αυτό που λειτουργεί δύο φορές δεν είναι το χρήμα¹⁶³, αλλά η ΕΔ: πρώτο, σαν *εμπόρευμα* κατά την πώλησή της. Δεύτερο, στο προτσές παραγωγής, σαν *κεφάλαιο* στα χέρια του κεφαλαιοκράτη, δηλ. σαν στοιχείο που δημιουργεί ΑΧ και αξία. {Το χρήμα που παίρνει ο εργάτης από τον κεφαλαιοκράτη, το παίρνει μόνο *αφού του έχει παραχωρήσει πρώτα τη χρήση της ΕΔ του.* Κατά τον καθορισμό του μισθού το χρήμα δρα απλώς σαν ιδεατό μέτρο της αξίας, οπότε δεν χρειάζεται καθόλου να υπάρχει στα χέρια του κεφαλαιοκράτη.} Αυτό όμως δεν είναι όλο.

Το χρήμα που παίρνει ο εργάτης το ξοδεύει για να διατηρεί για τον κεφαλαιοκράτη το όργανο (ΕΔ), χάρη στο οποίο και μόνο μπορεί να παραμένει κεφαλαιοκράτης.

Παρακάτω [380/2-381/0] ο Μαρξ επιμένει στο ότι: η αξία της ΕΔ καθορίζεται ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η πληρωμή της αποτελεί εισόδημα για τον εργάτη. Το γεγονός ότι αυτή η διαρκώς αναπαραγόμενη από τον εργάτη καινούρια αξία αποτελεί γι' αυτόν πηγή εισοδήματος – **δε σημαίνει αντίστροφα πως το εισόδημά του αποτελεί συστατικό μέρος της καινούριας αξίας που δημιουργεί.** {αλλιώς: Το μέγεθος του μερτικού που του πληρώνεται από τη νεοπαραγμένη απ' αυτόν αξία καθορίζει το μέγεθος της αξίας του εισοδήματος και *όχι αντίστροφα.*

Όλο όμως το κακό το προκαλεί εδώ για τον Σμιθ η κατηγορία «revenue» (εισόδημα). Τα διάφορα είδη εισοδημάτων αποτελούν γι' αυτόν τα συστατικά μέρη της χρονιάτικης νεοδημιουργημένης εμπορευματικής αξίας, ενώ αντίθετα, τα δύο μέρη στα οποία χωρίζεται αυτή η εμπορευματική αξία

¹⁶² Υπογράμμιση στο κείμενο.

¹⁶³ Πρώτα σαν χρηματική μορφή του μ και έπειτα σαν μισθός εργασίας.

αποτελούν πηγές εισοδήματος για τον κεφαλαιοκράτη¹⁶⁴. Και τα δύο όμως αυτά μέρη αποτελούνται από δαπάνη, όχι από εισόδημα – από δαπάνη εργασίας.

Γεννιέται επιπλέον το ερώτημα, πώς καθορίζεται η αξία του καθενός απ' αυτά τα εισοδήματα, από τα οποία πρόκειται – δήθεν – να προκύψει η αξία του εμπορεύματος; Για το μισθό, ο καθορισμός αυτός είναι δυνατός [...], αλλά η υπεραξία, ή μάλλον οι δύο μορφές που βλέπει ο Σμιθ (κέρδος, γαιοπρόσοδος), πώς μπορούν να καθοριστούν; Εδώ περιορίζεται απλώς σε κούφια φλυαρία. Ο Σμιθ τότε περιγράφει το μισθό και την υπεραξία σαν τα συστατικά μέρη της αξίας, και άλλοτε, τα παρουσιάζει σαν τα μέρη στα οποία «αναλύεται» η τιμή του εμπορεύματος. Αυτές οι δύο προσεγγίσεις δεν είναι καθόλου ταυτόσημες. Στην πρώτη περίπτωση, το μέγεθος της αξίας μεταβάλλεται απόλυτα όταν μεταβάλλεται το μέγεθος των συστατικών της. Στη δεύτερη περίπτωση το μέγεθος των συστατικών της περιορίζεται εξαρχής από το γεγονός ότι αποτελούν μέρη μιας αξίας δοσμένου μεγέθους¹⁶⁵.

Όλη η αντίληψη του Σμιθ καταλήγει στα εξής¹⁶⁶: η αξία κάθε εμπορεύματος είναι το προϊόν της εργασίας. Το ίδιο ισχύει λοιπόν και για το χρονιάτικο εμπορευματικό προϊόν της κοινωνίας. Επειδή όμως κάθε εργασία αναλύεται σε αναγκαίο χρόνο εργασίας και σε υπερεργασία, κάθε εμπορευματική αξία μπορεί να αναλυθεί μόνο σ' αυτά τα δύο διαφορετικά συστατικά. Έτσι, σαν μισθός εργασίας αποτελεί το εισόδημα της ΕΤ και σαν υπεραξία το εισόδημα της τάξης των κεφαλαιοκρατών. Όσον αφορά τη σταθερή ΚΑ, τελικά και το μέρος αυτό της αξίας μπορεί ν' αποτελείται από προϊόν αναγκαίας εργασίας και υπερεργασίας.

Στην κίνηση του κοινωνικού κεφαλαίου τα πράγματα παρουσιάζονται διαφορετικά απ' ότι παρουσιάζονται για κάθε ατομικό κεφάλαιο, εξεταζόμενο χωριστά. Για κάθε ξεχωριστό κεφαλαιοκράτη η εμπορευματική αξία αναλύεται 1) σε ένα σταθερό στοιχείο και 2) στο άθροισμα μισθού και υπεραξίας. Αντίθετα, από την άποψη όλης της κοινωνίας εξαφανίζεται το τέταρτο στοιχείο του Σμιθ, δηλ. η σταθερή ΚΑ.

5. Σύνοψη

Ο ανούσιος τύπος σύμφωνα με τον οποίο τα τρία εισοδήματα αποτελούν «συστατικά μέρη» της αξίας προκύπτει για τον Σμιθ από τον άλλο, πιο αληθοφανή τύπο, σύμφωνα με τον οποίο η αξία του εμπορεύματος αναλύεται σ' αυτά τα τρία συστατικά μέρη. Κι αυτό ακόμα είναι λαθεμένο, πέρα από την αγνόηση του σ. Όμως κι αυτή πλάνη στηρίζεται πάλι σε μια βαθύτερη, σωστή βάση. Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή έχει σαν στόχο την παραγωγή απόλυτης και σχετικής υπεραξίας, και η παραγωγή μιας ΑΧ, ακόμα και ενός εμπορεύματος είναι εδώ μόνο μέσο για τον παραπάνω στόχο. Μέσα στα πλαίσια αυτού του προτσές παραγωγής που καθορίζεται από την παραγωγή υπεραξίας – απόλυτης και σχετικής – γίνεται η

¹⁶⁴ Το ένα μέρος αναπληρώνει το μ που έχει προκαταβάλει και το άλλο μέρος δεν του έχει στοιχίσει τίποτα.

¹⁶⁵ 382/1 – 382/0: παρατίθεται μαθηματικό παράδειγμα (αναγωγή στη γεωμετρία) για την κατανόηση του ζητήματος.

¹⁶⁶ Υπενθυμίζουμε το σωστό ότι η νεοδημιουργημένη αξία από τη χρονιάτικη εργασία είναι ίση με την αξία του $\mu + \nu$, και ότι ο Σμιθ συγχέει την αφηρημένη από την ωφέλιμη (συγκεκριμένη εργασία).

διάκριση ανάμεσα στην απλή διατήρηση αξίας (σταθερής ΚΑ), στην πραγματική αναπαραγωγή προκαταβλημένης αξίας (ισοδύναμο της ΕΔ) και στην παραγωγή υπεραξίας (χωρίς ισοδύναμο).

Η ιδιοποίηση υπεραξίας συντελείται μέσα στο προτσές παραγωγής και αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο του.

Η εισαγωγική πράξη που αποτελεί πράξη κυκλοφορίας: η αγορά και η πώληση της ΕΔ βασίζεται η ίδια με τη σειρά της σε μια διανομή των *στοιχείων* παραγωγής που έχει προηγηθεί από τη διανομή των κοινωνικών προϊόντων¹⁶⁷ και αποτελεί προϋπόθεσή της, και συγκεκριμένα βασίζεται στο **χωρισμό της ΕΔ σαν εμπορεύματος του εργάτη, από τα Μπ σαν ιδιοκτησίας μη εργατών.**

Η ουσία της αξίας είναι και παραμένει μόνο ξοδεμένη ΕΔ – αφηρημένη εργασία – και η παραγωγή αξίας είναι το προτσές αυτού του ξοδέματος. Η ουσία αυτή δεν αλλάζει από τον χωρισμό της παραγωγής αξίας σε αναπαραγωγή προκαταβλημένης αξίας (μ) και σε νέα παραγωγή αξίας (ν).

Το προτσές παραγωγής σβήνει στο εμπόρευμα¹⁶⁸. Το γεγονός ότι για την παραγωγή του ξοδεύτηκε ΕΔ εμφανίζεται τώρα σαν πραγμάτινη ιδιότητα του εμπορεύματος, στο ότι το εμπόρευμα έχει αξία. Το μέγεθος αυτής της αξίας μετριέται με το μέγεθος της ξοδεμένης εργασίας. *Η αξία του εμπορεύματος δεν αναλύεται σε τίποτα άλλο και δεν αποτελείται από τίποτα άλλο.* Ακολουθεί παράδειγμα από τη γεωμετρία.

Από την άποψη αυτή¹⁶⁹, το εμπόρευμα του κεφαλαιοκράτη δεν διαφέρει σε τίποτα από αυτό ενός αυτοτελή εργάτη, ή μιας κοινότητας εργατών ή δούλων. Ωστόσο στην περίπτωση μας, όλο το προϊόν εργασίας καθώς και όλη του η αξία ανήκουν στον κεφαλαιοκράτη. Τώρα αυτός είναι υποχρεωμένος να το μετατρέψει στη μορφή του γενικού ισοδυνάμου.

Ε'. Ανήκει ολόκληρο στον κεφαλαιοκράτη. Σαν ΑΧ είναι πέρα για πέρα προϊόν του προηγούμενου προτσές εργασίας. Σαν αξία όμως; Ένα μέρος της (=σ) είναι απλώς επανεμφανιζόμενο [...]. Την αξία αυτή την είχαν τα Μπ πριν από το προτσές παραγωγής και ανεξάρτητα από αυτό. [...]

Ένα δεύτερο μέρος της αξίας του εμπορεύματος είναι η αξία της ΕΔ (=μ). Όπως και η αξία των Μπ, έτσι και η αξία της ΕΔ καθορίζεται ανεξάρτητα από το προτσές παραγωγής, στο οποίο πρόκειται να μπει, και παγιώνεται σε μια κυκλοφοριακή πράξη, στην αγορά και πώληση της ΕΔ, πριν η δύναμη αυτή μπει στο προτσές παραγωγής. [...]

Μένει ένα περίσσειμα πάνω απ' αυτά τα δύο μέρη: η υπεραξία. [...] είναι πηγμένη εργασία. Το ότι δεν στοιχίζει τίποτα στον κεφαλαιοκράτη, του επιτρέπει να την καταναλώσει ολόκληρη σαν εισόδημα – αν δεν είναι υποχρεωμένος να παραχωρήσει μέρη της σε άλλους μετόχους, πχ γαιοπρόσοδο στο γαιοκτήμονα κλπ. Ούτε η αρχική πρόθεσή του κεφαλαιοκράτη ν' αρπάξει υπεραξία, ούτε η κατοπινή δαπάνη της σαν

¹⁶⁷ Υπογράμμιση στο κείμενο.

¹⁶⁸ [Πηγή για τον φετιχισμό του εμπορεύματος, ΣτΑ]

¹⁶⁹ [Της αξίας – ποιοτικά και ποσοτικά, ΣτΑ]

εισοδήμα θίγουν την υπεραξία σαν τέτοια. Είναι πηγμένη, απλήρωτη εργασία και το μέγεθος καθορίζεται από ολότελα διαφορετικούς όρους.

Στον Σμιθ, οι διάφοροι συντελεστές του προτσές εργασίας – υλικοί και προσωπικοί – εμφανίζονται εξαρχής με τις προσωπίδες που χαρακτηρίζουν την κεφαλαιοκρατική περίοδο παραγωγής. Έτσι η ανάλυση της αξίας του εμπορεύματος συμπίπτει με την ανάλυση: ποιο μέρος της αξίας αποτελεί ισοδύναμο δαπανημένου κεφαλαίου [κόστος, ΣτΑ] και ποιο μέρος αποτελεί «ελεύθερη» αξία, υπεραξία [κέρδος, ΣτΑ]. Αυτά τα μέρη της αξίας μετατρέπονται έτσι λαθραία στα αυτοτελή «συστατικά» της και τέλος σε «πηγές κάθε αξίας». Άλλη μια συνέπεια είναι η σύνθεση της αξίας από εισοδήματα, ή, για λόγους ποικιλίας, η «ανάλυση σε» τέτοια εισοδήματα, έτσι που τα εισοδήματα δεν αποτελούνταν από εμπορευματική αξία, αλλά η εμπορευματική αξία από εισοδήματα.

Το εμπόρευμα είναι εξαρχής Ε', αποτέλεσμα του *κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής*. Επομένως, θα 'πρεπε να αναλυθεί προκαταβολικά αυτό το προτσές, συνεπώς και τα *προτσές αξιοποίησης και δημιουργίας αξίας* που περιλαμβάνονται σ' αυτό. Επειδή όμως προϋπόθεση και αυτού είναι η *εμπορευματική κυκλοφορία*, γι' αυτό η περιγραφή του απαιτεί και μια ανεξάρτητη απ' αυτό και προκαταβολική ανάλυση του *εμπορεύματος*¹⁷⁰.

[ΣτΑ: Παρατίθενται πολλά γνωστά πράγματα που όμως είναι απαραίτητα για την ανατροπή των Σμιθιανών επιχειρημάτων. Η σύγκυση του Σμιθ περιγράφηκε με πολλούς τρόπους και απαντήθηκε αντιστοίχως, αν και είναι μία.]

III. ΟΙ ΚΑΤΟΠΙΝΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΙ

Ο Ρικάρντο επαναλαμβάνει σχεδόν επιλέξει τη θεωρία του Σμιθ (ανάλυση της τιμής σε $\mu + \nu$). Η διαφωνία του με το Σμιθ είναι: 1) τα συστατικά μέρη της υπεραξίας – αφαιρεί τη γαιοπρόσοδο σαν αναγκαίο συστατικό της, 2) ο Ρικάρντο *αναλύει* την τιμή του εμπορεύματος σε αυτά τα συστατικά μέρη. Το μέγεθος της αξίας είναι επομένως το προϋπάρχον¹⁷¹.

Ράμσαιη εναντίον Ρικάρντο: περί «πάγιου» κεφαλαίου. Εννοεί το σταθερό.

Ο Σμιθ εναντιωνόταν στο συμπέρασμα πως θα μπορούσε να φαγωθεί ολόκληρο το χρονιάτικο προϊόν¹⁷². Ποτέ οι πρωτότυποι στοχαστές δεν βγάζουν τα παράλογα συμπεράσματα. Αυτά τα αφήνουν να τα βγάλουν οι διάφοροι Σαίη και ΜακΚούλοκ.

¹⁷⁰ Έτσι ακριβώς όπως ξεκίνησε ο Μαρξ την ανάλυσή του. Παραθέτω αυτές τις γραμμές που εξηγούν τη ροή της ανάλυσης, όπως την έχουμε δει μέχρι τώρα.

¹⁷¹ Ο Σμιθ συχνά βγάζει το μέγεθος της αξίας του εμπορεύματος προσθέτοντας τα συστατικά της μέρη – αντίθετα από τη βαθύτερή του κατανόηση.

¹⁷² Εφόσον αποτελείται από $\mu + \nu$ που αποτελούν ταυτόχρονα τα εισοδήματα της ΕΤ και της τάξης των κεφαλαιοκρατών.

Πράγματι ο Σαίη βρίσκει εύκολα τη λύση: «η συνολική αξία όλων των προϊόντων έχει μοιραστεί στην κοινωνία σαν εισόδημα». Αυτή την ανακάλυψη του Σαίη, την έχει εγκολπωθεί ανάμεσα στους άλλους και ο Προυντόν.

Στορχ. Παραδέχεται το δόγμα του Σμιθ, αλλά βρίσκει πως δεν στέκει η εφαρμογή του Σαίη. «Τα προϊόντα που αποτελούν το» (σταθερό) «κεφάλαιο ενός έθνους δεν είναι καταναλώσιμα». Βέβαια, δεν εξηγεί τι γίνεται αυτό το σταθερό μέρος του κεφαλαίου στην ανάλυση της τιμής και καταλήγει: «πως είναι αδύνατο να αναλύσει κανείς την αναγκαία τιμή στα πιο απλά στοιχεία της».

Ο Σισμόντι δεν συνέβαλε ούτε κατά ένα άτομο στη λύση του προβλήματος.

Ο Μπάρτον, ο Ράμσαιη και ο Σερμπυλιέ κάνουν απόπειρες να ανυψωθούν πάνω από την αντίληψη του Σμιθ. Αποτυγχάνουν γιατί εξαρχής θέτουν το πρόβλημα μονόπλευρα και δεν ξεκαθαρίζουν με σαφήνεια τη διαφορά ανάμεσα στη σταθερή και στη μεταβλητή ΚΑ από τη διαφορά ανάμεσα στο πάγιο και στο κυκλοφοριακό κεφάλαιο.

Και ο Τζων Στιούαρτ Μιλλ επαναλαμβάνει το δόγμα του Σμιθ.

Αποτέλεσμα: Η σύγχυση της σκέψης του Σμιθ εξακολουθεί να υπάρχει ως αυτή τη στιγμή, και το δόγμα του αποτελεί ορθόδοξο άρθρο πίστης της ΠΟ.

[ΣτΑ: Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που αναλύθηκε τόσο διεξοδικά μια τόσο οφθαλμοφανής σύγχυση. Εξάλλου, μπορώ να πω ότι και οι «σύγχρονες» μέθοδοι αποτίμησης του συνολικού προϊόντος «από την πλευρά του εισοδήματος» ή «της δαπάνης» κινούνται στην ίδια φιλοσοφία.]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ: ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ι. ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Το χρονιάτικο προϊόν περιλαμβάνει τόσο την παραγωγική, όσο και την ατομική κατανάλωση. Η αναπαραγωγή περιλαμβάνει τόσο την αναπαραγωγή του κόσμου των εμπορευμάτων, όσο και την αναπαραγωγή (διατήρηση) της τάξης των κεφαλαιοκρατών και της ΕΤ, συνεπώς και την αναπαραγωγή του κεφαλαιοκρατικού χαρακτήρα του συνολικού προτσές παραγωγής.

Πρέπει ν' αναλύσουμε το σχήμα κυκλοφορίας:

$$E' - \begin{cases} X - E \dots \Pi \dots E' \\ \chi - \varepsilon \end{cases}$$

επειδή η αφετηρία $E' = E + \varepsilon$ περιλαμβάνει τόσο τη σταθερή και τη μεταβλητή ΚΑ, όσο και την υπεραξία. Γι' αυτό η κίνηση του E' περιλαμβάνει τόσο την ατομική όσο και την παραγωγική κατανάλωση. Στις κυκλήσεις $X - X'$ και $\Pi \dots \Pi$ δεν βλέπουμε τι γίνεται έπειτα το E' . Αντίθετα στην κίνηση $E' - E'$ πρέπει ν' αποδειχτεί τι απογίνεται το κάθε μέρος της αξίας αυτού του συνολικού προϊόντος E' , κι έτσι μπορούμε να

γνωρίσουμε τους όρους της κοινωνικής αναπαραγωγής. Το συνολικό προτσές αναπαραγωγής περιλαμβάνει εδώ τόσο το *προτσές της κατανάλωσης* που πραγματοποιείται με τη μεσολάβηση της *κυκλοφορίας*, όσο και το *προτσές αναπαραγωγής του ίδιου του κεφαλαίου*.

Θα εξετάσουμε τόσο την αναπλήρωση της αξίας, όσο και την αναπλήρωση της *ύλης των διάφορων συστατικών του E'*. [αναπλήρωση των Μπ και των μέσων συντήρησης σαν τέτοια, χωρίς να *προϋποθέτουμε* την ύπαρξή τους, ΣτΑ] [393/1]

Το ζήτημα, όπως μπαίνει άμεσα, έχει ως εξής: **Με ποιο τρόπο το καταναλωμένο στην παραγωγή κεφάλαιο αναπληρώνεται ως προς την αξία του και ως προς τη φυσική του μορφή από το χρονιάτικο προϊόν, και με ποιο τρόπο περιπλέκεται η κίνηση αυτής της αναπλήρωσης με την κατανάλωση της υπεραξίας από τους κεφαλαιοκράτες, και του μισθού εργασίας από τους εργάτες;**

Υποθέσεις:

- Αναπαραγωγή στην ίδια κλίμακα (απλή).
- Τα προϊόντα ανταλλάσσονται στην αξία τους.
- Δεν συντελείται καμιά επανάσταση στις αξίες των συστατικών μερών του Π.
- Η απόκλιση των τιμών από τις αξίες δεν μπορεί να ασκήσει καμιά επίδραση στην κίνηση του κοινωνικού κεφαλαίου.

Ως προς το τελευταίο, εξακολουθούν να ανταλλάσσονται συνολικά οι ίδιες μάζες προϊόντων όπως και προηγούμενα, παρά το γεγονός ότι, σε αξία, η συμμετοχή των ατομικών κεφαλαιοκρατών στις ανταλλαγές αυτές *δεν είναι ανάλογη* με τις αντίστοιχες προκαταβολές τους και με τις αντίστοιχες μάζες υπεραξιών που έχουν παραγάγει ο καθένας. [Εξισορροπούνται και αλληλοεξουδετερώνονται τα συν και τα πλην των τιμών εις όφελος ή ζημιά του ενός ή του άλλου ατομικού κεφαλαιοκράτη, ΣτΑ]

Όσον αφορά τις επαναστάσεις στις αξίες, αν αυτές είναι γενικές και κατανέμονται ισόμετρα, δεν αλλάζουν τις σχέσεις ανάμεσα στα αξιακά συστατικά του χρονιάτικου προϊόντος. Αν όμως είναι μερικές και δεν κατανέμονται ισόμετρα, αποτελούν **διαταραχές** που, *πρώτο*, μπορούν να κατανοηθούν σαν τέτοιες (διαταραχές) μόνο εφόσον θεωρηθούν σαν *αποκλίσεις* από αμετάβλητες αξιακές σχέσεις. *Δεύτερον*, αν αποδειχτεί ο νόμος, σύμφωνα με τον οποίο ένα μέρος της αξίας του χρονιάτικου προϊόντος αναπληρώνει σταθερό και ένα άλλο μέρος μεταβλητό κεφάλαιο, τότε μια επανάσταση είτε στην αξία του σ είτε στην αξία του μ δε θα άλλαζε τίποτα σ' αυτόν το νόμο. Θα άλλαζε μόνο το σχετικό μέγεθος των μερών εκείνων της αξίας, που λειτουργούν με τη μια ή την άλλη ιδιότητα, επειδή στην θέση των αρχικών αξιών θα έμπαιναν άλλες αξίες. [Θα άλλαζε δηλαδή η – ποσοτική – σύνθεση της αξίας του χρονιάτικου προϊόντος, ΣτΑ] [Βλέπε Βιβλίο I, 1^ο Μέρος, ΣτΑ].

[...] Η ξαναμετατροπή ενός μέρους της αξίας του προϊόντος σε κεφάλαιο, το πέρασμα ενός άλλου μέρους στην ατομική κατανάλωση (τάξη των κεφαλαιοκρατών, ΕΤ) αποτελεί μια *κίνηση μέσα στα πλαίσια της ίδιας*

της αξίας του προϊόντος, που εκφράζει το συνολικό κεφάλαιο. Η κίνηση αυτή δεν είναι απλώς αναπλήρωση αξίας, αλλά και αναπλήρωση ύλης, και γι' αυτό το λόγο καθορίζεται τόσο από την αμοιβαία σχέση των αξιακών συστατικών του κοινωνικού προϊόντος, όσο και από την ΑΧ τους, από την υλική τους μορφή.

Η απλή αναπαραγωγή αποτελεί κατά τούτο μια αφαίρεση, αφού, από τη μια μεριά, στις συνθήκες του καπιταλισμού η απουσία κάθε συσσώρευσης αποτελεί μια παράδοξη υπόθεση, και από την άλλη, οι συνθήκες στις οποίες συντελείται η παραγωγή δεν μένουν απολύτως αμετάβλητες¹⁷³ από χρόνο σε χρόνο. [...] Ωστόσο, η απλή αναπαραγωγή αποτελεί πάντα μέρος της συσσώρευσης, μπορεί επομένως να εξεταστεί μόνο αυτή, και αποτελεί πραγματικό παράγοντα της συσσώρευσης.

Η αξία του χρονιάτικου προϊόντος μπορεί να ελαττωθεί, παρόλο που η μάζα των ΑΧ παραμένει αμετάβλητη, και αντίστροφα. Η μάζα της αξίας και η μάζα των ΑΧ μπορούν να ελαττώνονται ταυτόχρονα. Όλα αυτά σημαίνουν πως η αναπαραγωγή είτε συντελείται σε πιο ευνοϊκές από πριν συνθήκες, είτε πιο δυσμενείς με αποτέλεσμα μια όχι ολοκληρωμένη, λειπή αναπαραγωγή. Όλα αυτά μπορούν να αφορούν μόνο την ποσοτική πλευρά των διάφορων στοιχείων της αναπαραγωγής και όχι το ρόλο που παίζουν στο συνολικό προτσές σαν αναπαράγον κεφάλαιο ή σαν αναπαραγμένο εισόδημα.

II. ΟΙ ΔΥΟ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Το συνολικό προϊόν, άρα και η συνολική παραγωγή της κοινωνίας, χωρίζεται σε δύο μεγάλες υποδιαιρέσεις:

I. Μπ, εμπορεύματα, που λόγω της μορφής τους πρέπει ή τουλάχιστον μπορούν να μπουν στην παραγωγική κατανάλωση.

II. Είδη κατανάλωσης, εμπορεύματα, που λόγω της μορφής τους μπαίνουν στην ατομική κατανάλωση της τάξης των κεφαλαιοκρατών και της ΕΤ.

Οι διάφοροι κλάδοι παραγωγής που ανήκουν σε κάθε μια απ' αυτές τις υποδιαιρέσεις αποτελούν ένα μεγάλο κλάδο παραγωγής. Το συνολικό κεφάλαιο που χρησιμοποιείται στον καθένα απ' αυτούς τους δύο κλάδους αποτελεί μια ιδιαίτερη μεγάλη υποδιαίρεση του κοινωνικού κεφαλαίου.

Σε κάθε υποδιαίρεση το κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο συστατικά μέρη:

1. *Μεταβλητό κεφάλαιο* (μ). Το κεφάλαιο αυτό, ως προς την αξία του, είναι ίσο με την αξία της ΕΔ της κοινωνίας που χρησιμοποιείται σ' αυτόν τον κλάδο παραγωγής, είναι δηλ. ίσο με το άθροισμα των μισθών που πληρώθηκαν γι' αυτήν την ΕΔ. Ως προς την μορφή του, αποτελείται από την ίδια τη δρώσα ΕΔ, που μπαίνει σε κίνηση απ' αυτήν την ΚΑ.

¹⁷³ Και αυτό ακριβώς υποτίθεται.

2. Σταθερό κεφάλαιο (σ). Η αξία όλων των Μπ που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή σ ' αυτόν τον κλάδο. Χωρίζονται σε *πάγιο* κεφάλαιο και σε *κυκλοφοριακό σταθερό* κεφάλαιο.

[...] Όπως η αξία κάθε ξεχωριστού εμπορεύματος, έτσι και η αξία του συνολικού χρονιάτικου προϊόντος της κάθε υποδιαίρεσης χωρίζεται σε $\sigma + \mu + \nu$.

Το μέρος της αξίας σ , που αντιπροσωπεύει το *αναλωμένο* στην παραγωγή σταθερό κεφάλαιο, δεν συμπίπτει με την αξία του σταθερού κεφαλαίου που έχει χρησιμοποιηθεί στην παραγωγή. Αυτό αφορά μόνο το *πάγιο*¹⁷⁴ τμήμα του σταθερού κεφαλαίου, καθώς μόνο ένα μέρος του καταναλώθηκε πέρα ως πέρα. Το άλλο μέρος του *πάγιου* κεφαλαίου, που εξακολουθεί να λειτουργεί, δεν υπάρχει για μας, όταν εξετάζουμε την αξία του προϊόντος (Βιβλίο I, κεφ. 6^ο, σελ 215). [...] Εδώ, είμαστε αναγκασμένοι, τουλάχιστον προς το παρόν, να κάνουμε αφαίρεση του μέρους εκείνου της αξίας που στη διάρκεια του έτους μεταβιβάστηκε στο χρονιάτικο προϊόν με τη φθορά *πάγιου* κεφαλαίου, *εφόσον αυτό το πάγιο κεφάλαιο δεν έχει αναπληρωθεί πάλι σε είδος* κατά τη διάρκεια του έτους.

Υπόδειγμα. $\nu/\mu = 100\%$

I. Παραγωγή Μπ:

$$\text{Κεφάλαιο:} \quad 4000_{\sigma} + 1000_{\mu} = 5000$$

$$\text{Εμπορευματικό προϊόν: } 4000_{\sigma} + 1000_{\mu} + 1000_{\nu} = 6000 \text{ (Μπ)}$$

II. Παραγωγή ειδών κατανάλωσης:

$$\text{Κεφάλαιο:} \quad 2000_{\sigma} + 500_{\mu} = 2500$$

$$\text{Εμπορευματικό προϊόν: } 2000_{\sigma} + 500_{\mu} + 500_{\nu} = 3000 \text{ (είδη κατανάλωσης)}$$

Συνολική αξία = 9000, από την οποία έχει αποκλειστεί το *πάγιο* κεφάλαιο που εξακολουθεί να λειτουργεί με τη φυσική του μορφή.

Εξετάζουμε τις ανταλλαγές (δεν παίρνουμε υπόψη αρχικά τη χρηματική κυκλοφορία που μεσολαβεί για την πραγματοποίησή τους). Υπάρχουν τρία μεγάλα σημεία στήριξης.

- 1) Ο μισθός εργασίας και η υπεραξία της II ανταλλάσσονται μέσα στα πλαίσια της II με προϊόντα της II. Έτσι εξαφανίζονται από το συνολικό προϊόν ($500_{\mu} + 500_{\nu}$) II = 1000 (είδη κατανάλωσης).

¹⁷⁴ Υπογραμμίσεις στο κείμενο.

2) Οι $(1000_{\mu} + 1000_{\nu})$ της I πρέπει να ανταλλαχτούν με το 2000_{σ} . Η II παίρνει σε αντάλλαγμα ένα ίσο ποσό Μπ – όπου είναι ενσωματωμένη η αξία των $(1000_{\mu} + 1000_{\nu})$ της I. Έτσι εξαφανίζονται από το λογαριασμό $2000_{\Pi\sigma}$ και $(1000_{\mu} + 1000_{\nu})$ της I.

3) Μένουν ακόμα $4000_{I\sigma}$. Αυτές [...] ταχτοποιούνται με αμοιβαία ανταλλαγή ανάμεσα στους διάφορους κεφαλαιοκράτες της I.

III. Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ: $I(\mu+\nu)$ ΜΕ $\Pi\sigma$

Με την ανταλλαγή αυτή, οι κεφαλαιοκράτες της II έχουν ξαναμετατρέψει το σ τους = 2000 από τη μορφή των ειδών κατανάλωσης στη μορφή Μπ των ειδών κατανάλωσης, σε μια μορφή που μπορεί να λειτουργήσει πάλι σαν συντελεστής του προτσές εργασίας και σαν σ στο προτσές αξιοποίησης. Από την άλλη, έχουν πραγματοποιηθεί σε είδη κατανάλωσης το ισοδύναμο της ΕΤ της I και η υπεραξία των κεφαλαιοκρατών της I. Και τα δύο έχουν μετατραπεί σε μια μορφή με την οποία μπορούν να καταναλωθούν σαν εισόδημα.

Αυτή η αμοιβαία ανταλλαγή πραγματοποιείται *χάρη σε μια χρηματική κυκλοφορία*, που ενώ από τη μια μεριά κάνει δυνατή την πραγματοποίησή της, από την άλλη δυσκολεύει την κατανόησή της. Έχει ωστόσο αποφασιστική σημασία, επειδή το μ πρέπει να ξαναεμφανίζεται διαρκώς με χρηματική μορφή, σαν X. [ΣτΑ: Η κυκλοφορία των εμπορευμάτων είναι ταυτόχρονα ανταλλαγή συστατικών του κοινωνικού κεφαλαίου.] Το μ πρέπει να προκαταβάλλεται με μορφή χρήματος. [...] Ο εργάτης δίνει στον κεφαλαιοκράτη το ισοδύναμο για το μισθό του, πριν ο κεφαλαιοκράτης τον καταβάλει σ' αυτόν¹⁷⁵. Η πώληση του εμπορεύματος επιστρέφει στον κεφαλαιοκράτη το μ του σαν X, που μπορεί να το ξαναπροκαταβάλει¹⁷⁶ για την αγορά της ΕΔ.

Στην I, λοιπόν, ο κεφαλαιοκράτης πλήρωσε 1000 λίρες (σε χρήμα) = 1000_{μ} . Μ' αυτές, οι εργάτες αγοράζουν από τους κεφαλαιοκράτες της II είδη κατανάλωσης, οι οποίοι έτσι μετατρέπουν σε χρήμα το μισό του $\Pi\sigma$ (=2000). Με τη σειρά τους οι κεφαλαιοκράτες της II αγοράζουν Μπ από τους κεφαλαιοκράτες της I – με τις ίδιες 1000 λίρες οι οποίες επιστρέφουν στην αφετηρία τους. Έτσι επαναρέει στους κεφαλαιοκράτες της I το μ τους με μορφή χρήματος, σαν αποτέλεσμα της πραγματοποίησης μέρους του Ε' τους.

Προϋποτίθεται οπωσδήποτε χρηματικό απόθεμα στα χέρια του κεφαλαιοκράτη δίπλα στο Π – είτε για κεφαλαιακές προκαταβολές είτε για ξόδεμα εισοδήματος.

Το χρήμα το απαραίτητο για την ανταλλαγή του ν -μέρους του Ε' της I με το άλλο μισό του $\Pi\sigma$ (= 1000) μπορεί να προκαταβληθεί με διάφορους τρόπους. Το χρήμα πρέπει να *προέρχεται οπωσδήποτε από τους*

¹⁷⁵ [Αυτό το ζήτημα θα αναπτυχθεί και παρακάτω εκτενέστερα, ΣτΑ.]

¹⁷⁶ [Επισημαίνεται η δυνατότητα να ξαναρχίσει το προτσές, ΣτΑ]

κεφαλαιοκράτες¹⁷⁷, επειδή έχουμε πια κλείσει το λογαριασμό με τη χρηματική μάζα που έχουν ρίξει οι εργάτες στην κυκλοφορία. Ας υποθέσουμε ότι το μισό το προκαταβάλλουν οι μεν και το άλλο μισό οι δε (η αναλογία δεν έχει απολύτως καμία σημασία για το σκοπό μας).

Έτσι, οι κεφαλαιοκράτες της II προκαταβάλουν 500 λίρες στην I για αγορά Μπ. Η I αγοράζει μ' αυτές τις 500 λίρες είδη κατανάλωσης από τη II, και καταβάλλει επιπρόσθετα και άλλες 500 λίρες, προεξοφλώντας μελλοντική πώληση Μπ. Με τις ίδιες 500 λίρες, η II αγοράζει Μπ από την I και έχει αναπληρώσει έτσι σε είδος όλο το Π_{σ} της ($=1000 + 500 + 500 = 2000$), ενώ η I έχει πραγματοποιήσει σε είδη κατανάλωσης ολόκληρη την υπεραξία της.

Συνολικά, θα 'χε συντελεστεί έτσι ανταλλαγή 4000 λιρών με κυκλοφορία χρήματος 2000 λιρών. Σπουδαίο είναι εδώ το γεγονός ότι οι 500 λίρες που έχουν προκαταβάλει αμφότεροι οι κεφαλαιοκράτες της I και της II επιστρέφουν στο τέλος σ' αυτούς, και μάλιστα ανάλογα με το μερτικό που έριξαν στην κυκλοφορία – εδώ ίσα.

Η επαναροή αυτή των 500 λιρών και στις δύο περιπτώσεις γίνεται μόνο επειδή και η μία κατηγορία και η άλλη, έχουν ρίξει στην κυκλοφορία από 500 λίρες, πέρα από το εμπορευματικό προϊόν (Μπ και είδη κατανάλωσης αντίστοιχα). Έτσι δεν έγιναν πλουσιότερες ούτε κατά μία τσακιστή δεκάρα.

Γενικό συμπέρασμα: **Από το χρήμα που ρίχνουν στην κυκλοφορία οι βιομήχανοι κεφαλαιοκράτες για να κάνουν δυνατή τη δική τους εμπορευματική κυκλοφορία, εφόσον ξοδεύεται σαν εισόδημα, επιστρέφει τόση ποσότητα στα χέρια των αντίστοιχων κεφαλαιοκρατών, όση είχαν προκαταβάλει για τη χρηματική κυκλοφορία.**

Όσο για την ξαναμετατροπή του μ της κατηγορίας I σε χρηματική μορφή, το κεφάλαιο αυτό υπάρχει για τους κεφαλαιοκράτες της I, αφού το ξόδεψαν πρώτα για μισθό εργασίας. [...] Γι' αυτό είναι ιδιοκτήτες και του μέρους αυτού του εμπορευματικού (τους) προϊόντος. Το μ που προκαταβάλλεται σε χρήμα κατά την πληρωμή της ΕΔ δεν επιστρέφει λοιπόν απευθείας στους κεφαλαιοκράτες της I, αλλά από τον πλάγιο δρόμο – μέσω των κεφαλαιοκρατών της II.

Επομένως, στην απλή αναπαραγωγή **το άθροισμα των αξιών $\mu + \nu$ του εμπορευματικού κεφαλαίου I** (επομένως και αντίστοιχα ένα ανάλογο μέρος του συνολικού εμπορευματικού προϊόντος) **πρέπει να είναι ίσο με το σταθερό κεφάλαιο Π_{σ}** , που επίσης ξεχωρίζεται σαν ανάλογο μέρος του συνολικού εμπορευματικού προϊόντος της II, ή

$$I_{(\mu + \nu)} = \Pi_{\sigma}$$

¹⁷⁷ Και των δύο κατηγοριών. Αυτή η κυκλοφορία περιλαμβάνει ένα αναρίθμητο πλήθος μεμονωμένων αγορών και πωλήσεων απομέρους των ατομικών κεφαλαιοκρατών.

IV. Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΗΣ II, ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΜΕΣΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ

Από την αξία του εμπορευματικού προϊόντος της II απομένει ακόμα να εξετάσουμε τα συστατικά μέρη $\mu + \nu$. Η εξέτασή τους δεν έχει καμία σχέση με το σπουδαιότερο ζήτημα που μας απασχολεί εδώ: *κατά πόσο η ανάλυση της αξίας κάθε ατομικού κεφαλαιοκρατικού εμπορευματικού προϊόντος σε $\sigma + \mu + \nu$ ισχύει και για την αξία του χρονιάτικου συνολικού προϊόντος, ακόμα κι αν συντελείται με τη μεσολάβηση διαφορετικών μορφών εμφάνισης.*

Το ζήτημα αυτό λύνεται, από τη μια μεριά, με την ανταλλαγή του $I_{(\mu + \nu)}$ με το Π_σ και από την άλλη, με την ανάλυση της αναπαραγωγής του I_σ στο χρονιάτικο εμπορευματικό προϊόν I.

[...] Είναι φανερό πως οι εργάτες II με το μισθό που παίρνουν από τους κεφαλαιοκράτες II ξαναγοράζουν ένα μέρος του δικού τους προϊόντος – σαν να ‘χαν πληρώσει τους εργάτες με απλά σύμβολα αξίας. [ΣτΑ: έναντι του fiat money που είναι «σύνθετο σύμβολο αξίας» επειδή είναι σύμβολο του εμπορευματικού χρήματος.]

Η κατηγορία II αποτελείται από τους πιο ποικίλους κλάδους βιομηχανίας, που μπορούν όμως – ως προς τα προϊόντα τους – να χωριστούν σε δύο μεγάλες υποκατηγορίες:

α) Είδη κατανάλωσης που μπαίνουν στην κατανάλωση της ET και που – εφόσον είναι αναγκαία μέσα συντήρησης – αποτελούν επίσης μέρος της κατανάλωσης της τάξης των κεφαλαιοκρατών, παρόλο που συχνά διαφέρουν σε ποιότητα και αξία από αναγκαία μέσα συντήρησης των εργατών. Υπαγάγουμε όλη αυτή την υποκατηγορία στη στήλη: *αναγκαία είδη κατανάλωσης*¹⁷⁸.

β) Είδη κατανάλωσης *πολυτελείας* που μπαίνουν μόνο στην κατανάλωση της τάξης των κεφαλαιοκρατών, και επομένως μπορούν να ανταλλάσσονται μόνο με ξοδεμένη υπεραξία, που δεν περιέρχεται ποτέ στον εργάτη.

Στην πρώτη στήλη είναι φανερό πως το μ πρέπει με μορφή χρήματος να επαναρεύσει κατευθείαν από τους εργάτες στους κεφαλαιοκράτες αυτής της στήλης. Πουλάνε τα αναγκαία μέσα συντήρησης στους δικούς τους εργάτες έναντι του ποσού του μ που πληρώνουν σ’ αυτούς για μισθό εργασίας. Η επαναροή αυτή είναι άμεση – όσο πολυάριθμες κι αν είναι οι συναλλαγές ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες των διάφορων κλάδων βιομηχανίας που συμμετέχουν εδώ. Μέσω αυτών των συναλλαγών το επαναρέον αυτό μ κατανέμεται ανάλογα με τη συμμετοχή τους.

¹⁷⁸ Οπότε δεν έχει απολύτως καμία σημασία αν ένα από αυτά τα προϊόντα, όπως λχ ο καπνός, είναι ή όχι από φυσιολογική άποψη απαραίτητο είδος κατανάλωσης. Αρκεί ότι έγινε τέτοιο από *συνήθεια*.

Διαφορετικά έχει το ζήτημα με την υποκατηγορία Πβ. Η επαναροή του μ με τη χρηματική του μορφή στους κεφαλαιοκράτες παραγωγούς δεν μπορεί να είναι άμεση, αλλά πρέπει να γίνει με τη μεσολάβηση άλλων (κεφαλαιοκρατών), όπως και στην περίπτωση I_{μ} .

Στο $\pi\chi$ μας:

$$\text{Πα: } (400_{\mu} + 400_{\nu}) = 800$$

$$\text{Πβ: } (100_{\mu} + 100_{\nu}) = 200$$

Οι εργάτες της Πβ παίρνουν για πληρωμή της ΕΔ 100 σε χρήμα, $\pi\chi$ 100 λίρες. Αγοράζουν μ' αυτές είδη κατανάλωσης από τους κεφαλαιοκράτες της Πα. Αυτοί οι τελευταίοι αγοράζουν εμπορεύματα Πβ και οι ίδιες 100 λίρες επαναρέουν στους κεφαλαιοκράτες Πβ.

Έστω τώρα πως οι κεφαλαιοκράτες Πα και Πβ κατανέμουν στην ίδια αναλογία τη δαπάνη του εισοδήματός τους σε αναγκαία μέσα συντήρησης και σε είδη πολυτελείας – έστω $3/5$ και $2/5$ αντίστοιχα. Άρα οι κεφαλαιοκράτες Πα ξοδεύουν τα $3/5$ των $400_{\nu} = 240$ σε αναγκαία μέσα – δηλ. σε δικά τους προϊόντα – και τα $2/5$ αυτών = 160 σε είδη πολυτελείας¹⁷⁹. Οι κεφαλαιοκράτες της Πβ κατανέμουν την ν τους = 100 αναλόγως: $3/5 = 60$ σε αναγκαία μέσα και $2/5 = 40$ είδη πολυτελείας – δηλ. σε δικά τους προϊόντα.

Άρα, η μόνη ανταλλαγή που μένει να παρατηρήσουμε είναι οι 60 (αναγκαία μέσα έναντι ειδών πολυτελείας) μεταξύ των κεφαλαιοκρατών Πα και Πβ.

Ανακεφαλαίωση (συνολικός λογαριασμός):

- 1) 400_{μ} (α) τρώγονται από τους εργάτες Πα. Στους κεφαλαιοκράτες Πα επιστρέφουν 400 λίρες σε χρήμα που οι ίδιοι είχαν προκαταβάλει σαν μ στους εργάτες τους. Οι κεφαλαιοκράτες μπορούν να ξαναγοράσουν ΕΔ
- 2) $1/4$ των 400_{ν} (α) = 100_{μ} (β) πραγματοποιείται σε είδη πολυτελείας: Οι κεφαλαιοκράτες (β) πληρώνουν 100 λίρες στους εργάτες τους, αυτοί αγοράζουν αναγκαία μέσα συντήρησης από τους κεφαλαιοκράτες Πα, κι αυτοί με τη σειρά τους αγοράζουν είδη πολυτελείας 100 λιρών και επιστρέφουν μ' αυτόν τον τρόπο τις 100 λίρες στους κεφαλαιοκράτες Πβ. Τώρα, οι κεφαλαιοκράτες Πβ μπορούν να ξαναρχίσουν την παραγωγή¹⁸⁰, ανανεώνοντας την αγορά ΕΔ. Ωστε η ΕΔ Πβ (ειδών πολυτελείας) μπορεί να ξαναγίνει κατάλληλη για πώληση, αν πουληθεί το μέρος του δικού της προϊόντος, που το έχει δημιουργήσει σαν ισοδύναμο για το μισθό εργασίας της (100_{μ})¹⁸¹. Συγκεκριμένα, πρέπει αυτό το μέρος των ειδών πολυτελείας να μπει στο καταναλωτικό απόθεμα των κεφαλαιοκρατών Πα και να μετατραπεί σε χρήμα. (Το ίδιο ισχύει και για την πώληση της ΕΔ της I, [405/3/τέλος]).

¹⁷⁹ Έχουμε ήδη δει την ανταλλαγή των 100 απ' αυτών. Άρα μένει να δούμε πώς ανταλλάσσονται οι 60 [ΣτΑ].

¹⁸⁰ Το συνολικό σ της συνολικής κατηγορίας II έχει κιάλας αναπληρωθεί με την ανταλλαγή $I_{(\mu+\nu)}$ με Π_{σ} .

¹⁸¹ [Κρατάμε αυτήν την επισήμανση για την περίπτωση κρίσεων, ΣτΑ]

- 3) Τέλος, έχουμε την ανταλλαγή ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες α και β . Από τις 300_v (α) που μένουν, οι 240 είναι μέσα συντήρησης που οι κεφαλαιοκράτες α καταναλώνουν από το δικό τους προϊόν. Έτσι μένουν 60 για επιπλέον είδη πολυτελείας. Επίσης, οι κεφαλαιοκράτες β καταναλώνουν 40 από το δικό τους προϊόν και θέλουν να ανταλλάξουν τα υπόλοιπα 60 (είδη πολυτελείας) με μέσα συντήρησης, για να έχουν έτσι καταναλώσει πλήρως την υπεραξία που έχουν καρπωθεί.

[406/4-5] [Με άλλη «λογιστική» διατύπωση, ΣτΑ]

Εντάσσουμε και το σ στην ανάλυσή μας. Για λόγους απλότητας κρατάμε την ίδια αναλογία $\mu - \sigma$:

$$\text{Π}\alpha: 1600_{\sigma} + 400_{\mu} + 400_{\nu} = 2400$$

$$\text{Π}\beta: 400_{\sigma} + 100_{\mu} + 100_{\nu} = 600$$

Έτσι, από τις 2000 Π_{σ} [...] οι 1600 ανταλλάσσονται με Μπ αναγκαίων μέσων συντήρησης και οι 400 με Μπ ειδών πολυτελείας.

Και οι 2000 $I_{(\mu + \nu)}$ θα αναλύονταν με τη σειρά τους σε $(800_{\mu} + 800_{\nu})$ I για την α και σε $(200_{\mu} + 200_{\nu})$ II για τη β .

{Σημαντικό μέρος των Μπ – καθαυτό μέσα εργασίας και πρώτες / βοηθητικές ύλες – είναι ίδια και για τις δύο υποδιαίρεσεις. Όσον αφορά όμως την ανταλλαγή των *διαφόρων μερών της αξίας* του συνολικού προϊόντος $I_{(\mu + \nu)}$, ο χωρισμός αυτός δε θα ‘χε καμία σημασία.} Τόσο οι πιο πάνω 800 I_{μ} όσο και οι 200 _{μ} πραγματοποιούνται, γιατί ο μισθός εργασίας ξοδεύεται σε είδη κατανάλωσης 1000 Π_{σ} , επομένως το X που προκαταβάλλεται γι’ αυτό το μισθό κατανέμεται κατά την επιστροφή ισόμετρα στους κεφαλαιοκράτες I και τους αναπληρώνει **ανάλογα με το βαθμό της συμμετοχής τους** το μ που προκαταβάλλαν.

Από την άλλη, για την πραγματοποίηση των 1000 I_{ν} , οι κεφαλαιοκράτες θα τραβούν είδη κατανάλωσης ισόμετρα (**ανάλογα με το μέγεθος της δικής τους ν**) από το συνολικό δεύτερο μισό του $\text{Π}_{\sigma} = 1000$: 600 $\text{Π}\alpha$ και 400 $\text{Π}\beta$, δηλ. εκείνα που αναπληρώνουν το σταθερό κεφάλαιο του $\text{Π}\alpha$ και του $\text{Π}\beta$.

{Εδώ [407/4-5] υπάρχει ένα «σκοτεινό» σημείο} +

Η σχέση του μ προς το σ [ΟΣΚ, ΣτΑ] είναι εδώ αυθαίρετη τόσο για την I, όσο και για τη II, επίσης αυθαίρετα υποθέσαμε ταυτόσημη σχέση και στις I και II, όπως και στις (α) και (β). Αυτή η ταυτότητα υποτέθηκε για λόγους απλοποίησης, ενώ διαφορετικές σχέσεις δεν θ’ άλλαζαν καθόλου τους όρους του προβλήματος, ούτε τη λύση του. Όταν προϋποθέτουμε όμως την απλή αναπαραγωγή, το **αναγκαίο συμπέρασμα** είναι:

1) $I_{(\mu + \nu)}^{182} = \Pi_{\sigma}^{183}$. Αν $I_{(\mu + \nu)} < \Pi_{\sigma}$ δεν θα μπορούσε η Π ν' αναπληρώσει ολόκληρο το σ της. Αν $I_{(\mu + \nu)} > \Pi_{\sigma}$ θα 'μενε αχρησιμοποίητο ένα περίσσειμα. Και στις δύο περιπτώσεις θα παραβιαζόταν η προϋπόθεση: η απλή αναπαραγωγή.

2) $\Pi\beta_{\mu} = \text{μέρος της } \Pi\alpha_{\nu}$, δηλ. $\Pi\beta_{\mu} < \Pi\alpha_{\nu}$, και μόνο με την πραγματοποίηση αυτού του μ σε αυτό το μέρος της υ επιστρέφει στους κεφαλαιοκράτες Πβ το προκαταβλημένο μ τους με μορφή χρήματος. Πρόκειται για ένα φαινόμενο απολύτως ανάλογο με την πραγματοποίηση του $I_{(\mu + \nu)}$ σε Π_{σ} , μόνο που στη δεύτερη περίπτωση το $\Pi\beta_{\mu}$ πραγματοποιείται σε ένα μέρος¹⁸⁴ της $\Pi\alpha_{\nu}$.

Οι σχέσεις αυτές παραμένουν ποιοτικά καθοριστικές σε κάθε κατανομή του συνολικού χρονιάτικου προϊόντος. Φυσικά όλ' αυτά ισχύουν εφόσον λχ οι κεφαλαιοκράτες Πβ δεν παίρνουν απ' αλλού με πίστωση Χ για το μ. Ποσοτικά όμως οι ανταλλαγές των διαφόρων μερών του χρονιάτικου προϊόντος μπορούν να γίνονται στις αναλογίες που αναφέραμε πιο πάνω, μόνο εφόσον μένουν στάσιμες η κλίμακα και οι αξιακές σχέσεις της παραγωγής, και εφόσον αυτές οι αυστηρές σχέσεις δεν αλλοιώνονται από το εξωτερικό εμπόριο.

[Η παραπάνω ανάλυση είναι αρκετά λεπτομερής γιατί αποτελεί ταυτόχρονα πολεμική ενάντια στον Σμιθ [408/1-409/0], ΣτΑ]. Ανάλυση της αξίας από τον Σμιθ σε $\mu + \nu$. Η χρήση του εμπορεύματος από τον ατομικό αγοραστή του δεν περιλαμβάνεται στην ανταλλαγή των εμπορευμάτων και δεν θίγει την αξία του εμπορεύματος. Αυτό δεν αλλάζει επειδή, κατά την ανάλυση του συνολικού χρονιάτικου κοινωνικού προϊόντος πρέπει να παρθεί υπόψη ο συγκεκριμένος προορισμός χρήσης.

Στις παραπάνω ανταλλαγές, ο ένας κεφαλαιοκράτης μπορεί να ξοδεύει περισσότερο σε ένα είδος κατανάλωσης, ο άλλος περισσότερο σε ένα άλλο. Στις συνθήκες της απλής αναπαραγωγής προϋποτίθεται μόνο πως ένα ποσό αξίας, ίσο με όλη την υπεραξία, πραγματοποιείται σε απόθεμα κατανάλωσης. Επομένως, τα όρια είναι δοσμένα. Οι διαφορές ισοζυγίζονται αμοιβαία ώστε να προκύπτουν οι παραπάνω ανταλλαγές ανάμεσα στα σύνολα των κεφαλαιοκρατών α και β. Οι αξιακές όμως αναλογίες [...] και επομένως και μια ποσοτική σχέση ανάμεσα στους κλάδους παραγωγής α και β είναι σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση αναγκαστικά δοσμένες. Υποθετική είναι μόνο η σχέση που φηγουράρει σαν $\pi\chi$ ($^{3/5} - ^{2/5}$). Αν όμως, για οποιονδήποτε λόγο σημειωθεί πραγματική αλλαγή στο σχετικό μέγεθος του α και του β, θ' άλλαζαν ανάλογα και οι όροι της απλής αναπαραγωγής.

Επειδή το $\Pi\beta_{\mu}$ πραγματοποιείται σ' ένα ισοδύναμο μέρος της $\Pi\alpha_{\nu}$ έπεται πως [...] η ύπαρξη και αναπαραγωγή του απασχολημένου μέρους της ΕΤ στη Πβ καθορίζεται από τη σπατάλη της τάξης των

¹⁸² Νεοδημιουργημένη αξία ($\mu + \nu$) με τη φυσική μορφή Μπ.

¹⁸³ Αναπαραγμένη σταθερή ΚΑ με μορφή ειδών κατανάλωσης.

¹⁸⁴ Υπογράμμιση στο κείμενο.

κεφαλαιοκρατών [της Πα, αν και εδώ τίθεται γενικά, ΣτΑ] σε είδη πολυτελείας. [ΣτΑ: επανέρχεται το επιχείρημα ότι υπάρχει απόλυτο, αν και ιστορικά καθοριζόμενο, όριο στη σπατάλη]

Κάθε κρίση μειώνει στιγμιαία την κατανάλωση ειδών πολυτελείας. Αναχαιτίζει, επιβραδύνει την ξαναμετατροπή του $\Pi\beta_{\mu}$ σε Χ, κι έτσι πετάει στο δρόμο ένα μέρος των εργατών που παράγουν είδη πολυτελείας, ενώ από την άλλη γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ανακόβει και μειώνει επίσης την πώληση των αναγκαίων ειδών κατανάλωσης. {Ταυτόχρονα απολύονται οι μη παραγωγικοί εργάτες που για τις υπηρεσίες τους παίρνουν ένα μέρος των εξόδων πολυτελείας των κεφαλαιοκρατών (αυτοί οι ίδιοι οι εργάτες είναι κατά τούτο είδη πολυτελείας) και συμμετείχαν επίσης σε πολύ μεγάλο βαθμό ιδίως στην κατανάλωση απαραίτητων μέσων συντήρησης.}

Το αντίθετο γίνεται στην περίοδο άνθισης, και ιδίως τότε που ανθίζει η κερδοσκοπία, όταν και από άλλους πια λόγους πέφτει η σχετική, η εκφρασμένη σε εμπορεύματα, αξία του χρήματος (χωρίς καμιά άλλη πραγματική επανάσταση στις αξίες), όταν δηλ. ανεβαίνει η τιμή των εμπορευμάτων ανεξάρτητα από την αξία τους. Δεν αυξάνει μόνο η κατανάλωση αναγκαίων μέσων συντήρησης. Η ΕΤ – στην οποία παίρνει ενεργό μέρος τώρα όλος ο εφεδρικός στρατός της – συμμετέχει για μια στιγμή και στην κατανάλωση άλλοτε απρόσιτων γι' αυτήν ειδών πολυτελείας, καθώς και αναγκαίων ειδών που αποτελούν άλλοτε «αναγκαία» είδη κατανάλωσης μόνο για την τάξη των κεφαλαιοκρατών, πράγμα που προκαλεί πάλι αύξηση των τιμών.

Είναι καθαρή ταυτολογία να λέμε πως οι κρίσεις προέρχονται από έλλειψη κατανάλωσης ικανής να πληρώνει ή καταναλωτών ικανών να πληρώνουν. Το κεφαλαιοκρατικό σύστημα δεν γνωρίζει άλλες μορφές κατανάλωσης, παρά μόνο την κατανάλωση με πληρωμή – εκτός από την κατανάλωση των απόρων ή των «κατεργάρηδων». Όταν μένουν απούλητα εμπορεύματα σημαίνει ότι δεν βρέθηκαν αγοραστές (καταναλωτές) ικανοί να πληρώσουν – είτε πρόκειται για ατομική ή παραγωγική κατανάλωση.

Για να δώσουν στην ταυτολογία αυτή μια επίφαση βαθύτερης δικαιολόγησης, λένε πως η ΕΤ παίρνει ένα πάρα πολύ μικρό μέρος του προϊόντος της, και πως επομένως, το κακό μπορεί να θεραπευτεί, όταν η ΕΤ πάρει μεγαλύτερο μέρος απ' αυτό¹⁸⁵. Σ' αυτήν την περίπτωση, αρκεί να παρατηρήσουμε πως κάθε φορά οι **κρίσεις** προετοιμάζονται ίσα – ίσα από μια περίοδο, όπου ανεβαίνει γενικά ο μισθός [...]. Αντίθετα, η περίοδος αυτή θα έπρεπε να απομακρύνει την κρίση¹⁸⁶. *Φαίνεται λοιπόν ότι η κεφαλαιοκρατική παραγωγή περικλείει όρους ανεξάρτητους από την καλή ή κακή θέληση, έτσι ώστε τη σχετική εκείνη ευημερία της ΕΤ την επιτρέπουν μόνο για μια στιγμή, και μάλιστα πάντα μόνο σαν το πουλί της καταιγίδας που μηνάει την κρίση.* {Y₄₆/411: για τους οπαδούς της ροντμπερτιανής θεωρίας για τις κρίσεις.}

¹⁸⁵ Δηλ. όταν αυξηθεί ο μισθός της.

¹⁸⁶ Σύμφωνα μ' αυτούς τους ιπότες του υγειούς και «απλού» λογικού.

Ο χωρισμός του $\Pi_{(\mu+\nu)}$ σε Π_α και Π_β – επομένως και του Π_σ σε $\Pi_{\alpha\sigma}$ και $\Pi_{\beta\sigma}$ – έχει **θεμελιακή σημασία για το χαρακτήρα και τις ποσοτικές σχέσεις της παραγωγής και αποτελεί ουσιαστικό καθοριστικό στοιχείο της συνολικής διαμόρφωσής της.**

Η απλή αναπαραγωγή αποβλέπει ουσιαστικά στην κατανάλωση σαν σκοπό, αν και το άρπαγμα ν εμφανίζεται σαν το κίνητρο που κινεί τους ατομικούς κεφαλαιοκράτες.

Εφόσον η απλή αναπαραγωγή αποτελεί μέρος, και μάλιστα το σημαντικότερο, και της κάθε διευρυμένης αναπαραγωγής, το κίνητρο αυτό παραμένει συνοδευόμενο από το κίνητρο του πλουτισμού σαν τέτοιο και *αντιτιθέμενο* προς αυτό. Το ζήτημα εμφανίζεται στην πραγματικότητα πιο περίπλοκο, γιατί ορισμένοι μέτοχοι (συνέταιροι) στη λεία του κεφαλαιοκράτη, εμφανίζονται σαν ανεξάρτητοι απ' αυτόν καταναλωτές.

V. Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΩΝ ΜΕ ΤΗ ΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

{Επανάληψη: 1) $I_{(\mu+\nu)} = \Pi_\sigma$

$$2) \Pi_{(\mu+\nu)}: 500_\mu + 500_\nu = \alpha (400_\mu + 400_\nu) + \beta (100_\mu + 100_\nu)$$

$$3) \Pi_\alpha: [400_\mu] + [240_\nu] + \underbrace{160_\nu}_{100_\mu + 60_\nu + [40_\nu]}$$

όπου οι μερίδες σε [] κυκλοφορούν και καταναλώνονται μόνο μέσα στα πλαίσια της δικής τους υποκατηγορίας.

Γενικός νόμος: όταν η κυκλοφορία των εμπορευμάτων κυλάει ομαλά, στους εμπορευματοπαραγωγούς που προκαταβάλουν χρήμα στην κυκλοφορία επιστρέφει το ίδιο αυτό χρήμα. Το γεγονός ότι το X επαναρεί **μόνο** στους κεφαλαιοκράτες Π_α είναι ένα τροποποιημένο από ειδικούς όρους φαινόμενο του παραπάνω νόμου.

Η συνέπεια: αν πίσω από τον εμπορευματοπαραγωγό υπάρχει ένας χρηματοκεφαλαιοκράτης, το χρήμα επαναρεί σ' αυτόν τον τελευταίο. Έτσι, η **μάζα του κυκλοφορούντος χρήματος ανήκει στην κατηγορία του X , την οργανωμένη και συγκεντρωμένη με μορφή τραπεζών κλπ. Ο τρόπος με τον οποίο η κατηγορία αυτή προκαταβάλλει το κεφάλαιό της καθορίζει τη διαρκή τελική επαναροή σ' αυτήν με μορφή χρήματος.** Παρόλο που και η επαναροή αυτή γίνεται δυνατή χάρη στην ξαναμετατροπή του βιομηχανικού κεφαλαίου σε X .

{Επανάληψη: Για την κυκλοφορία εμπορευμάτων απαιτούνται εμπορεύματα και χρήμα [413/2], **Βιβλίο I, κεφ. 3^ο, σελ 125/1**¹⁸⁷}

¹⁸⁷ Στις σημειώσεις μου τότε είχα σημειώσει: «η κυκλοφορία εκκρίνει διαρκώς χρήμα» (κεφ. 3^ο, σελ 6). Να φτιάξω υπερσύνδεση.

Πχ. προκαταβολή 500 λιρών από τη Π και επαναροή σ' αυτήν. {«**Αν παραβλέψουμε ολότελα τις ατομικές περιστάσεις, αυτό¹⁸⁸ καθορίζεται κιόλας από τη διαφορά των περιόδων παραγωγής, επομένως και των περιστροφών των διάφορων εμπορευματικών κεφαλαίων.**»} [Το ζήτημα είναι η επαναροή του X και μάλιστα α) στα χέρια αυτής της κατηγορίας που το προκατάβαλε και β) ούτε κατά ένα μόριο αυξημένο ή μειωμένο – η επαναροή δεν είναι πηγή κέρδους, ΣτΑ]

Το χρήμα επιστρέφει άμεσα¹⁸⁹ κάθε φορά που η αγορά και η πώληση ανάμεσα στα ίδια πρόσωπα επαναλαμβάνεται έτσι, ώστε τα πρόσωπα αυτά αντικρύζουν συνεχώς και εκ περιτροπής το ένα το άλλο σαν αγοραστής και πωλητής – πχ. περίπτωση Π_{μ} (α) ή Π_{μ} . [414/1] Εφόσον δεν υπάρχει απάτη, *δεν πρόκειται για προτσές με το οποίο πλουτίζει ο κεφαλαιοκράτης.*

Το X που έχει μετατραπεί σε μ παίζει **κύριο ρόλο** στην ίδια τη χρηματική κυκλοφορία. Το ρόλο αυτό τον παίζει επειδή, [...] πρέπει τοπικά σε απειράριθμα διάφορα σημεία της κοινωνίας να προκαταβάλλεται ταυτόχρονα μ σε χρήμα κατά ορισμένα σύντομα χρονικά διαστήματα. Όσο πιο σύντομα είναι αυτά τα χρονικά διαστήματα, τόσο πιο μικρό μπορεί να είναι σχετικά το συνολικό χρηματικό ποσό που ρίχνεται με μιας στην κυκλοφορία απ' αυτό το κανάλι. {Το X που έχει προκαταβληθεί μ' αυτό τον τρόπο αποτελεί σ' όλες τις χώρες με κεφαλαιοκρατική παραγωγή ένα σχετικά αποφασιστικό μέρος της συνολικής κυκλοφορίας, τόσο περισσότερο που το ίδιο χρήμα τριγυρίζει στα πιο διαφορετικά κανάλια και λειτουργεί σαν μέσο κυκλοφορίας για ένα πλήθος άλλων πράξεων – πριν να επαναρεύσει στην αφετηρία του.}

$I_{(\mu + \nu)} - \Pi_{\sigma}$: η κυκλοφορία ανάμεσά τους από άλλη σκοπιά. {Επανάληψη: το προτσές [415/2]} Με 1500 λίρες κυκλοφορεί μια μάζα εμπορευμάτων 5000 λιρών. Οι πράξεις ανταλλαγής (7). { Y_{47} : εδώ μόνο η Π προμηθεύει το συμπληρωματικό χρηματικό υλικό για την κυκλοφορία = 500 λίρες, σε αντίθεση με την προηγούμενη αντιγραφή. Αυτό όμως δεν αλλάζει καθόλου το τελικό αποτέλεσμα}

{[...] η ΕΔ, χάρη στην κατανάλωση διατηρήθηκε, αναπαράχθηκε και ξαναυπάρχει, σαν το μοναδικό εκείνο εμπορικό είδος των κατόχων της, που είναι υποχρεωμένοι να το πουλάνε, αν θέλουν να ζουν. Έτσι λοιπόν έχει αναπαράχθει και η σχέση μισθωτών εργατών και κεφαλαιοκρατών. 416-417/0}

{Για τους εργάτες I η κυκλοφορία είναι $E\Delta - X - E$. [...] Για τους κεφαλαιοκράτες II, $E - X$.}

Στην κυκλοφορία $X - E \dots \Pi \dots E' - X$ η πρώτη πράξη $X - E$ του ενός κεφαλαιοκράτη είναι η τελευταία πράξη $E' - X'$ ενός άλλου κεφαλαιοκράτη (ή μέρος της τελευταίας του πράξης). Αν τώρα, το E αυτό με το οποίο το X μετατρέπεται σε Π, εκπροσωπεί για τον πωλητή του E σ ή μ ή ν, δεν έχει καμιά απολύτως σημασία για την ίδια την εμπορευματική κυκλοφορία.

Όσον αφορά την I, σχετικά με το $I_{(\mu + \nu)}$, αποσύρει από την κυκλοφορία περισσότερο χρήμα από το χρήμα που έχει ρίξει σ' αυτήν (έριξε 1000 λίρες, απέσυρε 2000). [...] Οι κεφαλαιοκράτες της I έχουν αποσύρει σε

¹⁸⁸ Ποιος δηλ. θα προκαταβάλει πρώτος (I ή II) και τότε το χρήμα το αναγκαίο για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

¹⁸⁹ Σε αντιπαράθεση με την έμμεση επαναροή του χρήματος, όπως πχ στην περίπτωση I_{μ} .

χρήμα μόνο τόσα, όσα είχαν ρίξει σε αξία με τη μορφή εμπορεύματος. {Η μετατροπή σε χρήμα της υπεραξίας είναι φυσικά παροδική, όπως παροδικές είναι και όλες οι άλλες μορφές που διατρέχει το προκαταβλημένο κεφάλαιο στις μεταμορφώσεις του. Διαρκεί ίσα – ίσα τόσο, όσο και το ενδιάμεσο διάστημα ανάμεσα στη μετατροπή του εμπορεύματος I σε χρήμα και στη μετατροπή του χρήματος I σε εμπόρευμα II που ακολουθεί.}

Το ποσό του απαιτούμενου χρήματος [ΣτΑ: στην κυκλοφορία] καθορίζεται πάντα – με δοσμένο τον αριθμό των διαδοχικών ανταλλαγών – από το άθροισμα των τιμών, ή αντίστοιχα από το άθροισμα των αξιών των κυκλοφορούντων εμπορευμάτων. Με πιο σύντομες περιστροφές – ή κυκλοφορίες του χρήματος – απαιτείται λιγότερο χρήμα για την κυκλοφορία των ίδιων εμπορευματικών αξιών.

Ακολουθεί πχ με βάση το μοντέλο μας. Με 4 περιστροφές θα επαρκούσαν 250 λίρες για την πληρωμή του I_{μ} (= 1000 λίρες).

Αντιστρέφεται η υπόθεση ότι η II προκαταβάλει τις αναγκαίες 500 λίρες με την υπόθεση ότι τις προκαταβάλει η I. Το χρήμα επιστρέφει τώρα στην I όπως είχε επιστρέψει πριν στην II. Η υπεραξία μετατρέπεται **εδώ** σε χρήμα, με το χρήμα που ξοδεύει ο ίδιος ο κεφαλαιοκράτης παραγωγός της για την ατομική του κατανάλωση και που αντιπροσωπεύει προεξοφλημένο εισόδημα, προεξοφλημένη είσπραξη από την υπεραξία που περιέχεται στο απούλητο ακόμα εμπόρευμα. [...] Η μετατροπή της υπεραξίας της I σε χρήμα γίνεται **μόνο** με την πώληση των εμπορευμάτων I_{ν} , και διαρκεί κάθε φορά τόσο, όσο το εισπραγμένο από την πώληση του εμπορεύματος χρήμα δεν έχει ξαναξοδευτεί σε είδη κατανάλωσης¹⁹⁰.

Το χρήμα που έριξε η ίδια η I στην κυκλοφορία μετατρέπει σε χρήμα τη δική της υπεραξία.

Εξετάζεται η περίπτωση να μη γίνει μια ανταλλαγή πχ. αγορά Μπ από την II αξίας 500 λιρών. Συμπέρασμα: απλή αναπαραγωγή¹⁹¹ είναι εδώ δυνατή μόνο αν ξαναγυρίσουν στην I τα χρυσά πουλιά που πρώτη τ' άφησε να πετάξουν.

Η μετατροπή σε χρήμα του κάθε ξεχωριστού εμπορεύματος είναι ταυτόχρονα και μετατροπή σε χρήμα ορισμένου ποσοστού της υπεραξίας που περιέχεται σε όλο το E' . **Άρα, στην προκειμένη περίπτωση είναι επιλέξει σωστό, πως ο ίδιος ο κεφαλαιοκράτης έριξε στην κυκλοφορία το χρήμα – και μάλιστα ξοδεύοντάς το σε είδη κατανάλωσης – με το οποίο μετατρέπεται σε χρήμα η υπεραξία του.** Δεν είναι βέβαια τα ίδια νομίσματα, αλλά ένα ποσό ίσο (ή μέρος) του ποσού που έριξε στην κυκλοφορία.

Στην πράξη αυτό γίνεται με δύο τρόπους:

α) επιχείρηση που πρωτολειτούργει. Ο κεφαλαιοκράτης προκαταβάλλει στον ίδιο τον εαυτό του χρήμα έναντι υπεραξίας που πρόκειται να σφετεριστεί,

¹⁹⁰ [Οι δύο προτάσεις φαίνονται αντιφατικές. Το ζήτημα είναι να τονιστεί ότι η μετατροπή της I_{ν} σε χρήμα δεν οφείλεται στο ότι οι 500 λίρες επανέρχονταν (στην I), αλλά στο ότι το I_{ν} πωλήθηκε (στην II). 419/1 ΣτΑ]

¹⁹¹ Κάθε στοιχείο του II πρέπει ν' αναπληρωθεί τόσο στην II, όσο και στην I.

β) η επιχείρηση λειτουργεί κανονικά από πολύ καιρό. Η κατανάλωση του κεφαλαιοκράτη συνεχίζεται αδιάκοπα, που προηγείται (από τις πληρωμές και τις εισπράξεις) και που η έκτασή της υπολογίζεται σύμφωνα με ορισμένη αναλογία προς τις συνηθισμένες ή προβλεπόμενες εισπράξεις. {Μαζί με κάθε παρτίδα εμπορεύματος που πουλιέται πραγματοποιείται και μέρος της υπεραξίας που θα παραχθεί στη διάρκεια του έτους. [...] Αν χρεωκοπήσει ο κεφαλαιοκράτης μας, τότε οι πιστωτές του και το δικαστήριο εξετάζουν αν τα προδαπανημένα ατομικά του έξοδα βρίσκονται σε σωστή αναλογία προς την έκταση της επιχείρησής του και προς την εισπραξη υπεραξίας που αντιστοιχεί συνήθως ή κανονικά στην έκτασή της.

Παράδοξο θα ήταν αν η ΕΤ προκατάβαλε πρώτη από δικά της μέσα το χρήμα, το αναγκαίο για την εμπορευματική κυκλοφορία, επομένως και για την πραγματοποίηση της υπεραξίας. Αυτό το κάνει ο κεφαλαιοκράτης: δρα σαν αγοραστής δηλ., ξοδεύει χρήμα για ν' αγοράσει είδη κατανάλωσης, ή προκαταβάλλει χρήμα για ν' αγοράσει στοιχεία του Π (= ΕΔ + Μπ). Προκαταβάλλει χρήμα μόνο με τον τρόπο που προκαταβάλλει εμπόρευμα. Και στις δύο περιπτώσεις δρα σαν αφετηρία της κυκλοφορίας τους.

Τι συσκοτίζει την πραγματικότητα:

α) το **εμπορικό κεφάλαιο** (η πρώτη του μορφή είναι πάντα το χρήμα, επειδή ο έμπορος δεν παράγει «προϊόν») και το **χρηματικό κεφάλαιο X** σαν αντικείμενο που το διαχειρίζεται μια ειδική κατηγορία κεφαλαιοκρατών.

β) η **διάσπαση της υπεραξίας σε διάφορες κατηγορίες**, που οι φορείς τους εμφανίζονται δίπλα στον βιομήχανο κεφαλαιοκράτη (ο γαιοκτήμονας για τη γαιοπρόσοδο, ο τοκογλύφος για τον τόκο κλπ.) και η κυβέρνηση με τους υπαλλήλους της, οι εισοδηματίες κλπ. {Οι κύριοι αυτοί εμφανίζονται σαν αγοραστές απέναντι στον βιομήχανο κεφαλαιοκράτη και κατά τούτο σαν άνθρωποι που μετατρέπουν τα εμπορεύματά του σε χρήμα. Από μέρους τους ρίχνουν κι αυτοί «χρήμα» στην κυκλοφορία, και ο βιομήχανος κεφαλαιοκράτης το παίρνει απ' αυτούς.} Ξεχνούν όμως πάντα από ποια πηγή έχουν πάρει αρχικά και εξακολουθούν πάντα να παίρνουν το χρήμα αυτό.

VI. ΤΟ ΣΤΑΘΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΗΣ I

$I_{\sigma} = 4000 =$ αξία Μπ που ξαναεμφανίζονται στο εμπορευματικό προϊόν της I. Μπήκε από τον προηγούμενο χρόνο σαν σ. [Το ερώτημα είναι με τι ανταλλάσσεται αυτή η αξία; ΣτΑ]

Δύο ζητήματα: α) δεν ισχύει η ατομική θεώρηση και β) αυτό το εμπορευματικό προϊόν των 4000 δεν έχει ν' ανταλλαχτεί με τίποτα.

Η δυσκολία ξεπερνιέται πολύ απλά αν θεωρήσουμε την **AX, τη φυσική μορφή** αυτού του Ε'. [...] ένα μέρος από αυτά, [τα Μπ] το μέρος που αναπληρώνει το σ που χρησιμοποιείται στη σφαίρα αυτή, μπορεί να ξαναλειτουργήσει αμέσως με τη φυσική του μορφή σαν συστατικό του Π. Εφόσον μπαίνει στην κυκλοφορία, κυκλοφορεί μέσα στα πλαίσια της I. {Στην Π ένα μέρος του Ε' καταναλώνεται ατομικά σε

είδος από τους ίδιους τους παραγωγούς του, αντίθετα στην I ένα μέρος του E' καταναλώνεται *παραγωγικά* σε είδος από τους κεφαλαιοκράτες παραγωγούς του.}

VIII. ΤΟ ΣΤΑΘΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ

1 εη (συνολική, ετήσια) = 3000 (νέα αξία)

Η δυσκολία πηγάζει κατά τη σύγκριση των αξιακών συστατικών του κοινωνικού προϊόντος με τα πραγμάτινα συστατικά του.

[ΣτΑ: σ.430 Έχει πολύ ενδιαφέρον αυτό το τόσο ειδικό παράδειγμα που παρουσιάζει ο Μαρξ. Τόσο ειδικό που φαίνεται άσχετο και άχρηστο. Κι όμως, κάθε απόκλιση από αυτό είναι πολύ ενδιαφέρουσα και παύει την απλή αναπαραγωγή. Άρα, η πραγματικότητα εμπεριέχει αυτήν την πολύ ειδική περίπτωση η οποία μπορεί να θεωρηθεί και ο πυρήνας της, αφού η απλή αναπαραγωγή είναι ο πυρήνας της αναπαραγωγής γενικά (διευρυμένης ή φθίνουσας)]

Το προϊόν του ατομικού K [...] έχει μια κάποια φυσική μορφή [...] Είναι τελείως αδιάφορο και συμπτωματικό αν μπορεί να ξαναμπει σαν μέσο παραγωγής στο ίδιο προτσές παραγωγής, από το οποίο βγαίνει σαν προϊόν [...]. Διαφορετικά έχει το ζήτημα με το προϊόν του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου. Όλα τα πραγμάτινα (material, υλικά) στοιχεία της αναπαραγωγής πρέπει στην φυσική τους μορφή ν' αποτελούν μέρη αυτού του ίδιου του προϊόντος.

Άρα $I_{(\sigma+\mu+\nu)} = I_{\sigma} + II_{\sigma}$ και όχι μόνο σε αξία, αλλά και σε φυσική μορφή.

Εξέταση του ζητήματος από κοινωνική σκοπιά = συνολικός κεφαλαιοκράτης. Το συνολικό K εμφανίζεται σαν το μετοχικό K όλων μαζί των ατομικών κεφαλαιοκρατών. [...] ο καθένας ξέρει τι βάζει σ' αυτήν, δεν ξέρει όμως τι θα αποσύρει από αυτήν. [433/3]

IX. ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟΥΣ Α.ΣΜΙΘ, ΣΤΟΡΧ ΚΑΙ ΡΑΜΣΑΙΗ

Και εδώ βρίσκεται η πηγή της κούφιας φράσης, που λέει πως αυτό που είναι για τον ένα κεφάλαιο, για τον άλλο είναι εισόδημα. Όμως δεν είναι έτσι τα πράγματα. [435]

X. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑ: ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΜΙΣΘΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η νεοδημιουργημένη χρονιάτικη αξία = $\mu + \nu$ (μόνο)

[439] Εδώ έχει ωραία ζητήματα σχετικά με τις διαφορές $\chi - X$ (κεφάλαιο, εισόδημα κλπ.)

Χρήμα σαν χρηματική μορφή του μ ή σαν χρηματική μορφή του εισοδήματος

Αυτό που λειτουργεί διπλά δεν είναι το μ , σαν K για τον κεφαλαιοκράτη και σαν εισόδημα για τον εργάτη, αλλά είναι το ίδιο το χρήμα [...].

441/3 εδώ τα είδη πολυτελείας δεν λαμβάνονται υπόψη

[ΣτΑ: Φαίνεται εδώ (444/2) ότι πολλοί από τους κύκλους που κάνει ο Μαρξ οφείλονται σε επιχειρήματα που απαντά, τα οποία ενίοτε δεν αναφέρει, ή τουλάχιστον δεν αναφέρει προκαταβολικά. Στην 445/1 έρχεται η ώρα τους]

Ο κεφαλαιοκράτης δε ζει μεροδούλι-μεροφάι.

Δυνάμει χρήμα

Μεταμορφώσεις του μ

Επειδή το μ μένει πάντα με κάποια μορφή στα χέρια του κεφαλαιοκράτη, δεν μπορεί με κανένα τρόπο να ειπωθεί πως μετατρέπεται σε εισόδημα για κάποιον.

[reflux = επαναροή]

Το ότι όμως με το ξόδεμα του μισθού σαν εισόδημα αποκατασταίνονται πάλι σαν X στη μια περίπτωση 1000 Π_σ [...] και 500 Π_μ, δηλ. σ + μ [...] αποτελεί σπουδαίο γεγονός στην ανταλλαγή του χρονιάτικου προϊόντος.

XI. ΑΝΑΠΛΗΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Αναπλήρωση πάγιου κεφαλαίου σε διάκριση με έξοδα επισκευής

Για τους θησαυρούς: οι πρώτες και βοηθητικές ύλες αγοράζονται σε ορισμένες προθεσμίες κατά μεγάλες μάζες – έτσι που να σχηματίζουν παραγωγικά αποθέματα – [...] και επομένως το χρήμα που εισρέει από την πώληση εμπορευμάτων [...] μπορεί να συγκεντρώνεται – όσο καιρό διαρκούν αυτά τα μέσα παραγωγής – και έτσι το μέρος αυτό του σ εμφανίζεται προσωρινά σαν X που έχει ανασταλεί η ενεργός λειτουργία του.

[ΣτΑ: Η σταδιακή επιστροφή του πάγιου Κ είναι στοιχείο / πηγή άνισης ανάπτυξης: ακόμα και στην απλή αναπαραγωγή, ακόμα και με στοιχεία του παγίου, κάθε ανανέωση είναι και αναβάθμιση λόγω της τεχνολογικής προόδου.]

Τα διαφορετικά είδη εμπορευμάτων της Π μπορούν να περιέχουν σταθερό Κ κατά διαφορετικές αναλογίες· επίσης μπορεί το πάγιο μέρος του σ να είναι σ' αυτά διαφορετικό [...]. Αυτό δεν έχει σημασία εδώ. [ΣτΑ: Για το ζήτημα όμως της ανισομετρίας έχει σημασία. Η σημείωση αυτή θα πρέπει να ιδωθεί σε αντιπαραβολή με το σχηματισμό του μέσου %κ]

Το σ που υποθέσαμε εδώ είναι ο μέσος όρος όλων των κλάδων παραγωγής που υπάγονται στην Π.

1. Αναπλήρωση με χρηματική μορφή του μέρους της αξίας που φθείρεται

[ΣτΑ: 457/2 (&458/1) Μάθημα ανάλυσης / μεθοδολογία → θεμελιακή μορφή όπου έχουν παραμεριστεί όλοι οι ενδιάμεσοι κρίκοι που συσκοτίζουν το ζήτημα]

Νόμος: το χρήμα που ο κεφαλαιοκράτης παραγωγός έχει προκαταβάλει στην κυκλοφορία πρέπει να επιστρέψει στην αφετηρία του.

Έτσι αποκλείεται μια για πάντα η υπόθεση πως οι 200 Π(φ) χρηματοποιούνται με χρήμα που έχει προκαταβάλει η Υποδ. Ι.

2. Αναπλήρωση in natura (σε είδος) του πάγιου κεφαλαίου

Τις 200 Π(φ) τις δίνουν οι κεφαλαιοκράτες ΙΙ! Όχι όλοι, μόνο αυτοί που έφτασε η ώρα ν' αναπληρώσουν το πάγιο κεφάλαιό τους.

[ΣτΑ: είναι σαν τις 200 Π(φ) να τις δίνουν οι κεφαλαιοκράτες της ΙΙ που ξεκινούν για πρώτη φορά, και είναι χρήμα που είχε συσσωρευτεί ήδη.]

Υ_{52/460}: Τα νούμερα δεν βγαίνουν όπως σημειώνει κι ο Ένγκελς.

[ΣτΑ: Τα σχήματα / σενάρια που ακολουθούν είναι δύσκολο να τα παρακολουθήσει κανείς. Το 1^ο σενάριο μάλιστα (α, σελ. 461-2) φαίνεται λάθος (ανάποδο). Κι άλλο λάθος στην 464]

Το πάγιο του σ ΙΙ που ολόκληρη η αξία του πρέπει να ξαναμετατρέπεται σε χρήμα και επομένως κάθε χρόνο ν' ανανεώνεται σε είδος (μέρος 1), πρέπει να είναι ίσο με την χρονιάτικη φθορά του άλλου πάγιου συστατικού του σ ΙΙ (μέρος 2).

Εξετάζει (ο Μαρξ) τι γίνεται αν δεν συμβαίνει αυτό, αν δηλ.

α) $\Pi\sigma(1) > \Pi\sigma(2) \rightarrow$ απαραίτητη η εισαγωγή ξένου εμπορεύματος

β) $\Pi\sigma(1) < \Pi\sigma(2) \rightarrow$ εξαγωγή του $\Pi\sigma(\varphi)$ που δεν πουλιέται

και στις δύο περιπτώσεις χρειάζεται εξωτερικό εμπόριο.

Κι έτσι θα είχαμε μια κρίση – μια κρίση [στο αγγλικό: υπερ-] παραγωγής – παρά την αναπαραγωγή στην ίδια κλίμακα.

Το εξωτερικό εμπόριο «μετατοπίζει μόνο τις αντιφάσεις σε πλατύτερη σφαίρα, ανοίγει σε αυτές πλατύτερο πεδίο δράσης.»

468!!! Ανισορροπία (ακόμα και στο πιο απλό πλαίσιο), κρίση

Σημείωση για το σοσιαλισμό: Η θεραπεία εδώ είναι μόνο μία: διαρκής σχετική υπερπαραγωγή.

XII. Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Ποιος παράγει, πόσο, κλπ. Μετατοπίζουμε τα χρυσωρυχεία στη χώρα της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής

Η παραγωγή χρυσού ανήκει, όπως και η παραγωγή μετάλλου γενικά, στην Υποδιαίρεση Ι (Μπ) (20σ+5μ+5υ).

Οι χρυσωρύχοι της I μπορούν πάντα να πουλούν το εμπόρευσμά τους, το εμπόρευμα αυτό βρίσκεται πάντα στη μορφή της άμεσης μετατρεψιμότητας.

Κι άλλη πηγή αποθησαυρισμού: (που μένει στα χέρια της Υποδ. II σαν αποτέλεσμα του προτσές κυκλοφορίας του κεφαλαίου). «Αποτέλεσμα: ένα μέρος της υπεραξίας αποταμιεύεται σαν θησαυρός σε χρήμα».

[...] ακόμα και στην απλή αναπαραγωγή [...] περιλαμβάνεται ωστόσο κατ' ανάγκην η αποταμίευση χρήματος ή ο θησαυρισμός, ακόμα και χωρίς συσσώρευση → έτσι εξηγείται η προϋπόθεση ότι βρίσκεται στα χέρια των κεφαλαιοκρατών μια μάζα χρηματικών μέσων αντίστοιχη προς την ανταλλαγή εμπορευμάτων.

Είναι αυτονόητο ότι όσο πιο προχωρημένη είναι η ηλικία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, τόσο πιο μεγάλη είναι η χρηματική μάζα που έχει συσσωρευτεί απ' όλες τις μεριές, τόσο πιο μικρό είναι επομένως το ανάλογο μέρος, που η νέα χρονιάτικη παραγωγή χρυσού προσθέτει σ' αυτήν τη μάζα, μόλο που η προσθήκη αυτή μπορεί να είναι σημαντική σαν απόλυτο μέγεθος.

Ξανά: πώς ο κεφαλαιοκράτης τραβάει περισσότερο χρήμα από το χρήμα που ρίχνει;

[ΣτΑ: εδώ θα μπορούσε να ρωτήσει: τι γίνεται με την αξία του χρυσού αν αλλάξουν οι συνθήκες παραγωγής (παραγωγικότητα);]

- 1) Το σωστό είναι: από πού προέρχεται **όλο** το χρήμα κι όχι μόνο το χρήμα για την υπεραξία. Δύο δυσκολίες (να αντιληφθεί κανείς το πρόβλημα αλλά και τη λύση του).

Όπως για τους ξεχωριστούς κεφαλαιοκράτες, το ίδιο και για όλη την τάξη τους, το χρήμα με το οποίο προκαταβάλλει κεφάλαιο είναι διαφορετικό από το χρήμα με το οποίο ξοδεύει εισόδημα.

Από τη συνολική χρηματική μάζα που βρίσκεται στην κοινωνία, ένα μέρος λειτουργεί σαν X κι ένα άλλο για την κυκλοφορία του εισοδήματος των κεφαλαιοκρατών.

{Πολύ σημαντικό ζήτημα (επανάληψη από κεφ.17): Από πού βρίσκεται το χρήμα για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων;}

Άλλο το χρήμα που απαιτείται για τη χρηματοποίηση του εισοδήματος κι άλλο αυτό που απαιτείται για την κυκλοφορία του συνολικού κοινωνικού προϊόντος.

$$\underbrace{\mu + \sigma + \upsilon}_{\text{συνολικό κοιν. προϊόν}} > \underbrace{\mu + \upsilon}_{\text{εισόδημα}}$$

Σμθ: «[...] μάζα χρήματος του ενός ή του άλλου είδους [...]» (Βιβλίο II, κεφ. 2)

- 2) [ΣτΑ: μην ξεχνάμε αυτό:] κάθε βιομηχανικό Κ ρίχνει στην αρχή της λειτουργίας του μεμιάς χρήμα στην κυκλοφορία για ολόκληρο το **πάγιο** συστατικό του, που το αποσύρει πάλι μόνο σιγά-σιγά [...]. Δηλ. ρίχνει στην αρχή περισσότερο χρήμα στην κυκλοφορία από το χρήμα που αποσύρει από αυτήν.

Αυτό το στοιχείο γίνεται πολύ σημαντικό [...] σε μακρόπνοα έργα που εκτελούνται από μετοχικές εταιρείες κλπ.

- 3) Χρυσοπαραγωγοί: ρίχνουν μόνο χρήμα στην κυκλοφορία, ενώ αποσύρουν μόνο εμπορεύματα απ' αυτήν.

Χρυσό χρήμα στην κυκλοφορία = σ (- φθορά) + μ (το μεγαλύτερο μέρος) + ολόκληρη η ν

- 4) Εκτός από το χρήμα για την άμεση κυκλοφορία, υπάρχει πάντα μια ορισμένη ποσότητα χρήματος σε λανθάνουσα, μη λειτουργούσα κατάσταση.

Επιπλέον: δε γίνονται όλες οι κινήσεις του προτσές αναπαραγωγής με τη μεσολάβηση της χρηματικής κυκλοφορίας.

→ Δηλ. χρειάζεται **και περισσότερο και λιγότερο** χρήμα από τον όγκο της αναπαραγωγής.

Η μάζα του χρήματος που κάνει να κυκλοφορεί το χρονιατικό προϊόν υπάρχει στην κοινωνία, έχει συσσωρευτεί λίγο-λίγο.

Ολ' αυτά: α) με πληρωμή τοις μετρητοίς, β) χωρίς πιστωτικό σύστημα. Κι όμως και οι δύο υποθέσεις δεν ισχύουν.

Γι' αυτά και για άλλα φαινόμενα [ΣτΑ: όπου η περίοδος παραγωγής είναι μεγαλύτερη από έτος] [...] εκτός από το χρηματικό ποσό, το απαραίτητο για την άμεση κυκλοφορία, βρίσκεται πάντα μια ορισμένη ποσότητα <χρήματος> σε λανθάνουσα, μη λειτουργούσα κατάσταση, που όμως μπορεί ν' αρχίσει να λειτουργεί με την πρώτη ώθηση.

Η μάζα του κυκλοφορούντος χρήματος πρέπει να επαρκεί γι' αυτήν τη χρηματοποίηση των εμπορευμάτων [ΣτΑ: που συμβαίνει στην ανεπτυγμένη κεφαλαιοκρατική παραγωγή] και το μεγαλύτερο μέρος αυτής της μάζας προσφέρεται με τη μορφή του μισθού εργασίας, του χρήματος που προκαταβάλλεται από τους βιομήχανους κεφαλαιοκράτες σαν χρηματική μορφή του μ για πληρωμή της ΕΔ και που λειτουργεί στα χέρια των εργατών – στο *μεγαλύτερό του μέρος*¹⁹² – μόνο σαν μέσο κυκλοφορίας (μέσο αγοράς).

¹⁹² [ΣτΑ: Προφανώς ο Μαρξ αφήνει περιθώριο το χρήμα να λειτουργεί στα χέρια των εργατών σαν μέσο πληρωμής (δάνειο) ή σαν θησαυρός ή ακόμα σαν παγκόσμιο χρήμα (ταξίδι, αγορά από το εξωτερικό). Επίσης λέει ότι η κυκλοφορία αφορά τους μισθούς ως επί το πλείστον, ενώ οι κεφαλαιοκράτες μπερδεύονται με το χρήμα σαν χρήμα. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι **συνδέει λειτουργία/ες χρήματος με τάξη.**]

[480/1] α) στην ανεπτυγμένη κεφαλαιοκρατική παραγωγή όλο το εμπόρευμα πρέπει να μεταμορφωθεί σε χρήμα

β) πέρασμα στο πιστωτικό σύστημα

Η παλίρροια του χρήματος κατά την ανταλλαγή του χρονιάτικου προϊόντος, που στις συνθήκες της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής συντελείται αυθόρμητα· οι προκαταβολές πάγιου κεφαλαίου, που γίνονται με μιας και σ' όλο το μέγεθος της αξίας τους, και το βαθμιαίο τράβηγμα από την κυκλοφορία της αξίας τους, που εκτείνεται σε πολυετείς περιόδους, δηλ. η βαθμιαία αποκατάστασή της σε χρηματική μορφή με το χρονιάτικο θησαυρισμό, το θησαυρισμό που ως προς την ουσία του είναι εντελώς διαφορετικό από το θησαυρισμό που συντελείται παράλληλα μ' αυτόν και που οφείλεται στη χρονιάτικη νέα χρυσοπαραγωγή· η διαφορετική διάρκεια του χρόνου που προκαταβάλλεται χρήμα ανάλογα με το μέγεθος των περιόδων παραγωγής των εμπορευμάτων, επομένως και η ανάγκη να ξαναθησαυρίζεται πάντα προκαταβολικά, προτού μπορέσει ν' αποσυρθεί από την κυκλοφορία με την πούληση του εμπορεύματος· η διαφορετική διάρκεια του χρόνου προκαταβολής, που προκύπτει έστω και μόνο από τη διαφορά της απόστασης ανάμεσα στον τόπο παραγωγής και στην αγορά πούλησης· το ίδιο και η διαφορά στο μέγεθος και στην περίοδο της επαναροής ανάλογα με την κατάσταση, ή αντίστοιχα με το σχετικό μέγεθος των παραγωγικών αποθεμάτων σε διάφορους κλάδους και στους διάφορους μεμονωμένους κεφαλαιοκράτες του ίδιου κλάδου, δηλ. οι διαφορετικές προθεσμίες αγοράς στοιχείων του σταθερού κεφαλαίου – και όλα αυτά κατά τη διάρκεια του έτους αναπαραγωγής· αρκεί μόνο όλα αυτά τα διαφορετικά στοιχεία της αυθόρμητης κίνησης να γίνουν αντιληπτά και φανερά με την πείρα, **για να δώσουν αφορμή τόσο για μια σχεδιασμένη προσφυγή στα μηχανικά βοηθητικά μέσα του πιστωτικού συστήματος, όσο και για το πραγματικό ψάρεμα των κεφαλαίων που υπάρχουν και μπορούν να χρησιμεύσουν για δάνεια.**

XIII. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΝΤΕΣΤΥΤ ΝΤΕ ΤΡΑΣΥ

Αποστροφή στην κριτική του στον Τρασύ: **ανώφελη μορφή των μέσων κυκλοφορίας**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ: ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ατομικό Κ: $400\sigma + 100\mu \rightarrow 100\sigma$

$E' = 400\sigma + 100\mu + 100\nu \rightarrow$ μετατροπή σε χρήμα \rightarrow ξαναμετατροπή στα στοιχεία σ, μ με $\nu \rightarrow \sigma$

Προϋποθέσεις:

1. ν επαρκεί είτε για επέκταση ή για ίδρυση νέας βιομηχανικής επιχείρησης. Αυτό μπορεί να μην ισχύει.
2. (στην πραγματικότητα) υποθέτουμε ήδη διευρυμένη αναπαραγωγή: για να υπάρχει το **νέο σ** . {Στην περίπτωση αυτή το χρήμα στη μια πλευρά προκαλεί τη διευρυμένη αναπαραγωγή στην άλλη πλευρά, **επειδή** η δυνατότητά της υπάρχει και **χωρίς** το χρήμα, γιατί το χρήμα αυτό καθαυτό δεν αποτελεί στοιχείο της πραγματικής αναπαραγωγής}.

Θησαυρισμένη ν με μορφή χρήματος = νέο δυνάμει X. (Υπάρχει και άλλος τρόπος για να προκύψει νέο X, εκτός από τη βαθμιαία μετατροπή $\nu \rightarrow$ χρήμα.)

Το χρήμα αποσύρεται από την κυκλοφορία και αποταμιεύεται σαν θησαυρός με την πώληση του εμπορεύματος χωρίς κατοπινή πράξη αγοράς.

Διατύπωση του προβλήματος: πού βρίσκονται οι αγοραστές; Για να αποθησαυρίζουν όλοι, θα 'πρεπε να πουλάνε χωρίς να αγοράζουν; Σε ποιους όμως θα πουλάγανε;

(όσο ανόητες κι αν είναι αυτές οι υποθέσεις) ο Γενικός Ταυτόχρονος Αποθησαυρισμός γίνεται μόνο αν αντιπαρατεθεί ο χρυσοπαραγωγός σε όλους τους άλλους βιομήχανους.

[ΣτΑ: Εδώ διαλύεται κάθε άποψη που θέλει το Μαρξ προσκολλημένο στο χρυσό]

Ι. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΥΠΟΔ. Ι (ΠΑΡΑΓΩΓΗ Μπ)

1. Θησαυρισμός: η βασική λειτουργία του είναι η συσσώρευση

Δύο μορφές διεύρυνσης της παραγωγής: α) διεύρυνση του λειτουργούντος κεφαλαίου, β) ίδρυση νέων βιομηχανικών επιχειρήσεων.

Τα διαφορετικά κεφάλαια βρίσκονται σε διαφορετικές βαθμίδες μετατροπής $\nu \rightarrow X$

Ένα μέρος κεφαλαιοκρατών: $X \rightarrow \Pi$

Ένα άλλο μέρος θησαυρίζει δυνάμει X

Δύο κατηγορίες (αγοραστές, πωλητές).

Ο καθένας περιορίζεται αποκλειστικά στο ρόλο του.

Το ποσό του χρήματος που υπάρχει στην κοινωνία είναι πάντα μεγαλύτερο από το μέρος του χρήματος που βρίσκεται σε ενεργό κυκλοφορία και το μέρος τούτο αυξάνει ή μειώνεται ανάλογα με τις περιστάσεις [...] εδώ ο θησαυρισμός = παράγοντας που χαρακτηρίζει το κεφαλαιοκρατικός προτσές παραγωγής.

→ αναφορά στο πιστωτικό σύστημα (Δανειακό K)

Ο A αποσύρει χρήμα (σε αντάλλαγμα της v) και το αποθησαυρίζει, αλλά από την άλλη, ρίχνει E' στην κυκλοφορία, χωρίς να αποσύρει έναντι άλλο εμπόρευμα απ' αυτήν (πράγμα που επιτρέπει στους B, B' ... να ρίχνουν χρήμα και να αποσύρουν έναντι μόνο εμπόρευμα).

Η πώληση δεν οδηγεί σε αγορά (ούτε το αντίθετο), υποχρεωτικά. Πχ. Η περίπτωση του πάγιου συστατικού του K.

Η ισορροπία, που απαιτεί ισότητα του αθροίσματος της αξίας των μονόπλευρων αγορών με αυτό των μονόπλευρων πωλήσεων, αποτελεί **σύμπτωση** (δυνατότητες κρίσεων)

Το σχήμα απλής αναπαραγωγής και η ανταλλαγή της ύλης σχολιάζεται κάτω από το πρίσμα του σπασίματος αγοράς – πώλησης: όλο το σχήμα στηρίζεται σε μονόπλευρες πράξεις (αγορές ή πωλήσεις). Ανταλλαγή $I_m - II_s$ με διαμεσολάβηση των εργατών [496/2]: 3 προτσές κυκλοφορίας που συντελούνται ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, που όμως περιπλέκονται.

[σχόλιο] Και ακριβώς η πολυπλοκότητα του ίδιου του προτσές δημιουργεί άλλες τόσες αιτίες ανώμαλης πορείας (κρίση).

2. Το πρόσθετο σ

[σχόλιο] για το απόθεμα K / δυναμικότητα της οικονομίας: το υπερπροϊόν δυνάμει είναι κιάλας τέτοιο [συμπληρωματικό σ] προτού πωληθεί. Επειδή μιλάμε για την Υποδ. I (και μάλιστα M_p για M_p).

Για να μπορεί να συντελεστεί το πέρασμα από την απλή στη διευρυμένη αναπαραγωγή, πρέπει η παραγωγή στην I να είναι σε θέση να παράγει λιγότερα στοιχεία του σ για τη II, αλλά αντίστοιχα περισσότερα για την I. Το πέρασμα αυτό, που δεν γίνεται πάντα χωρίς δυσκολίες, ευκολύνεται επειδή ορισμένα προϊόντα της I (M_p) είναι κοινά και για τις δύο Υποδιαίρεσεις.

Πάντως η v του I που είναι σε μορφή M_p είναι διεύρυνση (δυνάμει) του κεφαλαίου. Η παραγωγή [...] πρόσθετου X (δυνάμει) είναι αποτέλεσμα και έκφραση της παραγωγής δυνάμει πρόσθετου Π που η γέννησή του δεν προϋποθέτει πρόσθετες χρηματικές δαπάνες.

Δεν υπάρχει αιτιακή σχέση ανάμεσα στο σχηματισμό πρόσθετου X και στη μάζα των ευγενών μετάλλων που βρίσκονται σε μια χώρα (μόνο τροποποίηση στη λειτουργία του ως τώρα κυκλοφορούντος χρήματος από μέσο κυκλοφορίας σε θησαυρό). [498/3]

Όσο μεγαλύτερο Π, όσο μεγαλύτερη μάζα υπερπροϊόντος (αξία, αξίες χρήσης), τόσο μεγαλύτερα:

- 1) το δυνάμει πρόσθετο Π με μορφή υπερπροϊόντος στα χέρια των A, A'...

2) η μάζα αυτού του υπερπροϊόντος που έχει μετατραπεί σε χρήμα (θησαυρός)

→ αυτή είναι η υλική βάση της συσσώρευσης.

Θησαυρός (δυνάμει X) → πιστωτικό σύστημα και «χαρτάκια»

Το X αποχτά έτσι, με άλλη μορφή, την πιο τεράστια επίδραση στην πορεία και την καταπληκτική ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού συστήματος παραγωγής.

Σύνδεση Θησαυρού – Πιστωτικού Συστήματος

Οι A, A'... δημιουργούν την πραγματική βάση της αναπαραγωγής σε διευρυμένη κλίμακα.

Από πού προέρχεται το χρήμα το αναγκαίο για το προτσές κυκλοφορίας; (για ν' αγοραστεί από τους B, B'... το υπερπροϊόν των A, A'...)

Προηγουμένως: οι κεφαλαιοκράτες A και B (I) προμηθεύουν εναλλάξ ο ένας τον άλλον το χρήμα για τη μετατροπή υπερπροϊόντος σε πρόσθετο δυνάμει X.

[501/0: 1) Υπάρχουν φάσεις κεφαλαιοκρατικής παραγωγής που προσδιορίζουν φάσεις του πιστωτικού συστήματος

2) η σύνδεση του πιστωτικού συστήματος με τη μεταλλική κυκλοφορία χαλαρώνει σταδιακά

3) η συμπληρωματική παραγωγή ευγενών μετάλλων επιδρά στις τιμές των εμπορευμάτων και τις διαταράσσει για σχετικά μεγάλα χρονικά διαστήματα αλλά και για πολύ σύντομες περιόδους]

4) ολόκληρος ο πιστωτικός μηχανισμός προσπαθεί διαρκώς [...] να περιορίζει σε ένα σχετικά διαρκώς ελαττωνόμενο ελάχιστο όριο την πραγματική μεταλλική κυκλοφορία – πράγμα που αυξάνει [...] το μηχανισμό και τις πιθανότητες διαταραχής της κανονικής του πορείας.

Παντού όμως, όπως και εδώ έχει σημασία να υποθέσουμε πρώτα τη μεταλλική κυκλοφορία στην πιο απλή και την πιο πρωταρχική μορφή της, γιατί στη μορφή αυτή η ροή και επαναροή [...] εκδηλώνονται σαν να υπάρχουν ανεξάρτητα από το πιστωτικό σύστημα: η υπόθεση παρουσιάζεται στην πρωτόγονη και όχι στην κατοπινή αντανακλαστική μορφή της.

3. Το πρόσθετο μ

Απόθεμα ΕΔ (άνεργοι), εντατικότητα της εργασίας, παράταση εη

II. ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΥΠΟΔ. II

Υπερπαραγωγή: πώς προκύπτει και πώς εμποδίζει την αναπαραγωγή (ακόμα και στην ίδια κλίμακα)

Υποκατανάλωση (ρητά), υπερπαραγωγή (ρητά)

Θησαυρός: εν μέρει αναπληρώνει τη φθορά και εν μέρει οδηγεί στο σχηματισμό νέου κεφαλαίου: απόσβεση και επένδυση.

Σχηματισμός θησαυρού ή συσσώρευση έναντι σχηματισμού αποθεμάτων εμπορευμάτων

[ΣτΑ: η απουσία πιστωτικού συστήματος από τη μια συναντά την απουσία εμπόρου από την άλλη]

Το αποθέματα δεν λύνουν το πρόβλημα

Δεν αλλάζει η ποσότητα αλλά ο ποιοτικός καθορισμός των δοσμένων στοιχείων της απλής αναπαραγωγής. Κι αυτή η αλλαγή είναι η υλική προϋπόθεση της αναπαραγωγής σε διευρυμένη κλίμακα που ακολουθεί αργότερα.

[ΣτΑ: 507/1 Και στα δύο πχ διατηρεί την ίδια ΟΣΚ (0,25 και 0,21 αντίστοιχα) και τη διατηρεί και στη διευρυμένη αναπαραγωγή. 511/0 εδώ αλλάζει η ΟΣΚ στην II: $\frac{1}{2}$ από $\frac{1}{4}$]

Για να κυλάει ομαλά η υπόθεση, πρέπει στην Υποδ. II η συσσώρευση να συντελείται πιο γρήγορα απ' ότι στην Υποδ. I.

2. Δεύτερο πχ

Υπερπαραγωγή στην I

Τάση για συσσώρευση στην II

Στα 3 χρόνια: I: αύξηση 27,15%, II: αύξηση 29,97% → πιο γρήγορη συσσώρευση στη II [ΣτΑ: λόγω διαφορετικής ΟΣΚ].

Στο πιστωτικό σύστημα όμως, όπου κάθε προσωρινά απελευθερωμένο πρόσθετο χρήμα πρέπει αμέσως να λειτουργήσει ενεργά σαν πρόσθετο X, ένα τέτοιο X, [...] μπορεί να χρησιμεύσει για νέες επιχειρήσεις στην I.

3. Ανταλλαγή του Πσ σε συνθήκες συσσώρευσης

Στη συσσώρευση πρέπει προπαντός να έχουμε υπόψη μας το ποσοστό της συσσώρευσης

1. $I(\mu + \frac{1}{2}\nu) = \Pi\sigma \Rightarrow \Pi\sigma < I(\mu+\nu)$. Έτσι πρέπει να είναι **πάντα**, διαφορετικά το I δεν συσσωρεύει
2. $I(\mu + \frac{1}{2}\nu) < \Pi\sigma$. Στο $\Pi\sigma$ προστίθεται αντίστοιχο μέρος της $\Pi\nu \Rightarrow$ αυτόματη συσσώρευση για τη II + ταυτόχρονα αντίστοιχη αύξηση του $\Pi\mu$ (πάλι από το δικό της (II) υπερπροϊόν)
3. $I(\mu + \frac{1}{2}\nu) < \Pi\sigma$. Το γεγονός της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης αποκλείει το $\Pi\sigma = I(\mu+\nu)$

Αν $\Pi\sigma > I(\mu+\nu) \rightarrow$ υπερπαραγωγή στη II \rightarrow κραχ

Μεταφορά κεφαλαίου II \rightarrow I

Διάφορες περιπτώσεις δεν αλλάζουν την υπόθεση

- Μέρος του $\Pi\sigma$ αναπαράγει τον εαυτό του: γεωργία, χρήση σπόρου που τον παράγει η ίδια

- Μέρος της Π είναι κατάλληλα να μπουν στην I σαν $M\pi$

Έτσι στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή, το $I(\mu+v) \neq \Pi\sigma$

Αντίθετα, αν $I(v/x)$, τότε μπορεί:

$$I(\mu + v/x) \geq \Pi\sigma$$

$$\text{Αλλά } I(\mu + v/x) < \Pi(\sigma+v)$$